O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI

OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

INGLIZ TILI VA ADABIYOTI KAFEDRASI

“MAXSUS FANLARNI O‘QITISH METODIKASI” FANIDAN

O‘QUV – USLUBIY MAJMUA

Bilim sohasi: **200000 –San’at va gumanitar soha**

Ta`lim sohasi: **230000 –Tillar**

Ta’lim mutaxassisligi: **70230104–Adabiyotshunoslik (tillar va tadqiqot yo’nalishi bo’yicha)**

NAMANGAN 2023

O‘quv uslubiy majmua O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligining 2017 yil 1 martdagi “Yangi o‘quv-uslubiy majmualarini tayyorlash bo‘yicha uslubiy ko‘rsatmani tavsiya etish to‘g‘risida”gi 107-sonli buyrug‘i hamda NamDU o’quv-uslubiy kengashining 2023 yil __ _______________dagi ___ - sonli majlisida muhokama qilingan va tasdiqlangan o’quv dasturiga muvofiq ishlab chiqildi.

.

Tuzuvchi: **Z.Botirova**
Ingliz tili va adbiyoti kafedrasi v.b.dotsenti

Taqrizchilar: **Z.Sadiqov**

Ingliz tili va adbiyoti kafedrasi mudiri

O‘quv-uslubiy majmua Ingliz tili va adabiyoti kafedrasining 2023 yil_____ _________ __–sonli yig‘ilishida muhokamadan o‘tgan va fakultet kengashida ko‘rib chiqish uchun tavsiya etilgan.

Kafedra mudiri: **Z.Sadiqov**

O‘quv-uslubiy majmua Jahon tillari fakultetining 2023 yil __-avgustdagi 1-sonli kengashida ko‘rib chiqilgan va foydalanishga tavsiya etilgan.

Fakultet kengashi raisi: **E.Mamadaliyev**

MUNDARIJA

1. MA'RUZA VA AMALIY MASHG'ULOTLAR ……………… 4-187

2. ILOVALAR …………………………………………………….. 188-241

2.1. Mustaqil ta'lim mashg'ulotlari ………………………………… 188-189

2.2. Glossary …………………………………………………………… 190-197

2.3. Fan dasturi ……………………………………………………… 198-207

2.4. Ishchi o'quv dastur ……………………………………………… 208-225

2.5. Tarqatma materiallar va keyslar to'plami ……………………… 226-231

2.6. Testlar …………………………………………………………… 232-241

MA’RUZA VA AMALIY MASHG‘ULOTLAR

1-МАВЗУ:MAXSUS FANLARNI O‘QITISH METODIKASIGA KIRISH

Zamonaviy ta’lim tushunchasi. Ta’lim tizimi taraqqiyotining jahon tendensiyalari. Ta’lim sifatini ta’minlash maqsadida tizimni boshqarish tamoyillari. O‘zbekistonda ta’lim tizimi. “Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi” ning boshqa fanlar bilan aloqasi. Maxsus fanlarni o‘qitishning asosiy toifalari. Qiyosiy metodika. Mahsus fanni o‘qitish metodikasi fanining predmeti, maqsadi, vazifalari; mahsus fanlar va ularning o‘ziga hosliklari, mahsus fanlarni o‘qitish jarayoni yahlit tizim sifatida; mahsus fanlarni o‘qitish qonuniyatlari va tamoyillari

Reja

1.Ta’lim-tarbiya hamisha jamiyat taraqqiyotining asosi

2.Mahsus fanlarni o‘qitish metodikasi fanining predmeti, maqsadi, vazifalari

3.O‘qitish metodikasi tushunchasi

4. Didaktika va metodikaning maqsadi

5. Mahsus fanlarni o‘qitish metod va vositalari, metodlarning o‘quv-tarbiya jarayonidagi vazifalari

6. O‘qitishning asosiy qoidalari

Tayanchiboralar:*mahsusfanlar,o‘qitishmazmuni,meyoriyxujjatlar,o‘qitish metodi va vositalari, o‘ziga hosliklari, mahsus fanlarni o‘qitish jarayoni, o‘qitish qonuniyatlari va tamoyillari.*

ADABIYOTLAR

1.TojiboyevaD.,Yo‘ldoshevA.Mahsusfanlarnio‘qitishmetodikasi.-Toshkent. Aloqachi, 2009. 567 b.

2.Mavlonova R., To‘rayeva O. Pedagogika. -Toshkent. O‘qituvchi, 2001.

3.Пронина Е.Н., Лукашевич В.В. «Психология и педагогика». Учебник для студентов ВУЗов. Издательство «Элит», -М.: 2004.

4.Профессиональная педагогика. Учебник для студентов обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям.-М.: Профессональное образование, 1997.

5. Azizxo‘jayevaN.N. Pedagogiktehnologiyavapedagogikmahorat. -T.: ―Moliya, 2003.

6.БеспалкоВ.П.Слагаемыепедагогическойтехнологии.-М.:Педагогика, 1999.

7.Гулямов С.С., Мирбартова Л.И., Абдуллаев А.Х.Новые педагогические технологии. Рекомендации по организации дистанционного обучения.– Т.: 2002.

8.Ларнер И.Я. Внимание о технологии обучения. – М.: Педагогика, 1990

9.Рочинский В.М.Азбука педагогического труда. -М.: 1990.

10.Sayidahmedov N.Yangi pedagogik tehnologiyalar. -T.: ―Moliya‖, 2003.

Internet saytlari

11.http://www.school.edu.ru.

12.http://www.inter-pedagogika.ru

13.www.newhorizons.org.

14.http://www.pharmax.m/articles.

15.http://www.pravoteka.ru.

Mamlakatimizda hozirgi paytda yoshlarga ta’lim va tarbiyaberishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ta'lim-tarbiyahamishajamiyattaraqqiyotiningasosi bo‘lgan.Chunki, inson jamiyatdagi barchamunosabatlar,aloqalarning markazidaturadi.Fan-texnikavaaxborotdagirevolyusiyainsonvauning ilmiy – ma’rifiypotensialinichet til o‘qitishtaraqqiyotninghalqiluvchi omiliga aylantirdi.

Kelajakdaerishishimiz lozim bolgan buyuk maqsadlarga yyetishish uchun eng avvaloyuqorimalakali,zamontalabigajavobberadiganmutaxassiskadrlar tayyorlashimiz kerak.

«Bizoldimizgaqandayvazifaqo‘ymaylik,qandaymuammoniyechish zaruriyati tug‘ilmasin, gap oxir-oqibat baribir kadrlargaborib taqalaveradi. Mubolag‘asiz aytish mumkinki, bizning kelajagimiz, mamlakatimiz kelajagi o‘rnimizgakimkelishigayoki-boshqacharoqaytganda,qandaykadrlarni tayyorlashga bog‘liqdir»

Mamlakatimizdaqabulqilingan«Ta'limto‘g‘risidagiqonun»va1997-yildan kuchga kirgan kadrlar tayyorlashning «Milliy dastur»i bo‘yicha butun ta’limtizimiislohqilinarekan,asosiydiqqatanashundaysaviyadagikadrlar tayyorlashga qaratilgan.

Yoshlartarbiyasihamdaularnitarbiyalashdata'limtizimininingnaqadar ahamiyatgaegaligi,Brinchi PrezidentimizningYevropaxavfsizlikvahamkorlik tashkilotining«Ta'lim-kelajikkayo‘naltirilgansarmoya»mintaqaviy konferensiyasiishtirokchilarigayo‘llagantabrigidagiushbujumlalardanham anglashmumkin:«Hozirgipaytdabirhaqiqatniharqachongidanko‘rateran anglab olish muhim ahamiyatga ega. Samarali ta’lim tizimini yaratmasdan turib, jamiyatni isloh etish bo‘yicha belgilangan vazifalar ijrosini tasavvur etish qiyin.Ushbu sohaga ustuvor ahamiyat berilishi shubhasiz, uning kelgusi taraqqiyoti uchun zamin hozirlashdir».

Bilimdonmutaxassiskadrlarnitayyorlash,insonsalohiyatiniyuzaga chiqarishesaharjihatdanustozlarga,ularningbilimdonlikbilanoqitish jarayoninitashkilqilishivadarsberishigabog‘liq.Shuininguchunhamo‘quv jarayoninitashkiletish,talabalarningchuqurbilimolishigayordamberuvchi o‘quv uslublarini qo‘llashga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Xozirgidavrdao‘quvjarayoninitashkiletisho‘qituvchidanchuqur bilimginaemas,balkipedagogikmahoratgaegabo‘lishini, darsberishningturli metodlarini bilishni hamda o‘z ustida ishlashni talab qiladi.

Oliy o‘quv yurtiningtalabalari keng doiradagi chet til o‘qitish muammolarni aniqlash, tahlil qilish, chet til o‘rganish va o‘rgatishdagi rivojlanish tendensiyalariga baho berish, bu o‘zgarishlarkelajakdaqandaynatijagaolibkelishimumkinliginihisqilabilishi, ko‘zo‘ngigakeltirabilishni o‘rganishizarur.Buninguchunesachet til o‘qitish metodikasini bilish chuqur talab etiladi[1].Darso‘tishdato‘g‘rimetodtanlanmasa,

[1]Vassiliou A, and at all.Report to the European Commission on. New modes of learning andteachinginhighereducation. Luxembourg.2014.ISBN:978-92-79-39789-9 doi:10.2766/81897.

nazariyjihatdano‘qituvchiningbilimiyuqoribo‘lishidanqat'inazar,kutilgannatijabo‘lmaydi.O‘qituvchiningbilimipedagogikmahoratbilan qo‘shilgandagina o‘quv jarayonini samarali tashkil etish mumkin. Darsberish metodikasi (usluyati)ningpredmeti,budars berish(o‘qitish)jarayonining o‘zidir.

Odatda,metodika (uslubiyat) deganda ilmiy bilish faoliyatiningshakllari va metodlarimajmuihaqidagifantushuniladi.Bu—nazariy jihatdanqo‘yilgan maqsadgayetish,haqiqatni,reallikni,faoliyatninazariyyokiamaliybilish,o‘rganishning usullari yoki operatsiyalari majmuidir.

O‘qitish metodikasi tushunchasi:

a) pedagogningo‘qitishusullarivao‘quvchiningo‘qishusullarihamda o‘quvchining o‘qituvchi bilan o‘zaro bog‘langanligini;

b) o‘qitishdan ko‘zlangan maqsadga erishishbo‘yichahamkorlikda ishlashning o‘zigaxosligi,ya'ni o‘qitishmetodlarbelgilanganmaqsadgayetishuchunta'limvazifalarinihaletishdao‘qituvchi va o‘quvchining hamkorlikdagi faoliyatidir.

Metodikapedagogikaningtarkibiyqismipedagogikayunonchabo’lib, insonni shakllantirishda muayyan maqsad sariqaratilgan sistematik faoliyat to’g’risidagihamdata'lim-tarbiyaberishningmazmuni,shaklivametodlari (uslublari) haqidagi fandir.

Metodologiya esa (yunoncha metod va logiya so‘zlaridan) faoliyatning tarkibi, mantiqiy tuzilishi, metod va vositalari haqidagi ta'limotdir.

Metodologikbilim,birinchidan,muayyanfaoliyatturlariningmazmuniva izchilliginio‘zichigaolganodatvanormalarshaklida,ikkinchidan,amalda bajarilganfaoliyatningta'sirisifatidayuzagachiqadi.Hozirgizamon adabiyotlarida metodologiya deyilganda,avvalo ilmiy bilish metodologiyasi, ya'ni ilmiy bilish faoliyatining shakllari va usullari tushuniladi.

O‘zbekistonmilliyensiklopediyasidametodologiyagaquyidagichata'rif berilgan: «Metodlar haqidagi ta'limot fanda metodologiya deyiladi».

«Metodologiya—tadqiqotningnazariyvaamaliyfaoliyatinitashkiletish, tiklash tamoyillari va usullari tizimi hamda bundaytizim haqidagi ta‘liimot»«Metodologiyametodlar haqidagi ta'limotyokiyalpi umumiy bilishmetodi» debhamta'riflanadi.Metodologiyametodlargavaumumanvoqyelikkaqanday yondashishyo‘linio‘rgatadi.Voq‘elikningmuayyanqismini,bironjihatini o‘rgatuvchimetodologiyagametafizikani,voqyeliknichiziqlirivojlanishi, o‘zgarishjarayoniniunitashkiletuvchibilimlaro‘rtasidagio‘zaro aloqadorliklarniaksettiruvchimetodologiyagadialektikani,voqyelikdaro‘y beruvchi,keskinhalokatlio‘zgarishlar,nochiziqlirivojlanishjarayonlarini

o‘rganishdaqo‘llanilayotganmetodologiyagasinergetikanimisolsifatidakiritish mumkin» — deyiladi, mazkur ensiklopediyada.

Insonningboshqamaxluqotlardanfarqiuningma'lumbirmaqsadsari harakatqilishidir.Maqsadgayetishdaturli-tumanto‘siqlargaduchkelinadi. Muayyanto‘siqniyechishuchunqo‘llaniladiganchorayokitadbirniusul deyiladi.Maqsadgayetishdaqo‘llaniladiganchora-tadbirlarma'lumbirketma ketlikdaqo‘llaniladi. Bu—qonuniyat. Ana shu turli-tuman chora tadbirlarni ma'lum bir ketma-ketdikda qo‘llash usullar tizimibo‘ladi.

Metodika,qisqachaqilibaytganda,ma'lumbirfannio‘rganish,o‘qilish metodlari to‘g‘risidagi talimot. Chet til o‘qitish metodikasining maqsadi nazariy ta'lim berishning qonuniyatlari, turli metodlarini o‘rganishdir.

Boshqachaaytgandametodika—budarso‘tishdao‘qituvchigaqo‘yiladigan talablarni realizatsiya qilishni amalga oshiradigan turli metodlarning majmuidir.

Magistraturatalabalariuchun«Maxsusfanlarnio‘qitishmetodikasi» o‘rganilishizarurbo‘lganasosiypredmetlardanbirihisoblanadi.Pedagoglar tayyorlashda esa maxsusfanlar–mutaxassislik fanlar bo‘lib, ana shu fanlardan dars o‘tishmetodikasi o‘rganiladi.

Dars o‘tish o‘qituvchidan fanni puxta bilishnigina emas, balki o‘z bilimini ustalik bilan talabalar ongiga yetkazishni ham talabqiladi. Talabalar fanni puxta o‘zlashtirishlari uchun uni o‘rganishda qo‘llaniladigan metodlar katta ahamiyatga ega.Shusababli,pedagoglarmutaxassislikfanlarnio‘rganish metodlarini puxta egallashlari, ularni mahorat bilan qo‘llay bilishlari kerak.

Mahsus fanlarni o‘qitish metodikasi fanining maqsadi–yetuk kadrlarni tayorlashmaqsadidapedagoglarga o‘quvjarayoninisamaralitashkil etish, mahsusfanlarnio‘qitishdaqo‘llaniladiganturlian‘anaviyvainterfaol usullarvaularnidarsjarayonidaqo‘llashyo‘llarinio‘rgatishhamda yangi usullarni yaratish bo‘yicha ko‘nikma va malakasini shakillantirishdir.

Fanningvazifasi–magistraturatalabalarinimahsusfanlarnio‘qitish metodikasisohasibo‘yichailmiy-tadqiqot,ilmiy-pedagogikvaamaliyishlabchqarish faoliyatiga tayorlashdan iborat.

Mutaxassislik fanlarfaqatginanazariyemas,amaliyfanlardir.Ularbevosita amaliyotgatayanadi,aniqma'lumotlar,dalillar,raqamlarhisob-kitoblarga asoslanadi.Shuninguchunchet til o`qitish metodikasiga oidbilimlarnio‘ rganish,tafakkurni shakllantirish, real amaliyotga oidjarayonlar asosida amalga oshiriladi.

Tilo‘rgatuvchi, bilim beruvchi fanlar xilma-xil.

Metodika,birtomondano‘rganilayotganfandaerishilganyutuqlar,ikkinchi tomondan, pedagogika fanining rivojlanishi bilan boyib boradi, rivojlanadi.Fanningrivojlanaborishibilano‘rganishmetodlariningroliortibboradi.

Metodlarsizqo‘yilganmaqsadlargaerishibbo‘lmaydi.O‘qituvchiningmetodik mahorati, dars o‘tishning yangi metodlarini o‘zlashtirishiga yyetarli e'tibor berilmas ekan,ta'limda,sifatoshmaydi.O‘qituvchilarningmetodikmahoratinioshirishga qilingan xarajatlar, ularni bunga rag‘batlantirish «minimal xarajat qilib, maksimal samara» olish imkonini beradi.

Ta’lim berish (didaktika)ning asosiy tamoyillari quyidagilar:

1. Faollik tamoyili

Insonta'limolishininghaqiqiy,chinakammohiyatio‘ziningaqliyfaoliyati natijasida bilimning yangi-yangi sir-asrorlarini mustaqil ravishda anglab olishidir.

Talabao‘z harakati bilan fanlarni yaxshiroq o‘rganadi va o‘zlashtiradi. O‘quv jarayonini shunday tashkil qilish kerakki, ularning o‘zlari fanga qiziqsin, uni bilishga harakatqilib,intilsin.Buninguchuno‘quvchi-talabalardarsgafaolqatnashishi lozim.

2.Nazariyabilanamaliyotningbir- biribilanbog‘liqligi.Nazariy bilim doim kasb-hunar amaliyoti bilan bog‘lanishilozim. Amaliy ta'lim ham o‘z navbatida nazariy bilimlargaasoslangan bo‘lishi kerak.

3.Ko‘rgazmalilik

Bilimlarni iloji boricha ko‘rgazmali va real hayotga yaqintarzda taqdim etish tilningtushunarliliginivata'limjarayonidaaudiovizualvositalardanfoydalanishni, bevosita ish holatida va realobyektlarda o‘qitishni talab qiladi. Darslar ko‘rgazmali qurollar yordamida berilsa, o‘quvchilaming o‘zlashtirishlari osonlashadi.

4.Tushunarlilik - o‘quvmaterialiningmazmunishundaytanlanganvatuzilganbo‘lishikerakki, o‘quvchilarunio‘zlaridagibilimlarbilanbog‘layolishsinvaunitushunishda qiynalmasin.Ya'nio‘quvmaterialiningmazmuni,shuningdek,O‘qituvchiningtili va fikrlarini ifodalashusuli o‘quvchi-talabaning bilim saviyasiga mos kelishi lozim. Lekin bu iliniy terminlardan foydalanilmaydi, degani emas.

5.Namunalardan foydalanish

O‘quvmaterialiningmazmuninitushuntirishuchunhardoimnamunalarni tanlashga harakat qilish kerak. Yaxshi model, amali-yotdan olingan tipik misollar, turlicha mahsulotlar ham olingan natijaning sifati qanday bo‘lishini aniq ko‘rsatadi.

6.Ilmiylik - o‘quv materialining mazmuni haqiqiy va ilmiy jihatdantasdiqlangan yoki ilmiy tadqiqotlarasosidasinalganbo‘lishikerak.Shuningdek,fanningyangiyutuqlariva kashfiyotlarini o‘zida aks ettirishi lozim.O‘qituvchiningtaxminigayokisubyektivfikrigaasoslanganmaterial qo‘llanilmashgi kerak.

7.Bilimlarni qo‘llash

Talabalarolganbilimlariniamaldaqo‘llayolishikerak.Shuninguchunbu bilimlarqo‘llanilganvaamaliyvaziyatdasinalganbo‘lishizarur.Bundayamaliy vaziyatlar o‘qituvchi tomonidan yaratilishi lozim.

8.Natijalarni mustahkamlash tamoyili

O‘qishdagimuvaffaqiyatlar tan olinishi va baholanishi kerak.Buo‘quvchiva o‘qituvchio‘rtasidadoimiyaloqabo‘lishinitalabqiladi.Natijalaresamaxsus «Baholash varaqalari» da qayd qilinishi kerak.Didaktiktamoyillaro‘qituvchifaoliyatiningyo'l-yo'rig‘isifatidaxizmat qiladi, alohida olganda esa tushunarlilik prinsipini qo‘llab-quwatlaydi.Oliyo‘quvyurtio‘ziningyiiqoriilmiysaviyasibilano‘rtata'limdan farqlanadi.Fannio‘rganishf andaerishilganzamonaviyyutuqlarniamaliyot bilanbog‘lash,dolzarbmuammolarnianiqlash,ularningyechiminitopishga yo‘naltirish bilan ajralib turadi.Oliy ta‘limning o‘ziga xosligi dars o‘tish metodlarini tanlashga ham ta'sir ko‘rsatadi. Olim I. T. Og orodnikov o‘z tadqiqotlarida oliy maktabdagi o‘qitish metodlariningo‘zigaxosligideganda,uningilmo‘rganishmetodlaribilan yaqinlashuvidir deb ta'riflaydi. S. I. Arxangelskiy esa oliy maktab -dagi o‘qitish metodlarinafaqatdarsberishusullarivauslu blarinibirlashtirish,balki bilishning o‘quv va ilmiy faoliyatga yo‘naltirilgan tizimi degan fikrni bildiradi.Shuninguchunko‘proqtalabalarnio‘ylashgaundaydigandarso‘tish metodlarini qo‘llash muhim ahamiyatga ega.Umumantalabao‘ylashgao‘rganmasa,olganbilimlaridanfoydalana olmaydi.Ayniqsa,bozoriqtisodiyotidainsonningo‘ylashi,tahlilqilishi, taqqoslab, qaror chiqarishi muhim ahamiyatga ega bo‘ladi. Chunki, har qanday sohada muvaffaqiyatli ish yuritish uchun tafakkur rivojlanganbo‘lishi zarur.

O‘qitishuslubiningpirovardmaqsadichuqurbilimberishginabo‘lmay, yoshlarda mustaqil bilim olishga intilishni uyg‘otish, ularni tarbiyalash hamdir. Axborotturli-tumanshakllardaqabulqilinadi.Kimningaxborotniturlitarzda qabul qilish qo‘lidan kelmasa, bu uning uchun katta yo‘qotish bo‘ladi.Agaro‘qituvchi talabayoqtirmaydiganuslubdadarsolibborsa,uning o‘qishdanko‘nglisovib,fanbilanshug‘ullangisikelmayqolishimumkin. Shuninguchunturli-tumanusullarbilandarso‘tish,harbiro‘quvchi, talabaning darsga faol qatnashishiga omil bo‘ladi. Ularda mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish ko‘nikmasini hosil qiladi.

Ta'limmetodlarinio‘qitishmetodlarivao‘rganishmetodlarigaajratish mumkin.O‘qitishmetodlarigabilimberishusullarisifatidaqaraladi.Bunda o‘qituvchitalabalarningbilishfaoliyatigata'sirko‘rsatadi,uning dunyoqarashini shakllanishiga yordam

beradi.O‘rganishmetodlaribilim,malaka,ko‘nikmalarniijodiyegallashga yo‘naltiradi.

Oliymaktabdagita'limningo‘zigaxosxususiyatlario‘quvjarayonini tashkiletishdahamko‘rinadi.O‘rta ta'limdao‘quvjarayoni asosandars o‘tish shakllari:nazariydars,amaliymashg‘ulot,laboratoriyamashg‘ulotitarzida tashkiletilsa,oliyo‘quvyurtlaridaesao‘quvjarayonidarsmashg‘ulotlaridan tashqaridavrasuhbati,ilmiykonferensiya,amaliyseminarlarvaboshqalarni ham keng qo‘llab tashkil etiladi.

Didaktika va metodikaning maqsadi: talim berish, o‘qitish, o‘rgatishni amalga oshirishdir. Didaktika «nimani?» va «nimauchun?» o‘qitish kerak degan savollar bilan shug‘ullansa, metodikaesa u bilan uzviy bog‘liq holda «qay tarzda, qanday?» va«nimalaryordamidao‘qitish?»lozimmasalalaribilanshug‘ullanadi.Didaktikaning an'anaviy «qanday o‘qitish kerak?» degan savoli biznio‘qitish metodlari kategoriyasigaolib keladi. Metodlarsiz qo‘yilganmaqsadlarga erishib bo‘lmaydi.

U qo‘yilgan maqsad bilan natijani bog‘laydi.

«Metod» atamasi yunoncha «methodos—tadqiqot yoki bilishyo‘li, nazariya,ta'limot» so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib—tadqiqotyo‘li, haqiqatga intilish, bilish, harakatqilishyo‘llari,kutilayotgannatijagaerishishusulima'nosinianglatadi.

Metoddegandavoqelikniamaliyyokinazariyo‘zlashtirishusullaritushuniladi. Faoliyatningturlijabhalarinio‘rganishniqamrabolganiholdailmiybilishva uningusullarimetodikaningasosiyyo‘nalishidir.Undata'limvatarbiyaberish usullariasosiyo‘rindaturadi.Metod—o‘qituvchibilantalabalarningta'lim-tarbiyadanqo‘yilganmaqsadgaerishishgaqaratilgantartibgasolingan, tizimlashtirilgan faoliyatdir.

Metodnihoyatdaserqirrabo‘lib,judako‘pkomponentlarnijamlaydi. Uning qirralariga: ta'lim-tarbiyaning maqsadi; o‘qituvchi tanlagan maqsadga yetish usullari;o‘qituvchibilano‘quvchi-talabalarninghamkorlikqilishyo‘llari;ta'lim maqsadinianiqo‘quvmaterialimazmunidaifodalash;ta'lim-tarbiyajarayonining (qonun,prinsiplar)mantiqi;axborotlarmanbasi;(o‘ituvchiningmahorati;ta'limtarbiya jarayoni qatnashchilarining faolligi; o‘qitish vositalari va usullari tizimi va boshqalarniyozishmumkin.Shuboismetodningmazmun-mohiyatini soddalashtirilgan variantdagi ta'riflarda berishga to‘g‘ri keladi.

O‘qitishmetodlariningserqirraiigi,murakkabtuzilishgaega.Ungaturli jihatdanyondashuvlardao‘zifodasini topadi,Metod -jarayonningo‘zagi, rejalashtirilgan yakuniy natija bilan bog‘lovchidir. Pedagogik amaliyotda, an'anaga o‘quv-tarbiyaviymaqsadlargaerishishuchunqo‘llanilayotgan,tartibga solinganfaoliyatusulimetoddebtushuniladi.Bundao‘qituvchiningo‘qitish

faoliyatiusullaribilano‘quvchiningo‘qishfaoliyatiningusullaribir-biriga bog‘liqligi ta'kidlanadi.

O‘qitishmetodiquyidagichatavsiflanadi:o‘qitishningmaqsadi, o‘zlashtirish usuli,o‘quvjarayoniqatnashchilari(o‘qituvchho‘quvchi,talaba)ningo‘zaro munosabati.

Ta'lim metodlari bir tomondan, obyektiv xarakterga ega bo‘lib,qaysi pedagog qo‘llashidanqa‘tiynazar,doimiyamalqiladiganmustahkamqonun-qoidalar bilanbog‘liq.Ularbarchadidaktikqoidalar,qonunlarningtalabihamda maqsadlarningdoimiykomponentlari,o‘quvfaoliyatiningmazmuni,shaklini ifodalaydi.Ikkinchitomondan,subyektivxaraktergaegabo‘lib,upedagog shaxsi,o‘quvchi-talabalarningo‘zigaxostomonlari,aniqsharoitbilan belgilanadi.

Metodlarningobyektivhamdasubyektivxarakterihaqidagifikrlarxilma xildir.Metodlarningobyektivxarakterinibutunlayinkorqilib,unito‘liq subyektivxaraktergaega,shuninguchunhamtakrorlanmasdir,uharbir pedagogningijoditarzidayuzagachiqadi,deganfikrbildiruvchilardantortib, uningtamomilaaksibo‘lgan,to‘laobyektivxaraktergaegadeydiganlarham mavjud.Haqiqat, odatda, barcha fikrlarning o’rtasida tushuniladi.Aynanhamma metodlar uchun doimo umumiy bo‘lgan obyektiv tomoni,didaktikanazariyasi,ko‘p holatlarda esa eng yaxshi bo‘lganamaliyot yo‘llari tavsiya etiladi.

Metodlarningobyektivjihatlaridabarchadidaktikqoidalar,qonunlar, tamoyillar,ta'riflar,mazmunbutunligininingdoimiykomponentlari,o‘quv faoliyatiningshakllarigaxosbo‘lganumumiytomonlaraksetadi.Metodlarning subyektivjihatipedagogshaxsi,uningmahorati,ta'limoluvchilarningo‘ziga xosligi va aniq sharoitga bog‘liq.

Dars jarayoni har ikki tomon bir butun bo‘lib, birlashgan holda tashkil etiladi. Uningamaliyifodasiqo‘yilganmaqsadgako‘raerishilgannatijadao‘zaksini topadi. Metodlarning obyektiv jihatinididaktik prinsip nuqtayi nazaridan talqin etish, uning nazariyasiniislilab chiqjsh, amaliyotda qo‘llanishi zarur bo‘lgan eng yaxshimetodlarnitavsiyaetish,mantiqiytanlashmuammolarinimuvaffaqi yatli yechish imkonini beradi.

Metodlarnioptimaltashtirishuchunesapedagoglarmahorati,ijodiy yondashishzarurbo‘ladi.Shuninguchunhamo‘qitishmetodlariyuqori darajadagi san'at bo‘lib kelgan va shunday bo‘lib qoladi.

Sharqmutafakkirlarihambilishningmetodlarigakattae'tiborbilan qaraganlar.O‘quv jarayonini tashkil etish va o‘qitish metodlariga alohida e'tibor berganallomaAristoteldanso‘ng«ikkinchimuallim»debnomqozonganAbu NasrForobiyo‘qitishmetodlarihaqidagitraktatlaridata'limoluvchilargaturli bilimlar berish bilanbirga mustaqil holda bilim olish yo‘llarini ham ko‘rsatgan, bilim olish zarurligiga shak-shubhasiz ishontirish lozimligini ta'kidlangan.

Hozirgiterminlardanfoydalanib,Sharqningqomusiyallomalariningo‘qitish metodlarinibilishningumumiyqonunlarigamuvofiqliginianiqlasabo‘ladi.Ular foydalangan o‘qitish metodlarinibir necha guruhlarga ajratish mumkin. Bular Ibn Sinoqo‘llagan ko‘rgazmali-tajriba metodlari, Abu Rayhon Beraniy, Al Xorazmiyningko‘nikmavamalakalarnishakllantirishmetodlari,ForobiyvaAl Xorazmiyning bilimlarni tekshirish metodlari va boshqalardir.Ularning hammasi o‘quvchi-talabalarningfaoliyatini kuchaytirish, mantiqiy tafakkurini rivojlantirish maqsadini ko‘zlagan.

Ma’lumki,ta’lim-tarbiyadametodlarqatorfunksiyalarnibajaradi.Metodlar yordamidaqo‘yilganmaqsadamalgaoshiriladi.O‘qituvchio‘quvchi-talabalarni bilim olishga da'vatqiladi. Bilishnifaollashtirishning asosiy, ayrim paytlarda esa yagonastimulyatoribo‘libxizmatqiladi.Metodlaryordamidao‘qituvchio‘quv jarayonini kechishi va natijasini diagnostika qiladi, zarur o‘zgartirishlar kiritadi.

Pedagog, psixolog mutaxassislarning ta'kidlashlaricha, metodlar o‘quv-tarbiya jarayonida quyidagi funksiyalarni bajaradi:

Ta’lim berish:

Metodlaryordamidata'limningmaqsadiamalgaoshiriladi.Metodlar o‘qituvchivao‘quvchilarningnazariyhamdaamaliybiliminita'limolish borasidagi vazifalarini bajarishga qaratadi.

Kamolotga boshlash funksiyasi:

O‘quvchi,talabalarnifikrlashdoirasini,bilimolish,aqliyrivojl niishsuratini tezlashtirishda, qiziquvchanligini oshirishda o‘zifodasini topadi.

Tarbiyalash funksiyasi:

O‘quvmaterialinio‘rganish,o‘zlashtirishjarayonigamustaqilqarash, fikrlash, iroda xususiyatlari, axloqiy, ma'naviy qarashlar ning shakllanishiga olib keladi.

Bilim olishga da'vat etish, istak, xohish uyg’otish funksiyasi:

Metodlar talabalarni bilim olishga da'vat qiluvchi vositahisoblanadi. Asosiy, gohidabilishgaqiziqtiruvchi,istak,xohishto‘ldiruvchiyagonastimulyator vazifasini bajaradi.

Nazorat funksiyasi:

Metodlaryordamidao‘qituvchio‘quvchi,talabalarningbilimininazorat qilibginaqolmay,o‘quvjarayoninatijalarigako‘raungazaruro‘zgartirishlar kiritadi.

Darsjarayonidagimetodlarqo‘llashimkoniyatlarigako‘raquyidagisifatlarni o‘z ichiga oladi:

1.Bilimberish,idroketish,o‘zlashtirish,e'tiqodnita'minlovchimetodlar.Buguru hgama'ruza,talabalarningmustaqilishlari,mustaqiltahsilolishbo‘yichaishlar,ishlabchi qarishjarayohlarinikuzatish,maslahatlar,ko‘rsatmalarberish,ommaviyaxborot,dastur lashtirilganmateriallarni idroketishvaboshqalarkiradi.

2. Bilimlarnitatbiqetishvamustahkamlash,malakavako‘nikmalarnihosilqilish,e'tiqodni chuqurlashtirishmetodlari.Buguruhga seminar, amaliy, laboratoriya mashg‘ulotlari, nazoratishlarinibajarish,dasturlashtirilgano‘qitishkabinetlaridagimashg‘ulotlar, ishlab chiqarish amaliyoti kiradi.

3. Bilimlar,e'tiqodlarnishakllantirish,talabalarningkasbiytayyorgarliginianiqlashmetodlari.Buo‘quvjarayoniningreytinglari,kollokviumlar,suhbato‘tkazish,kursvabitiruvmalakaviyishlari,davlat attestatsiya natijalarini baholash kabilarni o‘z ichiga oladi. .

Metodlarni ajratib turuvchi sifatlarga: birinchi guruhda bilimniidrok qilish va o‘zlashtirish, ikkinchi guruhda tatbiq etish vamustahkamlash, uchinchi guruhda attestatsiya va olingan bilimlar darajasini aniqlash kiradi.

Metodlarnifanlarnio‘rganishdagiqo‘llashdagiqamrovigako‘rauchguruhga bo‘lishmumkin:umumiymetodlar,turkumfanlarnio‘rganishda qo‘llaniladiganva xususiy metodlar.

Darso‘tishningumumiymetodlaribarchafanlarnio‘rganishdaqo‘llaniladi. Masalan, savol-javob, suhbat, tarqatma materiallardan foydalanish kabilar.Ayrimmetodlarniesama'lumturkumfanlarnio‘qitishdaginaqo‘llash mumkin. Bularga masala yechish, munozara kiradi.

O’qitishning asosiy qoidalari:

—tushunarlidan - tushunarsizga;
—yaqindan - uzoqqa;
—osondan - qiyinga;
—aniqdan - mavhumga;
—umumiydan - xususiyga, umumlashtirilgandan-yakkaga;
—xususiydan - umumiyga.

O‘qishvao‘qitishdidaktikxatti-harakatlarbilanbog‘liq.Didaktikxatti-harakatlarga o‘qituvchining darsga tayyorgarlikko‘rishi, uni o‘tkazish va baholash faoliyati kiradi.Bu faoliyat quyidagi savollarda o’z ifodasini topadi:

1. Kimlar o‘qitiladi?
2. Kimlarni o‘qitish kerak?
3.O‘qitish orqali qanday maqsadlarga erishish mumkin?
4. Maqsadga erishish uehun nimani, qanday o‘qitish kerak?
5. Nazariyvaamaliydarslardaqaysimetodlarniqo'Ilab,darso‘tish kerak?
6. Nazariy va amaliy darslarni qanday sharoitda o‘tkazish kerak?
7. O‘qitishni qaisi y‘o‘l bilan tashkil qilish kerak?
8. Qo‘yilganmaqsadgaerishishnitekshirishuchunnatijalarqanday baholanadi?

Dars berishning shakllari, uslublari turli-tuman. Maqsad, o‘tilayotgan dars har birtalabaningongigayetibborsin.Buyerdahalqiluvchirolnididaktik sakkizburchak va o‘quv jarayonining mazmuni o‘ynaydi.

O‘qituvchi, dars beruvchi sifatida har safar qanday qilib, qaysiusul bilan dars o‘tsam qo‘yilgan maqsadga erishaman deb o‘zoldiga savol qo‘yib, o‘ylab ko‘rsa, dars o‘tishning aynan mavzuga mos keladigan uslubini topishi mumkin.

Dars o‘tishning uslubini tanlash quyidagilarga bog‘liq:

1. O‘qitilayotgan guruhning darsga tayyorgarlik darajasi.
2. O‘rganiladigan predmet.
3. Darsda o‘tiladigan mavzu.
4. O‘tiladigan mavzuning mazmuni.
5. Darso‘tishdaqo‘llashmumkinbo‘lgantexnikvositalarningmavjudligi va boshqalar.

Darsni qanday o‘tish borasida aniq bir qarorga kelishda, asosiy mo‘ljal olishda darsni nimaga qaratilganligi muhim ahamiyatga ega. Agar:

•maqsadgaerishishmo‘ljalgaolinadiganbo‘lsa,darsjarayonidaqandaymaqsadlargaerishishkerakliginianiqbelgilabolinishi lozim;

•darsdaqatnashadiganlarmo‘ljalgaolinsa,talabalar(o‘quvchilar) guruhi kimlardan iboratliligiga e'tibor qaratiladi;

•o‘tiladiganmavzu, ungaajratilganvaqt mo‘ljalgaolinsa,qandayo‘quvmaterialinitalabalarongigayetkazishzarurvaungaqancha vaqt ajratilganiga diqqat qaratiladi;

•o‘quvvositalarimo‘ljalgaolinsa,qo‘limizdaqandayo‘quvvositalaribor"vaulardanqaydarajadafoydalanishifnizmumkinligini hisobga olamiz;

•talabalar(o‘quvchilar)ningdarsgafaolyokipassivqatnashuvimo‘ljalgaolinsa,qanday darso‘tishuslublariniqo‘llashkerakliginitanlaymiz;

•darsnitashkiletishmo‘ljalgaolinsa,qandaytashkiliyshart sharoitlar mavjudligini hisobga olamiz;

•o‘zlashtirishninazoratqilishmo‘ljalgaolinsa,qandaytartibdatalabalarbiliminazoratqilinadivabaholanadi,diqqatanashunga qaratiladi.O‘quvjarayoninitashkilqilishvauniboshqarishmashg‘ulotlarda qo‘yilayotgan maqsadga bog‘liq.

Darsningtarkibiyqismi-darsdakerakbo‘ladiganme‘yoriy hujjatlar.Ulargana‘munaviydastur,ishchidastur,o‘quvrejasi,taqvimiy reja,darslik,o‘quv-metodikqo‘llanmalar,ma‘ruzaningmatniyokidarsloyixasiva boshqadidaktikmateriallarkiradi.Bularningxammasididaktikatamoyillariga asosantuzilganbo‘lib,o‘zarobirbirigatushishishart.Uzoqxorijiy mamlakatlarning xammasida bularni bir so‘z bilan kuruyukyulum deyiladi.

Darsberishningmazmunishufandamujassamlashganobyektivreallikbilan aniqlanadi. Metodika (uslubiyat) fanning o‘quv jarayonidagi harakati, rivojlanish

shaklidir. Fan bilan uni o‘qitish o‘rtasidagi farq shundaki, fan bevosita obyektiv reallikbo‘lib,uningrivojlanishqonunlariniifodalashbilanbirga,o‘quv predmetisifatidaanashujarayonnibevositatasvirlaydi.Umumanolganda, o‘qitish,ilm berishobyektivdunyonibilishnishufanerishganyutuqlar darajasigako‘taradi.Fandoimorivojlanibyangikashfiyotlar,bilimlarbilan boyibboradi.O‘znavbatida,talabalargabilimberishjarayonidaularongiga ushbu kashfiyotlar singdirib boriladi.

Hozirgipaytdao‘rganiladiganbilimmanbalarigako‘ra,metodlar5 guruhga bo‘linadi hamda qator usullarni o‘zichiga oladi.

1)Amalda sinash, tajriba metodi:
•tajriba o‘tkazish, amaliyot o‘tkazish;
•mashq qilish, mehnat, ishlab chiqarish jarayonida qatnashish, eksperiment o‘tkazish.
2)Ko’rgazmali namoyish qilish metodi:
•har xil rasm, suratlardan foydalanish;
•namoyish qilish;
•illyustratsiya qilish;
•o‘quvchi, talabalar tomonidan kuzatish, amaliyot o‘tkazish.
3)Og‘zaki ovoz orqali ifodalanadigan metod:
•tushuntirish, ongiga yetkazish;
•hikoya qilish;
•o‘zaro fikr almashuv;
•suhbat o‘tkazish;
•yo'1-yo'riq, ko‘rsatma berish;
•ma'ruza;
•munozara, mubohasa, bahs va boshqalar.
4)Kitob bilan ishlash:
*o‘qish, o‘rganish, tezda ko‘rib, varaqlab chiqish;
*sitata keltirish va uning ustida ishlash, bayon yozish;
*referat yozish, reja tuzish, konspekt qilish va boshqalar.
5)Video metod:
*kompyuterda mashq, test yechish;
*nazorat o‘tkazish;
*internetda ishlash;
*elektron variantlar bilan ishlash;
*o‘quv filmlarini tayyorlash va namoyish etish;
*axborottexnologiyalarigaasoslanib,ishlabchiqilgandasturlarasosida kompyuterda farmasevtikako‘rsatkichlarnihisoblash,ulargaomillar ta'sirini o‘rganish;

* multimediaasosidataqdimottayyorlash,namoyishetishvaboshqa shu kabilarni qamrab oladi.

Axborot texnologiyalari rivojlangan hozirgi davrda dars o‘tishdata’lim vositalaridanfoydalanishmuhimahamiyatgaega.Ayniqsa,texnikvositalarni qo‘llabdarso‘tisho‘quvchi - talabalarningfannio‘rganishgabo‘lgan qiziqishlarini orttirishga,berilayotgan axborotlarni chuqur o‘zlashtirishga katta yordamberadio‘qitish vositalarining mukammallashibborishi natijasida dars o‘tish jarayonini maqsadga muvofiq ravishda tashkil etish imkoni ortib bormoqda.

Texnikvositalardanfoydalanishusuligako‘rauniversalvamaxsustexnik vositalarga bo‘linadi.Universalvositalargadoska,diaskop,kodoskop,proektor,magnitofon, videomagnitofon, kompyuter, televizor kirishi mumkin.

Maxsus vositalar, ma'lum bir masalani, mavzuni yoritishgaqaratilgan maket, videofilm, kasseta, disk, disket kabilarni o‘zichiga oladi. Axborotni uzatish, tasvirlash nuqtayi nazaridan texnik vositalarni tasvirlovchi (kodoskop,proektor,diaprotsessor),tovushli(magnitofon,radio,audiokabilar), audio-video kompleksi, video-magnitofon, kompyuter kabilaiga bo‘lish mumkin.Ta'lim jarayonini amalga oshirishda yordam beruvchi vositalarta'lim vositalari deb ataladi.

Texnik vositalar

Real vositalar	Texnik vositalar	Chop etilgan o‘quv materiallari
Qirqmalar (cutouts), gerbariy,mahsuot namunalari	Proektor,kodoskop, kompyuter,o‘quv televizori,videofilm, disk,disketlar multimediavaboshqalar.	O‘quvvailmiyadabiyotlar, chopetilgano‘quv-metodik materiallar,ko'rgazmali materiallar,tarqatmamateriallar,ma'ruzamatnlariva boshqalar.

O‘quvjarayonidaengko‘pqo‘llaniladiganvaengkamchiqimtalabqiladiganvositaoddiy doskahisoblanadi.

Doskadanturlimaqsadlardafoydalanishmumkin:—notanishso‘z, iboralarni yozish;

•turli chizmalar, diagramma, sxemalar chizish;

•rasmlar yordamida illyustratsiya qilish;

•misollar yechish;

•formulalar yozish va boshqalar.

Doska har bir auditoriyada bo‘lishi kerak. Dars paytida doskadan foydalanish uchununidarsgatayyorlashlozim.Agardao‘qituvchiilgaridarso‘tmagan auditoriyada dars o‘tadigan bo‘lsa,doskaning o‘lchamlari,uning qandayligi bilan tanishishi kerak.Darsda doskadan optimal darajada foydalanishga harakat qilish lozim:

• zarurjumlalarniyozish,grafiklarchizish,bir-biridanajratish,chiziqlarni rangli bo‘r bilan chizish;

•agar murakkabchizmalarchizilishikerakbo‘lsa,avvalxomaki nusxasini chizib ko‘rish;

•doskadagitasvirilojiborichatushunarli,taa‘ssurotqoldiradigan bo‘lishi kerak.

Doskagaaniq,talabalaro‘qiyoladiganqilibyozishkerak.Yozayotganda tushuntirishnito‘htatib,yozibbo‘lgach,gapirishkerak.Chunkiauditoriyada talabalaiga orqa o‘girgan holda doskaga qarabyozib turib,gapirilgan fikrni ilg‘ash qiyin.

Doskada ishlashning o‘ziga xos afzalliklari va kamchiliklari mavjud.

Doskaning afzalliklariga quyidagilarni kiritish mumkin:

—ishlatishning osonligi, tayyorligi;

—o‘zgartirishlar kiritishning osonligi;

—darsni o‘tishga qarab mos holda ishlatish mumkinligi;

—qo‘shimchamisollarberilgansavollargaqarab,misollarnimoslashtirish;

—murakkab nisbatlarni ko‘rgazmali ifodalash mumkin;

—chizmalar,formulalarvaboshqalarniyozibko‘rsatish,qabulqilish va tushunishni osonlashtiradi;

—yaxshi yodda qoladi;

—doskadankonspektgako‘chirilganmisolvarasm,chizma,grafiklar kelgusi darslarga yaxshi tayyorlanishga yordam beradi.

Kamchiliklari:

- doskaga yozayotganda talabalarga orqa o‘girib turiladi, auditoriya bilan ko‘z qarash kontaktini yo‘qotiladi;
- bir marta yozilgan narsa o‘chiriladi;
- yozish, chizishga vaqt ketadi.

Doska-stend - mashg‘ulotlardao‘quvmunozaralariboshqaturli muhokamalarningguruh,ishlarinatijalarinihujjatlashtirishdafoydalaniladigan o‘qitish vositasi.

Stendgao‘shakattalikdagiqog‘ozqo‘yiladi,turlirangdagivashakldagi kartochkalar yopishtiriladi. Stenddagi kartochkalar yordamida sxemalar, tuzilmalar, sharxlar va shu kabilarni tuzish mumkin.

Doska-stendningafzalligishundaki,undakartochkalar,sxema,graflk,izohsharhlar va hokazo kartochkada aks ettirilganma'lumotlar, joylashuvini xohlagan vaqtdao‘zgartirishimkoniyatimavjud.Qisqavaqtichidabarcha tinglovchilarningfikr - mulohazalariniqamrabolish,qaydetishimkonigaega bo‘ladi.

Doska-bloknotyokiflipchartdoskasi—buvaraqlanadiganqog‘ozlidoska bo‘lib,ungamarkerbilanyoziladi.Uturli muhokamayakunlarivanatijalarni yaqqol namoyish etishda, eng muhimaxborotlarni qayd etishda qo‘llaniladi. Uning qulayligi,xohlaganvaqtdaoldingimateriallargaqaytisho‘quvxonasigaosib qo‘yish,istagan paytda qulay joyga ko‘chirish, kerak bo‘lsa, devor yokidoskaga birin-ketinhammavaraqlariniyopishtirishmumkin.Undanguruhiybahsmunozaralarningnatijalarinisaqlash,kerakbo‘lgandaishlatish,turlimasalalar bo‘yichaasosiyqismlarniajratibko‘rsatishmuhokamaqilinayotganmasalaga qaytish,kichikguruhlaryokibutunguruhishiningnatijalarinibirpaytdako‘rish imkonimavjud.Diqqatnitortishyokifikrniajratibko‘rsatishuchunrangli markerlardan foydalanish mumkin.

Uningasosiykamchiliklari:yozuv,bildirilayotganfikrtushunarlibo‘lishi zarur,aksholdaunio‘qishqiyinbo‘ladi,ayniqsa,muhokamaqilinayotgan masalaga ma'lum bir vaqt o‘tgach qaytganda;

- varaqlardan nusxa ko‘paytirish qiyin, faqat fotosurat olish yoki ko‘chirib yozish mumkin xolos;
- ko‘p flipchart qog‘ozlari talab qilinadi.

Doska turlaridan yana biriPinborddoskasidir. U (inglizcha pin-mahkamlash, board-doska).Budoskaningboshqadoskalardanfarqishundaki,ungamaxsus qog‘oztortilganbo‘lib,ungadarsjarayonidamuhokamaqilinayotganmavzu, masala,muammobo‘yichatalabalartomonidanyozilgankartochkalarniignalar bilanmahkamlashimkoniniberadi.Bundakartochkalarturlirangvashaklda bo'lib,ularga maxsus rangli flomaster yoki markerlar bilan yoziladi. Ular yordamida fikrlar gufuhlanadi, tizimga solinadi jamoaviy yagona yoki qarama-qarshi pozitsiya aniqlanadi.

O‘qituvchimuammonio‘rtagatashlaydihamdatalabalargao‘znuqtayi nazarlarini bayon qilishni taklif qiladi. «Aqliy hujum» metodi asosida muhokamani tashkilqiladi.Harbirtalabao‘zfikriniaytadi,ularmuhokamaqilinadi.Ular orasidan eng optimal yokisamarali deb topilgani 2—3 so‘z bilan kartochkalarga yoziladivadoskagamahkamlanadi.Talabalartomonidanbedgilanganguruh vakillari doskaga chiqib, boshqalar bilan maslahatlashgan holda:

•xato, qaytarilgan fikrlarni olib qo‘yishadi;

•munozarali fikrlarni aniqlashtirishadi;

•g‘oyanima'lumtizimgasolishalomatibo‘lganfikrlarnianiqlashadi;

•fikrlaryaqinligivao‘zigaxosjihatlaribo‘yicha kartoch kalarni guruhlarga ajratishadi.

•strelkalar,chiziqlarydkiboshqabelgilaryordamidaularningnisbatlariko‘rsatiladi,yagonajamoayokiqarama-qarshipozitsiya ishlab chiqiladi.

Budoskayordamidamuammolarishlabchiqilibqarorlarqabulqilinishiva guruhiybahs-munozaralarniboshqarishniko‘rgazmaliqilishmumkin.Shuning uchun pedagoglar o‘rtasida pinbord faqatgina doska emas, o‘ziga xos dars berish usuli sifatida ham qaraladi.

Pinbord doskasini siljitish mumkinligi, ma'lumotlarni daskaga mustahkamlash, kartochkalarniguruhlash,turlirangdagikartoch-kalardanfoydalanishimkoniyati uningafzalligibo‘lsa,qog‘ozningko‘pkyetishi,kartochkadagiyozuvlarningturli tumanligi, ularni mustahkamlash vaqtni oshishi kabilar uning kamchiligidir.

Shuninguchunmavzubo‘yichamuammoqo‘yib,taxminanularni yechimlarini berib, har bir yechim uchun bir rangdagi kartochkalar tayyorlab, har birrangdagikartochkadanbittadandoskagayopishtirib,unitanlaganlarnima sababdan shu yechimnitanlaganlarini tushuntirib berishlarini taklif qilish tarzida tashkil etish mumkin.

Ko‘rgazmali qurollar darsni qiziqarli va turlicha bo‘lishigata'sir ko‘rsatadi. Anashuko‘rgazmaliliknita'minlashdakodoskop,proektorvaboshqatexnik vositalardan keng foydalanish mumkin.

Oddiy doska yoki varaqlanadigan (bir tomondan ikkinchi tomonga o‘tkazib qo‘yiladiganvaraqlardaniborat)doskabilanbirgalikdaqo‘llaniladigantexnik vositalardankodoskop,proektordir.Ularyozishuchunvaqtnitejashdaqulay vositalardanbiriblib,darsdako‘rgazmaliliknita'minlashdamuhimrol o‘ynaydi.

Nazorat savollari

1.Maxsusfanlarnio‘qitishmetodikasifaninimanio‘rganadi?Fanning maqsadi va vazifalarini aniqlashtiring.

2.Metodikadegandanimanitushunamiz?Metodiarningobyektiv va subyektiv jihatlarini ta'riflang.

3.Didaktika va metodikaning maqsadi:

4.Mahsus fanlarni o‘qitish metod va vositalari, metodlarning o‘quv-tarbiya

jarayonidagi vazifalari.

5.O‘qitishning asosiy qoidalari:

6.Mahsus fanlarni o‘qitish mazmunini belgilab beruvchi meyoriy xujjatlar.

2-MAVZU. QIYOSIYMETODIKA

Reja

1. Turli o‘quv yurtlarida chet til ta’limi tasnifi

2. Tillar ta’limshunosligi

Tayanch so‘z va iboralar: *ta’lim, o‘qitish, o‘rgatish, chet til ta’limi, prinsip, mezon,tamoyil, ta’lim-tarbiya,ilmiy-tadqiqot, tekshirish, o‘rganish, izlanish, bosqich, davr, etap, palla, tarixiy metod, jarayon metodi, qiyosiy metod*

ADABIYOTLAR

1. J.J.Jalolov. Chet til o‘qitish metodikasi –T.:O‘qituvchi, 1996.–368 b.

2. G.V.Rogova. Metodika obucheniya angliyskomu yazыku (na angliyskom yazыke). – L.: Prosveshenie. 1975.34-44 s.

3. N.D.Galskov. Sovremennaya metodika obucheniya inostrannim yazikam. – M.:ARKTI-GLOSSA. 2000. 56-82 s.
4. E.A.Masliko. Nastolnaya kniga prepodavatelya P.K. Babinskaya i drugie inostrannogo yazika. – Minsk: Visshaya shkola, 2007.3-50 s.
5. O‘.Hoshimov, I.Yoqubov. Ingliz tili o‘qitish metodikasi – T.: Sharq, 2003. –302 b.

https://www.goabroad.com/teach-abroad - teaching english in different countries

https://www.goabroad.com/articles/teach-abroad/is-teaching-english-abroad-a-good-idea - teaching english in different settings

“Qiyosiy metodika” tushunchasi. Qiyosiy metodikaning maqsadi, vazifalari va oʻrganish ob’ekti. Turli ta’lim muassasalarida oʻqitish metodikasi (maktab, akademik litsey, kollej, OTM). Oʻqitishning turli bosqichlarida ta’limni individuallashtirish va tabaqalashtirish muammolari. Intellektual salohiyat nazariyasi. Nazoratga qoʻyiladigan zamonaviy talablar. Turli ta’lim muassasalarida oʻquvchi va talabalar egallagan bilimlarni baholashning oʻziga xos xususiyatlari. Xalqaro miqyosda yangicha talqin etilgan “Chet til oʻqitishning qiyosiy metodikasi” oʻzbek olimlari tomonidan ishlab chiqilgan. Unda turli oʻquv yurtlarida chet til oʻqitish muammolari koʻtariladi.

«Qiyosiy metodika» tushunchasiga doir

«Qiyosiy metodika» yaratishzarurligini quyidagicha dalillash mumkin; birinchidan, chet til turli oʻquv yurtlarida oʻrganiladi,ular uchun maxsus metodikalar yaratilgan, kuzatishlar koʻrsatishicha, oʻqitishda keskin oʻzgarishlar mavjud; ikkinchidanoʻqitish dasturlari talablarini taqqoslaganda, biror oʻquvgohniki ikkinchisiga toʻlamos tushmaydi; uchinchidan, fanlarda qiyosiy sohalar tadqiq qilinadi, mas. qiyosiy pedagogika, qiyosiy tilshunoslik va h.k.z.; toʻrtinchidan, chet til oliy ta’lim muassasasi fakulteti muallimlari xususiy metodikani biladilar, maktab metodikasidan ancha yiroq turadilar, qiyosiy metodik ma’lumotga muhtojdirlar; beshinchidan, chet til ixtisosidagi talabalar oʻzlari tahsil olayotgan oʻquvgoh muallimlar metodikasini kuzatadilar, ularda tegishlistereotip (fikran tamgʻalanish)hosil boʻladi, maktab metodikasi (oldin oʻzlari chet til oʻqigan, endi metodikadan nazariy kurs tinglanadi va maktab amaliyotida ilk tajriba orttirdi) talabalarda yana boshqacha iz qoldiradi, natijada metodik interferensiya kelib chiqadi.

Qiyosiy metodika ikki ma’noni ifodalaydi;

1. Turli oʻquv yurtlarida chet til oʻqitish.

2. Til ta’limshunosligi, ya’ni ona tili, ikkinchi til va chet tilni yoki oʻzga (ikkinchi va chet) tillarni oʻqitish.

Turli ta’lim muassasalarida chet til ta’limi tasnifi

«Chet til ta’limi»ning tarkibiy qismlarini ajratganimizda o‘rta, oliy va boshqa ta’lim darajalariniko‘ramiz. Birgina o‘rta ta’limda esa o‘rta umumiy, o‘rta hunar-texnika, o‘rtamaxsus ta’lim farqlanadi. Kunduzgi, kechki,sirtqi ta’lim shakllari qonunlashtirilgan. Maorif muassasalarining tizimi ko‘p tarmoqlidir.

Maorif muassasalari.Xalq ta’limibilan mashg‘ulmuassasalarni sanab o‘tamiz: maktabgacha tarbiya - bog‘cha,yasli; o‘rta maktab – o‘rta umumiy; o‘rta maxsus(chuqur bilim beradigan va jismoniy-aqliykamchiligi bor bolalar maktablari),kechki − smenali, sirtqi maktablar;kasb-hunar kolejlari va akademik-litseylar; o‘quv yurtliri va h.k.z.

Chet til o‘qitish maqsadlari va mazmunlarp tasnifi. Tillar o‘qitishda ta’limiy maqsadlar tipologiyasi (tasnifi) masalasi ko‘tarilgan emas, chunki qiyosiy − metodik muammolar qo‘yilmagan. Maqsadlar tipologiyasi o‘ta chalkash va ayni chog‘da dolzarb ilmiy − metodik hodisadir.

Chet til o‘rganishdan ko‘zlanadigan maqsadlar (amaliy, ta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi) o‘rta va oliy ma’lumot beradigan o‘quvgohlar uchun birday taalluqli. Ushbu qismdagi miqdoriy ko‘rsatkichlar va sifat tomonlari maqsadga bo‘ysundiriladi va o‘quvgohlar turiga, ya’ni sharoitigaqarab farq qiladi.

Chet til ta’lim muassasasi (fakulteta) da ta’lim mazmuniga to‘rtinchi tarkibiy qism kelib qo‘shiladi: til haqidagi bilimlar, bu degani amaliy, normativ va sof nazariy ma’lumotlar kiritiladi.

Chet til o‘qitish metodlari. Maktab ta’limida chet til o‘qitishning zamonaviylashtirilgan ongli — qiyosiy metodidan foydalaniladi. Qiyoslash darsgacha muallim va metodist (darslik muallifi) tomonidan bajarilsa, chet til ta’lim muassasasi fakultetida dars (mashg‘ulot)da ham bu ish turiga ruxsat beriladi. Talaba chet til o‘rganish jarayonida ona tili va chet til (va hatto ikkinchi til) hodisalarini qiyoslab o‘rganadi. Buning sababi, chet tilni kasbiy maqsadda

o‘rganayotganligidir. O‘rta maktabda tekstni boshdan-oxir og‘zaki tarjima kilishga ruxsat etilmaydi. Biroq oliy ta’lim muassasasida tarjima o‘qitish metodining zarur mezonlaridan biri maqomini oladi.

Metod va uni tashkil qiladigan prinsip (mezon)larning o‘ziga xos qo‘llanishi o‘quv sharoitiga bog‘liq.

Ongli —qiyosiy metodning amaliy va nazariy ta’lim uchun turli ko‘rinishlarini qo‘llanish ushbu metodning tasnifi zamirida yotadigan birlamchi o‘lchov hisoblanadi.

Tillar ta’limshunosligi

Hozirgi zamon til o‘qitish ilmidagi ma’lumotlarni umumlashtirib quyidagi ta’rifni tavsiya etish mumkin: tillar ta’limshunosligi deganda, yakzabonlik, ikkitillilik − zullisonaylik va ko‘p tillilik (poliglossiya)ni o‘rgatishga doir ilmiy soha tushuniladi.

Ona tilini o‘qitish. Ona tili vositasida bolaning tafakkuri shakllanadi, tevarak —atrofni ona tili yordamida idrok etib tushunadi va boshqalar bilan muloqotga kiradi.Ona tilini taqlidan o‘rganish chog‘ida analogiya amal qiladi, qanday idrok etsa, shunday o‘zlashtiriladi va bilganiga monand gaplar (va so‘zlar) yaratadi.

Ikkinchi tilni o‘qitish. Ona tilidan keyingi navbatda o‘rganiladiganhar qanday tilniikkinchi til debhisoblanadi. Uni o‘rganishdao‘ziga xos qiyinchiliklar sodirbo‘ladi. Oldin o‘zlashtirilgan birinchi til yordamga kelishi(transpozitsiya) yoki halaqitberishi (interferensiya) xollari yuz beradi. Boshqa tomondan qaralsa, ikkinchi til o‘z navbatida ona tiliga o‘rganilgan chet tilga ham salbiy yoki ijobiy ta’sir qiladi. Binobarin ikkinchi tilni o‘qitish metodikasi ham ona tiliga o‘xshab umumiy nazariya bo‘lmish til ta’limshunosligi «g‘alvaridan» o‘gkazilishi maqsadga muvofiqdir.

Chet tilni o‘qitish. Chet til o‘qitish jarayoni avval to‘plangan til tajribasining ko‘zgusidir. Unda ro‘yobga chiqqan maqsadlar o‘zlashtirilgan mazmun va qo‘llashan o‘qitish metodi ham yaqqol sezilib turadi.

Chet til o‘qitishning qiyosiy metodikasi ma’lumotlari, bir tomondan, va til ta’limshunosligi (ona tili, ikkinchi til bo‘yicha ma’lumotlar), boshqa tarafdan, kelib qo‘shiladi va yaxlit «Tillar ta’limshunosligi» vujudga keladi.

Til ta’limi jamlama tasnifi. «Qiyosiymetodika»ning negizi sharoit,maqsad, mazmun, metod nomli tushunchalardan tashkil topadi.

Ta’lim sharoitiga ko‘ra tillarning o‘qitish maxsus tasniflanishi mymkin. Ta’lim maqsadlariga binoan tillarni o‘rganish alohida tasniflanadi. Ta’lim mazmuniga qarab tillarni o‘qitish o‘ziga xos tasnifga ega bo‘ladi. O‘qitish metodlari esa umumiylikdan ko‘ra farq qiladigan sifatlari ko‘proqdir.

Qiyosiy metod. Uning to‘liqnomi ongli − qiyosiymetoddebataladi. Asrimizning30-yillarida ongli-qiyosiy metod shakllana boshladi. Programma, darslik, o‘quv qo‘llanmalari tayyorlandi. Metodik adabiyotlar orasida L.V.Shcherba, K.A.Ganshina,I.A.Gruzinskaya, A.A.Lyubarskaya, G.V.Goldshteyn va R.K.Rozenborg va Z.M.Svetkova asarlarini ko‘rsatib o‘tish joizdir. «Inostrannie yaziki v shkole» jurnali ta’sis etildi. 1947 yilda L. V. Shcherbaning «Prepodovanie inostrannix yazikov v sredney shkole» (ikkinchi nashri 1974 yil) kitobi Moskvada chop etildi.

Ongli − qiyosiy metod amaliy, ta’limiy va tarbiyaviy maqsadda chettil o‘qitish jarayonida qo‘llandi. Amaliy maqsad retseptiv va reproduktiv nutq malakalarini taqozo etdi.

Elliginchi yillarda I.V.Raxmanov metodik asarlari, V.S.Setlin (1950, 1955) fransuz tili o‘qitish, V.D.Arakin (1950, 1958) ingliz tili o‘qitish, A.S.Andreevskaya − Levensteri va O.E.Mixaylova (1958) fransuz tili o‘qitish metodikalaridan qo‘llanmalari va boshqa kitoblar nashr etildi. Ularda ongli

–qiyosiy metodning asosiy prinsiplaridan bo‘lmish ikki tilni taqqoslashga e’tibor qaratilgan.

1961 yildan hozirgacha chet til o‘qitish jarayonida qo‘llanayotgan metodni zamonaviylashtirilgan ongli − qiyosiy metod (yoki shartli nom bilan «Raxmanov va shogirdlari metodi») deb yuritish mumkin.

1917 yildan hozirgacha chet til o‘qitish metodikasi tarixi. Bu davr chet til o‘qitish metodikasi tarixini ilmiy adabiyotda besh bosqichga bo‘linadi. Ushbu bosqichlarni aniqlashni A.A.Mirolyubov quyidagicha amalga oshirgan: 1-Bosqich-1917-1923, 2-Bosqich -1924- 1931, 3-Bosqich -1932 - 1946, 4 - Bosqich - 1947 - 1959, 5 - Bosqich -1960 -hozirgacha (S.F.Shatilov ikkinchi bosqichni (1924-1930) qisman o‘zgartirib, uchinchi (1931 — 1944), to‘rtinchi (1944-1961) va beshinchi bosqichni (1961 − hozirgacha) yillarini bo‘lakcha qabul qilib hamda birinchi bosqichni tushurib qoldirgan holda to‘rt bosqichli davrlashtirishni tavsiya qilgan).

Chet tillar o‘qitish metodikasi predmeti. O‘qitish ilmini metodika fani yoritadi. Methodike-yunoncha bo‘lib, «biror ishni maqsadga muvofiq bajarish usullari majmui» ma’nosini bildiradi. O‘zbek tilida «uslubiyot» atamasi ham istifoda qilinmoqda. (“Metodika” atamasi uchta ma’noga ega. Birinchisi o‘quv predmetini bildiradi (mas. «ertaga birinchi dars - metodika») ikkinchisi - ta’limning metodik usullari yig‘indisi (mas, «O‘qituvchimiz metodikasi mengayoqadi») va uchinchisi-ta’lim nazariyasi va maxsus fan (mas. «bu qo‘llanmada metodika yaxshi yoritilibdi»)ni ifodalaydi.

Metodika fani asosan quyidagi uch yirik uslubiy mavzu bilan shug‘ullanadi: chet til o‘rgatishning nazariyasi, nutq faoliyati turlarini o‘rgatish va chet til o‘rgatishning tashkiliy masalalari.

Chet tillar o‘qitish metodikasi fanining o‘rgatish predmeti qilib chet til vositasida o‘quvchilarga (o‘rta maktab, litsey, kollejda) ta’lim-tarbiya berish belgilanadi.

Asosiy metodik tushunchalar. Chettillar o‘qitish metodikasida qabul qilingan asosiy tushunchalar katoriga kuyidagilarni kiritish mumkin: ta’lim sistemasi, ta’lim metodi, ta’lim prinsipi, ta’lim vositasi, metodik usul.

Ta'lim jarayoni sistema, deb qaralmoqda. Muayyan zamon va makondoirasida amalga oshiriladigai chet til o'quv jarayoni ochiq (aniq chegara qo'yilmagan) sistema hisoblanadi va u nashr etilgan chet til «o'quv − metodika kompleksida» o'z ifodasini topadi. Ta'lim sistemasi ko'zlanadigan maqsad, shakllanadigan mazmun vaqo'llanadigan metod singari kategoriyalardan iborat.

Chet tillar o'qitish metodi deyilganda chet til o'rtnishning amaliy,umumta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi maqsadni ta'minlovchi muallim va o'quvchi faoliyatining majmuasi tushuniladi.

Metod atamasi «ta'lim usullari yig'indisi» va «ta'limning yo'nalishi» ma'nolarida qo'llanadi. Birinchisi talim nazariyasida ishlatilsa (mas. Og'zaki nutq o'rgatish metodlari, talaffuz o'rgatish metodlari), ikkinchi ma'noda uni o'qitish metodikasi tarixiga oid asarlarda uchratamiz. Mas. Chet til o'qitishning tarjima metodi, to'g'ri metod, ongli − qiyosiy metod, ai'anaviy metod, intensiv metod va h.k.z.

Prinsiplar metodni shakllantiradi. O'quvchilarni tarbiyalash va ularga ta'lim berish asos bo'ladigan metodik qonun − qoidani prinsip atamasi bilan yuritiladi.

Ta'lim vositasi atamasi metodikada ikki ma'noni ifodalaydi. Birinchi ma'nosi «ta'limning moddiy vositasi» (darslik, o'qituvchi kitobi, texnika vositalari kabilar) ni bildiradi. Ikkinchi ma'nosi esa nutq faoliyati turiga taalluqlidir (mas. yozuv chet til o'rgatish vositasidir).

Metodik usul yanada kichik tushuncha bo'lib, «yangi so'zning ma'nosini ochish usullari», «til materialini o'rgatish usullari» singari birikmalarda uchraydi.

Umumiy va xususiy metodika. Fanda umumiy va xususiy chegaralanish kuzatiladi. Til materialini tanlash, tasnif qilish, taqsimlash va bayon etish muammolari umumiy metodikada tadqiq etiladi.

U yoki buchet tilni aniq pedagogik sharoitda o'rgatishga doir ma'lumotlar xususiy metodikadan qidiriladi. Mas. o'zbek maktablarida xitoy tili o'qitish metodikasi yoki rus maktablarida arab tili o'qitish metodikasi.

Ilmiy tadqiqot metodlari. Ilmiy tadqiqot metodlariga ega boʻlmagan bironta fan yoʻq. Chet til metodikasi ham fan sifatida oʻzining ilmiy tadqiqot metodlari bilan ish koʻradi.

Ilmiy tadqiqot metodlari ikkiga boʻlinadi-nazariy metodlar va tajribaga asoslanadigan metodlar. Tadqiqotning nazariy metodlariga analiz-sintez, ilmiy faraz (gipoteza)lar qilish, modellashtirish tegishlidir. Amaliy-tajriba metodlari orasida eksperiment, tajriba oʻtkazish, maqsadli kuzatish kabilar ma’lum va ma’quldir.

Asosiy (nazariy) metodlardan analiz-sintez metodiga adabiy manbalar (mas. Chet til oʻqitishni retrospektiv planda, ya’ni uning tarixini oʻrganishni) analiz qilishni misolkeltirish mumkin.

Analiz metodi oldiga doimo tanqidiy yondashish, oʻtish davrdagi ijobiyva salbiytomonlarnianiqlashmaqsadqilibqoʻyiladi. Olinganijobiy natijahozirgi kundagioʻqitish tajribasiga tatbiq etiladi.

Chet til oʻqitishdagi ilgʻor tajribalarni oʻrganishga,umumlashtirish va oʻqishdan koʻzlanadigan maqsad ijobiy natijalarni qoʻlga kiritishga qaratiladi.

Asosiy (umumiy) tadqiqot metodlaridan ilmiy kuzatish pedagogik jarayonda ommaviy tus olgan boʻlib, metodik tadqiqotda xulosalar chiqarish, foydali axborot yigʻish kuzatilgan hodisalar yuzasidan toʻilangan faktlarni tasniflash imkonini tugʻdiradi.

Tajriba oʻtkazish -ommaviy ta’lim jarayonini tekshirish metodidir. Boshqa metodlardan tajriba oʻtkazishning farqi shundan iboratki, koʻp sonli maktablarda uzoq muddat davomida oʻtkaziladigan tajriba oʻzining oʻta ishonarli ma’lumotlari tufayli oʻquv jarayonining modeli sifatida namoyon boʻladi.

An’anaviy metodik kategoriyalar eksperimentdan oʻtishda, albatta, yangichayondashish, boshqacha variant kiritish usuli tekshirib koʻriladi.

Eksperiment nazariyasini eksperimentator yaratadi, ijrochi rolida muallim, tekshiriluvchilarni oʻquvchilar tashkil etadi, eksperiment materiali sanalmish metodika hodisasi - ob’ekt va predmet deb ataladi.

Ilmiy tadqiqotda yetakchi metodlardan yana biri kuzatish atamasi bilan ma’lum. Ayrim metodistlar kuzatish bilan tajriba to‘plashni chalkashtirishadi. Tadqiqotning boshlanish davrida kuzatish mustaqil metod sifatida qo‘llanadi, keyingi bosqichlarda yordamchi metod vazifasini o‘taydi. Ilg‘or ish tajribasini o‘rganish, uniumumlashtirish va amaliyotga tatbiq etish ta’lim jarayonini takomillashtirish usulidir. Unga analiz qo‘shilsa, metodga aylanadi.

Keyingi yillarda chet til o‘qitishda testlar o‘tkazish ommaviy tus oldi.Testlar eksperiment oldidan va undan keyingi o‘tkazilishi amaliyotda sinab ko‘rilgan. Eksperimentdagi ilmiy farazning tasdiqlanish/tasdiqlanmasligida testning ahamiyati juda kattadir. Test texnika vositalari bilan yoki pechat qilingan materialni qo‘llash bilan o‘tkaziladi.

Tadqiqot metodlaridan suhbat o‘ta qadimiy va ko‘pchilik fanlarda tarqalgan yordamchi metoddir. Suhbat o‘quvchilar va muallimlar bilan o‘tkaziladi. Suhbat chog‘ida tadqiqotchi o‘z maqsadlariga savol-javob yo‘li bilan erishishga urinadi.

Chet til o‘qitish metodlari tarixi. Chet til o‘qitish tarixida metodlar to‘rt nom bilan ma’lum: tarjima, to‘g‘ri, aralash va qiyosiy metod.

Qiyosiy metod. Uning to‘liqnomi ongli − qiyosiymetoddebataladi. Asrimizning30 —yillarida ongli− qiyosiy metod shakllana boshladi. Programma, darslik, o‘quv qo‘llanmalari tayyorlandi. Metodik adabiyotlar orasida L. V. Shcherba, K. A. Ganshina,I. A, Gruzinskaya, A. A. Lyubarskaya, G. V. Goldshteyn va R. K. Rozenborg va Z. M. Svetkova asarlarini ko‘rsatib o‘tish joizdir. «Inostrannые yaziki v shkole» jurnali ta’sis etildi. 1947 yilda L. V. Shcherbaning «Prepodovanie inostrannix yazikov v sredney shkole» (ikkinchi nashri 1974 yil) kitobi Moskvada chop etildi.

Ongli − qiyosiy metod amaliy, ta’limiy va tarbiyaviy maqsadda chettil o‘qitish jarayonida qo‘llandi. Amaliy maqsad retseptiv va reproduktiv nutq malakalarini taqozo etdi.

Elliginchi yillarda I. V. Raxmanov metodik asarlari, V.S.Setlin (1950, 1955) fransuz tili o‘qitish, V. D. Arakin (1950, 1958) ingliz tili o‘qitish, A. S. Andreevskaya − Levensteri va O. E. Mixaylova (1958) fransuz tili o‘qitish

metodikalaridan qo‘llanmalari va boshqa kitoblar nashr etildi. Ularda ongli −qiyosiy metodning asosiy prinsiplaridan bo‘lmish ikki tilni taqqoslashga e’tibor qaratilgan.

1961 yildan hozirgacha chet til o‘qitish jarayonida qo‘llanayotgan metodni zamonaviylashtirilgan ongli − qiyosiy metod (yoki shartli nom bilan «Raxmanov va shogirdlari metodi») deb yuritish mumkin.

1917 yildan hozirgacha chet til o‘qitish metodikasi tarixi. Bu davr chet til o‘qitish metodikasi tarixini ilmiy adabiyotda besh bosqichga bo‘linadi. Ushbu bosqichlarni aniqlashni A.A.Mirolyubov quyidagicha amalga oshiggan: 1-Bosqich-1917-1923, 2-Bosqich -1924- 1931, 3-Bosqich -1932 - 1946, 4 - Bosqich - 1947 - 1959, 5 - Bosqich -1960 -hozirgacha (S. F. SHatilov ikkinchi bosqichni (1924-1930) qisman o‘zgartirib, uchinchi (1931 — 1944), to‘rtinchi (1944-1961) va beshinchi bosqichni (1961 − hozirgacha) yillarini bo‘lakcha qabul qilib hamda birinchi bosqichni tushurib qoldirgan holda to‘rt bosqichli davrlashtirishni tavsiya qilgan).

Nazorat savollari:

1. Chet til o‘qitish qiyosiy metodikasi nima haqida bahs yuritadi?
2. Turli o‘quv yurtlirida chet til o‘qitish qaysi jihatlari bilan farq qiladi?
3. Tillar ta’limshunosligining tadqiqot ob’ektini nima tashkil etadi?
4.Chet til o‘qitishning nechta bosqichi bor?
5.Zamonaviy metodlardan qaysi birlari qo‘llanilmoqda?
6.O‘zbekistondachettilo‘qitishningasosiyxususiyatlari nimalardan iborat?

3-MAVZU.PEDAGOGNING UMUMKASBIY KOMPETENSIYASI

REJA:

1. Pedagogik kompetentlikning umumiy tavsifi
    1.1. “Kompetentlik” tushunchasining mohiyati. Kasbiy kompetentlik.
    1.2. Kasbiy kompetentliksifatlari (ijtimoiy kompetentlik, maxsus (psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va

kommunikativ) kompetentlik, shaxsiy kompetentlik, texnologik kompetentlik, ektremal kompetentlik.

1.3. Pedagogga xos kasbiy kompetentlikning tarkibiy asoslariga nisbatan ilmiy yondashuvlar.

1.4. Pedagogning o‘z ustida ishlashi, o‘zini o‘zi tahlil qilishi va baholashi.

2. Muloqotni tashkil etishda umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi

2.1. Pedagogik muloqot haqida tushuncha.

2.2. Pedagogik muloqotning asosiy funksiyasi (tarkibi)

2.3. Muloqot turlari va madaniyati.

2.4. O’qituvchi faoliyatida muloqot madaniyati va psixologiyasi.

3. Pedagogik nazokat va odob-axloq

3.1. Pedagogik takt haqida umumiy tushuncha.

3.2. Pedagogik taktni amalga oshirish shartlari

3.3. Pedagogik takt va taktika.

3.4. Pedagogik kommunikativ ko’nikmalarini rivojlantirish

4. Pedagogik texnika. Nutq texnikasi va madaniyati

4.1. Pedagogik texnika va uning tarkibiy qismlari.

4.2. Pedagogning tashqi ko’rinishi va uni maqsadga yo’nalganligi.

4.3. Yosh o’qituvchilar faoliyatida namoyon bo’ladigan tipik xatolar, ularni bartaraf etish.

4.4. Pedagogik texnikani egallash yo’llari.

4.5. Til va nutq. Nutqning inson hayoti va taraqqiyotidagi o’rni.

4.6. Nutq madaniyati haqida tushuncha.

4.7. Nutq texnikasi: o’qituvchi nutqining mantiqiyligi, grammatik jihatdan to’g’riligi.

4.8. O’qituvchining nutqiy mahoratini takomillashtirish yo’llari.

Tayanch iborlar: *kompetentlik, kasbiy kompetentlik, kasbiy kompetentlik sifatlari, pedagogik kasbiy kompetentlik, Individual rivojlantirish dasturi, pedagogning individual rivojlanish dasturi, o‘z-o‘zini rivojlantirish, pedagogning o‘z ustida ishlashi, pedagogning o‘z ustida ishlash bosqichlari, o‘z-o‘zini baholash, pedagogik muloqot. Muloqot funktsiyalari. Shaxsni o’rganish. Axborot ayriboshlash. Faoliyatini tashkil etish. Muloqot elimentlari.Muloqot turlari.Muloqotdagi kamchiliklar.Avtoritar uslub.Demokratik uslub.Liberal uslub, pedagogik takt, taktika, peadagogik nazokat va odob-ahloq, pedagogik nazokat me`yori, yoqtirish, yoqtirmaslik, psixologik muhit, o’qituvchi nazokatini shakllantirish*

Foydalanishuchunadabiyotlar:

1. MarkovaA.K. Psixologiyaprofessionalizma. – M.: Znanie, 1996.

2. MuslimovN.A. Bo‘lajakkasbta’limio‘qituvchilarinikasbiyshakllantirish /Monografiya. – T.: Fan, 2004.
3. MuslimovN.A., N.Karimova. Kasbta’limio‘qituvchilariningamaliykompetentliginishakllantirishtexnologiyasi. – T.: “Iqtisodiyot” nashriyoti, 2012.

“Kompetentlik” tushunchasining mohiyati. Bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida ustuvor o‘rin egallagan kuchli raqobatga bardoshli bo‘lish har bir mutaxassisdan kasbiy kompetentlikka ega bo‘lish, uni izchil ravishda oshirib borishni taqozo etmoqda. Xo‘sh, kompetentlik nima? Kasbiy kompetentlik negizida qanday sifatlar aks etadi? Pedagog o‘zida qanday kompetentlik sifatlarini yorita olishi zarur. Ayni o‘rinda shu va shunga yondosh g‘oyalar yuzasidan so‘z yuritiladi.

Inglizcha ***“competence”****tushunchasi lug‘aviy jihatdan bevosita “qobilyat” ma’nosini ifodalaydi. Mazmunan esa “faoliyatda nazariybilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish”ni yoritishga xizmat qiladi*

“Kompetentlik” tushunchasi ta’lim sohasiga psixologlarning ilmiy izlanishlari natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik “noan’anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o‘zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o‘zaro munosabatlarda yangi yo‘l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to‘la ma’lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalik”ni anglatadi.

Kasbiy kompetentlik – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, konikma va malakalarning egallanishiva ularni amalda yuqori darajada qo‘llay olinishi

Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo‘nalish bo‘yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o‘zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o‘rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma’lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o‘z faoliyatida qo‘llay bilishni taqozo etadi.

Kasbiy kompetentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon bo‘ladi:

- murakkab jarayonlarda;
- noaniq vazifalarni bajarishda;
- bir-biriga zid ma’lumotlardan foydalanishda;
- kutilmagan vaziyatlarda harakat rejasiga ega bo‘la olishda

Kasbiy kompetensiyaga ega mutaxassis:
- O‘z bilimlarini izchil boyitib boradi;
- Yangi axborotlarni o‘zlashtiradi;
- Davr talablarini chuqur anglaydi;
- Yangi bilimlarni izlab topadi;
- Ularni qayta ishlaydi va amaliy faoliyatda samarali qo‘llaydi

Kasbiy kompetentlik negizida quyidagi sifatlaraks etadi:

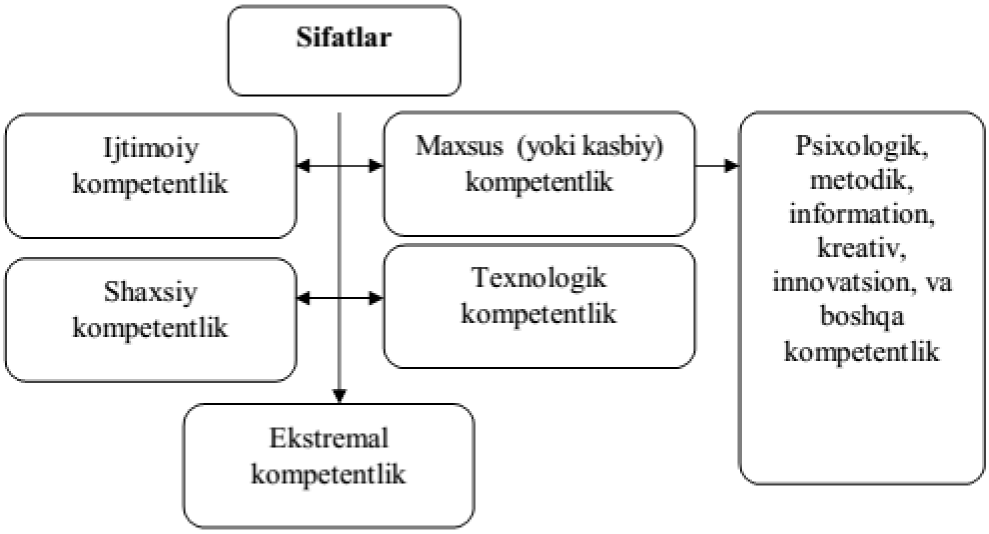

1-rasm. Kasbiy kompetentlik negizida aks etuvchi sifatlar.

Quyida kasbiy kompetentlik negizida aks etuvchi sifatlarning mohiyati qisqacha yoritiladi.

1. Ijtimoiy kompetentlik – ijtimoiy munosabatlarda faollik ko‘rsatish ko‘nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda sub’ektlar bilan muloqotga kirisha olish.

2. Maxsus kompetentlik – kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalarini real baholash, BKMni izchil rivojlantirib borish bo‘lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ,

innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko‘zga tashlanadi. Ular o‘zida quyidagi mazmunni ifodalaydi:

1) psixologik kompetentlik – pedagogik jarayonda sog‘lom psixologik muhitni yarata olish, talabalar va ta’lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o‘z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish;

2) metodik kompetentlik – pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, ta’lim yoki tarbiyaviy faoliyat shakllarini to‘g‘ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo‘llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo‘llash;

3) informatsion kompetentlik – axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali ma’lumotlarni izlash, yig‘ish, saralash, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o‘rinli, samarali foydalanish;

4) kreativ kompetentlik – pedagogik faoliyatga nisbatan tanqidiy va ijodiy yondashish, o‘zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish;

5) innovatsion kompetentlik – pedagogik jarayonni takomillashtirish, ta’lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g‘oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etish;

6) kommunikativ kompetentlik – ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilari, jumladan, talabalar bilan samimiy muloqotda bo‘lish, ularni tinglay bilish, ularga ijobiy ta’sir ko‘rsata olish.

3. Shaxsiy kompetentlik – izchil ravishda kasbiy o‘sishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o‘z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish.

4. Texnologik kompetentlik – kasbiy-pedagogik BKMni boyitadigan ilg‘or texnologiyalarni o‘zlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan foydalana olish.

5. Ekstremal kompetentlik – favqulotda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan)da, pedagogik nizolar yuzaga kelganda oqilona qaror qabul qilish, to‘g‘ri harakatlanish malakasiga egalik.

Pedagog-olimlarning ishlarida kompetentlikni pedagogik nuqtai-nazardan yanada kengroq va sinchiklab o‘rganish imkonini beradigan turli jihatlari va tarkibiy qismlari ajratib olingan va o‘rganib chiqilgan.

S.E. Shishov tomonidan kompetentlikning quyidagi ta’riflari keltirilgan:

- o‘qish-o‘rganish tufayli egallangan bilimlar, tajriba, qadriyatlar va moyilliklarga asoslangan umumiy layoqatlilik;

- bilim va vaziyatlar o‘rtasidagi aloqani o‘rnata bilish qobiliyati, muammoga mos keladigan hal etish yo‘lini topish (kompetentlik deb aytish uchun biror-bir vaziyatda namoyon etiladigan taqdirdagina joiz bo‘ladi, namoyon etilmagan kompetentlik – kompetentlik emas, yashirin imkoniyatlar bo‘lib qolsa ham katta gap).

L.M. Dolgova, P.V. Simonov va boshqalarning fikricha, kompetentlik − olingan bilimlarga asoslangan holda harakat qila olishlik demakdir. Namunalarga o‘xshash harakatlarni ko‘zda tutadigan “bilim, ko‘nikma va malakalardan” farqli o‘laroq, kompetentlik universal bilimlarga asoslangan holda mustaqil faoliyat tajribasini nazarda tutadi. “Kompetentlik – ijtimoiy amaliyot ko‘rinishidagi bilim va ko‘nikmalarning mavjudligi bo‘lib, u ta’lim jarayoni natijalariga ijtimoiy-madaniy talablar va jamiyat tomonidan talablar qo‘yiladigan hollarda namoyon bo‘ladi”, − deb ta’kidlaydi L.M. Dolgova.

V.V. Bashevning ta’kidlashicha, kompetentliklar – insonning individual qobiliyati bo‘lib, ular shart-sharoitlar o‘zgargan paytda ushbu qobiliyatning boshqa shart-sharoitlarga ko‘cha olishida namoyon bo‘ladi. Qo‘llash sohalari ularning maxsusligi va aniqligini belgilaydi (matematik, tillar bo‘yicha, siyosiy va boshqa kompetentliklar). Jamiyatni o‘rganish sohasida samarali faoliyat ko‘rsatuvchi odam quyidagilarga qodir bo‘lishi kerak, ya’ni kompetentli odam:

1) o‘zi tushib qolgan vaziyatni tadqiq eta olishi;

2) boshqa odamlar bilan muloqot o‘rnata olishi;

3) qarorlar qabul qila olishi;

4) qabul qilingan qarorlarni amalga oshirish bo‘yicha individual va jamoaviy harakatlarni tashkillashtira olishi;

5) faoliyatning yangi usullarini egallay olishi.

Shunday qilib, kompetentlikni layoqatlilik, tayyorlik, imkoniyatga egalik va shu bilan birga, ma’lim bir harakatlar natijasi sifatida talqin etish mumkin. Boshqacha qilib aytganda, kompetentlik – faoliyatga doir kategoriya bo‘lib, sub’ektning qo‘yilgan vazifalarni bajarishga qaratilgan kasbiy, ijtimoiy va boshqa faoliyati jarayonida namoyon bo‘ladi.

Kompetentlik – individning umuman jamiyatda va xususan kasbiy sohasida muvaffaqiyatli faoliyat olib borishi uchun zarur bo‘lgan, atrofidagi ob’ektlar va sub’ektlar bilan o‘zaro hamkorligi bo‘yicha ma’lum bir malakalari va kasbiy tajribalari shakllanganligining muayyan darajasi demakdir.

N.G. Vitkovskayaning ta’riflashicha, kompetentlik − qo‘yilgan muammolarni hal etishga qaratilgan insonning ichki (bilim, ko‘nikma va malakalari, ma’naviy sifatlari, psixologik xususiyatlari) va tashqi (moddiy-texnik, ijtimoiy) imkoniyatlarini safarbar qila olishga qodirligidir.

Psixologik nuqtai-nazardan, A.K. Markovaning fikricha, kompetentlik – muayyan insonning xarakteristikasi, ya’ni kasbiy talablarga munosibligi darajasi bo‘yicha insonning individual xarakteristikasi demakdir.

N.A.Muslimov o‘zining tadqiqot ishlarida o‘qituvchining kasbiy kompetentligini shakllanganlik asosini oltita sifatlar, ya’ni motivatsion xislatlar (insonning butun hayoti davomida shakllanib, rivojlanib boruvchi tanlagan kasbiga bo‘lgan ehtiyojlari, motivlari va maqsadlarni qamrab oladi), intellektual salohiyat (barcha rasmiy hujjatlar asosida o‘qituvchi axborot va ma’lumotlarni uzatishga, bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirishga intiladi), irodaviy sifatlar (maqsadga intiluvchanlik, ichki va tashqi to‘siqlarni, jismoniy va aqliy zo‘riqishlarni enga olishlik, o‘zini tuta bilishlik va tashabbuskorlik xislatlari), amaliy ko‘nikmalar (psixologik, pedagogik, metodik va texnik-texnologik qobiliyatlar, amallar, individning faoliyat va muloqotning turli sohalaridagi ko‘nikmalari), hissiy sifatlar (o‘z hissiyotlarini boshqarishning zaruriy malakalarini shakllantirishi, o‘zining aniq hislari (qahr, g‘azab, bezovtalik, arazlash, hasad, hamdardlik, uyalish, mag‘rurlik, qo‘rqish, ko‘ngilchanlik, muhabbat va

boshqalar)ni boshqarishi hamda o‘z hissiy holatlarini va ularni keltirib chiqaruvchi sabablarni tushunishi) hamda o‘z–o‘zini boshqara olish (maqsadlarni va ularga erishish vositalarini tanlashdagi erkinlik, vijdonlilik, o‘z faoliyatiga tanqidiy yondoshuv, harakatlarning keng qamrovliligi va anglanganligi, o‘z xulqini boshqalarniki bilan qiyoslab borishi, kelajakka ishonchi, o‘z jismoniy va psixologik holatini talab darajasida tutib turishi va boshqara olishi) sifatlari tashkil yetishini ta’kidlab o‘tadi.

Bir qator tadqiqotlarda bevosita pedagogga xos kasbiy kompetentlik va uning o‘ziga xos jihatlari o‘rganilgan. Ana shunday tadqiqotlar sirasiga A.K.Markova va B.Nazarovalar tomonidan olib borilgan izlanishlarni kiritish mumkin.

O‘z tadqiqotlarida A.K.Markova pedagogning kasbiy kompetentligi tarkibiy asoslardan iborat ekanligi aytiladi.

O‘zbekiston sharoitida ham pedagogga xos kasbiy kompetentlik, uning o‘ziga xos jihatlari o‘ranilgan bo‘lib, ular orasida B.Nazarova tomonidan olib borilgan tadqiqot o‘ziga xos ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotchining fikriga ko‘ra pedagogga xos kasbiy kompetentlik negizida quyidagi tarkibiy asoslar tashkil etadi:

Kasbiy (shu jumladan, pedagogik) kompetentlikka ega bo‘lishda **o‘z ustida ishlash** va **o‘z-o‘zini rivojlantirish** muhim ahamiyatga ega. O‘z-o‘zini rivojlantirish vazifalari **o‘zini o‘zi tahlil qilish** va **o‘zini o‘zi baholash** orqali aniqlanadi.

O‘z ustida ishlash quyidagilarda ko‘rinadi:

- kasbiy BKMni takomillashtirib borish;
- faoliyatga tanqidiy va ijodiy yondashish;
- kasbiy va ijodiy hamkorlikka erishish;
- ishchanlik qobiliyatini rivojlantirish;
- salbiy odatlarni bartaraf etib borish;
- ijobiy sifatlarni o‘zlashtirish.

Pedagogning o‘z ustida ishlashi bir necha bosqichda kechadi. Ular:

Pedagogning mutaxassis sifatida:

- aniq maqsad, intilish asosida pedagogik jarayonni takomillashtirish;
- pedagogik jarayon samaradorligini, o‘zining ishchanlik faolligini oshirish;
- izchil ravishda yangilanib borayotgan pedagogik bilimlarni o‘zlashtirish;
- ilg‘or texnologiya, metod hamda vositalardan xabardor bo‘lish;
- faoliyatiga fan-texnikaning so‘nggi yangiliklarini samarali tadbiq etish;
- kasbiy ko‘nikma va malakalarini takomillashtirish;
- salbiy pedagogik nizolarning oldini olish, bartaraf etish choralarini izlash yo‘lida olib boradigan amaliy harakati uning o‘z ustida ishlashini ifodalaydi.

Pedagoglarning o‘z ustilarida izchil, samarali ishlashlarida faoliyatga loyihali yondasha olishlari qo‘l keladi. Ularning loyihali yondashuv asosida quyidagi modelni shakllantira olishlari maqsadga muvofiqdir. Modelda o‘z ustida ishlash bosqichlari va har bir bosqichda amalga oshiriladigan vazifalar qayd etiladi. Har bir bosqich uchun belgilangan vazifalarning samarali hal etilishi navbatdagi bosqichga o‘tish imkonini beradi. Ma’lum bosqich vazifalari hal etilgach, pedagog bu holatni alohida bandda qayd etadi (1-jadval):

1-jadval. Pedagogning o‘z ustida ishlash modeli

Bosqichlar	Ularda amalga oshiriladigan vazifalar	Qaydlar
1-bosqich		
2-bosqich		
3-bosqich		
4-bosqich		
5-bosqich		

Pedagogning kasbiy kompetentlikka ega bo‘lishida o‘zini o‘zi tahlil qila olishi ham ahamiyatli sanaladi.

O‘zini o‘zi tahlil qilish *pedagog tomonidan kasbiy faoliyatda tashkil etayotgan o‘z amaliy harakatlari mohiyatining o‘rganilishidir*

O‘zini o‘zi tahlil qilish orqali pedagog o‘zini o‘zi ob’ektiv baholash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Zero, pedagoglarning kasbiy kompetentlik sifatlariga ega bo‘lishida ularning o‘z-o‘zini baholash malakalariga egaligi ham muhimdir.

> ***O‘zini o‘zi baholash*** *(O‘O‘B) – shaxsning o‘z-o‘zini tahlil qilishi orqali o‘ziga baho berishi.* ***O‘zini o‘zi baholash*** *sub’ekt uchun shaxsiy imkoniyatlarini hisob-kitob qilish, o‘ziga ob’ektiv baho berish, o‘zidan qoniqishni ta’minlaydi*

O‘z-o‘zini baholash shaxsning qobiliyatini o‘z kuchi bilan yuzaga chiqishiga yordamlashishi zarur. O‘z-o‘zini baholash qiyin, lekin shaxsni bunga bevosita tayyorlash mumkin. Har qanday mutaxassisda bo‘lgani kabi pedagogning ham o‘zini o‘zi samarali baholay olishiga bir qator omillar ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zini o‘zi samarali baholash omillari:

1. O‘zini tushunish (o‘zi haqida aniq ma’lumotlarga ega bo‘lish).

2. Shaxs sifatida o‘z qadr-qimmatini anglash (o‘zi to‘g‘risidagi ijobiy ma’lumotlarni to‘plash).

3. O‘zini-o‘zi nazorat qilish (o‘zi to‘g‘risidagi shaxsiy fikrning atrofdagilar tomonidan unga berilayotgan bahoga mos kelishi.

O‘z-o‘zini baholash darajasi shaxsning o‘z-o‘zidan qoniqishi yoki qoniqmasligini belgilab beradi. Bunda o‘z-o‘zini baholash ko‘rsatkichlari shaxs imkoniyatlariga mos kelishi lozim. O‘zini o‘zi oshirib yoki pasaytirib ko‘rsatish o‘z-o‘zini baholash ko‘rsatkichlarining noto‘g‘ri bo‘lishiga olib keladi.

Ko‘plab manbalarda shaxs tomonidan o‘z-o‘zini baholash quyidagi formula asosida aniqlanishi ko‘rsatilgan:

O‘O‘B = yutuqlar / o‘zini yuqori baholashga intilish

(yoki O‘O‘B = YU / O‘YUBI)

Formulaga ko‘ra, qandaydir yutuqqa erishgach, shaxs tomonidan o‘zini o‘zi yuqori baholash (yutuqlar hissasini oshirish) yoki o‘ziga nisbatan qo‘yayotgan talablarni pasaytirish ro‘y beradi.

Bizning fikrimizcha, O‘O‘Bda xolislikka erishishda quyidagi formula ham qo‘l keladi:

O‘O‘B = yutuqlar / o‘z-o‘zini rivojlantirish vazifalari

(yoki O‘O‘B = YU / O‘O‘RV)

Ushbu formula bilan ishlashda pedagog quyidagi o‘zini-o‘zi baholash modeliga tayanib ish ko‘rishi mumkin (2-jadval):

2-jadval. O‘zini-o‘zi baholash modeli

№	Mavjud yutuqlar	O‘z-o‘zini rivojlantirish vazifalari
1.		
2.		
3.		
...		

Ushbu model asosida o‘z-o‘zini baholash nihoyatda oson kechadi. Bordi-yu, erishilgan yutuqlar soni o‘z-o‘zini rivojlantirish vazifalariga nisbatan ko‘p (1 dan katta) bo‘lsa, u holda pedagog yuqori darajada kasbiy kompetentlikni namoyon etadi. Bordi-yu, yutuqlar va belgilangan o‘zini o‘zi rivojlantirish vazifalari o‘zaro (1 ga) teng bo‘lsa, u holda u o‘zida o‘rta darajadagi kasbiy kompetenlikni ifodalaydi. Agarda, yutuqlar soni belgilangan rivojlantirish vazifalaridan kam (1 dan kichik yoki 0 ga teng) bo‘lsa, u holda pedagogning kasbiy kompetentlik darajasi past hisoblanadi va bu holat pedagogdan o‘z kasbiy kompetentligini rivojlantirishga jiddiy e’tibor berishini talab qiladi.

Formulada “o‘zini o‘zi rivojlantirish vazifalari” jumlasi qo‘llanilgan ekan, eng avvalo, o‘zini o‘zi rivojlantirish nima ekanligini tushunish olish lozim.

> ***O‘z-o‘zini rivojlantirish** – shaxsning o‘zida kasbiy tajriba, malaka va mahoratni takomillashtirish yo‘lida aniq maqsad va puxta o‘ylangan vazifalar asosida mustaqil ravishda amaliy harakatlarni tashkil yetishi*

Bir qator tadqiqotlarda mutaxassis, shu jumladan, pedagogning o‘z-o‘zini rivojlantirishida “Individual rivojlanish dasturi” qo‘l kelishi aytiladi.

Individual rivojlanish dasturi (IRD) *– har bir shaxs yoki mutaxassisning o'zida ma'lum sifat, BKM,kasbiy kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirish ehtiyojlari asosida ishlab chiqilgan shaxsiy-amaliy xarakterdagi dastur*

Ushbu dasturdakasbiy faoliyatni tashkil etish uchunzarur bo'lgan BKM hamda kasbiy kompetentlik sifatlarini shakllantirish va rivojlantirish muddatlari belgilanadi.

Har qanday mutaxassis kabi pedagog ham o'zi uchun shaxsiy-amaliy xarakterga ega "Individual rivojlanish dasturi"ni ishlab chiqa olishi, u asosida pedagogik faoliyatni yo'lga qo'yishi zarur.

Pedagogning individual rivojlanish dasturi – mutaxassis sifatida pedagogning individual ravishda o'zida u yoki bu kasbiy-pedagogik sifat, bilim, ko'nikma, malakalar, kasbiy kompetentlik sifatlarini shakllantirish va rivojlantirish ehtiyojlariga tayangan holda ishlab chiqqan shaxsiy-amaliy xarakterdagi dasturi pedagog tomonidan ishlab chiqiladigan "Individual rivojlanish dasturi" quyidagi tarkibiy elementlardan tarkib topadi:

pedagogik bilimlar;

1) psixologik bilimlar;
2) mutaxassislik bilimlari;
3) didaktik malakalar;
4) tarbiyaviy ishlarni tashkil etish malakalari;
5) ruhiyatning kasbiy ahamiyatga ega xususiyatlari va shaxsiy sifatlar;
6) o'z-o'zini rivojlantirish maqsadlari;
7) o'z-o'zini rivojlantirish uchun topshiriqlar

Quyidagi pedagogning "Individual rivojlantirish dasturi"ning namunasi keltiriladi (3-jadval):

3-jadval. Individual rivojlantirish dasturi

Bilim, malaka va shaxsiy sifatlar	Mavjud daraja	Istiqbol vazifalar
Pedagogik bilimlar		
Psixologik bilimlar		
Mutaxassislik bilimlari		
Didaktik malakalar: bilishga oid (gnostik) loyihalash ijodiy-amaliy (konstruktiv) tadqiqotchilik muloqotga kiruvchanlik (kommunikativ) tashkilotchilik izchillikni ta’minlovchi (protsesssual) texnik-texnologik malakalar		
Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish malakalari: bilishga oid (gnostik) loyihalash malakalari ijodiy-amaliy (konstruktiv) tadqiqotchilik muloqotga kiruvchanlik (kommunikativ) tashkilotchilik izchillikni ta’minlovchi (protsesssual) texnik-texnologik malakalar		
Ruhiyatning kasbiy ahamiyatga ega xususiyatlari va shaxsiy sifatlar: pedagogik fikrlash tizimlilik moslashuvchanlik mobillik ijodkorlik hozirjavoblik hissiy rivojlanganlik pedagogik refleksiya		
O‘z-o‘zini rivojlantirish maqsadlari		
O‘z-o‘zini rivojlantirish uchun topshiriqlar		

Pedagogning kasbiy jihatdan rivojlanish darajasini yana quyidagi shkala yordamida ham aniqlash mumkin (4-jadval):

4-jadval. Kasbiy rivojlanish shkalasi

№	Kasbiy kompetentlik sifatlari	Shkala ko‘rsatkichlari									
		10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
1. Ijtimoiy kompetentlik											

1)	ijtimoiy tashkilotlar va sub’ektlar bilan o‘zaro munosabatda bo‘la olish ko‘nikma, malakalariga egalik										
2)	kasbiy muloqot va xatti-harakat uslublarini o‘zlashtira olganlik										
2. Shaxsiy kompetentlik											
1)	doimiy ravishda kasbiy o‘sishga erishish va kasbiy malakani oshirib borish										
2)	kasbiy faoliyatda o‘z ichki imkoniyatlarini ro‘yobga chiqara olish										
3. Maxsus kompetentlik											
1)	mustaqil ravishda kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish										
2)	odatiy kasbiy-pedagogik vazifalarni to‘g‘ri hal qilish va o‘z mehnatining natijalarini real baholash malakasiga egalik										
3)	mutaxassisligi bo‘yicha yangi bilim va ko‘nikmalarni mustaqil ravishda izchil o‘zlashtirib borish qobiliyatiga egalik										
4. Texnologik kompetentlik											
1)	kasbiy-pedagogik bilim, ko‘nikma va malakalarni boyitadigan ilg‘or texnologiyalarni o‘zlashtirish qobiliyatiga egalik										
2)	zamonaviy didaktik vositalar (texnik vositalar, o‘quv qurollari)dan foydalanish malakasiga egalik										
5. Ekstremal kompetentlik											
1)	favqulotda holatlarda (tabiiy ofatlar sodir bo‘lganda, texnologik jarayon ishdan chiqqanda) oqilona qaror qabul qilish, to‘g‘ri harakatlanish malakasiga egalik										

2)	muammoli vaziyatlarda (pedagogik ziddiyatlar yuzaga kelganda) oqilona qaror qabul qilish, to‘g‘ri harakatlanish malakasiga egalik										

Shunday qilib, bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida yuzaga keladigan kuchli raqobatga bardoshli bo‘lish ehtiyoji har bir mutaxassisni o‘zida kasbiy kompetentlik va unga xos sifatlarni tarkib toptirishga undaydi. Lug‘aviy jihatdan “qobiliyat”, mazmunan esa “faoliyatda nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish” ma’nosini anglatuvchi kompetentlik negizida muayyan sifatlar namoyon bo‘ladi. Xususan, pedagogga xos kasbiy kompetentlik negizida ijtimoiy, maxsus (psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion hamda kommunikativ), shaxsiy, texnologik va ekstremal kompetentlik kabi sifatlar aks etadi. Bir qator, xususan, A.K.Markova hamda B.Nazarovalarning tadqiqotlarida pedagogik kompetentlikning tarkibiy asoslari qayd etib o‘tilgan. Pedagogning kasbiy kompetensiyasi pedagogik (o‘quv va tarbiya) jarayonni samarali, muvaffaqiyatli tashkil etilishini ta’minlaydi. Kasbiy kompetensiyaga ega bo‘lish uchun pedagog o‘z-o‘zini izchil rivojlantirib borishga e’tiborni qaratishi zarur. O‘z-o‘zini rivojlantirishda pedagogga “Individual rivojlanish dasturi” qo‘l keladi. Zero, ushbu dasturda pedagogda mavjud bo‘lgan kompetentlik sifatlari va rivojlantirish zarur bo‘lgan sifat, BKMni aniq, xolis ifodalash mumkin. Pedagogik muloqot - qulay psixologik muhit yaratish maqsadida o’qituvchining o’quvchi bilan dars va undan tashqaridagi haqiqiy mulqotdir.

Hozirgi zamon psixologiyasi shaxslararo muloqotning ahamiyatini chuqur o’rganmoqda. Ayniqsa muloqot qonuniyatlarini bilish hamma muloqot o’rnatish malakalari va qobiliyatlarini rivojlantirish pedagog uchun, ayniqsa muhimdir. Negaki, uning kasbiga ko’ra vazifasi ham agar u o’quvchilarni o’zi bilan birgalikdagi faoliyatga unumli talab qila bilgan, tarbiyaning maqsadlari va vazifalariga javob bervadigan tarzdagi o’zaro birgalikdagi harakat va o’zaro hamjihatlikni yo’lga qo’ya olgan, ya`ni to’laqonli pedagogik muloqotni o’rnata olgan taqdirdagina, muvaffaqiyatli hal etilishi mumkin.

Pedagog faoliyatining didaktik va xususan tarbiyaviy vazifalarini o’qituvchi bilan o’quvchilar jamoasi o’rtasidagi sermahsul muloqat jarayonini tashkil etmasdan turib yetarli darajada unimli tarzda amalga oshirib bo’lmaydi. Shu tariqa pedagog faoliyatida muloqat;

Birinchidan, xususan o'quv va o'quv vazifalarini hal etish vositasi sifatida;

Ikkinchidan, tarbiyaviy jarayonini ijtimoiy psixologik jihatdan ta`minlovchi tizim sifatida;

Uchinchidan, o'qituvchilar va o'quvchilar o'rtasida ta`lim va tarbiyaning muvaffaqiyatli olib borishiga imkon beradigan o'zaro munosabatlarning muayyan tizimini tashkil etish usuli sifatida;

To'rtinchidan, buningsiz maktab o'quvchisining individga xos xususiyatlarini tarbiyalab bo'lmaydigan jarayoni sifatida maydonga chiqadi.

Pedagogik muloqot deganda, pedagog va o'quvchilar jamoasio'rtasida o'zaro birgalikdagi harakatning mazmunan axborot ayrboshlashdan, hamjihatlikni tashkil etishdan iborat tizimi, usullari va malakalari tushuniladi. Pedagog ushbu jarayonning tashabbuskori sifatida maydonga chiqadi va uni tashkil etadi va unga boshchilik qiladi.

1. Sinf - guruh bilan bo'ladigan muloqotni pedagog tomonidan modellash (loyixalash).
2. O'zaro ta`sir ettirishning dastlabki onlarida bevosta faol muloqot olib borish (kommunikativ hujum).
3. Pedagogik jarayon davrida muloqotni boshqarish.

Muloqotning har bir elementlarini muvaffaqiyatli bajarish uchun quyidagilarga e`tibor berish lozim:

- ✓ Darsga tayyorgarlik ko'rishda uning mazmunini oldingi dars mazmuni bilan bajarish va u faqat o'qituvchi qarashi bilan emas, balki o'quvchilar shaxsi tomonidan ham o'ylab tuzilishi kerak.
- ✓ Kommunikativ hujum o'z - o'zidan ma`lum, bunda o'qituvchi barcha o'quvchilarni tezda jalb qilish texnikasini bilish, dinamik ta`sir va o'zini salovatli qilib ko'rsatish usullarini egallashi zarur.
- ✓ Muloqotni boshqarish bosqichida o'quvchilar tashabbusini ma`qullash, diologik muloqot olib borish, sharoitiga moslab o'z fikriga tuzatish kiritish lozim.
- ✓ Va nihoyat muloqotni tahlil qilish, uni maqsad, mazmun va natijasini taqqoslashdir.

Tabiiyki o'qituvchi muloqotni o'quv-tarbiyaviy jarayonini tashabbuskori bo'lish zarur. Bunda:

- ✓ Muloqotning dastlabki qismida tezkor bo'lish;
- ✓ Biz sezgisini vujudga keltirish;
- ✓ O'quvchilarga ta`sir etishda shaxs aspektlarini kiritish;
- ✓ O'zini sinf haqida ijobiy fikrga ega ekanligini bildirish, sezdirish.
- ✓ O'quvchilarning ichki hissiyotlarini tushunish.

Pedagoglar tomonidan turli tipdagi rahbarlarning aniq ijtimoiy psixologikqiyofasi yaratilgan. Ularning jamoa bilan muloqot texnikasi doimo tahlil qilib boriladi. O'qituvchi ham rahbar sifatida bolalar faoliyatini boshqaradi. Ular bilan turli xil muloqotda bo'ladi.

Rahbarlik muloqoti 3 turga bo'linadi.

Avtoritar uslub - tarang tortilgan kamon. O'quvchilar bilan avtoritar munosabatda bo'luvchi o'qituvchilar odatda majburiy, qattiq talablarni qo'yishi (o'qituvchiga itoat etish, dars vaqtida asosan jim o'tirish, savollarga albatta qo'l ko'tarib, o'qituvchining ruxsati bilan javob berish, o'qituvchining ko'rsatmalarini so'zsiz bajarish va xakozo) orqali ish yuritadilar. Bunday o'qituvchilar o'quvchilarni qiziqish, layoqat, xoxish-istaklarini hisobga olmay, asosan o'quv rejasiga amal qiladilar. Darsni ham o'zlarining fikrlari va xoxish-istaklariga ko'ra rejalashtiradilvar. Dars jarayonida baxs, munozara uchun yetarli imkrniyat berilmaydi. Bu uslubda ishlovchi o'qituvchilar o'quvchilarning mustaqil fikrlashlari emas, balki o'rgatayotganlarini o'zlashtirishlari muhimdir. Shuning uchun dars davomida o'qituvchining o'zi gapiradi. Bu uslubda ishlovchi o'qituvchilar o'quvchining o'zigagina xos bo'lgan ba`zi psixologik xususiyaitlarini nazardan chetda qoldiradilar. Bunda o'quvchilar faoliyati, kim-kim bilan o'tirishi, ishlashini faqat o'qituvchi belgilaydi, ularning tashabusini o'ziga xos qiziqishlarini tan olmaydi. Asosan buyruq, ko'rsatma, yo'lanma berish va xayfsan e`lon qilish bilan o'quvchilarga ta`sir etadi. Xatto juda kam aytiladigan tashakkurnomalar ham buyruq va nafsoniyatiga tegadigan ohangda aytiladi: «Bugun yaxshi javob berding, sendan buni kutmagan edim?»

Bunda o'qituvchi o'quvchi xatosini ko'rganda uning ustidan kuladi, uning xatosini tuzatish yo'llarini ko'rsatmaydi. Bu usulda o'qituvchi boshliq ohangida gapiradi, boshqalar gapini qabul qilmaydi. Ularga qattiqqo'llik bilan boshqarish xususiyati xos. Bunday o'qituvchilarning o'quvchilari dars davomida mustaqil fikrlay olmaydigan, birovning ko'rsatmasiga ko'ra ish yuritadigan, o'ziga past baho beradigan kamgap, tortinchoq, ko'p hayojonlanadigan bo'lishlari yaqqol ko'zga tashlanadi.

O'qituvchilarning avtoritar uslubda ishlash sabablari quyidagilardan:

1. O'qituvchi ko'p yillar davomida avtoritarizm zaminida tarbiya topganligi;
2. Ta`lim tizimida o'quvchilarga ko'proq akademik bilimlar berilishini ustuvor bo'lganligi;
3. O'qituvchilarda psixologik bilimlarning etishmasligi;

4. Boshqarish uslubida buyruqbozlik, aytganini qildirish va ortiqcha nazoratning singib ketganligi;
5. O’qituvchida o’quvchi shaxsi rivojini diagnostika qilish malakasining kamligi;
6. O’qituvchining salbiy individual psixologik xususiyati (o’z shaxsini ustun qo’yish, qattiqqo’llik, befarqlik va xakozo)

Demokratik uslub - bu uslubda ishlovchi o’qituvchilar o’quvchilar bilan bo’ladigan munosabatda ularning yosh psixik xususiyatlarini yaxshi bilishlari bilan ajralib turadi. Ularning fikriga ko’ra ta`limda o’quvchi shaxsini shakllantirish orqali bilim berish juda muhim. Bunday o’qituvchilar bolalarga nisbatanhox u intizomli, hox u intizomsiz, hox tez, hox bo’ladilar. Ularning fikricha bola sekin o’zlashtirgani yoki qaysarlik qilgani uchun to’laligicha aybdor emas. O’qituvchi bunday bolalar muvaffaqiyatiga ishonadi va o’quvchilarni ham ishontira oladi. Dars davomida o’quvchilar o’z-o’zini boshqaruviga ko’proq imkoniyat yaratadi va turli usullar orqali o’quvchilarnig mustaqil fikrlashlarini va mustaqil o’qish o’rganishlarini rivojlantirishga harakat qiladi. Demokratik uslubda ishlovchi o’qituvchi o’tiladigan dars rejasini o’zi hohlagancha tuzadi deb aytish qiyin, chunki ular uchun tasdiqlangan o’quv rejasidan tashqari o’quvchiarning qiziq, ehtiyoj va layoqatlari muhimdir.

Demokratik uslubda o’qituvchi jamoa fikri asosida ishlaydi. O’qituvchi faoliyat maqsadni har bir o’quvchi ongiga singdirishga intiladi, muhokamada barcha o’quvchilarni ishtirok etishlarini ta`minlaydi. O’z vazifasini faqat nazorat va tuzatishlar kiritishdan emas, balki tarbiyalashdan iborat, deb tushinadi. Har bir o’quvchi taqdirlanadi, unda o’ziga ishonch xislari tug’iladi. O’z-o’zini boshqarish rivojlanadi. Demokratik o’qituvchi har bir o’quvchining qiziqish va qobiliyatlarini hisobga olgan holda ish taqsimlashga harakat qiladi, faol o’quvchilarni taqdirlab boradi. Tashabbusga keng yo’l ochib beradi. Bunda o’qituvchi o’quvchilarga asosan maslahat, iltimos bilan muloqot o’rnatadi.

Liberal (kelishuvli) uslub - o’quvchilarni bebosh, tarbiyasiz, yalqovlikka olib boruvchi uslubdir. O’qituvchi o’quvchilar hayoti bilan qiziqmaydi, unga aralashmaydi, jonbozlik ko’rsatmaydi, masalalarni hal qilishga e`tiborsizlik bilan qaraydi. Bir - biriga qarama - qarshi fikrlarni ham ma`qulayveradi. Bunday o’qituvchiga ishonmaydilar hurmat qilmaydilar.

O’tkazilgan tadqiqotlar natijalari va yuqorida aytilgan fikrlarga ko’ra o’quvchilar bilan munosabatda faqat demokratik uslubni qo’lovchi o’qituvchilarning o’quvchilarida bugungi davrimiz va kelajak talab qilayotgan xususiyatlar shakllanishi mumkin.

Shunday qilib, pedagogik muloqotni quyidagi turlarga ajratish mumkin:

- ✓ O’zaro ijodiy faoliyatga qiziqtirishga asoslangan muloqot;
- ✓ O’zaro do’stlikka asoslangan muloqot;
- ✓ Muloqot - masofa;
- ✓ Muloqot - qo’rqitish;
- ✓ Muloqot - xazil- mutoyiba;

Mulqot madaniyati boshqalarni tushunishga bo’lgan ehtiyoj va qobiliyatni shakllantirish, o’z - o’zini tushunishga ehtiyoj tug’dirishdir.

Muloqotdagi asosiy kamchiliklar:

- ✓ Ehtiyojsizlik, shaxsiyatparastlik, suhbatdoshini ortiqcha majburlash;
- ✓ Passivlik, o’zini yuqori qo’yish;
- ✓ Xaddan tashqari jonbozlik ko’rsatish.

Jismoniy rivojlanish shaxsning ijtimoiy maqomi, moddiy ta`minot darajasi muloqot psixologiyasi ta`sir ko’rsatadi.(Buni o’ylab ko’ring, munozara, bahs uchun mavzu bu).

O’qituvchi faoliyatida muloqot madaniyati va psixologiyasi

Muloqot shaslararo munosabatlarning shunday ko’rinishidirki, uning yordamida insonlarning bir-birlari bilan o’zaro munosabatga kirishadilar. O’zaro axborot almashinadilar bir-birlariga ta`sir o’tkazadilar.

Shu sababli muloqot ijtimoiy-psixologikhodisa sifatida turmushning barcha sohalarida ishtirok etib, xamkorlik faoliyatining moddiy ma’naviy emosional qirralarining ehtiyoji sharoitida yuzaga keladi.

Pedagogik muloqot-pedagogik ta`sirning ajralmas sifati bo’lib, bu o’qituvchi va o’quvchilarning ta`lim tarbiya jarayonidagi professional muloqot bo’lib, unda ma`lumot almashinadi va o’qituvchilarga o’quv-tarbiyaviy ta`sir o’tkaziladi. Bunda ikki yoqlama muloqot yuzaga kelishi lozim. Uning asosida esa o’zaro xurmat va ishonch yotadi. Pedagog o’quvchilarbilan muloqotga kirishish jarayonida ulardan xurmat va ishonchni talab etadilar. Bu pedagogik ta`sirsamarali yo’li bo’lib, tajribali pelagogo’quvchini o’z-o’zini xurmatlashga asoslangan xolda munosabatlarni tashkil etadilar va shuorqli munosabatlarni amalga oshiradilar.

Muloqotning o’ziga xos 3 ta darajalari farqlanadi. Bular:

1. Makrodaraja (katta) - insonlarbilanmuloqotqilishbarchaaxloq-odobme’yorlarigasuyanganxoldaamalgaoshiriladi.
2. Mezo darajada (o’rta) - muloqot ta`lim mavzu asosida kechadi (masalan,??? Mavzudan chekinmaslik)
3. Mikro daraja (kichik) - muloqotning oddiy shakllari, savol-javob tarzida yuz beradi.

Muloqotning ko’yidagi turlari mavjud: shaxslararo (inson-inson), shaxsiy-guruxiy (gurux-gurux), ommaviy komunikatsiya (radio, televidenie, ro’znoma, jurnallar). (Davletshin.M.S. Umumiy psixologiya T.2002 yil. 62 bet).

Pedagogik muloqotda ijodiylik quyidagilarga bog’liq:

- o’quvchilar bilan o’zaro birgalikda harakat qilish;
- o’quvchiga ta`sir qilishda uning xulq-atvorini boshqarish, o’zaro harakatning turli yo’llarini qo’llash;
- o’qituvchining o’z-o’zini boshqara olishi;
- O’zaro munosabatlar jarayonidagi ijodiylik harakatini saqlay bilish.

Nazorat uchun savollar:

1. “Kompetentlik” tushunchasiqandayma’nonianglatadi?
2. Kasbiykompetentliknima?
3. Kompetentlikqandayholatlardanamoyonbo‘ladi?
4. Kasbiykompetentliknegizidaqandaysifatlaraksetadi?
5. Ijtimoiykompetentlikdegandanimanitushunasiz?
6. Maxsuskompetentliknegizidaqandaykompetentliklarko‘zgatashlanadi?
7. Psixologikkompetentlikningmohiyatinimadaniborat?
8. Metodikkompetentlikdaqandayjihatlaraksetadi?
9. “Informatsionkompetentlik” degandanimanitushunasiz?
10. Kreativkompetentliknima?
11. Innovatsionkompetentlikningo‘zigaxosjihatlarinimalardako‘rinadi?
12. Pedagogikfaoliyatdakommunikativkompetentlikqandayahamiyatkasbetadi?
13. “Shaxsiykompetentlik” tushunchasiSizuchunqandayma’nonianglatadi?
14. Pedagogikkompetentliknima?
15. A.K.Markovapedagogikkompetentlikningtarkibiyasoslariniqandayifodalagan ?
16. B.Nazarovaningyondashuvigako‘rapedagogikkompetentlikqandayasoslardan tarkibtopadi?
17. Individualrivojlanishdasturinima?
18. Pedagogningindividualrivojlanishdasturidanimalaraksetadi?
19. O‘z-o‘zinirivojlantirishdegandanimanitushunasiz?
20. O‘zustidaishlashnima?
21. Pedagogningo‘zustidaishlashmodelidaqandayholatlaraksetadi?
22. Pedagogningo‘zustidaishlashiqandaybosqichlardakechadi?
23. O‘zinio‘zitahlilqilishdegandanimanitushunasiz?
24. “O‘z-o‘zinibaholash” tushunchasiqandayma’nonianglatadi?
25. Shaxsningo‘z-o‘zinibaholashiqandayomillarnegizidakechadi?
26. O‘z-o‘zinibaholashqandayformulayordamidaifodalanadi?
27. O‘zini-o‘zibaholashmodelidaqandayholatlaraksetadi?
28. Pedagogik muloqot tushunchasini izohlang?
29. Muloqot funktsiyalari nimalardan iborat?
30. Professional pedagogik muloqot tarkibi qanday?
31. Pedagogik rahbarlik uslublarnini sanab bering?
32. Muloqot etikasi va madaniyati nimalarda ko’rinadi?
33. Pedagogik muloqotdagi asosiy kamchiliklar qaysilar?

PEDAGOGIK NAZOKAT VA ODOB-AXLOQ

Oldingi mavzuda aytilganidek, o'qituvchi va o'quvchining muloqot jarayoni o'kuvchilarda ikki xil hissiyot tug'dirishi mumkin, faqat ijobiy hissiyotlangan muloqotgina haqiqiy tarbiyaviy harakterga ega bo'lishi mumkin. Salbiy hissiyotlar esa, ta`sir ko'rsatishning oqibat natijasi sifatida emas, balki ijobiy hissiy samaraga erishish yo'lidagi xususiy hol sifatida sodir bo'lishi mumkin (masalan, obro'sizlanishdan qo'rqish). Tajribalarning ko'rsatishicha, o'qituvchida aynan pedagogik takt bo'lganidagina o'quvchilar ijobiy hissiyotli muloqot va psixologik bog'lanish o'rnatishi mumkin.

Pedagogik takt talablariga amal qilgan o'qituvchilarga o'zida demokratik muloqot uslubini shakllantirishi, o'quvchilar bilan haqiqiy muloqot madaniyatiga erishishi mumkin.

Takt so'zini aynan ma`nosi tegib turish, daxldor bo'lish demakdir. U odamlar o'rtasidagi munosabatlarini saqlab turuvchi ahloqiy toifadir.

Insoniylik prinsipiga asoslangan holda taktli ahloq-eng murakkab holatlarda ham inson hurmatini oqlashni talab etadi.

Taktli (odobli) bo'lish-har bir inson, ayniqsa kamol topayotgan yoshlar bilan ishlaydigan pedagoglar uchun muhim ahloqiy talabdir. Pedagogik takt o'qituvchining professional sifati, pedagogik mahoratining muhim qismidir. Pedagogik taktning o'ziga xos xususiyati shundan iboratki, u faqat o'qituvchi shaxsi xususiyatini (xushmuomalalik, o'quvchini sevish, hurmat qilish) anglash, balki o'quvchi ko'ngliga to'g'ri yo'l topa olishini ham bildiradi.

Pedagogik takt – bu o'qituvchining o'quvchiga ta`sir yetishi pedagogik jihatdan muvofiqlik o'lchovi, eng samarali muloqot uslub o'rnatishiga bog'liqdir. Pedagogik takt o'quvchilar bilan muloqotda haddan oshib ketishga yo'l qo'ymaydi. O'qituvchilik faoliyatini xarakterlab K.D.Ushinskiy shunday deganedi: «Maktabda hazilga yo'l qo'yuvchi, lekin hamma ishni hazilga aylantirmaydigan-jiddiylik, faqat taltaytirmaydigan erkalatish, injiqsizlik-haqgo'ylik, loqaydsizlik-xushmuomala, rasmiyatchiliksiz-tartib, eng muhimi doimo oqilona faoliyatda bo'lishi kerak». Bunday ta`sir ko'rsatish me`yori tarbiyaviy vositalardan foydalanishda ham namoyon bo'ladi. Tibbiyotdagi dorilar kabi o'qituvchining so'zi va metodi ham aniq o'lchovga, foydalanish rejimiga ega bo'lishi kerak. U yuqori samarali, zo'ravonliksiz va oliyjanoblik bilan qo'llashi zarur.O'qituvchini o'quvchilar timsolida barcha bolalarni hurmat qiluvchi shaxsni ifodalashi zarur. Hurmatni anglagan o'quvchida o'z shaxsi qimmatini sezish hislari vujudga keladi, pedagogik ta`sirga berilmayotgan qaysarlarni moyillashtiradi-ularni tarbiyaviy jarayon katnashchilariga aylantiradi.Hurmat qilish, ko'ngilni yaqin tutib, erkalatish

talabchanlikni inkor etmaydi, balki aynan uni nazarda tutadi. Bu o'rinda A.S.Makarenkoning fikri shunday: «Insonni iloji boricha ko'prok hurmat qilish va undan qattiqroq talab qilish prinsipiga amal qilish zarur. Bizning jamiyatda hurmat va talabchanlik o'zaro organik holatda amalga oshiriladi».

O'qituvchining pedagogik taktga ega ekanligi, uning yurish-turishida, vazminligida, o'zini tuta-bilishidtja namoyon bo'ladi va o'quvchiga ishonch bilan qarashni nazarda tutadi. O'quvchiga ishoichsizlik bilan qarash va buni har doim unga eslatish o'qituvchining pedagogik taktga ega emasligini bildiradi.

O'quvchilar va o'qituvchi o'rtasidagi ziddiyatlarni tahlil qilish,uning asosiy sabablaridan biri o'qituvchining pedagogik nazokat ga ega emasligi, deb topilgan. O'kuvchining tashqi ko'rinishi, aqli, qobiliyatlarini qo'pol tankid qilish, ular ustidan kulish, o'kituvchini xech qanday taktga ega emasligini belgilaridir. «Namuncha pittillaysan, tagingda mix bormi?» - degan tanbehni ayrim o'qituvchilar odatdagidek ishlatishadi. G'azablangan o'qituvchi butun sinfga ayrim o'quvchi hakida, uni ko'chada uchratganda, kim bilan qanday yurganligini e'lon qiladi. Ko'p hollarda aynan shundan ziddiyatchilik boshlanadi.

Pedagogik taktni amalga oshirish shartlari pedagogik takt darsning hamma bosqichlarida o'qituvchi uchun zarurdir. Ayniqsa, o'quvchilar bilimini baholashda juda e`tiborli bo'lishi kerak. Bu takt - o'quvchi javobini to'la eshitishda, ya`ni javob shakli va mazmuniga diqkat bilan e`tibor berishda, o'quvchi adashganda vazminlik bilan tuzatishda, bahoni haqqoniy qo'yish va uni izohlab berishdir. Albatga «Sen hech narsani bilmaysan!», «O'tir!», «Har doimdagidek o'qimay kelibsan!» - degan achchiq e`tirozlar o'rinsizdir.

Mohir o'qituvchilar hatto duduqlanib javob berayotgan o'quvchini kamchiligini to'g'rilab boradilar. Taktsiz o'qituvchida esa, hatto qobiliyatli bola ham duduqlanib javob berolmasligi aniqlangan.

Barcha o'quvchilar, ularni diqqat va hurmat bilan tinglaydigan, javobni to'g'rilab, yo'llab turadigan o'qituvchiga javob berishni yoktiradilar. Javob berayotgan o'quvchiga jilmayish, imo-ishora, bosh qimirlatish bilan ma`qullab turish juda ahamiyatlidir.

Ayniqsa, baho qo'yish payti nihoyatda mas`uliyatlidir. Bahoning psixologik ta`siri haqida B.G.Ananev noto'g'ri qo'yilgan bahoning o'quvchiga salbiy ta`siri uch oygacha sezilib turishini aniqlagan. O'quvchilar faoliyatini baholashda V.A.Suxomlinskiy tajribasidan foydalanish juda e`tiborlidir. Uning baholash tizimi asosan quyidagi ikki pedagogik asosda yaratilgan.

1. Bolaga funktsional yondoshish emas, balki unga shaxs nuqtai nazaridan yondoshish (o'quvchi bo'lgandan keyin o'qib kelish kerakda, deb qarash noto'g'ri). «Mening o'quvchilarim, eng avvalo inson, bola,

so'ngra esa o'quvchidir. Men unga qo'yadigan baho uning bilimlari o'lchovi emas, balki mening unga nisbatan insoniy munosabatimdir.

2. Baho o'quvchini kelajakka ishonch ruxida tarbiyalashi zarur. O'quvchi mehnatinirag'batlantirishi, lekin uning dangasaligi va qobiliyatsizligi uchun jazolash vositasi bo'lmasligi zarur.

Darsdan tashqari holatda taktni qullash jaraenida xam uqituvchi ma`lum qoidalarga rioya qilmog'i zarur. Pedagogda kommunikativ ko'nikmalarni shakllantirish. Pedagogik takt –o'qituvchi xulqining ixcham bo'lishini, ya`ni taktikasini ham nazarda tutadi. Chunki o'qituvchi o'quvchilar bilan turli rollarda muloqot qiladi. Darsda aniqlik, uddaburonlik, qat`iylik, agar darsga tayyor bo'lmasa soxta muloqot va hokazo. Darsdan tashqari ishlarda erkinlik, ko'ngilchanlik, bemalollik-bular ayniqsa individual suhbatda, poxod (yurish) larda, sayohatlarda muhimdir. O'yin, kechki dam olish va gulxan atrofidagi o'tirishlarda esa o'rtoqlarga munosabat va ishonch bildirish nihoyatda muhimdir. Shuning uchun ham muloqotning turli shakllari: yig'ilish, munozara, bo'sh vaqtni o'tkazish, o'qituvchidan muloqotning o'ziga xos uslubidan foydalanishni, uning ohangdorligini o'zgartirib turishni taqozo kiladi.

Muloqotda taktikani tanlash rollar pozitsiyasidan foydalanish bilan bog'liqdir. A.V.Dobrovich rollar pozitsiyasi uch xil bo'lishini isbotlagan.

1. «Yuqoridan kelish pozitsiyasi» - o'qituvchi o'zining to'la mustaqilligi javobgarlikni o'z zimmasiga olishini namoyon qiladi. Bu pozitsiya ota-ona pozitsiyasi deb ataladi.

2. «Pastdan kelish pozitsiyasi» - o'qituvchi o'z shaxsini mustaqil emas, balki bo'ysunuvchi va o'ziga ishonmaydigan qilib ko'rsatadi. Bu bolalar pozitsiyasi deb ataladi va o'quvchi mustaqilligini oshirish maqsadida ishlatiladi (doskada o'qituvchi ataylab xatoga yo'l qo'yadi).

3. «Yonma-yon turish» - o'qituvchi xushmuomalaligida va vazminligida, vaziyatga qarab ishlashni bilishida, boshqalar holatini tushunishida va javobgarlikni o'zi va boshqalarga taqsimlashida ifodalanadi. Bu «kattalar» pozitsiyasi deb ataladi (V.A.Kan-Kalik).

O'qituvchining to'g'ri muloqot uslubini tanlashi, har qanday sharoitda pedagogik taktga amal qilishi, takomillashgan kommunikativ ko'nikmalarga ega bo'lishini talab kiladi. A.N.Leontev kommunikativ malakalarga quyidagicha xarakteristika beradi:

- ijtimoiy persepsiya yoki (yuzidan uqib olish) malakasini egallash;
- o'quvchining tashqi belgilariga xos ravishda uning shaxsi, psixik holati va boshqa xususisiyatlarini modellash; o'quvchilar bilan muloqot
  paytida vazmin bo'lishi;

- nutqni psihologik nuqtai nazardan eng maqsadga muvofiq qilib tuzish, ya`ni nutq muloqotining o’quvchilar bilan nutqli va nutqsiz muloqot
qilishni bilish .

Muloqotda rollar pozitsiyasidan unumli foydalanishga L.S.Makarenkoiing ko’cha bezori (Oprishka)ni kollektordan koloniyaga olib kelishidagi mahoratini misol keltirish mumkin.

Uni kollektordan koloniyaga borishga hech kim ko’ndira olmadi, o’zim borishga majbur bo’ldim. Men u krovatda yotgan holda e`tiborsiz nazar tashlab kutib oldi.:

- Hammangni jin ursin! Men hech qayoqqa bormayman!

Mengauning qahramonlarcha g’ururi ma’lum edi. Shuninguchunhammuloyimlik bilan so’z boshladim:

- Hurmatli janob, Sizni bezovta qilish men uchun ham noqulay, lekin men o’z xizmat burchimni bajarishga majburman. Shuning uchunhamo’rningizdan turib, siz uchun mo’ljallangan ekipajdan joy olishingizniiltimos qilaman.

Meni bunday «ajoyib» muomalamdan Oprishko dastlab hayratlandi, hatto krovatdan biroz ko’tarildi, Lekin uning o’jarligi ustun keldi va o’zini yostiqqa otdi:

Bormayman dedimmi-bormayman! Yo’qol!

U holda, hurmatli janob, ma`lumingiz bo’lsinki, men sizga nisbatan kuch ishlatishga majbur bo’laman!

Buni qarang-a! Sen qayerdan kelib qolding? Meni kuch bilan ko’ndirish oson deb o’ylayapsanmi?!

Har qalay e`tiborga olib qo’ying Men tovushimni baland ko’tarib, istehzo bilan:

... Hurmatli Oprishko... va birdaniga unga baqirdim:

-Tur o’rningdan! Nega cho’zilib yotibsan. Tezda tayyorlan! Sengatur deyapman!!! U o’rnidan turdi va deraza tomon otildi.

-Xudo ursin, hozir o’zimii derazadan tashlayman!!!

Men unga xavotir bilan qarab shunday dedim:

-Yo zudlik bilan derazadan tashla yoki aravaga chiq! Sen bilan adi-badi aytishgani vaqtim yo’q!

Biz uchinchi qavatda edik, shuning uchun Oprishko sho’h va quvnoq kulib yubordi:

-Muncha yopishib qolding! ... nima derdim? Siz Gor’kiy koloniyasini mudirimisiz?

- Ha

-Shunday demaysizmi! Allaqachon jo’nab ketgan bo’lar edimMV

Ushbu pedagogik vaziyatni tahlil qilib, qachon «ota-ona», «bolalar» va «yonma-yon turish» pozitsiyasidan foydalanilganligini aniqlang.

Nazorat savollari:

1. Pedagogik takt va odob-ahloq tushunchasini izohlang?
2. Pedagogik takt me`yori deganda nimalar e`tiborga olinadi?
3. Takt va taktikaning o'ziga xosligini tushuntirib bering?
4. Psixologik muhit qanday yaratiladi?
5. Darsdan tashqari vaqtlarda o'qituvchi takti va odobiga qanday talab qo'yiladi?
6. O'qituvchi takti va odobini shakllantirish yo'llari va shart-sharoitlarini izohlang?

PEDAGOGIK TEXNIKA. NUTQ TEXNIKASI VA MADANIYATI

Pedagogika texnika o'qituvchilariga o'quv faoliyatida ham, o'qishdan tashqari faoliyatda ham zarur bo'lgan umumiy pedogik malakalar majmuidan tashkil topgan.

Avvalo pedagogik texnikaning tarkibiy qismi sifatida o'qituvchining nutq malakalarini, ya`ni savodli gapirish, o'z nutqini chiroyli va tushunarli, ta`sirchan qilib bayon etish, o'z fikr va his-tuyg'ularini so'zda aniq ifodalash malakalarini aytib o'tish mumkin.

Pedagogik texnikaning boshqa tarkibiy qismi pedagogning mimik va patnomimik ifodaliyligidir. Aniq imo-ishora, ma`noli qarash, rag'batlantiruvchi yoki istehzoli tabassum pedagogik ta`sir ko'rsatishda ko'p so'zni tushuntirish yoki e`tiroz bildirishga qaraganda ancha samarali muamoli vositalari bo'ladi.

Pedagogik o'zaro ta`sir ko'rsatishda o'qituvchining o'z hissiy (psixik) holatini boshqarish, o'zida eng qulay hissiy (ijodiy) jiddiylik darajasini va umidbaxshlik, xayrixoxlik kafiyatini saqlash, o'zining hissiy dam olishini tashkil etish mahorati muhim rol' o'ynaydi. Bu mahorat pedagogikaning kasbiy jihatdan o'z-o'zini nazorat qilishlarini ta`minlaydi, ko'p yillar davomida sog'lom asab tizimini saqlab qolish, asabiy buzilishlardan, hissiy va aqliy zo'riqishdan o'zini tiyish yordam b'eradi.

Pedagogik o'zaro ta`sir ko'rsatishni tashkil etish uchun o'qituvchi aktiyorlik va rejissyorlik mahorati tarkibiy qisimlarini egallashi zarur, ularni o'qituvchiga bolalar bilan muomala qilishda tarbiyalanuvchilarning aql-idrokigagina esam, balki ularning his-tuyg'ularniga ham ta`sir ko'rsatish ularga olamga bo'lgan hissiy-

qadriyatli munosabatda bo'lih tajribasini ancha to'liq bera bilishigi yorpdamlashish.

Pedagogik texnika shunday yig'indiki, u o'qituvchining eng yaxshi ijodiy xulq atvoriga boshqacha aytganda, har qanday pedagogik vaziyatda tarbiyalanuvchiga samarali ta`sir ko'rsatishga yordam beradi.

Pedaglgik texnika malakalarning muhim xususiyatlari qo'yidagilardan iborat:

Pedagogik texnikaning aniq ifodalangan individual shaxsiy basda bo'lish, ya`ni pedadgogning individual psixik-fiziologik xususiyatlari asosida tarkib topadi. Individual pedagogik texnika pedagigning yoshi, jinsi, mijozi, fe`l-atvori, sihat-salomatligi, anatomik-fiziologik xususiyaitlariga bog'liq bo'ladi.

Nutqning ifodali, sof bo'lishi ustida ishlash fikrlarining ravon bo'lishiga ta`sir qiladi. Nutq imo-ishora, mimika, harakat bilan birga sodir bo'ladi, uzluksiz o'zini tuta bilish ta`sirchan vositalarini tanlashga, muvaffaqiyatli ravishda tuzatish kiritib borish imkonini beradi.

Pe`dagogik ta`sir ko'rsatishda yuqoridagi malakalar orqali pedagogning ma`naviy va estetik nuqtai-nazarlari tarbiyalanuvchilarga yanada to'laroq ochib beriladi.

Pedagogik texnika malakalarining shakillanish darajasi ma`lum darajada pedvgogning umumiy ma`daniyat darajasini, ya`ni shaxsning pedagog imkoniyatlarni aks etadi.

Pedagogik texnika 2 turdagi ko'nikmalar guruhidan iborat:

1. O'zining-o'zi (gavdasi, hissiy holati va nutq texnikasi) boshqara olishi;

2. Pedagogik vazifalarni hal etishda o'quvchilar bilan hamkorlikda ilashni uddalash (didaktik, tashkilotchilik malakalari, bevosita ta`sir etish texnikasi).

Pedagogik texnika qo'yidagi ikki gurux yig'indisidan iborat:

I. Pedagogning o'z xulqini boshaqara olishi:

a) O'z-o'zini boshqara olish, mimika va taktikalari;

b) Hissiyoti, ruhiy holatini boshqara olishi, ijobiy
vaziyatni vujudga keltirish;

s) Mantiqiy fikr tuzish, qobiliyati, diqqati, o'qib olish, sezgirlik, o'zini qo'lga olishlikni egallash;

d) Nutq texnikasi, nafas olishi, ovozni tinglovchilarga moslashishi. Talaffuz tarzi, nutq sur`ati.

II. Pedagogik jarayon shaxs va jamoatga ta`sir ko'rsatish bo'lib, u ta`lim-tarbiya jarayoning texnalogiyasini ochib beradi. Unga pedagogikning didaktik, tashkilotchilik, kostruktivlik, komunnativ ko'nikmalar, qo'yidagi talablarning texnalogig usullari, pedagogik muloqotni boshqarish, jamoaning ijodiy ishlarni tashkil etish va boshqarish kiradi.

Yosh o’qituvchilarning pedagogik texnikasida qo’yidagi juz`iy kamchiliklar uchraydi:

- o’quvchi yoki uning ota-onasi bilan sidqidildan so’zlasha olmaslik;
- g’azabning to’xtata olmaslik yoki uni o’z o’rnida ishlata olmaslik;
- o’zidagi ishonchsizlikniyenga olmaslik;
- nutqining ravon emasligi;
- ortiqcha qattiqqo’llik;
- xushmuomala bo’lishdan qo’rqish;
- juda tez gapirish (ayniqsa, darsda)
- ortiqcha harakat yoki bir joyda qotib qolish, qo’llarni qaerga qo’yishini bilmaslik;
- o’z gavdasini tutishdagi kamchilik (bukchayib, erga qarab yurish, befoyda kulish, ortiqcha harakat), turli jismlarni qo’lida aylantirib yurish.
- Tovushdagi kamchiliklar: bir ohangli, zerikarli aniq talaffuzning yo’qligi, xona uchun zarur tovush balandligini tanlay bilmaslik.
- Nutqdagi kamchiliklar: nutqning hayotiy emasligi ifodali o’qish malakasi (diktsiya) ning yo’qligi.

Yuqoridagi kamchiliklar o’qituvchi uchun o’quvchilarga samarali ta`sir yetishiga xalaqit beradi. Kamchiliklarga talabalik davrida barham berish, bo’lajak pedagoglar uchun juda ahamiyatlidir.

Pedagogning tashqi ko’rinishi estetik jixatdan mukammal bo’lishi kerak. O’qituvchilarning tashqi qiyofasi ham uning obro’yining tarkib topishga ta`sir etadi. O’qituvchining saramjon-sarishtaligi, ozodaligi, yaxshi odatlari, chiroyli qaddi-qomati va yurish-turmushlari o’qituvchilarda juda yaxshi ta`surot qoldiradi.

O’qituvchi pedagog qo’yidagi xislatlarga ega bo’lishi kerak:

a) ortiqcha badqavoq bo’lmaslik;

b) boshqalar nuqsonlarini oshirib ko’rsatmaslik;

v) hazil mutoyibaga moyil bo’lish;

g) xush muomala bo’lish va kelajakka ishonch bilan qarash;

Bunday sifatlarni egallash shartlari qo’yidagicha:

O’z kasbini jamiyatdagi o’rnini ongli ravishda tushunish, burch sezgisini ustunligi, pedagog ziyraklik, hissiy sezuvchanlik, hamda o’zini-o’zi tahlil qilish va to’g’ri baxolash.

Darsga tayyorgarlik ko’rayotgan va o’zida ishonchsizlik, qo’rqinch sezayotgan yosh o’qituvchi jismoniy va ruhiy erkinlikka erishish maqsadida qo’yidagicha relaktsiya seansini (treningni) o’tkazishlari tavsiya etiladi.

«Men tinchman, men ishonch bilan dars beryapman, bolalar meni tinglashmoqdalar. Darsda o’zimni bemalol his etyapman. Men darsga puxta tayyorlanganman. Dars qiziqarli, uni yaxshi tugataman. Men o’zimni boshqara

olaman. Kayfiyatim juda yaxshi. O'quvchilar meni hurmat qiladilar, talablarimni bajaradilar. Darsdagi mehnat menga yoqadi. Men o'qituvchiman».

b) Pantomima-bu gavda, qo'l va oyoqlarning harakatidir. U asosiy firkni ajratib ko'rsatishga imkon beradi. Yaqqol qiyofalarni gavdalantiradi. O'qituvchi darsda o'quvchilar oldida to'g'ri turish holatini mashq qilish kerak (oyoqlar oralig'i 12-15 sm, o'ng oyoq biroz oldinda) barcha harakatlar o'zining oddiyligi va nafisligi bilan o'qituvchilar e`tiborini tortish lozim.

Gavda tutish estetikasi: oldinga-orqaga tebranish, og'rlikni bir oyoqdan ikkinchi oyoqqa o'tkazib turish, stul suyanchig'iga tayanib turish, boshni qashlash, burunni artish, quloq kavlash kabi zararli odatlarga yo'l qo'ymaydi. O'qituvchi gavdasining harakati chegarali va bosiq bo'lishi ortiqcha silkinishi va keskin harakatlardan holi bo'lishi shart.

v) Mimika-yuz muskullari orqali o'z sezgisi, fikri, kayfiyatini ifodalashdir. O'qituvchining yuz ifodasi va qarashi ba`zan o'qituvchilaga so'zdan ham qattiqroq ta`sir ko'rsatadi. Mimika axborotning xususiy ahamiyatini oshiradi, uni puxtaroq o'zlashtirishini ta`minlaydi. O'quvchilar o'qituvchi kayfiyati va munosabatini uning yuzidan uqib turadilar. Shuning uchun ham o'qituvchining yuzi uni sezgirligini ifodalash bilan birga ularni yashirib turishi ham muhimdir. Oila tashvishlari, tashqaridagi kelishmovchiliklarni o'qituvchi o'zining yuz ifodasida bildirmasligi kerak. Piyoda yurish, dam olish, kitob o'qish bilan ruhiy zo'riqishlar bartaraf etiladi.

Yuz ifodasi va harakatlar faqat dars maqsadiga, o'quv tarbiyaviy ishni yaxshilashga yo'naltirishi lozim.

Yuz ifodasida ko'zlar muhim o'rin tutadi. Jozibasi ko'zlar ma`nosiz qalbni aks ettiradi.

O'qituvchi yuz muskullari va ko'zlarni tez-tez harakatlantirishdan shu bilan birga ularni birday qotib qolishidan ehtiyot bo'lish lozim zarur. O'qituvchi nigohi o'quvchilarga qaratilgan bo'lishi, bevosita ko'rish kontaktini vujudga keltirish zarur, barcha o'quvchilarni diqqat markazida ushlab turishga intilish lozim. O'qituvchining takomillashgan nutqqa ega bo'lishi o'quv materiallarning o'quvchilar tomonidan puxta o'zlashtirishni ta`minlash garovidir. O'quvchilar nutqiga alohida e`tibor beradilar. Biror harf yoki tovush noto'g'ri aytilishi kulgiga sababchi bo'ladi. Bir hil ohangdagi nutq o'qituvchilarni tezda charchatadi.

Ayrim mutaxassislar tovush va uning tembri tug'ma xususiyat, deydilar, lekin hozirgi eksperimental fiziologiya tovush sifatini o'zgarishi mumkinligi tasdiqlaydi.

Bugungi kunda nutq texnikasi bo'yicha bir necha mashq komplekslari ishlab chiqilgan. Ular asosan teatr pedagogikasi tajribasiga asoslangan bo'lib, so'zlashish paytida nafas olish, tovush hosil qilish va uni ma`noli ifodalash malakalarini

takomillashtiradi, bu esa o'qituvchiga o'z so'zi mazmunini o'qituvchilarga yanadi to'laqonli qilib etkazishga imkon beradi.

Nafas olish organizmga hayot bag'ishlovchi fizologig funktsiyani bajaradi. Shu bilan birga u nutq energiya bazasi bo'lib ham hisoblanadi. Nutq so'zlayotganda nafas olish-fonatsion nafas olish deyiladi (rengo-tovush). Kundalik hayotidagi nutq asosan dialog shaklida bo'ladi. Shuning uchun ham nafas olish ortiqcha qiyinchilik tug'dirmaydi. Dars davomida o'qituvchi juda ko'p gapiradi, yangi mavzuni tushuntiradi, ma`ruza o'qiydi. Qaysi mushaklarning ishtirok yetishiga qarab nafas olish 4 turga bo'linadi.

1. Yuqori nafas-elkalarni ko'tarilib tushishi va ko'krak qafasining yuqori qismi ishtirokida hosil qilinadi. Bu bo'sh yuzaki nafas bo'lib, unda o'pkaning faqat yuqori qismi ishtirok etadi.
2. Ko'krak nafas-qovug'lar o'rtasidagi mushaklar yordamida hosil bo'ladi. Bunla ko'proq nafasning ko'ndalang hajmi o'zgaradi.
3. Diafragma ishtirokidagi nafas-ko'krak nafasning bo'ylama hajmini oshishi hisobga vujudga keladi.
4. Diafragma-qovurg'ali nafas-diafragmaning qisqartirish, qovug'lar oralig'idagi nafas mushaklari ishtirokida vujudga keladi.

Tovush-chiqarilayotgan havo hiqqildoqdan o'tishi paytida ovoz pardalarining tebranishi natijasida vujudga keladi. Tovush o'zining qo'yidagi xususiyatlari bilan xarakterlanadi:

Tovushkuchi-tovushapparatiorganlarningfaolishlashigabog'liq. Chiqarilayotgan havo oqimining tovush tarqashiga bo'lgan bosimi qancha katta bo'lsa, tovush ham shuncha ko'chli bo'ladi.

Tovush parvozi-tovushning uzoq masofaga uzatilishi va qattiqligini sozlab olish.

Tovush ixchamligi va harakatchanligi-uni mazmuniga, tinglovchi moslab o'zgartira olish imkoniyatini bildiradi.

Diapazon-tovush hajmi bo'lib, uning chegarasi eng yuqori va quyi oqang bilan belgilanadi.

Diapazon qisqarishi nutqni bir ohanli bo'lib qolishiga sabab bo'ladi. Bir ohangda gapirish axborotni idrok qilishni susaytiradi, uyquni keltiradi.

Tembr-tovush rangdorligi, yorqinligi hamda uning yuqumligi va alohidaligidir.

Diktsiya-aniq talaffuz qilish. Talaffuzning aniqligi o'qituvchi nutqining o'quvchilar tomonidan to'g'ri tushunilishini ta`minlaydi.

Ritm-bu ayrim so'z va bo'g'inlarning aytilishi muddati va to'xtash, nutq va ifodalarning navbat bilan o'z o'rnida ishlatilishni bildiradi.

Ritm nutqning eng asosiy qisimdir, chunki, nutq ohangi va to'xtamlar ham tinglovchilarga beixtiyor o'zgacha hissiy ta`sir ko'rsatadi.

So'zlayotganda obrazga kirish, ovozni kerakli joyda pastlatish, ohista gapirish o'qituvchi mahoratiga bog'liq.

Pedagogik texnikani egallashning asosiy yo'llari: o'qituvchi rahbarligidagi mashg'ulotlar (pedagogik texnikani o'rganish) va mustaqil ishlash (kasbiy jihatdan o'z-o'zini tarbiyalash)dir.

Pedagog texnika malakalarining individual-shaxsiy tusda ekanligi hisobga olib, pedagogik texnikani egallashda va uni takomillashtirshda kasbiy jihatdan o'z-o'zini tarbiyalash, ya`ni talabaning o'zida mohir o'qituvchi shaxsiy fazilatlarni va kasbiy malakalarini shakillantirishga qaratilgan faoliyat etakchi rol' o'ynaydi, deb aytish mumkin.

Tashkiliy-metodik jihatdan pedagogik texnika mashg'ulotlari individual, guruh bilan yoki ketma-ketlikda o'tkazilishi mumkin. Masalan, zarur bilimlar ma`ruzalarda yoki tegishli adabiyotni mustaqil o'qishda egallanishi mumkin.

Avtomatlashtirishga doir ayrim oddiy harakatlar (to'g'ri artikulyatsiya, fonatsion nafas olish usullari, relaksatsiya usullari va shu kabilar) ketma-ket ko'rsatilish mumkin.

Pedagogik texnika malakalarini shakilantirishning boshlang'ich darajasiga qarab uni egallashning individual dasturi etishmaydigan malakalarini shakillantirishga qaratilgan ayrim mashqlarni yoki mashqlarning to'liq majmuini o'z ichiga oladi.

Oliy o'quv yurtidagi kasbiy tayyorgarlik jarayonida pedagogik texnikaning egallash o'qituvchiga o'zining kasb yo'nalishining boshlanishidayoq ko'pgina xatoliklarning holi bo'lishda, o'qituvchilarga ta`lim-tarbiya berishning yuksak samaradorligiga erishishda yordam beradi.

Ma`lumki, til inson aqliy faoliyatining eng oliy va asosiy vositasidir. Chunki insonni boshqa jonzotlardan ajratib turadigan ham til emasmi! Shunday ekan, inson aqliy faoliyatining eng oliy mahsullari tafakkur mevalari til va nutq orqali ro'yobga chiqadi. Til tafakkur mahsullarining hayotga tadbiq etilishiga vosita bo'luvchi qudratli quroldir. Qadimgi Sharq pedagogikasining asarlaridan biri «Qobusnoma» da ham til va nutqqa alohida e`tibor berilganki, ular hozir ham o'z ahamiyatini yo'qotmaganini ko'ramiz. Kaykovus hamma hunarlar ichida so'z hunari-notiqlikni a`lo deb biladi: Bilginki, hamma hunardan so'z hunari yaxshi.

Shuning uchun ham kishi suhandon *va* notiq bo'lishini ta`kidlaydi. Muallif notiqlikni egallashning yo'lini tinimsiz mehnat va o'rganish deb uqtiradi.

Prezident I. A. Karimov ta`kidlaganidek, biz milliy merosimizdan bahramand bo'lmog'imiz lozim. Buni esa ajdodlarimiz yozib qoldirgan boy merosimizni yana

ham talaba yoshlar ongiga singdirib borish lozim. Buyuk bobomiz A. Navoiy so'zga shunday baho bergan:

So'zdurki, nishon borur ulukka jondin,
So'zdurki, berur jonga xabar jonondin.
Insonni so'z ayladi judo hayvondin,
Bilki, guxari sharifroq yo'q ondin.

Tilning olijanob imkoniyatlari nutq orqali ochiladi. Nutq bo'lmas ekan, tilning cheksiz imkoniyatlari yuzaga chiqmay qolaveradi. A. Navoiy til va nutq munosabatlarini shunday izohlaydi: «Til shuncha sharafi bilan nutqning qurolidir. Agar nutq nomaqbul bo'lib chiqsa, tilning-ofatidir». Demak, til har qancha qudratli zo'r bo'lmasin, u nutq uchun qurol sifatida hizmat qilarkan. Uning kuch-qudrati nutq jarayonida namoyon bo'lar ekan. Agar til o'q bo'lsa, nutq kamondir. O'qning qudrati kamoning qobiliyatiga ham bog'liq.

Til millatning noyob xazinasi bo'lib, doimo og'zaki va yozma holda namoyon bo'lgan. Boy, yorqin, maroqli nutq u kim bo'lishidan qat'iy nazar inson nuri hisoblangan,

Nutq madaniyati juda katta va keng soha bo'lib, u bolaning kundalik oddiy salom-aligidan tortib, kimga nimani, qachon, qayerda va qanday so'zlashigacha bo'lgan barcha nutqiy jarayonlarni o'z ichiga oladi. Nutq madaniyati faqat nutqni egallash yo'llarini emas, balki undan foydalanish madaniyatini ham tarbiyalaydi. Nutq madaniyati o'qituvchilarda ijodiylik, mustaqil fikrlash, ijodiy fikr mahsulini nutq sharoitiga mos ravishda og'zaki, yozma shakllarida to'g'ri, ravon ifodalash ko'nikmalarini shakllantirish va rivojlantirish,til sezgilarini tarbiyalashga hizmat qilmog'i lozim. Shundan kelib chiqqan holda nutq madaniyati: o'z fikrini nutq sharoitga mos: ravishda turli sharoitlarda bayon eta olish vositalarini, ma`noni turli shakllarda bera olish yo'llarini, badiiy, ilmiy, ijtimoiy asarlarni o'rganib, ular haqidagi fikr-mulohazani, shaxsiy munosabatni og'zaki va yozma shakllarda to'g'ri bayon eta olish madaniyatini ifodalaydi.

Inson nutqi rang-barang. Do'stlarning suhbati ham, san`atkorning sahnadagi monologi ham, talabaning auditoriyadagi javobi ham nutqning bir ko'rinishidir.

Sharoitga qarab nutqturli xilda namoyon bo'ladi. U ba`zan istak-tilak,ba`zan chaqiriq-murojaat, ba`zan esa inson quvonchi yoki ruhiy istirobi shaklida ifodalanadi. Nutq ichki va tashqi ko'rinishlarga ega. Ichki nutq odamnnng o'z ichida gapiradigan passiv nutqi bo'lib, u ikkinchi kishining ishtirokini talab etmaydi. Shuning uchun ham bu nutq o'z ko'ziga qaratilgan nutq sanaladi va uni nazorat qilib bo'lmaydi. Ichki nutq og'zaki va yozma nutqning asosi sifatida xizmat qiladi.

Shuning uchun nutq madaniyatini ichki nutqini rivojlantirishga ham alohida e`tibor berishga to'g'ri keladi. Tashqi nutq boshqalarga va nazorat qilish mumkin

bo'lgan faol nutq bo'lib, u og'zaki va yozma ko'rinishlarga ega. Og'zaki nutq odatdagi tovushli so'zlashuv nutqi bo'lib, bu nutq ko'proq-ohang va turli imo-ishoralar bilan aloqadordir. Og'zaki nutqda fikrni ixcham ifodalash maqsadida to'liqsiz gaplar keng qo'llaniladi. Nutqning bu turi bir yoki bir necha kishitomonidan amalga oshiriladi va monologik, dialogik shaklda namoyon bo'ladi. Monologik nutq-bir kishining boshqalarga qaratilgan nutqi hisoblanadi va hikoya qilish, xabar berish, o'qiganni qayta so'zlab berish, o'zi savol berib, o'zi javob berish shaklida namoyon bo'ladi. Dialogik nutq-ikki va undan ortiq kishi o'rtasida amalga oshiriladi. Nutqning bu ko'rinishi o'ziga xos xususiyatlarga ega bu nutq keng jumlalarni talab etmaydi. Shuning uchun dialognk nutq tarkibida to'liqsiz gaplar juda ko'p bo'ladi. Bunday nutq nutq tarkibida so'roq va undov gaplar ham uchraydi. Og'zaki dialogik nutqda so'z bilan ifodalash qiyin bo'lgan bir qator vositalar: mimika, imo-ishoralar, ohang ham shunga kiradi. O'qituvchilarda shu vositalarni tarbiyalash muhim vazifalardan biridir.

O'quvchilar tomonidan o'quv materialni to'g'ri yaxshi tushunib olish jarayoni o'qituvchi nutqinnng mukammaliligiga bog'liqdir. Odatda o'quvchilar muallimnnng so'zlasha olish mahorati, qobiliyatini qay darajada ekanligi tez e`tibor beradilar. Muallim tomonidan ba`zn bir so'zlarni, tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilinsa o'quvchilar orasida kulgiga, mazax qilishga olib keladi. Shuningdek, bir ohangdagi nutq o'quvchilarni zeriktiradi, aksincha ochiq ko'ngil bilan o'gkazilgan suhbat davomida ko'tarinki ruhdagi nutq ohang, ya`ni katta shavq-zavq bilan olib boriladigan bunday suxbat o'quvchilarga qalbakidek tuyular va o'qituvchiga nisbatan ishonchsizlnk uyg'otadi.

Ba`zi birlar, so'z ham uning o'ziga xosligi ham insonga in`om etilgan deb hisoblaydilar. Lekin zamonaviy fiziologik ilmiy tajriba, ovoz sifatini tubdan o'zgartirishi mumknn ekanligini tasdiqlaydi. Bu fikrni tarixini misollar ham tasdiqlashi mumkin. Masalan, qadimgi Gretsiyalik Demosfen o'zidagi ba`zi bir nuqsonlarnn engib, o'sha davrning buyuk va`zxoni bo'lib etishgan.Bu borada biz hikmatli so'zlarni misol qilsak bo'ladi:

Mashaqqatsiz qo'lga kirmas hech istak,
Imillagan misoli bekordir.
Tani guldek nozik o'ta tengbadan
Dag'al hammol yaxshiroq mingbordir.

Xisrav Dehlaviy

Nafas- olish: ikki xil bo'ladi oddiy nafras olish va fonatsion nafas olish. Fonatsion nafas olishning oddiy nafas olishdan farqi nimada?

Oddiy nafas olish vaqtida burun orqali olayotgan va chiqarilayotgan nafasning olinishi va chiqarlish vaqti teng va qisqa bo’ladi.

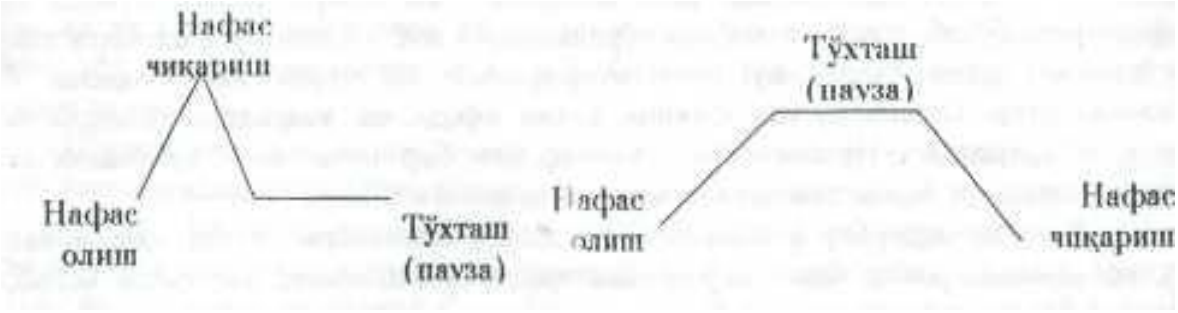

Ovoz nafas chiqarishdan xosil bo’ladi. Shuning uchun doimiy so’zlaydiganlar uchun nafas olishdagi izchillik-nafas olish, to’xtash va uzoqroq davom etgnp nafas chiqarishdan iborat bo’lishi kerak.

O’qituvchining nafas olishini tartibga solish uchun juda ko’plab mashqlar belgilangan. Shulardan biri, erga chalqancha yotgan xolda burun orqali uzoq vaqt davom etgan chuqur nafas olish yoki shu holatni tik turgan holda qaytarish nafas olish organlarini to’g’ri ishlashiga yordam beradi.

Ko’pchilik o’qituvchilar o’rtasida tabiiy ovozga, ya`ni ham jarangdor, yoqimli ovozga ega bo’lganlarni uchratish mumkin. Lekin tabiiy ovoz ham vaqti bilan o’z kuchini yo’qotadi, o’zgaradi. Ya`ni shuni aytib o’tish kerakki, har bir inson ovozi kuchli, o’zgaruvchan va jarangdor bo’lishi mumkin.

O’qituvchi ovozining xususiyatlari nimadan iborat:

1. Bu ovoznnng kuchi. Ovoz kuchi tovush organlarini ishiga, ularning faoliyatiga hamda nafas chiqarishga bog’liqdir.
2. Tovushning qancha masofaga etkazilishi. Bu bilan mutaxassislar o’qituvchi ovozini qay masofaga etkaza olish va uni qay yo’l bilan sozlashini aniqlab oladilar.
3. O’qituvchi nutqida ovozning harakati va o’zgaruvchanligi muhim ahamiyatga ega. Tovush harakati uning baland-pastligiga bog’liq. Odam ovozi osongina 2 oktava balandligida o’zgarib turishi mumkin, ammo kundalik nutqimizda 3-5 nota kuchida ovoz ishlatilishi mumkin.
4. Diapazon-ovoz ko’lami, kengligi. Uiing chegarasi tovushning qanchalik past yoki balandligiga bog’liq. Ovoz chegarasinnng kichrayishi bir xil ohangdagi nutqga aylanadi.
5. Tovushnnng o’ziga xos sifatlari-ovoz tembriga bog’liq, ya`ni mayin, aniq, jarangdor ovoz bo’lishiga bog’liq. Yuqorida aytib o’tilganlar yillar davomi oshnriladi. Ovozni tarbiyalash-bu uzoq davom etuvchi oshiruvchi jarayondir.

6. O’qituvchi ovozining gigienasi ustida bir necha so’z aytamiz. Mutaxassislarni o’tkazgan maxsus ilmiy-tadqiqot ishlari shuni ko’rsatadiki, doimo nutq bilan bog’liq bo’lgan kasb egalari orasida tovush organlarini kasallanishi juda ko’pdir. O’qituvchilar orasida bunday kasallanganlar 40.2% tashkil etadi.

Ovoz buzilishining sabablari xilma-xildir. Asosan to’rttasi juda ko’p uchraydi:

-har kuni ovozga beriladigan ortiqcha harakat, nagruzka;

-ovozdan to’g’ri foydalanmaslik;

-ovoz gigienasiga amal qilmaslik;

-ovoz organlari kuchining tug’ma pastligi.

Professional kasallikni oldin tovush giginenasi bilan shug’ullanish va shu joyida maktabda ba`zi sharoitlarga rioya qilish kerak. O’qituvchi har kungi ishdan so’ng 2-3 soatga uzoq gapirishdan o’zini tiyishi kerak. Shuning uchun bir qatorda o’qituvchilar nafas olish yo’li, nerv tizimi, ovqatlanish tartibiga ham e`tibor berishi kerak. Juda ham sovuq yoki issiq, achchiq, spirtli ichimliklarni iste`mol qilish; chekish og’iz bo’shlig’i va tovush organlariga salbiy ta`sir etadi.

Og’iz bo’shlig’i va tovush organlarini kasallanashini oldini olish uchun osh sodasi va yodni aralashtirib hosil bo’lgan suyuqlik bilan og’izni vaqti-vaqgi bilan chayqab turish kerak.

Shu borada yana bir necha maslahat:

Bir ohangdagi nutq ovoz berish apparatlarini tez charchatadi, chunki bu vaqtda tovush organlaridan faqat bir guruh muskullar ishlaydi. Nutq qancha ifodali bo’lsa, ovoz shuncha sog’lom bo’ladi:

- bo’rning har kuni changinn yutish zararli, shunnng uchun doska artadigan mato nam bo’lishi kerak;
- Darsdan so’ng o’qituvchi sovuq havoda tez yurib bo’lmaydi, chunki sovuq havo nafas olish va tovush organlariga salbiy ta`sir ko’rsatadi.

Diktsiya-talaffuz tarzi, talaffuzni aniq ravshanligi darajasi.

O’qituvchi uchun to’g’ri talaffuz-eng kerakli qurol hisoblanadi, chunkn o’quvchilar o’qituvchi tushunishi uchun nutqi, talaffuzi ravon, har bir bo’g’in, so’z va tovushlarni aniq aytishi kerak.

Ritmika-ovoz maromi yoki vazni. Ba`zi bir so’zlarning, bo’g’inlarning talaffuzi, ularning tezligi-nutqning sur`atini tashkil etadi.

Ovoz tezligi-har bir o’qituvchining fazilati nutq mazmuni va muomala vaziyatiga bog’liq.

Pauza temp va nutqning yoqimli bo’lishi nutq ohangini tashkil etadi.

Bir ohangda nutq zerikarli bo’lib, qiziqish va diqqatini pasaytiradi.

Demak, nutq texnikasi haqidagi tushunchalar ega bo’lgach endi doimiy mashq qilishga o’tish kerak. Nafas olishni bnr maromga keltirish, talaffuzning aniq-ravshanligi darajasinn mashq qilish, tovush organlarini mustahkamlash kerak.

O’qituvchi ovozi ravon, jarangdor, aniq va o’ziga jalb etadigan bo’lishi kerak. O’quv materialini qiyin joylarini o’qituvchi ovozini sekinlatgan holda tushuntirnb, qolgan vaqtda tezroq gapirish mumkin.

Ayniqsa mavzu asosida xulosa vaqtida, ya`ni qoida, qonun, aqidalarni ifodalashda ovoz tezligini kamaytirish kerak.

Xulosa qilib aytganda, har bir o’qituvchida nutq madaniyati bo’lishi zarur, chunki har bir pedagog o’z nutqi, chiroyli va ravon o’qishi, muomala madaniyati bilan o’quvchilarga namuna bo’ladi.

O’qituvchi doimo o’zining nutq madaniyati ustida ishlashi va takomillashtirib borishi lozim.

Oromgohlarda ko’ngilli dam olish uchun sport bilan shug’ulanish, turli xil o’yinlar o’tkazish, kasb tanlash, bichish-tikish, qatnashchilik va hokazolar. Yosh tabiatshunoslar, sayyohlar va texniklar ish olib borishlari lozim. Yozgi sport sog’lomlashtirish oromgohlarni tashkil etish an`anaga aylanib bormoqda. Oromgoh odatdagidek 1 iyun kuni ochiladi.

Pedagogik tehnika, pedagogik tehdnikaning tarkibiy qismlari, mimika, pantomimika, pedagogning tashqi ko’rinishi, nutq tehnikasi, pedagogik t’ehnika ko’nikmalari, nutq tovushning asosiy hususiyatlari diktsiya va ritm, pedogogik tehnikani egallash yo’llari.

Nazorat savollari:

1. O’qituvchining darsdagi holati.
2. O’qituvchining darsdan keyingi faoliyati.
3. Pedagogik tehnika qanday malakalarni o’z ichiga oladi?
4. Pedagogik tehnika o’qituvchi faoliyatida qanday rol’ o’ynaydi?
5. Pedagogik tehnika bilan pedogogik maxorat qanday nisbatda bo’ladi?
6. Pedagogik mimikasi va pantomimikasinging tarbiyaviy ahamiyatini ayting?
7. Nutq texnikasi nima?
8. Pedogogik tehnikani egallashning asosiy yo’llarini izoxlang?

Adabiyotlar:

1. Tarbiyaviy ish metodikasi L.V. Ruvinskiy taxriri ostida T. 1994
2. Y. Sh. Avarov. Tarbiyalash mahorati. Toshkent. 1994
3. B. N. Golovni. Osnovo’ kul’turo’ rechi. M. 1992

4-MAVZU. KASBIY PEDAGOGIK MADANIYAT

REJA:

1. Pedagogik mahorat asoslari va uning tarkibiy qismlari. Zamonaviy pedagog imidji
   - 1.1. Pedagogik mahorat va uning tarkibiy qismlari.
   - 1.2. Pedagogning kommunikativ kompetentligi.
   - 1.3. O‘quv jarayonini samarali boshqarish va pedagogik nizolarni hal etish.
   - 1.4. Zamonaviy pedagog imidji.
2. O’qituvchilik kasbining ijtimoiy- tarixiy rivoji va jamiyatdagi o’rni.
   - 2.1. «Pedagogik mahorat asoslari» fanining vujudga kelishi.
   - 2.2. Fanning maqsad va vazifalari.
   - 2.3. Pedagogik mahoratning tarkibiy qismlari.
   - 2.4. Bo’lajak o’qituvchi professiogrammasi.

Tayanch iboralar:*mahorat, pedagogik mahorat, pedagogik mahoratning tarkibiy qismlari, pedagogik bilimdonlik, pedagogik refleksiya, pedagogik odob, pedagogik odobning asosiy shakllari, pedagogik obro‘, pedagogik qobiliyat, pedagogik qobiliyat turlari, pedagogik muloqot madaniyati, pedagogik muloqot turlari, pedagogik muloqot uslublari, pedagogik hamdardlik, pedagogik relaksatsiya, pedagogik nazokat (takt), pedagogik tajriba, nizo, pedagogik nizo, pedagogik nizo turlari, pedagogik nizolarni hal qilish yo‘llari,«Pedagogik mahorat» fanining tarixi, fanning maqsadi, vazifalari, pedagogik faoliyat, pedagogik mahorat, pedagogik qobiliyat, pedagogik faoliyatning o’ziga xosligi, umumiy pedagogik madaniyat, pedagogik mahoratni egallash bosqichlari.didaskalar, quldorlik davrida o’qituvchi faoliyati,*

Foydalanishuchunadabiyotlar:

1. MuhiddinovA.G. O‘quvjarayonidanutqfaoliyati. – T.: O‘qituvchi, 1995.
2. SayidahmedovN. Pedagogikmahoratvapedagogiktexnologiya. – T.: OPI, 2003.
3. SultonovaG.A. Pedagogikmahorat. – T.: NizomiynomidagiTDPU, 2005.
4. QudratovT. Nutqmadaniyatiasoslari / OO‘YUuchuno‘quvqo‘ll. – T.: “Pedagog”, 1993.
5. Husanov B., G’ulomov V. Muomala madaniyati / Darslik. – T.: “Iqtisod-moliya”, 2009.

“Pedagogikmahorat” tushunchasio‘tganasrning 80-90-yillaridailmiy-pedagogikjihatdanasoslanib, OTMdamustaqilfansifatidao‘qitilaboshlagan. “Pedagogiktexnologiya” fanio‘qitilaboshlagachesa “Pedagogikmahorat” faniningasoslariuningmazmunigasingdiribyuborildi.

Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimida “Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari” moduli negizida magistratura talabalarini pedagogikmahorat asoslar bilan tanishtirish maqsadga muvofiqdir. Zero, magistratura talabalartomonidan pedagogik mahoratning tarkibiy elementlari bilan tanishtirish, ularda pedagogik texnika, nutq madaniyati, pedagogik deontologiya, kommunikativ qobiliyat, pedagogik nizo, shuningdek, zamonaviy pedagogning imidji to‘g‘risidagi ma’lumotlarning o‘zlashtirilishi va mazkur bilimlar negizida zarur malakalarning o‘zlashtirilishi OTMda tashkil etiladigan pedagogik jarayon sifatini yaxshilash, samaradorligini ta’minlashni kafolatlaydi.

“Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari” moduli bo‘yicha talabalarni pedagogik mahorat va uning tarkibiy elementlari bilan tanishtirish jarayonidaquyidagivazifalar halqilinadi: tinglovchilarnipedagogikmahoratningtarkibiyqismlarigadoirnazariybilimlarbilanqurollantirish; ulardapedagogikfaoliyatnioqilonatashkiletish, pedagogikjarayonnisamaraliyo‘lgaqo‘yishko‘nikmavamalakalarinirivojlantirish; tinglovchilarningpedagogikva nutq texnikasiga ega bo‘lishlarini ta’minlash; ulardapedagogikdeontologiyavapedagogik madaniyatsifatlarinitarkibtoptirish, pedagogikqobiliyatnirivojlantirish; tinglovchilartomonidanpedagogikmuloqot, pedagogiknazorat (takt) vapedagogikta’sirko‘rsatishmalakalariniyetarlidarajadao‘zlashtirilishinita’minlash; ulardapedagogikmadaniyat sifatlarinishakllantirish.

Oliy ta’lim muassasalari pedagoglarining kasbiy mahoratlari haqida so‘z yuritishdan avval “mahorat” va “pedagogik mahorat” tushunchalarining mohiyati bilan tanishib olish maqsadga muvofiqdir.

Mahorat (a.“mahorat” –mohirlik, ustalik, epchillik)– bir ish yoki faoliyatni yuksak darajada, hech bir qiyinchiliksiz, o‘ta mohirlik bilan bajarish.

Pedagogik mahorat – pedagogning pedagogik jarayonni tashkiliy, metodik, ruhiy va sub’ektiv jihatdan o‘ta mohirlik, ustalik bilan tashkil etish hamda boshqarish qobiliyati va malakasiga egaligi

Pedagogning mahorati bevositakasbiy-pedagogik faoliyatda ko‘rinadi. SHusababliupedagogikjarayonningumumiymohiyatinichuqranglayolishi, bujarayondaustuvorahamiyatkasbetadiganqonuniyatlardanxabardorbo‘lishi, pedagogikfaoliyatnisamaralitashkiletishmexanizmlarinipuxtaegallaybilishilozim.

Ta’limjarayoniningfaolishtirokichisibo‘lganpedagogningpedagogikmahoratiuningshaxsi, ishtajribasi, fuqarolikmaqomi, mutaxassissifatidagimavqei, utomonidanpedagogiktexnikaningyyetarlidarajadaegallanganligi, kasbiyfaoliyatningindividualligidandalolatberadi.

Pedagogikmahoratyaxlittizimbo‘lib, uningtarkibidabirqatorsifatlarko‘zgatashlanadi.

Jumladan:

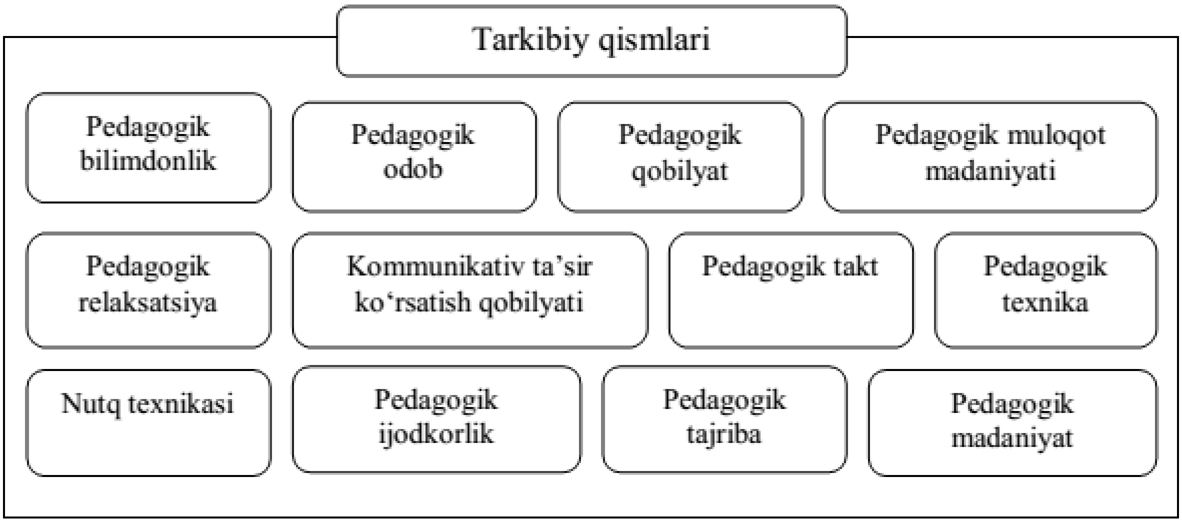

Pedagogik maxoratning muhim tarkibiy qismlari

Pedagogikmahoratningasosinipedagogikbilimdonliktashkiletadi.

Pedagogik bilimdonlik – pedagogning kasbiy faoliyatni mavjud ijtimoiy talab, huquqiy me’yor va standartlarga muvofiq tashkil etishga bo‘lgan qobilligi, kasbiy tayyorgarlik darajasi.

Bilimdonpedagogmutaxassissifatidapedagogikjarayonvamunosabatlarnimaqsadgamuvofiqsamaralishakl, usulhamdavositalariniyetarlidarajadao‘zlashtiraolganbo‘lishizarur. Quyidagisifatlarbilimdonpedagoggaxos sanaladi:

Bilimdon pedagogga xos sifatlar:

- ijtimoiy sub’ektlar bilan o‘zaro aloqada,madaniy muloqotda bo‘lish;
- mutaxassislik yo‘nalishi bo‘yicha axborotlarni izlash, topish, ularni ta’lim mazmuniga tayangan holda qayta ishlash va kasbiy faoliyat jarayonida - ulardan samarali foydalana bilish;
- o‘quv axborotlarini talabalarga yetkazib bera olish

Pedagogningkasbiybilimdonligidatalababilansub’ektivmunosabato‘rnataolish; pedagogikjarayonlarmohiyati, pedagogikvoqelikniizchilidrokqilabilish; jahonpedagogikmadaniyatiasoslarinihamdamilliypedagogiktajribanio‘rganish, ularniintegratsiyalashtirishasosidao‘zfaoliyatigatatbiqetish; innovatsionyangiliklarbilandoimiyxabardorbo‘lish; shaxsiytajribalarniumumlashtirishvatalabalargauzatish; kasbiyfidoiylikhamdapedagogiktexnologiyalarniegallashborasidagiBKMningo‘zlashtirilganliginamoyonbo‘ladi.

Pedagogikbilimdonliknegizida, yanashuningdek, pedagogikrefleksiya (lot.“reflexio” – ortgaqaytish, aksetish) hamko‘zgatashlanadi. Manbalarda “refleksiya” tushunchasi “kishiningo‘zxatti-harakatlarivaularningasoslarinitushunibyetishi, fahmlashigaqaratilgannazariyfaoliyati; bilishningalohidafaoliyati”, “shaxsiykechinmalari, his-tuyg‘ularivao‘y-xayollarimohiyatinifikrlashorqalianglash” sifatidatalqinetiladi.

> ***Pedagogik refleksiya*** *– pedagogning shaxs ongi mohiyati, vazifalari, qadriyatlari, qiziqishlari, rag‘batlantiruvchi omillar, fikrlash, idrok, qarorlar qabul qilish, hissiy ta’sirlanish, xatti-harakatlari va boshqalarning mohiyatini anglab yetishi*

Pedagogfaoliyatidauningodobihamyaqqolaksetadi. Qolaversa, pedagogikodobta’limvatarbiyajarayonlarimuvaffaqiyatinita’minlovchimuhimtalabhamdaomillardanbirisanaladi.

> ***Pedagogik odob*** *– pedagog oldiga uning o‘ziga, kasbiga, jamiyatga, talabalarga va o‘quv-tarbiya jarayonining boshqa ishtirokchilariga munosabatda bo‘lishiga nisbatan qo‘yiladigan axloqiy talablar tizimi*

Mazkurtalablarpedagogtomonidantashkiletiladiganpedagogikmehnat, faoliyatjarayoniniboshqaruvchimuhimomilhisoblanadi. Pedagogodobtalablariningtizimipedagog tomonidankasbiyburchniadoetish, jamiyat, pedagogikjamoavatalabaoldidagiaxloqiymajburiyatlarinibajarishidao‘zigaxosahamiyatkasbetadi.

Pedagogikodobpedagogikaxloqvapedagogikjarayondanamoyonbo‘ladiganaxloqiyqadriyatlarkabiasosiykategoriyalarningmohiyatiniyoritishdayetakchio‘rintutadi. Pedagogfaoliyatidahambarchaumuminsoniyvamilliyaxloqiyqadriyatlaryetakchio‘rintutadi. Biroq, shundaybo‘lishigaqaramay, pedagogikodobsirasidapedagogikqarashlarni, pedagogikfaoliyatvamunosabatniifodalovchimuhimkategoriyalarasosiyo‘rinniegallaydi:

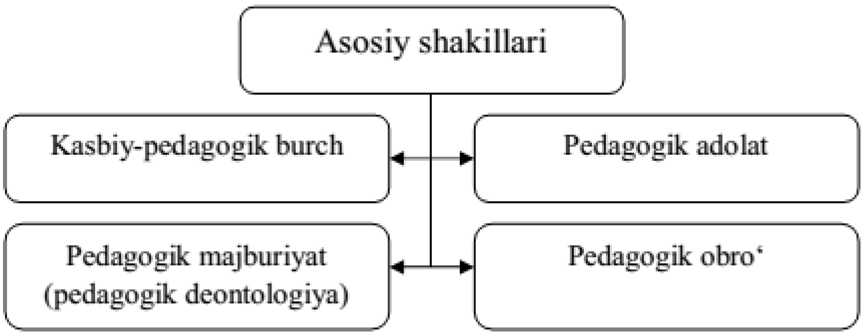

Pedagogik odobning asosiy shakillari

1. Kasbiy-pedagogikburch. Ezgulikvayovuzlik, adolatvaadolatsizlik, to‘g‘riso‘zlikvayolg‘onchilik, rahmdillikvashafqatsizlik, ko‘nglioqlikvako‘ngliqoralik, vatanparvarlikvavatanfurushlik,

tinchlikvaurushkabiumuminsoniyaxloqiyqadriyatlarinsonlarhayoti, turmushtarzivaxatti-harakatlaridao‘zigaxoso‘lchovbo‘libxizmatqiladi. Pedagogikfaoliyatdahampedagogushbuqadriyatlarniulug‘layolishi, ulargatayanganholdafaoliyatnitashkilyetishilozim. Shuningdek, harbirpedagogkasbiy-pedagogikburchinito‘laanglayolishi, uniadoetishyo‘lidaamaliyharakatlarnitashkiletabilishizarur. Pedagogtomonidanjamiyat, uninga’zolari, pedagogikvatalabalarjamoasioldidaqandayvazifalarnibajarishizarurligini, kasbiy-pedagogikburchnibajarishdaqandaytamoyillargatayanishnianiqbelgilabolinishiham shaxs, hammutaxassisvafuqarosifatidao‘zmavqeinimustaqilbelgilashimkoniyatiniyaratadi. Agardauo‘zkasbiyfaoliyatinimavjudaxloqiytamoyillargamuvofiqtashkiletaolsa, uholdao‘z-o‘zigabo‘lganhurmatiortadi, o‘zkuchigaishonchpaydobo‘ladi. Buesapedagogniyangidanyangiyutuqlarniqo‘lgakiritishgarag‘batlantiradi. Agardabordi-yu, pedagogkasbiy-pedagogikburchinianglasa-da, biroq, unimavjudaxloqiytalablargamuvofiqtashkiletaolmasa, uholda, engavvalo, o‘zigabo‘lganhurmatniyo‘qotadi, o‘zinishaxssifatidayuqoribaholayolmaydi.

2. Pedagogikadolat. “Adolattushunchasimuayyantarixiyshart-sharoitvaijtimoiy-iqtisodiymunosabatlarbilanbelgilanadi. Adolatningaxloqiyjihatiinsonlararomuomaladabirxilmunosabatdabo‘lishni, bir-biriningizzat-nafsigategmaslikni, axloq-odobqoidalarigarioyaqilishliknibildiradi”.Qolaversa, adolatinsoniyqadr-qimmatbilanuningjamiyattomonidantanolinganligi, mavjudaxloqiyqoidavamajburiyatlaro‘rtasidagio‘zaromutanosibliknitavsiflashgaxizmatqiladi. Pedagogikadolato‘zigaxosxususiyatlargaegabo‘lib, upedagogningpedagogikjarayongaob’ektiv, haqqoniyyondashaolishi, uningtalabalarhulq-atvorinijamoaoldidagixizmatlarigamuvofiqbaholasholishdagiaxloqiytarbiyalanganlikdarajasi (ezguishlari, qat’iyati, jiddiyligi, insoniyligi)niifodalaydi.

3. Pedagogikmajburiyat (pedagogik deontologiya). Pedagogikodobningmuhimkategoriyalaridanbiribo‘lgan – pedagogikmajburiyattushunchasidajamiyattomonidano‘qituvchishaxsiga, utomonidanbirqatorpedagogikmajburiyatlarningbajarilishiganisbatanqo‘yiladiganta labvaaxloqiyyo‘l-yo‘riq, ko‘rsatmalarnio‘zidajamlaydi. Pedagogkasbiyfaoliyatnitashkiletishdaquyidagimajburiyatlarnibajaraolishizarur: muayyanmehnatvazifalarini, asosan, aqliymehnatvazifalariniamalgaoshirish; talabalar, ularningota-onalari, hamkasblarbilano‘zaromunosabatnito‘g‘ritashkiletish; tanlagankasbiga, talabalarvapedagogikjamoagahamdajamiyatgabo‘lganshaxsiymunosabatinichuqura nglash. Pedagogikmajburiyatlarsirasida, yanashuningdek, kasbiyfaoliyatnitashkiletishgaijodiymunosabatdabo‘lish, o‘ziganisbatantalabchanlik, kasbiybilimlariniboyitibvapedagogikmalakasinioshirishgaintilish, talabalarvaularningota-onalaribilano‘zarohurmatgaasoslanganvatalabchanmunosabatnio‘rnatish, murakkabpedagogiknizolarniijobiyhalqilishko‘nikmalarinio‘zlashtirishkabilarniha mko‘rsatishzurur.

4. Pedagogikobro‘. Pedagogningpedagogikobro‘gaegabo‘lishiutomonidantashkiletiladigankasbiyfaoliy atsamaradorliginikafolatlaydi.

> ***Pedagogik obro‘*** *– pedagogning talabalar, ularning ota-onalari, pedagogik jamoa, shuningdek, jamiyat tomonidan e’tirof etilgan axloqiy maqomi*

Pedagogiko‘zitomonidanqozonganobro‘gatayanib, talabalarninghulq-atvorlariniboshqaradi, ularningishonchlariniqozonadi. Pedagogikobro‘pedagogningma’naviy-axloqiyvapedagogik-psixologiktayyorgarliginihamifodalaydi.

Pedagogegabo‘lganobro‘darajasiniuningchuqurbilimi, zakovati, mahorati, o‘zishigabo‘lganmunosabativaboshqalarbelgilaydi.

Pedagogikqobiliyat. Pedagogikjarayonningqanchaliksamarali, muvaffaqiyatlitashkiletilishio‘qituvchiningpedagogikqobiliyatgaegaligigabog‘liq. Manbalardanbirida “qobiliyat” tushunchasishundaysharhlanadi: shaxsningosonlikbilanbironfaoliyatniegallayolishinita’minlaydiganindividualpsixologikxususiyat.

Qobiliyatumumiyvamaxsusqobiliyatlartarzidaikkiguruhgaajratiladi. “**Umumiyqobiliyatlar**shaxsfaoliyatiningasosiyturlaridanamoyonbo‘lsa, kasbiyfaoliyatningayrimturlaridanamoyonbo‘ladiganqoiliyatlar (matematik, texnik, musiqa, tasviriysan’at, adabiyot (poeziyavaproza), jismoniytayyorgarlikvaboshqalar) **maxsusqobiliyatlar**debyuritiladi... Qobiliyatningetakchixususiyatlaridanbiri – narsavahodisalarmohiyatiniijodiytasavvurqilishdir”.

***Pedagogik qobiliyat** – pedagog tomonidan pedagogik faoliyatni oqilona tashkil etilishi va olib borilishini, amaliy vazifalarning samarali bajarilishini ta’minlashda ahamiyatli bo‘lgan xususiyatlar*

Pedagogikqobiliyatga xosustuvorxususiyatlarquyidagilarsanaladi:

Pedagogik qobiliyatga xos ustuvor xususiyatlar:

- pedagogik takt (pedagogning talabalar bilan turli faoliyat shakllari bo‘yicha tashkil etiladigan muloqotda mavjud axloqiy tamoyillar, hulq-atvor qoidalarga riova qilishi, ularga to‘g‘ri yondashish malakalariga egaligi);
- pedagogik kuzatuvchanlik (pedagogning talabalarga xos bo‘lgan hatto eng oddiy xususiyatlarni ham payqab olish qobiliyatiga egaligi);
- talabalarga bo‘lgan muhabbat (ularga mehr qo‘yish, mehribonlik o‘rsatish, ichki kechinmalari, his-tuyg‘ulari, orzu-umidlari, hayotiy intilishlari bilan o‘rtoqlashish, ular uchun qiyin bo‘lgan vaziyatlarda g‘amxo‘rlik qilish);
- bilimlarni uzatishga bo‘lgan ehtiyoj (pedagog sifatida o‘zidagi mavjud bilimlarni talabalarga berishga intilish)

F.N.Gonobolinpedagogshaxsidaquyidagiqobiliyatlarningnamoyonbo‘lishini muhimdebhisoblaydi:

Pedagog shaxsida namoyon bo‘lishi zarur bo‘lgan qobiliyat ko‘rinishlari (F.N.Gonobolin):

- o‘quvchini tushuna olish qobiliyati;

- yosh, psixologik jihatdan barcha o‘quvchilar o‘zlashtira oladigan materiallarni taqdim eta olish qobiliyati;

- o‘quvchilarning qiziqishlarini rivojlantirish qobiliyati;

- tashkilotchilik qobiliyati;

- pedagogik takt;

- o‘z ishining natijalarini ko‘ra olish va b.

Zamonaviysharoitdaharbiro‘qituvchio‘zidaquyidagipedagogikqobiliyatlarnitarbiyalayolishikerak:

1) muloqotga kirishuvchanlik;

2) hissiy sezgirlik (kasbiy ziyraklik, boshqalarga hamdard bo‘la olish, ichki sezgiga ega bo‘lish);

3) harakatchanlik, ta’lim jarayoni ishtirokchilariga irodaviy ta’sir ko‘rsatish va ishontirish qobiliyatiga egalik;

4) hissiy barqarorlik (o‘z-o‘zini tuta bilish, o‘z-o‘zini boshqarish, o‘z-o‘zini nazorat qilish);

5) kelajakni maqbul holda bashoratlay bilish;kasbiy mustaqillik, ijodiy qobiliyatga egalik

Qobiliyatlipedagoglardaquyidaginoyobqobiliyatlarhamko‘zgatashlanadi:

- birvaqtningo‘zidabirnechafaoliyatnibajaraolish (m:eshitish, ko‘rish, o‘qish, yozish, fikryuritish, muloqotqilishvab.);

- atrofidakechayotganikkiyokibirnechavoqeliknibirdekqabulqilish (birtalabaningma’ruzasinieshitganiholda, boshqatalabalarningfaoliyatlarinikuzataolish);

- o‘taqiziquvchanlik (tabiatvajamiyatdakechayotganharbirvoqea-hodisa (garchiularengahamiyatsiz, e’tiborgatashlanmaydiganbo‘lsa-da) mohiyatinibilishgaintilish, haddanziyodko‘psavollargajavobtopishgaintilish);

- miyafaoliyatiningbiokimyoviyvaelektrikfaolligi (miyadeyarlito‘xtovsizfaoliyatko‘rsatib, nihoyatdakamvaqt “damoladi”, bilishjarayonidanoaniqliklarko‘zgatashlansa, ulartezdabartarafetiladi; uyquchanlikqobiliyatlipedagoglargaxosxususiyatemas);

- nutqivafantaziyasiningboyligi (qobiliyatlio‘qituvchilarningaksariyatinihoyatdaboynutqqaega, ulardafantaziya (tasavvurqilish) qobiliyatibeqiyosdarajadakuchli);

- kuchlixotira (yirikhajmdagimatnni, m:dostonlarnibirmartao‘qishbilanto‘laligigayodlabolib, uniso‘zma-so‘zqaytahikoyaqilibberishqobiliyati)gaegalikkabilaralohidao‘rintutadi.

***Pedagogningkommunikativqobiliyati*–** bupedagogiko‘zaroaloqalardoirasidagio‘zigaxostarzdanamoyonbo‘ladiganmuloqot qobiliyatidir.

Kommunikativqobiliyat – boshqaodamlarbilanbo‘ladiganmuloqotniyaxshilaydiganvabirgalikdagifaoliyatdaps ixologikqovushuvganliknita’minlaydiganqobiliyatdir.

Psixologiyaga oid adabiyotlarda kommunikativ qobiliyatlarning bir necha guruhlari farqlanadi:

1. *Kishining boshqa kishini bilishi.* Bu qobiliyatlar guruhida kishiga shaxs sifatida, shaxsning alohida qiyofasi, xatti-harakatlariga baho berishni, kishining tashqi ko‘rinishi, xulqi va ichki dunyosi nisbatiga baho berishni; savlati, imo-ishora, mimika, pantomimikasini «o‘qiy» olishni qamrab olinadi.
2. *Kishining o‘z-o‘zini bilishi.* U o‘z bilimlarini, qobiliyatlarini o‘z shaxsining boshqa qirralarini hamda tashqaridan va uning atrofidagi kishilar unga nisbatan qanday baho berishi lozim bo‘lsa, shunday baho berishni ko‘zda tutadi.

3. *Muloqot vaziyatini to'g'ri baholay olish.* Bu vaziyatni kuzatish, uning ko'proq axborot beradigan belgilarini tanlash va unga diqqatni jalb qilish; yuzaga kelgan vaziyatning sotsial va psixologik mundarijasini to'g'ri idrok qilishiti va baholash qobiliyatidir.

*Kommunikativlik faoliyati.*Bu faoliyat safdoshlari va talabalar bilan maqbul o'zaro aloqalarni belgilash malakasini ko'zda tutadi.

Kommunikativlik faoliyati asosida o'qituvchining o'z-o'zini boshqarish qobiliyati yotadi.

O'qituvchiningpedagogikfaoliyatidanutqtexnikasinimukammalegallashmuhim ahamiyatgaega. Zero, nutqvositasidao'qituvchibolaninghis-tuyg'ulariniuyg'otadi, pedagoglarbilanonglimuloqotnita'minlaydi, ta'lim-tarbiyagaoidma'lumotlarnitahliliyidroketadi. Buninguchunbo'lajako'qituvchiavvalonutqsirlarini, uningpedagoglarbilanbo'ladiganmuloqotdata'sirkuchinipuxtabilishikerak. Nutqningo'zigaxosxususiyatlarinio'rganishuchun, nutqtexnikasigaoidtalablarnibilishlozim. Butalablarnutqningmantiqjihatdanto'g'ri, aniq, chiroyli, yorqinvamaqsadgamuvofiqbo'lishidir. Nutqningasosiyxususiyatlariushbutalablardankelibchiqadi:

1. Nutqningto'g'riligivaravonligi.
2. Nutqninganiqligivata'sirchanligi.
3. Nutqningmantiqiyligi.
4. Nutqningtozaligivaifodaliligi.

Eramizdanavvalgi V asrYUnonistonda "Notiqliksan'ati"ningengtakomillashganvarivojlangandavrihisoblanadi. Budavrdanotiqliksan'atiningquyidagiuchtaqonuniyatigaayniqsajiddiye'tiborberilgan:

- tinglovchiga tushuntirish (ma'lum bir g'oyani);
- tinglovchining tafakkurini uyg'otish (fikrini, ongini, maqsadini);
- tinglovchini o'ziga jalb qilish (huzur halovat va qoniqish hissini uyg'otish asosida).

Notiqliksan’atinichuquregallagan, o‘zlarininggo‘zalvachiroylinutqlarihamdanoyobasarlaribilanjamiyatdahurmatvae’tiborqozonganSokrat, Platon, Dinarx, Giperid, Gorgiy, Isokrat, Isey, Esxil, Demosfen, Sitseron, KvintiliankabinamoyondalarYunonistonningmashhurdavlatarboblaribo‘libetishganlar.

Sharqmutafakkirlarimudarrisningmuloqotgakirishishodobito‘g‘risidagiadabiy meroslaridako‘plabijobiyfikrlarinibayonqilganlar. Anashunuqtai-nazardanqaralsa, «Nutqodobi», «Muomalamadaniyati» nomlaribilanyuritilibkelingannutqmadaniyatitushunchasijudaqadimdanolimlar, ziyolilarningdiqqatinijalbetgan. AbuRayhonBeruniy, AbuNasrForobiy, UnsurulMaoliyKayqovus, AbuAbdullohAl-Xorazmiy, MahmudQoshg‘ariy, az-Zamahshariy, YUsufXosHojib, AhmadYUgnakiy, AbdurahmonJomiy, AlisherNavoiykabiulug‘siymolarnutqodobimasalalariga, umumannotiqliksan’atigajiddiye’tiborberishgada’vatetishbilanbirgatilga, lug‘atga, grammatikagavamantiqshunoslikkaoidasarlaryozdilar.

Nutq madaniyati ─ ijtimoiy madaniyatni, kishilik jamiyati madaniyatini aks ettiruvchi bir ko‘zgudir. Nutq madaniyati adabiy tilning har ikki shakli ─ yozma va og‘zaki shakli uchun zarurdir.

Nutqmadaniyatigaxosbo‘lganvositalarnio‘qituvchiunutmasligikerak:

1. Nutqmadaniyatio‘qituvchiningma’naviy-axloqiykamolotitarkibiyqismidir. Zeronutq, millatimizerishganmadaniyatdarajasiniko‘rsatuvchi, o‘zonatilimizgae’tiqodninamoyishetuvchiyorqinvaishonchlidalildir.

2. Nutqmadaniyatio‘qituvchiningma’naviyvamadaniysaviyasibilan, hamdaadabiytilnimukammalbilishibilanboshqakasbegalaridanma’lumma’nodaajratibturadi.

3. Nutqmadaniyatiningpirovardmaqsadierkinfikregasibo‘lganbarkamolavlodniqanday kasbegasibo‘libyetishishidanqat’iynazaradabiyjihatdantarbiyalashekanliginiunutmaslikkerak.

4. Nutqmadaniyati – buavvalo, o‘qituvchidanutqiyko‘nikmavanutqiymalakalarnihosilqiladi. Buko‘nikmapedagogikfaoliyatdatakomillashibboradi, maxsusmehnatvamashqlarevazigamalakaoshiriladihamdaerishilganmuvaffaqiyatlar tufayliqobiliyatvamahoratshakllanadi.

5. Nutqmadaniyatigao‘zbekadabiytilinimukammalegallashasosidaerishiladi. Buninguchuno‘qituvchiadabiytilqonuniyatlarinibilishi, badiiyadabiyotasarlarinidoimiyo‘qibborishi, she’rlaryodolishivaunideklamatsiyabilano‘qiyolishi, radiovatelevidenieeshittirishlarinikuzatibborishilozim.

6. Nutqmadaniyatiniegallashningyanabirko‘rinishinutqiytaqlidbo‘lib, o‘qituvchio‘zidanyaxshiroq, chiroyliroq, ma’nolivata’sirchannutqso‘zlaydiganustozmurabbiylarningnutqiysan’atigahavasbil anqarashivataqlidqilishiasosidao‘rganishimumkin.

Tajribalio‘qituvchiningnutqiquyidagilarnita’minlashikerak:

- o‘qituvchivauningtarbiyalanuvchilario‘rtasidagio‘zaromunosabativamahsuldormul oqotini;
- ta’limjarayonidabilimnito‘laqabulqilinishini, anglanishivamustahkamlanishini;
- pedagoglarfaoliyatiga, ulardagiqobiliyatvaiqtidorinstinktinishakllantirishmaqsadidaongivahissiyotigaijobi yta’sirko‘rsatish;
- pedagoglarningo‘quvvaamaliyfaoliyatinimaqsadgamuvofiqtashkiletish.

Pedagogikmuloqotmadaniyati. Pedagoggaxosbo‘lganmahoratasosinitashkiletuvchipedagogikmuloqotmadaniyatiu ningtalabalarjamoasi, ota-onalar, hamkasblarhamdarahbariyatbilanuyushtiriladiganmuloqotjarayonidanamoyonbo‘la di. Bunda, ayniqsa,

pedagogningtalabalarjamoasibilano'zaromuloqotimuhimahamiyatgaega. Pedagogtalabalarbilanmuloqotgakirishish, uningsamaralibo'lishigaintiladi.

***Pedagogik muloqot madaniyati** – pedagogning talabalar jamoasi, ota-onalar, hamkasblar, rahbariyat bilan pedagogik odob hamda muloqot talablariga muvofiq holda uyushtiriladigan suhbati*

Pedagogikmuloqotquyidagiyo'nalishlardatashkiletiladi:

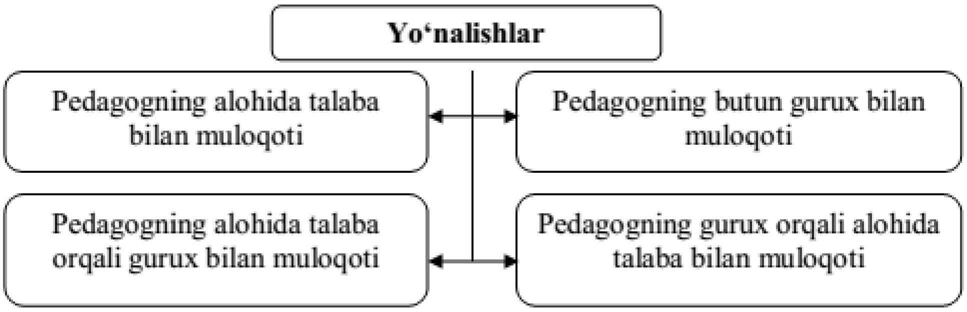

Pedagogik muloqot yo'nalishlari

Pedagogikmuloqotruhiy-psixologikta'sirkuchigaega. SHusababliunitashkiletishdamuloqotjarayoniningijobiybo'lishinita'minlashpedagogningzimmasigakattamas'uliyatniyuklaydi. Agardato'g'ritashkiletilganpedagogikmuloqottalabadaqo'rquvningyuzagakelishi, ishonchsizlikningtug'ilishi, diqqat, xotiravaishqobiliyatiningsusayishi, nutqme'yoriningbuzilishikabilargasababbo'lsa, aksincha, nazariy-pedagogikvaamaliyjihatdanto'g'ritashkiletilganmuloqotyuqoridagiholatlarningaksinikeltiribchiqaradi. Natijadatalabalardao'qishgavamustaqilo'rganishga, fikrlashgabo'lganqiziqishortadi.

Pedagogikmuloqoto'zigaxosijtimoiy-psixologikjarayonhamsanaladi. Mazkurjarayondaquyidagivazifalarbajariladi:

1) shaxsni o'rganish (bilish);

2) axborot almashish;

3) faoliyatni tashkil etish;

4) hamdard bo'lish

Muloqotjarayonidatalabatomonidanbildirilayotganfikrlar, uningqarashlarishaxsniyaqindano‘rganishuchunimkoniyatyaratadi. Talabashaxsiniyaqindanbilish, uningichkikechinmalari, o‘y-fikrlari, his-tuyg‘ulari, orzu-umid, maqsadvahayotiyintilishlaridanxabardorbo‘lishpedagogikjarayonningmetodik, ruhiyjihatdanto‘g‘ritashkiletilishinita’minlaydi. Zero, bujarayondapedagogiktalabashaxsigaxosyosh, psixologikvashaxsiyxususiyatlarniinobatgaolganholdafaoliyatnitashkiletadi.

Muloqotjarayonidagiaxborotalmashinuvitalabaningo‘zaroijtimoiyjarayonlar, shaxskamolotiningkechishigadoirma’lumotlaralmashishinita’minlaydi. Pedagog vatalabalaro‘rtasidahamkorlikniqarortoptirishesaharqandayvaziyatdahamularo‘rtasidao‘zaroaxborotalmashinuvisamaraliro‘yberishiniuchunsharoityaratadi. Bujarayondapedagog talabalarningengyaqinmaslahatchisi, yo‘lboshchisivarahbarigaaylanadi. Muloqotchog‘idatalabalartomonidano‘zshaxsini, “meni”ni, qadr-qimmatiniyetarlichabaholashvao‘zoldidarigahayotiymaqsadlarniqo‘yganholdaolg‘a intilishlarinita’minlashgajiddiye’tiborqaratishlozim. Muloqotjarayonidaaxborotalmashishvazifasininghalqilinishiquyidagivositalarasosidaro‘yberadi:

1) nutq;

2) paralingvistik (yun.“pará” – “yaqin”, muloqottarkibidaso‘zli, g‘oyaviyma’lumotlarniso‘zsizvositalarbilanbirgalikdauzatilishi) vaekstralingvistik (ing.“exterior” – “tashqarida”, nemischa “linguistik” – gapirayotganshaxsningijtimoiyvazifalaribilanbevositabog‘liqholdanutqningtashkiletilishi – nutqiytanaffuslar, kulgu, yo‘talish, nafasolish, yig‘lash, tutilishvab.) tizimlar;

3) muloqotningtashkiliyko‘lamivavaqti;

4) ko‘zqarashlaryordamidatashkiletiladiganaloqa;

5) belgilarningoptik-kinetiktizimi (mimika, pantomimika, jestlar – qo‘lvaoyoqharakatlari).

Pedagograhbarligiyokiuningyo‘l-yo‘riqlari, ko‘rsatmalarigaasosano‘quvmashg‘ulotlarivatarbiyaviyishlarnitashkiletishdahammuloqotmuhimahamiyatkasbetadi. Aynishuvaqtdamuloqotningfaoliyatnitashkiletishvazifasininamoyonbo‘ladi. Yaqin-yaqingachafaoliyatnitashkiletishdapedagogningetakchiligi, uningbevositarahbarligiustuvoromilbo‘lganbo‘lsa, zamonaviysharoitdarollaralmashinuvietakchio‘ringachiqdi. Endilikdaaksariyathollardatalabalarningo‘zlarita’limvatarbiyaviyjarayonlarnimustaqiluyushtirishimkoniyatigaegabo‘ldilar. Biroq, budegani, ta’limiyvatarbiyaiyishlarnitashkiletishdavridapedagogningo‘rnivarolimutlaqoaksetmaydi, deganiemas. Pedagogbujarayondarahbar, etakchi, maslahatchi, ekspertsifatidanamoyonbo‘ladivatalabalarnipedagogikjarayonlarniilmiy-nazariy, tashkiliy-metodikjihatdanto‘g‘riuyushtirishgayo‘naltiradi.

Pedagogikmuloqotningmuhimvazifalaridanyanabiri – pedagogvatalabalarningo‘zarohamdardbo‘laolishlari (pedagogikempatiyagaegaliklar) sanaladi.

> ***Pedagogik hamdardlik*** *– pedagog tomonidan talabalar, ota-onalar va hamkasblarining xatti-harakatlari, hissiyotlari, hayotiy intilishlari, tabiatlarini tushunish, boshqalar nuqtai nazarini ma’qullash asosida jamoadagi munosabatlarni me’yorda tashkil etilishini ta’minlash*

Pedagogik hamdardlik asosidapedagog talabashaxsi, uningistaklarinitushunishvauorqalitalabalargasamaralita’siretishzarurliginianglaydi.

Pedagogikmuloqotnitashkiletishda pedagog, ayniqsa, yordamigamuhtojtalabalargaalohidae’tiborberish, harbirtalabadaturlio‘quvfanlariasoslarinio‘zlashtirishgaqiziqtirishusullarini, hamkorlik, ijodkorlikkaasoslanganmehnatnitashkiletishnioldindano‘ylabqo‘yishlozim.

Pedagogikamaliyotpedagogtomonidantashkiletilayotganmuloqotnibirnechaturga ajratishmumkinligiko‘rsatadi. Pedagoglaro‘zfaoliyatlaridamuloqotningquyidagiturlarigatayanibishko‘radilar:

Pedagogik muloqot turlari:

1) o‘zaro ijodiy faoliyatga qiziqtiradigan muloqot;

2) o‘zaro do‘stona munosabatga asoslangan muloqot;

3) muayyan masofani saqlagan holda tashkil etiladigan muloqot;

4) qo‘rqitish, tahdid qidishga asoslangan muloqot;

5) hazil-mutoyibaga, yumorga asoslangan muloqot

Pedagogtomonidanjamoabilanmuloqotniuyushtirishtexnikasinidoimiyravishdatahlilqilibborishmaqsadgamuvofiqdir. Ma’lumvaziyatlardapedagograhbarsifatidatalabalarfaoliyatlariniboshqaradi. Bujarayondahammuloqotetakchiomilhisoblanadi. Biroq, muloqotningsamaradorligirahbarsifatidanamoyonbo‘layotganpedagogtomonidanqandaymuloqotuslubiningtanlanganligibilanbelgilanadi. Odatda, pedagogningrahbarsifatidagimuloqotusullariquyidagiuchturgaajratiladi:

Asosiy turlari:

1. Avtoritaruslub. Bungako‘ratalabalar tomonidanbarchaturdagifaoliyatningtashkiletilishi, mazmuni, shakli, metodvavositalariningbarchasifaqatpedagogtomonidanbelgilanadi. Talabalarningharqandaytashabbuslarirag‘batlantirilmaydi, aksincha, buyruq, ko‘rsatma, yo‘llanmaberish, shuningdek, jazolashchoralariniko‘rishorqalitalabalargata’siretiladi. Hattotalabalarningfaoliyatlariijobiybaholanganvaqtdahamulargabo‘lganta’sirturlikesatiqlarbilanbayonetiladi. YA’ni: “Sendanijobiyxatti-harakatnikutmaganedim?!”, “Buniqara-ya, nahotkio‘zgarganbo‘lsang!?”, “Qara-ya, birginaa’lobahoolishbilano‘zingniyaxshiinsonbo‘libqolgandebhisoblaysanmi!?”

vah.k.mazmundagirag‘batlar, ularasliijobiyholatnie’tirofetishgayo‘naltirilganbo‘lsa-da, talabaniyangiyutuqlarigailhomlantirmaydi. Aksincha, undata’limolishga, ta’limmuassasasigavapedagoglarganisbatansovuqqonlikniyuzagakeltiradi.

2. Demokratikuslub. Ungako‘rapedagogpedagogikfaoliyatnitashkiletishdajamoaningfikrigatayanibishko‘radi. O‘quvmashg‘ulotlarivatarbiyaviyishlarnitashkillashtirishdaharbirtalabaningfikriniinobatgaolishga, ularniumumlashtirganholdaengsamaralisinitanlabolishgaintiladi. Muhokamalarchog‘idabarchatalabalarningishtiroklarita’minlanadi.Talabalartomonidan bildirilayotgantashabbuslarqo‘llab-quvvatlanadi, mavjudimkoniyatlardankelibchiqqanholdabutashabbuslaramaliyotgatatbiqetiladi. Buuslubdanfoydalanayotganpedagogzimmasidagivazifafaqatginatalabalarningfaoliyatininazoratqilish, tuzatishlarkiritishdaniboratemasliginianglabetadi. Asosiye’tibornitalabalarningyutuqlarinie’tirofetganholdayokiularningxatolarinio‘zlariga anglatganholdasamaralitarbiyachorasiniko‘rishgaqaratadi. Harbirtalabaningyutug‘ialohidae’tirofetiladiki, buesaularniyangizafarlargaerishishgaruhlantiradi. Ushbuuslubgaasoslanibishko‘radiganpedagogharbirtalabaningqiziqishlarivaqobiliyatlarinihisobgaolganholdabajariladiganishlarnito‘g‘ritaqsimlashgaharakatqiladi, faoltalabalarnitaqdirlabborishnifaoliyatiningasosiyyo‘nalishisifatidabelgilaydi. Pedagogtalabalarbilanmuloqotnio‘rnatishdailtimos, maslahatgatayanibishko‘radi.

3. Liberaluslub. Odatdabuuslubpedagogvatalabamunosabtlariningkelishuvchanlikkaasoslanishinita’minlaydiganuslubsifatidae’tirofetiladi. Buuslubgako‘raishyuritadiganpedagogtalabalartomonidansodiretilayotgansalbiyholatlargahame’tiborbermaslikkaintiladi. Talabalarnitartibgachaqirish, vaziyatdankelibchiqqanholdaularningfaoliyatinito‘g‘ribaholab, jazolashzarurbo‘lganvaziyatlardahamindamaslikniodatqiliboladi.

Buesatalabalarningodobsiz, yalqov, mas'uliyatsizbo'lishlarigaolibkeladi. Liberaluslubnima'qulko'radiganpedagog talabalarhayotibilanmutlaqoqiziqmaydi, ularningfaoliyatlarigaaralashmaydi, halqiluvchivaziyatlardamas'uliyatnio'zzimmasidansoqitqiladi. Ayrimholatlardabir-birigazidbo'lganfikrlarnihambirdekma'qullaydi. Butahlitdaishko'radiganpedagogobro'gaegabo'lmaydi. CHunkiungaishonishmumkinemas.

Pedagogikfaoliyatnitashkiletishdapedagogningnafaqato'zi, balki uning ijobiyta'siriasosidatalabalarhammuloqotmadaniyatinio'zlashtiribborishlarilozim.

> ***Muloqot madaniyati** – muloqot jarayonini axloqiy me'yorlar, ijtimoiy talablarga muvofiq tashkil etish asosida suhbatdoshni tushuna olish ehtiyoji va qobiliyatiga egalik*

Ta'limamaliyotipedagogikmuloqotjarayonidapedagoglartomonidanquyidagikamchiliklargayo'lqo'yilishidandalolatberadi: ehtiyotsizlik, shaxsiyatparastlik, suhbatdoshniortiqchamajburlash; sustkashlik, o'zinijudayuqoriyokipastqo'yish; haddantashqarijonbozlikko'rsatish.

Pedagogikrelaksatsiya. "Fan-texnikataraqqiyotininghozirgibosqichida, ishlabchiqarishmunosabatlariningjadallashuvi, xalqxo'jaliginingturlijabhalaridayangitexnologiyalarningjoriyetilishivashukabiqatoromillarinsonruhiyatigaoldingilarigaqaragandako'proqjismoniy, ruhiyzo'riqishlarbermoqda".Pedagogfaoliyatidaruhanyokijismonantoliqqantalabalardaruhiyhamdajismoniycharchoqlarnibartarafetishgahame'tiborqaratishtalabqilinadi. Mazkurtalabsalbiyruhiyomillarta'sirikuchaygan, kattahajmdagiaxborotlarbilanto'qnashishro'yberayotganmavjudsharoitdaayniqsamuhimahamiyatkasbetadi. Talabalardaruhiyvajismoniytoliqishlarnibartarafetishgaqaratilganpedagogikfaoliyat**"relaksopediya"** (lot. "relaxation" – quvvatsizlik, zaiflashish, ruhanyokijismonanholdatoyish; holdantoyishnibartarafetishpedagogikasi) debnomlanadi.

So‘nggiyillarjahonta’limiamaliyotidaushbupedagogikaimkoniyatidankengfoydalanilmoqda.

***Pedagogik relaksatsiya** – talabalarning hissiy faoliyati, ruhiy-jismoniy quvvati va ishchanlik qobiliyatini qayta tiklash*

Murakkabvaziyatlar(imkoniyaticheklangan, fanlarnio‘zlashtiraolmaydiganyokitarbiyasiog‘irtalabalarbilanishlash)darelaksopediyaningpedagogik, psixologikimkoniyatlaridano‘rinli, maqsadli, samaralifoydalanishkutilgannatijalarniberadi. Relaksatsiyasharoitidabugungikundakengommalashgantreningvaavtotreninglarijobiymuhitninghosilbo‘lishinita’minlaydi. Ulardanfoydalanishvaqtidatalabalartashqivaichkita’sirlardanhimoyalanganbo‘lib, ulargafaqatginapedagogningishontiruvchiovozginaeshitiladi. Buesapedagogningta’sirivauningsamarasiniyanadaoshiradi.

Relaksatsiyajarayonidatalabalarpedagogningqo‘llab-quvvatlashlarinihisetishlari, uningmehr-muhabbatidanbahramandbo‘lishlari, hamdarliginihisqilishlarilozim. SHundaginatalabalardagiruhiyzo‘riqish, jismoniytoliqishlarnibartarafetishuchunpsixologikmuhityuzagakeladi.

Mushaklarrelaksatsiyasi (ya’nimushaklarnibo‘shashtirish) davridao‘z-o‘ziniishontirishvaaxborotgata’sirchanlikyuqoribo‘ladi. SHuninguchunhamo‘z-o‘ziniishontirishgayo‘naltirilgantreningvaavtotreninglarniuxlashvauyqudanturishdanoldinqo‘llashsamaralihisoblanadi. Mushaklarrelaksatsiyasiningsamaralikechishiuchuno‘qituvchimushaklarnibo‘shashtirishgayordamberadiganmetodvavositalardanxabardorbo‘lishidarkor.

Talabalarningruhiyzo‘riqishvajismoniytoliqishlarinibartarafetishmaqsadidarelaksatsiyaasoslarininazariyjihatdano‘zlashtribqolmay, ulardanamaliyjihatdanfoydalanishnihambilishlarizarur.

__Kommunikativ ta'sir ko'rsatish__ – talabalar bilan muloqotda bo'lish, ularga to'g'ri yondashish, pedagogik nazokat bilan ularga tarbiyaviy, irodaviy va hissiy ta'sir etish

Pedagogiknazokat (takt). YUqoridaaytibo'tilganidek, mahoratlipedagogfaoliyatidapedagogiktakthamo'zigaxoso'rintutadi:

__Pedagogik (nazokat) takt__ – pedagogning talabalar bilan turli faoliyat shakllari bo'yicha tashkil etiladigan muloqotda mavjud axloqiy tamoyillar, hulq-atvor qoidalarga rioya qilishi, ularga to'g'ri yondashish malakalariga egaligi

Pedagogiktaktpedagogfaoliyatigag'oyaviyvaamaliyjihatdanbir-birigamoskeladiganpedagogikaxloqningbevositatatbiqetishningshaklisifatidanamoyonbo'ladi. **Takt (dahldorlik)** – axloqiyhulq-atvor, xatti-harakatbo'lib, o'zidabarchaob'ektivharakatlarningoqibativaularningshaxstomonidansub'ektivqabulqilishniavvaldanko'raolish, belgilanganmaqsadgaosonroqerishishyo'llariniizlashningnamoyonbo'lishiniifodalaydi. Pedagogiktakto'zmohiyatigako'raijodiyizlanishnitalabetadiganamaliyharakatdir.

Pedagoggaxosbo'lganpedagogtaktningasosiytarkibiyelementlarisifatidaquyidagilarnie'tirofetishmumkin:

1) shaxsga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lish;

2) yuksak talabchanlik;

3) suhbatdoshni qiziqish bilan tinglay olish

va unga nisbatan qayg'urish malakasi;

4) ruhiy barqarorlik, dadillik va og'ir vazminlik;

5) munosabatlar jarayonida ishonch bilan so'zlay olish;

6) qat'iyatlilik (qaysarlik emas);

7) talabalarga nisbatan e'tiborli va xushyor bo'lish

Talabalargapedagogikmahoratasoslarigadoirbilimlarniberishdaulardapedagogiktaktningquyidagielementlarinitarbiyalashgajiddiye'tiborqaratishmaqsadgamuvofiqdir:

- talaba shaxsini hurmat qilish va unga nisbatan talabchanlik;

- turli faoliyat bo‘yicha talabalarda mustaqillikni rivojlantirish va ularning ishlariga oqilona pedagogik rahbarlik qilish;

- talabaning ruhiy holatiga nisbatan ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish, unga nisbatan yuksak idrok bilan izchil talablar qo‘yish;

- talabalarga ishonish va ularning faoliyatini nazorat qilib borish;

- ular bilan muloqotni tashkil etishda o‘zini oqlagan ishchan va hissiy xarakterga ega munosabatlarni qo‘shib olib borish

Pedagogningpedagogiktaktgaegaligiuningyurish-turishi, vazminligi, o‘zinitutabilishidanamoyonbo‘ladi.Ushbu sifattalabagaishonchbilanqarashninazardatutadi. Talabagaishonchsizlikbilanqarashpedagogningpedagogiktaktgaegaemasliginiifodalaydi. Harqandaypedagogiknizoyokiziddiyatlarningasosidapedagogningpedagogiktaktgaegaemasligiyotadi. Harqandayqo‘pollik, kesatiqvakoyishlar, talabalarnidoimiyravishdatanqidqilish, ulargaishonchsizlikbildirishpedagogiknizolarnikeltiribchiqaradi. Pedagogiktakt, shuningdek, pedagogningtalabajavobinidiqqatbilantinglashida, javobningmazmunigaalohidae’tiborqaratishida, bordi-yu,talabaxatogayo‘lqo‘yadiganbo‘lsa, unibosiqlik, vazminlikbilanto‘g‘rilashda, talabafaoliyatinihaqqoniy, oqilonabaholashda,qo‘yilganbahoningmohiyatiniizohlashdanamoyonbo‘ladi. Bujarayondajavobberayotgantalabagajilmayish, turliimo-ishoralarbilan, boshniqimirlatish, yuzifodalari, qo‘lharakatlaribilanuningjavoblarinima’qullabturishpedagogikfaoliyatsamaradorliginioshirishgayordamberadi.

Mahoratlipedagogtalabalarfaoliyatinibaholashdaehtiyotkorbo‘lishilozim. Zero, noto‘g‘riqo‘yilganbahotalabashaxsigasalbiyta’sirko‘rsatibqolmay, balkiuningo‘qishgabo‘lganqiziqishiniso‘ndiradi.

TalabalarfaoliyatinibaholashdaV.A.Suxomlinskiyningpedagogiktajribasigatayanibi shko‘rishmaqsadgamuvofiqdir:

1. O‘quvchigaamaliyyondashish (“O‘quvchibo‘lgandankeyino‘qibkelishkerak-da” tarzidaemas), balkiungashaxssifatidamunosabatdabo‘lish (“O‘quvchim, engavvalo, shaxs, bola, so‘ngraesao‘quvchi. Menungaqo‘yadiganbahouningbilimio‘lchoviemas, balkimeningunganisbataninsoniymunosabatimdir” tarzidayondashish).

2. Harbirbahoo‘quvchinikelajakkaishonchruhidatarbiyalashizarur; uo‘quvchiningmehnatinirag‘batlantirishi, biroq, uningdangasaligivaqobiliyatsizligiuchunjazovositasibo‘lmasligizarur.

Pedagogikmahoratnegizidapedagogningkasbiy, ya’ni, pedagogiktajribagaegabo‘lishihammuhimahamiyatkasbetadi.

> ***Pedagogik tajriba*** *– kasbiy faoliyatni tashkil etish jarayonida pedagog tomonidan o‘zlashtirilgan orttirilgan bilim, ko‘nikma va malakalar majmui*

U quyidagi**yo‘llar**bilanhosilqilinadi:

Pedagogik tajribani hosil qilish yo‘llari:

1) mustaqil o‘qib-o‘rganish;
2) ilg‘or ish tajribalari bilan tanishish;
3) ilmiy anjumanlarda ishtirok etish;
4) o‘zaro tajriba almashish;
5) hamkorlikda pedagogik izlanishlarni olib borish;
6) tajribali shaxslardan maslahat olish va b.

Pedagogik jarayondagi muhim hodisalardan biri – nizo sanaladi.

> ***Nizo*** *– qarama-qarshi, bir-biriga to‘g‘ri kelmaydigan kuchlar to‘qnashuvi, ikki yoki undan ko‘p taraflar orasida o‘zaro kelishuvning yo‘qligini, manfaatlar to‘qnashuvini ifodalovchi ziddiyat*

Pedagogik nizo *–pedagog va talaba, ota-ona, hamkasblar yoki rahbariyat o‘rtasida pedagogik jarayonda yuzaga kelgan manfaatlar to‘qnashuvi, o‘zaro qarama-qarshilik*

Pedagogiknizobirqatorbelgilargaega. Ungaxosbo‘lganasosiybelgilarquyidagilardir:

Pedagogik nizoning asosiy belgilari:

- inqiroz;
- anglashilmovchilik;
- kutilmagan hodisa;
- zo‘riqish;
- noqulaylik, ichki yoki tashqi xavotir, bartaraf etish qiyin bo‘lgan qo‘rquv

Pedagogiknizolarnikeltiribchiqaruvchi**omillar**:

Asosiy omillar: *Axborot Munosabat Hulq*

Davomiyligigako‘rapedagogiknizolar bir necha turli bo‘ladi. Ularning asosiy turlari quyidagilardir:*Tezda yakun topadigan / Kuchsiz, sust kechadigan / Uzoq muddat davom etadigan / Kuchli, tez kechadigan*

Pedagogiknizolardaadolatsizliklarga, ijtimoiymunosabatlardagiyakka hokimlikkayo‘lqo‘yibbo‘lmaydi.

Pedagogiknizolarnihaletishdabirqatoryo‘ltutiladi. Ularorasidaengsamaraliyo‘llarquyidagilarsanaladi:

Pedagogik nizolarni samarali hal etish yo‘llari:

1. Nizoning ta’sir doirasini kengaytirmaslik.
2. Qulay echimlarni taklif qilish.
3. Man etilgan usullarni qo‘llamaslik, shakllardan foydalanmaslik.
4. Shikoyatlar sonini qisqartirish.
5. Ikkinchi darajali masalalarni ham uzviy ravishda hal qilib borish.

6. Nizoga kirishgan sub'ektlar shaxsini kamsitadigan so'zlardan foydalanmaslik

Pedagogiknizolarnihaletishdabir qator usullar ham qo'llaniladi. Ularorasidaengsamaraliusullarquyidagilarsanaladi:

Usullari	
Pedagogik	Ma'muriy
1) suhbat; 2) iltimos; 3) ishontirish; 4) nizoga kirishuvchilarga qo'yilgan talablar yoki ishtirokchilarning xatti-harakatlarining noto'g'riligini tushuntirish va b.	1) nizoga kirishuvchilar manfaatlarini kuch bilan bostirish; 2) ularni boshqa ishga o'tkazish; 3) nizo qatnashchilarini turli ko'rinishlarda o'zaro ajratish; 4) axloq komissiyasining qarori; 5) rahbar buyrug'i; 6) sud qarori

Pedagoglar pedagogik nizo ishtirokchilariga pedagogik, pedagogik yordam ko'rsata olish imkoniyatiga ham ega bo'lishlari zarur. Bu borada ko'rsatiladigan yordam turlari quyidagilar sanaladi:

Yordam turlari: Maslahat berish, Axborotli yordam ko'rsatish, Tashxislash, Amaliy treininglar uyushtirish

Lug'aviyjihatdan**"imidj"** (ing. "*image")*tushunchasi "siymo", "timsol", "qiyofa" va "obraz" ma'nolarinianglatadi. Mohiyatigako'raesaushbutushunchayordamida "joziba", "maftunkorlik" ma'nolarianglanadi.

Pedagogikimidjpedagogma'naviy-axloqiyqiyofasibilanuningtashqiko'rinishio'rtasidagio'zarouyg'unlik, mutanosiblikniifodalaydi.

Birinchi bob yuzasidan nazoratuchunsavollar:

1. "Mahorat" tushunchasiqandayma'nonianglatadi?
2. Pedagogikmahoratnima?

3. Pedagogikmahoratqandaymuhimtarkibiyqismlardaniborat?
4. Pedagogikbilimdonliknimavaungaqandaysifatlarxos?
5. “Pedagogikrefleksiya” degandanimanitushunasiz?
6. “Pedagogikodob” tushunchasiqandayma’nonianglatadi?
7. Pedagogikodobningasosiyshakllariqaysilar?
8. Pedagogikdeontologiyanima?
9. Pedagogikobro‘qandayqozoniladi?
10. Pedagogikqobiliyatnima?
11. V.A.Krutetskiypedagogikqobiliyatningqandayturlariniko‘rsatadi?
12. Qandayqobiliyatlarnoyobqobiliyatlarsanaladi?
13. “Pedagogikmuloqotmadaniyati” degandanimanitushunasiz?
14. Pedagogikempatiyanima?
15. Pedagogikmuloqotqandayturlarivauslublarimavjud?
16. “Pedagogikrelaksatsiya” degandanimanitushunasiz?
17. Pedagogiknazokat (takt) nima?
18. Pedagogiktajribanimavauqandayyo‘llarbilanhosilqilinadi?
19. Pedagogiknizonimavaungaxosbelgilarqaysilar?
20. Pedagogiknizoqandayyo‘llarbilanhaletiladi?
21. “Imidj” va “pedagogikimidj” degandanimanitushanasiz?

5-MAVZU. Zamonaviy pedagogning kasbiy mahorati

Inson paydo bo’lgandan beri tarbiya jarayoni mavjud, tarbiya paydo bo’lgan vaqtdan buyon o’qituvchilik-pedagogik faoliyat uzluksiz davom etib kelmoqda. O’qituvchilik, tarbiyachilik kasbi barcha ijtimoiy tuzumlarda sharafli va o’ta ma`suliyatli, qiyin va murakkab kasb hisoblangan.

Jamiyat, fan va madaniyatning rivojlanishi ta`lim va tarbiya ishlarining qay yo’sinda olib borilishiga bog’liqdir. Bu falsafiy aqida davlat ahamiyatiga ega bo’lgan ijtimoiy qonuniyat hisoblanadi. Davlatning buyuk kelajagi, albatta,

yoshlarni chuqur bilimli va barkamol shaxs taqdiri bilan bog'liqligini unutmagan holda, ushbu muammoni mahoratli, bilimli pedagoglar faoliyatiga tayanib echish mumkinligini unutmasligimiz lozim. O'qituvchi jamiyatning ijtimoiy topshirig'ini bajaradi, shunday ekan:

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov ta`kidlaganidek: «…hayotimizning taraqqiyoti va istiqboli amalga oshirayotgan islohotlarimiz, rejalarimizning samarasi, taqdiri bularning barchasi, avvalombor, zamon talablariga javob beradigan yuqori malakali, ongli mutaxassis kadrlar tayyorlash muammosi bilan chambarchas bog'liqligini barchamiz anglab etmoqdamiz».

«Ta`lim to'g'risida» gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»ta`lim sohasida amalga oshiriladigan ishlarning maqsadi, vazifalari va yo'nalishlarini belgilab berdi. Bu vazifalarni amalga oshirish, avvalo o'qituvchiga, uning bilimi va kasb mahoratining shakllanganlik darajasiga bog'liq. Zero,o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan vazifalarni nechog'lik vijdon, aql va pedagogik mahorat bilanbajarilishi jamiyat kelajagini ta`minlovchi muhim omildir.

Pedagogik mahorat asoslari fanining paydo bo'lishi buyuk pedagog A.S.Makarenko (1889-1939) nomi bilan bevosita bog'liq. U bolalar kalonnasidagi faoliyatida, ya`ni faqat tarbiyasini emas, ma`naviy qiyofasini ham yo'qotgan bolalar bilan ishlab, ularning benihoya hurmati va ishonchiga sazovor bo'ldi. Shaxsiy tarbiyaviy usuli bilan butun olamga mashhur bo'lganligining o'zi ham A.S.Makarenkoning yuksak pedagogik mahorat cho'qqisiga erishganligining yaqqol dalilidir. 1988 yil YUNESKO qarori bilan uning 100 yilligiga «Makarenko yili» deb e`lon qilindi.

A.S.Makarenko bo'lajak pedagog talabalik davridayoq pedagogik mahorat sirlarini o'rganish zarurligini ta`kidlab, shunday deydi: «Nima uchun oliy texnik o'quv yurtlarida materiallar qarshiligi o'qitiladi-yu, pedagogik o'quv yurtlari tarbiya jarayonida, unga shaxsning qarshilik ko'rsatishi haqidagi fan o'qitilmaydi?»

Buyuk pedagogning bu fikriga Ukraina pedagogika instituti olimlari katta mas`uliyat bilan qarashdi. Ular bir necha yillar davomida Makarenko pedagogik mahorati maktabini, mavjud bo'lgan ilg'or nazariyot va amaliyotni atroflicha tahlil qilishdi. Natijada1979 yili «Pedagogik mahorat asoslari» fani yaratildi va u barcha oliy pedagogika o'quv yurtlarida o'qitila boshlandi. Bu fanning tuzilish prinsipining o'ziga xosligi shundaki, u pedagogda shaxs va jamoaga ta`sir eta olishni ta`minlaydigan vaturli fanlarga bog'liq bo'lgan bilimlarni tanlab, ularni o'zida mujassamlashtiradi. Shuning uchun ham fan dasturiga pedagogik mahorat mohiyati, o'quvchiga ta`sir etish vositalari va usullarikabi pedagogik mahoratning odatdagi masalalaridan tashqarii, teatr pedagogikasi va notiqlik san`ati haqidagi ma`lumotlar ham kiritilgan. Bu fanni o'rganish pedagogika, psixologiya, metodika va boshqa pedagogik fanlardan egallangan bilimlarga asoslanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, «Pedagogik mahorat asoslari» fanining maqsadi talabalarda pedagogik jarayonni mustaqil, yuqori saviyada tashkil etish va o'z faoliyatida eng yuqori samaradorlikka erishish malakalarini shakllantirish bo'lib hisoblanadi. Bu maqsadga erishish quyidagi vazifalarni hal etish, bo'lajak pedagog shaxsida ba`zi bir xislatlarni tarkib toptirish bilan bog'liq:

- insonparvarlik xislatlarini rivojlantirish;
- kasbiy mustaqillik, ishchanlik, hissiy barqarorlik, o'z ishiga ijodiy yondoshish xislatlarini tarkib toptirish;
- pedagogik takt va pedagogik texnikadan oqilona foydalanishni shakllantirish;
- nutq texnikasini, o'z tovushi va gavdasini boshqarish, jamoaga va shaxsga ta`sir ko'rsatishqobiliyatlarini takomillashtirish.

Pedagogik mahorat- bu o'quv jarayonining barcha shakllarini eng qulay va samarali holatda tashkil etish, ularni shaxs kamoloti maqsadlari tomon yo'naltirish, talabalarda (o'quvchilarda) dunyoqarash, qobiliyatni shakllantirish, ularda jamiyat uchun zarur bo'lgan faoliyatga moyillik uyg'otishdir.

Pedagogik maqsadning o'ziga xosliginiquyidagilarda bilish mumkin:

1. Pedagogik faoliyatning maqsadi jamiyat tomonidan belgilanadi, ya`ni pedagog faoliyatining natijasi jamiyat manfaatlari bilan bog'liqdir. Uning mehnati yoshlar shaxsini har tomonlama kamol toptirishga yo'naltirilgan. Pedagogik faoliyat avlodning ijtimoiy uzviyligi (ketma-ketligi)ni ta`minlaydi. Bir avlod tajribasini, ikkinchi avlodga o'tkazadi, ijtimoiy tajriba orttirish uchun insondagi tabiiy imkoniyatlarni ro'yobga chiqaradi.
2. Pedagog faoliyati doimo shaxs faoliyatini boshqarish bilan bog'liq. Bunda pedagogik maqsad o'quvchi maqsadiga aylanishi muhimdir. Pedagog o'z faoliyati maqsadini va unga erishish yo'llarini aniq tasavvur qilishi va bu maqsadga erishish o'quvchilar uchun ham ahamiyatli ekanligini ularga anglata olishi zarur. Gyote ta`kidlaganidek: «Ishonch bilan gapir, anna shunda so'z ham, tinglovchilarni mahliyo qilishi ham o'z-o'zidan kelaveradi».
3. Pedagogik (ta`lim-tarbiya) jarayonida o'quvchi faoliyatini boshqarish shuning uchun ham murakkabki-pedagog maqsadi doimo o'quvchi kelajagi tomon yo'naltirilgan bo'ladi. Buni anglagan holda, mohir pedagoglar o'z faoliyatini mantiiqini o'quvchilar ehtiyojlariga muvofiq holda loyihalaydilar. Hamkorlik pedagogikasiningtub mohiyati ham ana shundan iborat.

Shunday qilib, pedagogik faoliyat maqsadining o'ziga xosligi o'qituvchidan quyidagilarni talab qiladi:

- jamiyatning ijtimoiy vazifalarini to'la anglab, o'z shaxsiga qabul qilishi. Jamiyat maqsadlarini «o'sib» uning pedagogik nuqtainazariga aylanishi;

- muayyan harakat va vazifalarga ijodiy yondoshishi;

- o'quvchilar qiziqishlarini e`tiborga olish, ularni pedagogik faoliyatning belgilangan maqsadlariga aylantirish.

Pedagogikfaoliyatning o'ziga xosligi quyidagilarda namoyon bo'ladi.

1. Inson tabiatning jonsiz moddasi emas, balki o'zining alohida xususiyatlari, ro'y berayotgan voqealarning idrok qilishi va ularga o'zicha baho beradigan takrorlanmaydigan faol mavjudotdir. Psixologiyada ta`kidlanganidek, har bir

shaxs takrorlanmasdir. U pedagogik jarayonning o’z maqsadi, ishtiyoqi va shaxsiy xulqqa ega bo’lgan ishtirokchisi hamdir.

2. Pedagog doimo o’sib-o’zgarib boradiganinson bilan ishlaydi. Ularga yondoshishda bir xil qolip, shakllanib qolgan xatti-harakatlardan foydalanish mumkin emas. Bu esa pedagogdan doimo ijodiy izlanib turishni talab qiladi.
3. O’quvchilarga pedagogdan tashqarii, atrof muhit, ota-ona, boshqa fan o’qituvchilari, ommaviy axborot vositalari ijtimoiy hayot ham ta`sir etadi. Shuning uchun ham pedagog mehnati bir vaqtning o’zida jamiki ta`sirlarga va o’quvchilarning o’zida paydo bo’lgan fikrlarga tuzatishlar kiritib borishni nazarda tutadi.

O’quvchi shaxsiga doimo ijobiy-axloqiy ta`sir ko’rsata oladigan kishigina haqiqiy tarbiyachidir. Bunga erishish uchun pedagog o’zining axloqiy sifatlarinidoimo takomillashtirib borishi zarur.

O’quvchilarni mehnat, muloqot, o’yin, o’qish kabi faoliyat turlarida ishtiroketishlari tarbiyaning asosiy vositasi hisoblanadi. Har bir mohir pedagog o’zining individual pedagogik tizimiga ega bo’lishi kerak.

Ayrim pedagoglarkasbiy mahorat sirlarini egallash uchun, avvalo ta`lim-tarbiya metodlarini takomillashtirishga intiladilar. Bu tabiiy hol, chunki aynan metodlar yordamida pedagog o’z o’quvchilarini turli o’quv faoliyatigajalb qiladi. Shu bilan birga o’quvchilarni bilim olishga qiziqtirishda o’qituvchi tomonidan tanlangan metodlar, usullar va topshiriqlardan boshqa sabablar ham ta`sir etadi.Pedagog faoliyatiningmuvaffaqiyatlikechishi uning shaxsi, xarakteri, o’quvchilar bilan muomalasiga ham ko’p jihatdan bog’liq bo’ladi. Odatda bularning ta`lim-tarbiya jarayoniga ta`siri ahamiyatsizdek tuyuladi. Ammo tajribali pedagog, uning xatti-harakati o’quvchilargaqanday ta`sir ko’rsatayotganligiga ahamiyat berib, unga kerakli tuzatishlar kiritib, takomillashtirib boradi. Shuning uchun ham pedagogik mahoratni o’qituvchi shaxsi sifatlarini majmui sifatida qaralib, uni o’qituvchi yuqori darajada

psixologik-pedagogik tayyorgarlikka ega bo'lishi bilan bog'liq bo'lishini unutmaslik lozim.

Pedagogik mahorat yaxlit tizim sifatida quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo'ladi:

- pedagog shaxsini insonparvarlik yo'nalishiga ega bo'lishi, uning qiziqishlari, qadriyat yo'nalishalri va ideallarining oliy maqsad-barkamol avlod tarbiyalab etishtirishga yo'naltirilganligi;
- mutaxassislik fanlari, o'qitish metodikasi, pedagogika-psixologiyadan mukammal bilimga ega bo'lish;
- pedagogik qobiliyatga ega bo'lish (muloqotga moyillik, ishchanlik, kelajakni tasavvur qila olish, kasbiy mustaqillik, sensor axborotlarni tezlik bilan anglash (yuzidan o'qib olish);
- pedagogik texnikani egallash, ya`ni o'z-o'zini boshqara olish, o'zaro ta`sir etish va hamkorlikda ishlashni uddalash.

Pedagogik mahorat o'ziga bolalar haqidagi, ularning psixologiyasi to'g'risidagi, maktab haqidagi, ta`lim-tarbiya jarayonlarini tashkil etish va uning mazmuni, metodlari haqidagi keng bilimlarni qamrab oladi. Bu bilimlar umumiy pedagogik madaniyatni tashkil etadi, o'qituvchi,tarbiyachi bu madaniyatni egallamasa, hech vaqt o'z ishining chinakam ustasi bo'la olmaydi, yomon, eski usuldan, bir qolipdagi tayyor andozalarni ishlatishdan nariga o'tmaydi.

Biroq, zamonaviy o'qituvchiga birgina umumiy madaniyatning o'zi kifoya qilmaydi-maxsus bilimlar va malakalar-bolalarni kuzatish, ularning o'sishdagi muhim narsalarni aniqlay olish, ularni rivojlantirish yo'llari va usullarini aniqlash, turli o'zaro ta`sirini chuqur tahlil qilish, pedagogik izlanishlar va yutuqlarni ilmiy jihatdan bir tizimga solish malakalari zarur bo'ladi.

Shunday qilib, pedagog-muallim o'z mahoratiga quyidagi bosqichlarda erishishi mumkin:

1. Pedagogika-psixologiya fanlarini chuqur o'rganish;
2. Maxsus fanlar, ularni o'qitilish metodikasini chuqur bilish;

3. Pedagogik amaliyotda faol igshtirok etish va uni samarali o'tkazish;
4. O'z faoliyatinidoimo tahlil qilib, unga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'lish;
5. O'z ustida mustaqil ishlash, malaka oshirish kurslarida o'qib borish.

BO'LAJAK O'QITUVCHINING PROFESSIOGRAMMASI.

O'qituvchi uchun zaruriy bilimlar

Pedagogika va psixologiya fanining metodologik asoslarini egallash

O'quvchi rivojlanishining psixologik, fiziologik xususiyatlarini bilish

Dars o'tishning pedagogik-psixologik yo'llarini bilish

Tarbiyaning mohiyati, uning maqsad, vazifalari va metodlarini bilish

Turli sinf o'quvchilari bilan tarbiyaviy ishldar olib borish metodikasini bilish

Fan va madaniyat sohasida umumiy bilimlarni egallab borish

Bo'lajak o'qituvchi uchun zarur bo'lgan malakalar

Amaliy-konstruktiv malakalar

Tarbiyaviy ishlarni rejalashtira bilish

O'quvchishaxsinijamoasharoitidatarbiyalanishiningindividualrejasiniamalgaoshirabilish

Harxilrolli o'yinlarorqali o'quvchilartarbiyasinimuvaffaqiyatliamalgaoshirish

Tashkilotchilik malakalari

O'quvchilarningjamoatchilikfaoliyatiniuyushtirabilish, ularningijtimoiyfaolliginirivojlantirish

O'quvchilargaberilganjamoatopshiriqlarinibajarilishininazorat qilishvaamaliyyordamberabilish

Maktabda sinf rahbarligi ishlarini faol amalga oshira bilish

Jamoatchilik va ota-onalar o'rtasidagi ishlarni tashkil eta bilish

Kommunikativ malakalar

O’quvchilar, ota-onalar, o’qituvchilarvajamoatchilikvakillaribilanmunosabatvaaloqalar o’rnatabilish.

O’quvchilarjamoasini, qiziqishlarini, ichkimunosabatlariniidora qilabilish

O’quvchilar fikrini tushunish va o’z fikrini nutq, til vositalari orqali tushuntira bilish

O’quvchilar bilan yaqin munosabatda bo’lish va ularda o’ziga nisbatan mehr-ishonch, hurmat kabi xistlatlarni uyg’ota bilish

Amaliy malakalar: Rasm chizish; Musiqani tinglash; Sport bilan shugullanish; Sayohat qildirish; O’yinlar tashkil qilish; Pazandachilik

Kasbiy sifatlar: Tikuvchilik; Bilimdonlik; Fuqarolik burchini anglash; Talabchanlik; Kasbga e’tiqodlilik; Adolatlilik; O’zini tuta bilish; Pedagogik nazokat; Kuzatuvchanlik, ziyraklik Nutq madaniyatiVazminlik, sabr-toqatlilik Amaliy psixologik aql Aniq ifodali o’qish Ta’sir eta olish; Ijodiy hayol, kelajakni ko’ra olish, pedagogik tasavvur; Kasbiy layoqatlilik

Shaxsiy sifatlar Bolalarni sevish Mehnatsevarlik Ijtimoiy hayrat; Qat’iylik Kamtarlik; Mehribonlik Kuzatuvchanlik Quvnoqlik; Diqqat-e’tiborlilik; Izlanuvchanlik; Dadillik

Ijodiysifatlar

Ta`lim-tarbiyagaoidishlarniamalgaoshirishjarayonidapedagogikmahoratnimukammallashtirishgadoimiyintilish

Tarbiyaviy ta`sir natijasini oldindan ko’ra bilishga intilish

O’zini tarbiyalanuvchi holatiga qo’ya bilish, atrof-muhitga nisbatan uning qarashini ko’ra bilishga intilish

Bo’lib o’tgan voqea-hodisalarga, tarbiyalanuvchilarga nisbatan yangicha qarash qobiliyati

6-MA’RUZA

O’QITUVCHI FAOLIYATIDA PEDAGOGIK QOBILIYATLAR

Reja

1. Pedagogik qobiliyat haqida tushuncha.
2. Pedagogik qobiliyatlar klassifikatsiyasi.
3. O’qituvchi mahoratini shakllanishida qobiliyatlarning muhimligi.
4. Bo’lajak pedagoglarda pedagogik qobiliyatlarni tarkib toptirish.

Pedagogik qobiliyatlar, deb ataladigan qobiliyatlar shaxsning aqliy tomonini ham, emotsional- irodaviy tomonini ham xarakterlab beradi. Bu sifatlarning hammasi biri- biri bilan hosil qiladi.

Psixologiyada qobiliyatlarga shunday ta`rif beriladi:

Qobiliyatlar- shaxsning mazkur faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish sharti hisoblangan va buning uchun zarur bilim, ko’nikma va malakalarni egallashdinamikasida yuzaga chiqadigan farqlarda namoyon bo’ladigan individiual- psixologik xususiyatdir.

Pedagogik psixologiyada o’qituvchilik faoliyatida pedagogik qobiliyatlarning tutgan o’rnini ilmiy izohlab berishga oid samarali tadqiqotlar olib boriladi.

Yirik psixolog S.L.Rubinshteyn ta`kidlab o’tganidek, pedagogik jaroyon o’qituvchi- tarbiyachining faoliyati tariqasida rivojlanuvchi bola shaxsini shakllantiradi, bu esa pedagogning o’quvchi faoliyatiga naqadar rahbarlik qilishga yoki aksincha, unga ehtiyoj sezmasligiga bog’liq. Bola shaxsning rivojlanishida o’qituvchining roli benihoya muhimdir, chunki u ta`lim va tarbiya jaroyoning

tashkilotchisi vazifasinibajaradi. Shu bois, hozirgi sharoitda o’qituvchining tashkilotchilik qobiliyatiga nisbatan yuksak talab qo’yiladi, shuning uchun ijtimoiy- tarixiy tajribalarning boyligi ehtiyojlar ko’lamini ortishiga bevosita bog’liq.

70-80 yillarda o’qituvchining xarakter xislatlari, pedagogik qobiliyatlari, unda tarbiyachilik mahoratini tarkib toptirish shartlari chuqur o’rganildi.

Jumladan, rus olimasi N.V.Kuz’mina o’qituvchilik faoliyatida pedagogik qobiliyatlarning o’rni va ularni tarkib toptirishga oid qator ilmiy tadqiqot ishlarini olib borgan. U o’z tadqiqotlarida pedagogik qobiliyatlarni.

Gnostik (bilishga oid)

Proektiv (oldindan rejalashtirishga qaratilgan)

Konstruktiv, tashkiliy va kommunikativ turlarga ajratib ularning, har biriga chuqur psixologik tasnif bildiradi. N.V.Kuz’mina pedagogik qobiliyatning muhim alomatlari qatoriga kuzatuvchanlikni ham kiritadi, o’qituvchining bu hislari o’quvchining ichki kechinmalari, his- tuyg’ulari kabi omillarni aniqlashga xizmat qiladi.

O’qituvchida kuzatuvchanlikning paydo bo’lishi natijasida u diagnostik sifatni vujudga keltiradi.

Tadqiqotchi A.I. Shcherbakov fikriga ko’ra, pedagogik faoliyat- bu o’qituvchi oldiga jiddiy talablar qo’yadigan murakkab psixologik aktdir. Pedagogik faoliyat o’qituvchini chuqur va puxta bilimga, pedagogik qobiliyatiga, mustahkam xarakterga, yuksak ma`naviyatga ega bo’lishini taqazo qiladi. I.A.Shcherbakov o’qituvchi shaxsi 6 ta kasbiy- tarkibiy qismdan iborat ekanligini ta`kidlaydi:

1. Yuksak saviyadagi bilim va madaniyat
2. Yo’nalishning aniq ifodalanganligi.

3. Yuksak axloqiy hislarning mavjudligi.
4. Yuqori darajada yuzaga keluvchi faollik va barqaror mustaqillik.
5. Qat`iy va silliq xarakter.
6. Pedagogik qobiliyatlar.

Yirik olim F.N.Gonobolin pedagogik qobiliyatlarni quyidagi turlarga ajratishni taklif etadi:

1. Didaktik qobiliyatlar.
2. Akademik qobiliyatlar.
3. Pertseptiv qobiliyatlar.
4. Nutq qobiliyatlari.
5. Tashkilotchilik qobiliyati.
6. Avtoritar qobiliyatlar.
7. Kommunikativ qobiliyatlar.
8. Pedagogik xayolot.
9. Diqqatni taqsimlash qobiliyati.

F.N.Gonobolin pedagogik qobiliyatlarni tarkib toptirish bosqchilari, xususiyatlari va xossalari to’g’risida mukammal ma`lumotlar beradi. Ta`lim va tarbiya jaroyonini takomillashtirishda pedagogik qobiliyatlarning roli tajriba materiallariga asoslanib sharhlab beriladi.

Yirik o’zbek olimi S.R. Rajabov va uning yuzlab shogirdlarning ishlari ham o’qituvchining pedagogik va psixologik xususiyatlarini o’rganishiga.

Pedagogika va psixologiya sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlarga asoslanib, bizningcha, o’qituvchining pedagogik qobiliyatlarini qo’yidagicha klassifikatsiya qilish mumkin.

1. **Didaktik qobiliyat-** bu oson yo’l bilan murakkab bilimlarni o’quvchilarga tushuntira olishdir.. Bunda o’qituvchining o’quv materialini o’quvchilarga tushunarli qilib bayon yetishi, mavzu yoki muammoni ularga aniq va tushunarli qilib aytib berishi, o’quvchilarda mustaqil ravishda faol fikrlashga

qiziqish uyg'ota olishi ko'zda tutiladi. O'qituvchi zarurat tug'ilgan hollarda o'quv materialini o'zgartira, soddalashtira oladi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, tushunarsiz, noaniq narsani tushunarli qila oladi.

2. **Akademik qobiliyat-** barcha fanlar yuzasidan muayyan bilimlarga ega bo'lishlik. Bunday qobiliyatlarga ega bo'lgan o'qituvchi o'z fanini o'quv kursi hajmidagina emas, balki ancha keng va chukurroq biladi, o'z fani sohasidagi yangiliklarni kuzatib boradi. Fan- texnika, ijtimoiy- siyosiy hayotga doir qiziqishlari bilan ko'p narsalarni o'rganib boradi.

3. **Pertseptiv qobiliyat-** qisqa daqiqalarda o'quvchilar holatini idrok qila olish fazilati, bu o'quvchining, tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira olish qobiliyati, o'quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bog'liq bo'lgan psixologik kuzatuvchanlikdir. Bunday o'qituvchi kichkinagina alomatlar, uncha katta bo'lmagan tashki belgilar asosida o'quvchi ruhiyatdagi ko'z ilg'amas o'zgarishlarni ham fahmlab oladi.

4. **Nutqiy qobiliyat-** ixcham, ma`noli, oxangdor, muayyan ritm, temp, chastotaga ega bo'lgan nutq; shuningdek, o'qituvchi nutqining jarangdorligi, uning pauza, mantiqiy urg'uga rioya qilishi . Qobiliyatli o'qituvchining nutqi darsda hamisha o'quvchilarga qaratilgan bo'ladi. O'qituvchi yangi materialni tushuntirayotgan, o'quvchining javobini tahlil qilayotgan, ma`qullayotgan yoki qoralayotgan bo'lsa ham uning nutqi hamisha o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsaga karatilganligi bilan ajralib turadi. Fikrlar ifodasi o'quvchiuchun aniq, soda, tushunarli bo'ladi.

5. **Tashkilotchilik qobiliyati-** sinf- guruhi yoki jamoani uyushtirish va uni boshqarish iste`dodi. Tashkilotchilik o'quvchilarni xilma- xil faoliyat turiga jalb qilish uchun asos hisoblanadi. Bu qobiliyat, birinchidan o'quvchilar jamoasini uyushtirish, muhim vazifalarni hal etishga ruhlantirish bo'lsa,ikkinchidan, o'z shaxsiy ishini to'g'ri uyushtirish qobiliyatidir.

6. **Obro'ga ega bo'lishlik qobiliyati-** o'zining shaxsiy xususiyati, bilimdonligi, aql- farosatli, mustahkam irodasi bilan obro' orttirish uquvchanligi.

Fanda bu qobiliyat turi- avtoritar qobiliyat, deb ham yuritiladi. Obro’ga ega bo’lish o’qituvchi shaxsiy sifatlarning butun bir kompleksiga, chunonchi, uning irodaviy sifatlariga (dadililigi, chidamliligi, qat`iyligi, talab talabchaligi va xakazo) shuningdek, o’quvchilarga ta`lim hamda tarbiya berish ma`suliyatini his etishga, bu ishonchni o’quvchilarga ham etkaza olishiga bog’liq bo’ladi.

Qaysi o’qituvchi hurmatga sazovar?

1. O’qituvchimizningzo’rlamasdanvabaqirmasdantalab kilaolishdekajoyibxislatibor.	1. O’zi yaxshi odam-u lekin juda yumshoq-da, uni aldash xech gap emas.
2. Biz uni qattiqqo‘l va talabchan bo‘lganligi uchun juda yaxshi ko‘ramiz. U hamisha osoyishtalik bilan ta’sir etadi	2. Uning qanday odam ekanligini tushunib bo’l maydi: bir qarasang qattiqqo‘l bir qarasang osoyishtalikva muloyimlik bilan talab qiladi, biroqShunday ta`sir etadiki, ungachidayotg animizni bilmasdi.
3. Ximiya o’qituvchimiz hamishaxotirjam o’zini tutgan	Biz P.I ning

odam va shu xislati bilan butun sinfgaqattiq ta`sir ko’rsatadi	ketganidan judaxursand miz. U bizni baqirib-chaqirib,buyruk berishlar bilan qo’lga olmoqchiedi, ammo unga majburan quloq solmay ilojing yo‘q.
4. Har qanday sharoitda ham u o’z obro’sining saqlanishiga erishadi	4. Biologiya o’qituvchisining obro’yinisaqlamay ko’r-chi

7. Kommunikativ qobiliyatlar- muomala va mulokot o’rnata olish, bolalarga arlashish qobiliyati, o’quvchilarga to’g’ri yondoshish yo’lini topa olish, ular bilan pedagogik nuqati nazardan samarali o’zaro munosabatlar o’rnata bilish, pedagogik nazokatning mavjudligi.

8. Psixologik tashxis (diagnoz) qobiliyati-isnonning kelajagini oqilonatasavvur qilishdan iborat bashorati. Bu o’z harakatlarning oqibatlarini oldindan ko’rishda, o’quvchining kelgusida qanday odam bo’lishi xakidagi tasavvur bilan bog’liq bo’lgan shaxsni tarbiyalab etishtirishda, tarbiyalanuvchining qanday fazilatlarning taraqqiy yetishini oldindan aytib bera olishda ifodalanadigan

maxsus qobiliyat. Bu qobiliyat pedagogik optimizga tarbiyaning qudratiga, odamga ishonish bog'liq bo'ladi.

9. Diqqatni taqsimlash qobiliyati- bir necha ob`ektlarga bir davrning o'zida o'z munosabatini bildirish. O'quvchi, o'qituvchi uchun diqqatning barcha xususiyatlari- xajmi, uning kuchi, ko'chuvchanligi, idora qilina olishi va ishga solinishning taraqqiy etgan bo'lishi muhimdir.

Qobiliyatli, tajribali o'qituvchini materialni bayon qilish mazmunini va shaklini, o'z fikrini (yoki o'quvchi fikrini) diqqat bilan kuzatadi, ayni vaqtda barcha o'quvchilarni o'z diqqat-e`tiborida tutadi, toliqish, e`tiborsizlik, tushunmaslik alomatlarini hushyorlik bilan kuzatib boradi, barcha intizom buzilish hollarini e`tibordan qochirmaydi, nihoyat o'z shaxsiy xatti- xaraktlarini (mimikasi, pantomimikasi, yurish- turishni) ham kuzatib boradi.

Tajribasiz o'qituvchi ko'pincha mavzuni bayon etilishga berilib ketib shu vaqt ichida o'quvchilarni e`tibordan chetda qoldiradi, nazorat qilmay qo'yadi, bordi-yu, o'quvchilarni diqqat bilan kuzatishga harakat qilsa, bayon qilish kalavasini yo'qotib qo'yadi.

10. Konstruktiv qobiliyat- o'quv- tarbiya ishlarini rejalashtirish va natijasini oldindan aytish qobiliyati. Bu qobiliyat o'quvchi shaxsning rivojini loyihalashga, o'quv- tarbiya mazmunini, shuningdek, o'quvchilar bilan ishlash metodlarini tanlab olishga imkon beradi.

11. Gnostik qobiliyat- tadqiqotga layoqatlilik bo'lib, o'z faoliyatini, bu faoliyat jaroyonini va uning natijalarini tekshirish hamda o'rganish natijalariga muvofiq faoliyatni qayta qurish qobiliyatidir. Bu qobiliyat o'quvchi shaxsning rivojini loyihalashga, o'quv- tarbiya mazmunini, shuningdek, o'quvchilar bilan ishlash metodlarini tanlab olishga imkon beradi.

12. Gnostik qobiliyat- tadqiqotga layoqatlilik bo'lib, o'z faoliyatini, bu faoliyat jaroyonini va uning natijalarini tekshirish hamda o'rganish natijalariga muvofiq faoliyatni qayta qurish qobiliyatidir.

Shuningdek zamonaviy o'qituvchi o'zida aqli donishlik qobiliyati, iymon-e`tiqodga, faol hayotiy pozitsiyaga yo'naltirish qobiliyati va tashabbusga, ijodga ilhomlantirish kabiqobiliyatlari bo'lishi zarurligi ko'zda tutilmoqda.

Pedagogik qobiliyatlarni har tomonlama o'rganish qobiliyatlar shaxsning aql-idroki, hiya- tuyg'usi va iroda sifatlarning namoyon bo'lishidan iborat ekanligini ko'rsatadi.

Pedagogik qobiliyatlar umumiy qobiliyat: masalan, adabiy va ilmiy ijod qilish, loyihalash, qobiliyatlari bilan bog'langan. Ular o'qituvchi faoliyatining samaradorligini oshiradi. Bunday o'qituvchilar o'z o'quvchilarini (talabalarni)ana shu faoliyatga jalb qila borib, ularga ta`lim va tarbiya berishda katta muvaffaqiyatlarga erishmoqdalar.

Pedagogik qobiliyatlar xarakter xislatlari bilan bog'langan. Uyushqoqlik, qat`iylik, haqqoniylik pedagogik faoliyat darajasining ortirishga olib keladi, aksincha, uyushmaganlik, ko'ngilchanlik, adolatsizlik pedagog faoliyati natiajalarini pasaytiradi.

Har bir o'qituvchi o'ziga xos individiual- psixologik xislatlarga ega bo'ladilar. Ulardan ba`zilari harakatchanroq, boshqalari sustkashroq,ba`zilari qattiqo'lroq, boshqalari yumshoqroq bo'ladilar. Bu xususiyatlarning hammasi juda yaxshi xususiyatlar bo'lib, ulardan foydalanishning ahamiyati katta. Bundan o'qituvchiga his- tuyg'ular, emotsiyalar yot narsa bo'lishi kerak, degan ma`no kelib chiqmaydi, aksincha u quvonishni ham, g'azablanishi ham, qayg'uga tushishi ham, xafa bo'lishi ham mumkin va lozim. Bu erda gap o'qituvchining qandaydir bir anjozadagi (qolipdagi) shaxsga barovlashtirish zarurligi to'g'risida emas, balki uning o'z individual sifatlaridan ustalik bilan foydalanishi, o'zida shaxsning zarur xislatlarni tarkib toptirishi, o'z kamchiliklariga barham berishi to'g'risida boradi.

Nazorat savollari:

1. Pedagogik qobiliyatlar nima?

2. O’quvchilik davringizda qaysi o’qituvchilar sizga nima uchun katta ta`sir etganini eslang.
3. Pedagogik qobiliyatlarni aniqlashga oid olib borilgan ilmiy tadqiqotlar haqida nima bilasiz?
4. Pedagogik qobiliyatlarning qanday turlarga bo’lish mumkin?
5. Psixologik tashxis qobiliyatini tavsiflang.
6. Pedagogning obro’ga ega bo’lish qobiliyatini qanday tarkib toptirish mumkin?

Adabiyotlar:

1. O’zbekpedagogikasianatologiyasiI-IIt (tuzuvchilarK.Xoshimov,S.Ochil..) T.O’qituvchi 1995-2000 y
2. K.Xoshimov. S.Nishanova, Pedaogigka tarixi,Tosh. O’qituvchi.1996 y.
3. A.Avloniy. Turkiy guliston yohud axloq. Tosh. O’qituvchi 1993
4. A. Navoiy, Mahbub ul- qulub». Toshkent. Ғ.Ғulom nashr. 1983y

7-MA’RUZA.

PEDAGOGIKFIKRTARIXIVAMAKTABAMALIYOTIDAO’QITUVCHIMAHORATIMASALALARI

Reja
1. Engqadimgidavrlardadastlabkipedagogikfaoliyatningyuzagakelishitarixi.
2. Chetelpedagogikasitarixidao’qituvchilikkasbito’g’risidagig’oyalar.
3. Sharq mutafakkirlarning ustoz- mudarrislar haqidagi qarashlar.
4. Rus pedagogikasida o’qituvchilik mahorati masalalari.
5. Hozirgi zamon pedagogikasida o’qituvchi mahoratini o’rganilishi.

Pedagogika tarixi fani qadim zamonlardan tortib, to hozirgi kungacha bo’lgan turli tarixiy davrlarda tarbiya, maktab va pedagogika nazariyalarining taraqqiyotini davrlar talabi asosida o’rganib keldi. Har bir ijtimoiy tuzum, uning kelajagi, insoniyat istiqboli, kishilarning hayoti va turmush darajasi fan va madaniyat

taraqqiyoti bilan bog'liqdir.

Tarixdan ma`lumki, Qadimgi Sharq quldorlik davlatlarida, Gretsiya va Rimda dastlabki oila va ijtimoiy tarbiya tizimlari paydo bo'la boshladi, dastlabki pedagogik nazariyalar vujudga keldi.

Qadimgi Gretsiyadagi Sparta davlatida o'ziga xos tarbiya tizimi tarkib topdi. Ular o'g'il bolalar uchun tarbiya muassasalari- **agellalar**ni tashkil etdilar. Agellalarda tarbiya ishiga davlat tomonidan maxsus ajratilgan kishilar, **pedonomlar** rahbarlik qildilar. Muassasada asosan bolalarning harbiy- jismoniy tayyorgarligiga e`tibor berilar, ta`lim berish va hhisobga o'rgatish bilan cheklanar edi.

Ancha rivojlangan quldorlik davlati Afinada esa bolalar va o'smirlarga ta`lim-tarbiya berishga katta ahamiyat berilardi. Afinaliklar insonning aqliy, ahloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishini birga qo'shib olib borishga harakat qilardilar, chunki ular ham jismoniy, ham ma`naviy jihatdan barkamol kishilarni bekamu-ko'st odam, deb hisoblardilar. Sinfiy xarakterga ega maktablarda quldorlarning bolalargina o'qishar edi. 7 yoshdan boshlab bolalar grammatist va kifarist maktabida o'qir edilar.Grammatist maktabda oqituvchilar – didasklar – bolalarni oqish, yozish, va sanoqqa orgatar edi. Shu tariqa dastlabki pedagoglik kasbi yuzaga kela boshladi.

Pedagogika ham usha vaqtdagi yagona fan- falsafaning bir qismi sifatida rivojlandi va antik mutafakkirlar: Suqrot, Platon, Demokrit, Aristotel' va boshqalarning ta`limotlarida o'qituvchii faoliyati va uning notiqlik san`ati to'g'risidagi qarashlari yuzaga kela boshladi.

Faylasuf va notiq bo'lgan Suqrot (eramizdan avvalgi 469-399 yillar) jamoat joylarida ahloqqadoir masalalarda suhbatlar o'tkazar, tinglovchilarni savol va javoblar yo'li bilan «haqiqat» ni o'zlari fikryuritib topishga undar, ularga hech qanday qoida va xulosalar aytmas edi. Suhbatning bu metodi «Suqrot metodi» deb

atalib, keyingi davrlar metodikasida suhbatni «fikr qo'zg'atuvchi savollar metodi» yo'li bilan o'tkazish kelib chiqdi.

Qadimgi grek faylasufi Platonning fikricha bolalar 3 yoshdan boshlab 6 yoshgacha davlat tomonidan tayinlangan tarbiyachilar rahbarligida turli o'yinlar vositasida ijtimoiy tarbiya olishlari zarur deb hisoblanardi. 7 yoshdan 12 yoshgacha davlat maktablarida o'qitilib, o'qituvchilar tomonidan asosan bolalarga o'qish, yozish, hisob, musiqa va ashula o'rgatilishi lozim edi.

Mark Fabiy Kvintilian eng mashhurRim notig'i va pedagogi bo'lib, ritorlar maktabning asoschilaridan biri edi. O'z maktabning tajribalari va antik dunyodagi pedagogik fikrlar sohasidagi yutuqlar asosida Kvintilian birinchi maxsus pedagogik asar «Notiqni tarbiyalash haqida»ni yaratdi. Uning fikricha, ota- onalar, tarbiyachi va enagalardan bolaning juda ham ta`sirchanligini, unda yaxshi va yomon odatlar oson o'rnashib qolishini doimo yodda tutishlarini talab etdi. Bularni pedagoglarni tanlashda ham e`tiborga olish kerak, dedi.

Kvintilian o'qituvchi o'zi tarbiyalayotgan har bir bolaga ehtiyotlik bilan va e`tibor berib muomala qilish, o'qituvchining o'zi o'qimishli bo'lishi, bolalarni sevishi, o'zini yaxshi tuta bilishi, bolalarni bo'lar- bo'lmasga mukofotlayvermasligi yoki jazolay bermasligi, o'z shogirdlari uchun o'rnak bo'lishi va ularni sinchkovlab o'rganilishi lozim, deb hisoblaydi.

Buyuk chex pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592-1676) o'z davridagi iste`dodsiz, ma`lumotsiz o'qituvchilarni qattiq tanqid qildi. O'qituvchilikni «er yuzidagi har qanday kasbdan ko'ra yuqoriroq turadigan juda faxrli kasb» deb hisobladi. Bu o'qituvchiga nisbatan yangi progressiv qarash edi, chunki o'sha davrda o'qituvchilik kasbiga hurmat bilan qaralmas edi. Komenskiy aholining o'qituvchiga hurmat bilan qarashini talab yetishi bilan o'qituvchining o'zi jamiyatda muhim vazifani bajarilayotganligini tushunib olshdi va o'z qadr-qimmatini yaxshi bilib olishi lozimligini uqtiradi.

Komenskiyning fikricha:

O'qituvchi- sof vijdonli, ishchan, sabotli o'quvchilarga o'zi singdirishi lozim bo'lgan fazilatlarning jonli namunasi bo'lishi, keng ma`lumotli va mehnatsevar kishi bo'lishi . . .

U o'z ishini behad sevishi, o'quvchilarga bamisoli otalardek muomala qilishi, ularda bilimga havas uyg'otish zarur. O'zi namuna ko'rsatib o'quvchilarni o'ziga ergashtirish o'qituvchining birinchi vazifasi va dindorlik o'qituvchining eng muhim xislatlaridan biridir.

Iogann Fridrix Gerbart Germaniyada tug'ilib, dastlab lotin klassik maktabida, so'ngra Ien universitetida tahsil oldi. 1802 yildan boshlab Gerbart universitetida professor bo'lib ishlay boshladi. U bu universitetlarda o'zining pedagoglik faoliyatini kengaytirib yubordi: psixologiya va pedagogikadan ma`ruzalar o'qidi, o'qituvchilar tayyorlash seminariyalariga rahbarlik qildi.

Gerbart o'zining «Tarbiya maqsadlaridan kelib chiqqan umumiy pedagogikaga tatbiq qilish to'g'risidagi xatlar» (1831) degan kitoblarida pedagogika va o'qituvchi faoliyatiga oid g'oyalarnikeng bayon etdi.

Atoqli nemis pedagogi Adol'f Disterveg pedagoglik sohasida samarali ish olib borish bilan bir vaqtda adabiy va metodik ishlarni ham zo'r muvaffaqiyat bilan olib bordi. U «Nemis o'qituvchilarini o'qitish uchun qo'llanma» (1835) degan kitobini nashr qildirdi. Disterveg o'qituvchilarga nisbatan qo'yiladigan talablar tizimini quyidagicha ifodaladi: O'qitish chog'ida bolalarning tashabbuskorligini o'stirish, ularni bilimlar bilan qurollantirish o'qituvchi rahbarlik rolini o'ynagandagina mumkin bo'ladigan ishdir. U ta`limning muvaffaqiyatli bo'lishi oqibat natijada darslik yoki metodga emas, balki o'qituvchiga bog'liq deb ta`kidlaydi. Distervegning fikricha yaxshi o'qituvchi o'z fanini mukammal egallab olgan bo'lishi hamda o'z kasbini va bolalarni sevishi kerak. Dars chog'ida hamma bolalar tetik bo'lib turishi, o'qituvchi g'ayrat bilan dars berib, o'quvchilarning aqliy kuchini uyg'otishi, ularning irodasini mustahkamlashi, ularning xarakterini

tarkib toptirishi kerak. O'quvchilar o'zlarining olg'a borayotganliklarini hamisha sezib turishlari lozim.

Disterveg o'qituvchining mustahkam xarakter iva o'tkir iroda kuchi ham katta ahamiyatga ega ekanligini ta`kidlaydi. O'qituvchi qattiqqo'l va talabchan bo'lishi bilan birga, adolatli bo'lishi ham kerak, faqat shundagina u o'z o'quvchilari orasida obro' qozonishi mumkin. O'qituvchi haqiqiy inson, mustahkam e`tiqodli bo'lishi lozim deydi.

.. yomon o'qituvchi haqiqatni aytib qo'ya qoladi, yaxshi o'qituvchi esa haqiqatni topishga o'rgatadi...

Sen o'z ma`lumotingni oshirish ustida ishlashni davom ettirganingdagina boshqalarga ta`lim berishga layoqatli bo'lib qola berasan...

Disterveg o'qituvchilarga o'z bilimlarini qanday qilib oshirishlari to'g'risida bir qancha qimmatli maslahatlar beradi, o'qituvchilarga o'zlari o'qitayotgan fanga taalluqli asarlarni birinchi navbatda o'qishni tavsiya qiladi, shuningdek o'qituvchi tarix va adabiyotni bilishi, pedagogika, psixologiya va metodikaga oid chiqayotgan yangi asarlarni kuzatib borishi kerak, deb ta`kidlaydi. Disterveg o'qituvchilarni amaliy pedagoglik mahorati va malakalari bilan qurollantirishga katta ahamiyat berdi.

Shaxs tarbiyasida o'qituvchining o'rnini nihoyatda katta ekanligi ma`naviy merosimiz durdonalari bo'lmish Kaykovus, Abu nasr Farobiy, Yusuf Xos Hojib, Abu Rayhon Beruniy, Ahmad Yasavviy, Amir Temur, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy asarlarida markaziy o'rinni egallaydi. Ular bolani to'g'ri tarbiyalash, uning shaxsini shakllantirishda o'qituvchi mehnatning axamiyati, uning mas`uliyati masalasida qimmatli fikrlar qoldirganlar.

Sharqda « Shayx ar- Rais» nomi bilan mashhur bo'lgan allomalardan biri Abu Ali Ibn Sino o'qituvchi mahorati haqida fikr yuritar ekan, quyidagilarni eslatib o'tadi:

- bolalar bilan muomalada bosiq, jiddiy bo'lish;

- berilayotgan bilimning talabalar qanday o'zlashtirib olayotganina e`tibor berishi;
- ta`limda turli metod va shakllardan foydalanish;
- talabaning xotirasi, bilimlarni egallash qobiliyati, shaxsiy xususiyatlarini bilishi;
- aqliy darajasiga mos ravishda berishi;

har bir so'zning bolalar hissiyotini uyg'otishi darajasida bo'lishiga erishishi zarur.

Ma`lumki, Sharq Uyg'onish davrida inson muammosi ma`naviyat sohasidagi asosiy masala bo'lgan. Bu davrda yaratilgan ta`limiy- axloqiy qarashlar asosi islom dinining umuminsoniy va o'ziga xos haq-huquqlariga, talab va tamoyillariga borib taqaladi.

Farobiyning «Fozil odamlar shahri», A. Navoiyning «Mahbub- ul qulub» (Ko'ngillarning sevgani), Yusuf Xos Hojibning «Qutadg'u- bilig» (Saodatga eltuvchi yo'l), Kaykovusning «Qobusnoma» (Shamsul- maoliy Qobus- hukmdor, shoir bo'lgan), Ahmad Yugnakiyning «Hiabbatul- haqoyiq» (Haqiqatlar sovg'asi), Sa`diyning «Guliston», Jomiyning «Bahoriston» asarlari ta`limiy- didaktik asarlar jumlasiga kiradi.

Mutafakkirlarning o'z ishlaridao'qitish va ta`lim- tarbiyaga e`tibori natijasida, pedagogika va didaktika masalalariga qiziqish orta bordi. Aniq fanlarni o'qitishining uslubi masalalariga, ayniqsa, e`tibor kuchaydi. Mutafakkirlar ta`lim-tarbiyaga oid fikrlarda inson kamoloti muammosini baxt- saodatga erishish uchun bog'lab talqin etdilar.

Masalan qomusiy bilimlar sohibi, buyuk mutafakkir A. Navoiy fan va san`atning turli sohalari bilan birga ta`lim- tarbiyani takomillashtirishga ham katta e`tibor bergan edi.U o'zining «Xamsa», «Mahbub-ul-qulub» kabi yirik ta`limiy-axloqiy asarlari bo'lmish «Munojot», «Vaqfiya», «Majolisun nafois», «Muhokamatul- lug'atayn» kabilarda tarbiyaga oid o'z qarashlarini ifodaladi.

A. Navoiy o'zining badiiy asarlarida komil inson obrazlarini yaratib, ta`lim-tarbiya to'g'risidagi fikrlarini ifodalagan bo'lsa, ta`limiy- axloqiy asarlarda esa komil insonni shakllantirishning mazmuni, yo'llari, usullarini bayon etdi.

A. Navoiy ilmni inson kamoloti uchun eng zarur fazilatlardan deb biladi. U o'zining «Ixlosiya» madrasasi yonida maktab ochib, o'z vaqfidan mablag' ajratgan. Madrasada ta`lim olayotgan har bir talabadan ilmda qattiq intizomga rioya qilish talab etilgan.

Buyuk alloma ilm olish tamoyillarini o'z davrida to'g'ri ifodalab hatto ta`lim tizimini belgilab beradi: A. Navoiy maktab, madrasalarda o'qish, olim, hunarmand, san`atkorlarga shogird tushib yoki mustaqil holda ilm olish imkoniyatlaridan foydalanishni talab etadi.

A. Navoiy yoshlarga chuqur bilim berishda muallimu- mudarrislar hamda ustozu- murabbiylarning o'zlariham bilimli va tarlbiyali bo'lishi zarurligini uqtiradi. U nodon, mutaassib, johil domlalarni tanqid etadi va o'qituvchi ma`lumotli, o'qitish yo'llarini biladigan muallim bo'lishi zarur, deydi.

A. Navoiy «Mahbub-ul-qulub» asarida maktabdorlar haqida fikr yuritar ekan, ularning o'ta qattiqo'l, johil va ta`magirliklarini qoralash bilan birga, o'qituvchi mehnatining og'irligi, murabbiylik haqqini xolisona baholaydi.

«Uning ishi odam qo'lidan kelmas, odam emas, balki dev ham qila bilmas. Bir kuchli kishi bir yosh bolani saqlashga ojizlik qilardi, u esa bir to'da bolaga ilm va adab o'rgatadi, ko'rkim bunga nima etsin.

Shunisi ham borki, u to'da fahm- farosati ozlar bo'ladi, unday kishiga yuzlarcha mashaqqat kelsa qanday bo'ladi. Har qanday bo'lsa, ham, yosh bolalarga uning haqqi ko'pdir. Agar shogird podshohlikka erishsa ham unga (muallimga) qulluq qilsa arziydi.

Haq yo'lida kim senga bir harf o'rgatmish ranj ila,

Aylamak bo'lmas ado oning haqqini yuz ganj ila.

A. Navoiy o'qituvchining hurmatini qanchalik joyiga qo'ysa, unga bo'lgan talabni ham shunchalik oshiradi. Ayniqsa, madrasada mudarrislarining bilimli, fozil va dono, kamtar, ma`naviy, pok bo'lishlarini talab etadi:

mudarris kerakki, g'arazni mansab bo'lmasa va bilmas ilmni aytishga urinmasa, manmanlik bilan dars berishga havas ko'rgazmasa va olg'irlik uchun gap- so'z va g'avg'o yurgizmasa, nodonlikdan sallasi katta va pechi uzun bo'lmasa,...

Yaramasliklardan qo'rqsa va nopoklikdan qochsa, nainki o'zini olib bo'lib, necha nodonga turli xil fisq ishlarni qilmoq undan sodir bo'lsa va qilar ishlarni qilmaslik unga qoida va odat bo'lib qolsa. Bu mudarris emasdir, yomon odatni tarqatuvchidir.

A. Navoiy o'zi barpo etgan «Ixlosiya» madrasasida o'z zamonasining etuk mudarrislarini yig'di va ilm izlagan talabalar ana shu madrasalarda ilm peshvolaridan tahsil oldilar.

Demak A. Navoiy har bir yoshning aqliy kamolatga yetishishida ilmu fanning ahamiyatini ko'rsatib o'tish bilan birga jamiyat taraqqiyotining asosi sanalgan ilm ahli, ilmni tarqatuvchi olimu- fozillarni hurmat qilishga va ularning turmush darajasini yaxshilash masalalariga ham e`tibor qaratdi.

XVII-XVIII asrlarda faoliyat ko'rsatgan madrasalar: Buxoroda Shayx Jalol madrasasi, Domla Tursunjon madrasalari, «Devonbegi» madrasasi, Xivada Arabmuhammad madrasasi, Muhammad Rizobek madrasasi.

Taniqli o'zbek pedagogi va olimi A. Avloniy 1878 yil 12 iyulda Toshkent shahrida tug'ildi.XX asr boshlarida O'zbekistonning ijtmoiy- siyosiy hayotida va pedagogik fikrlar rivojida A. Avloniy alohida o'rin egalladi, butun faoliyati davrida u o'z xalqiga xizmat qiladigan komil insonni etishtirish, uning ma`naviyatini shakllantirishga alohida e`tibor berdi.

U 1917 yil to'ntarishgа qadar Turkistonda juda katta ijtmoiy- ma`rifiy ishlarni amalga oshirgan jadidlar harakatining ko'zga ko'ringan namoyondalaridan edi. A. Avloniy ziyoli kishilar bilan hamkorlik teatr- tomoshalari va matbuotdan tushgan mablag'larga dunyoviy ilmlarni o'qitadigan «Usuli jadid» maktabini ochdi va bu maktablarda xalq bolalarini o'qitdi.

A. Avloniy 1907 yilda Toshkentning Mirobod mahallasida, keyinchalik Degrez mahallasida yangi usuldagi maktablar ochdi. Maktablardagi o’quv asbob-anjomlarni o’zgartirdi, o’z qo’li bilan parta va doskalar yasadi. U o’z maktablari uchun 4 qismdan iborat:

1. «Adabiyot yoxud milliy she`rlar» (1912y)
2. «Birinchi muallim» (1912y)
3. «Turkiy guliston yohud axloq» (1913y)
4. «Ikkinchi muallim» (1915y)
5. «Maktab gulistoni» (1917y)

Kabidarslikvao’qtishkitoblariyaratdi. A. Avloniyningpedagogikagaoidasarlariorasida «Turkiygulistonyoxudaxloq» asari XX asr boshlaridagi pedagogik fikrlar taraqqiyotini o’rganish sohasida katta ahamiyatga moliqdir.

O’zbek pedagogikasi tarixida A. Avloniy birnchi marta pedagogika «Peologiya», ya`ni bola tarbiyasining fani demakdir» deb ta`rif berdi. Bunday ta`rif Avloniyning pedagogika fanini yaxshi bilganligidan dalolat beradi. U bola tarbiyasini nisbiy ravishda qo’yidagi to’rt bo’limga ajratadi:
«Tarbiyaning zamoni»
«Badan tarbiyasi»
«Fikr tarbiyasi»
«Axloq tarbiyasi»

«Tarbiyaning zamoni» bo’limida tarbiyani yoshlikdan berish zarurligini, bu ishga hammani: ota- ona, muallim, hukumat va boshqalarning kirishishi kerakligini ta`kidlaydi. A. Avloniy badan tarbiyasi masalasida bolani sog’lom qilib o’stirishda ota- onalarga murojaat qilsa, bolani fikr tomondan tarbiyalashda o’qituvchilarning faoliyatlariga alohida e`tibor beradi.

Bolalarda fikrlash qobiliyatini o’stirish va bu tarbiya bilan muntazam shug’ullanish benihoya zarur va muqaddas bir vazifa. Binobarin, u muallimlarning «**diqqatlariga suyalgan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir**

fazifadir...Negaki fikrning quvvati ziynati, kengligiga, muallimning tarbiyasiga bog'liqdir».

Buyuk rus pedagogi K. D. Ushinskiy ham o'qituvchining mehnatini va uning tarbiyalanuvchi shaxsga ta`sirini yuqori baholadi. Ushinskiy Rossiyada o'qituvchilar tayyorlash tizimini birinchi bor ishlab chiqdi.

Ushinskiy pedagogning ishi boshqa ishlarga qaraganda ko'proq doimo g'ayratlanish va zavqlanishni talab qiladi: bu ish tashqi tomonidan bir turda bo'lib ko'rinadi, uning tezda ko'zga ko'rinmaydi. Bu yoshda katta xavf bor, yil sayin bir xil narsadan ta`lim beraverish natijasida « o'rganib qolib, ta`limni mexanik suratda olib borishi mumkin». Ushinskiy o'qituvchini bu xavfdan ehtiyot bo'lishga va hamisha ilgariga qarab siljishga chaqirdi. Tashqaridan qaraganda maktab o'qituvchisining roli oddiy va sodda, biroq u o'z mehnatining yuksak ijtimoiy roli oddiy va sodda, biroq u o'z mehnatining yuksak ijtimoiy ahamiyatini tushunishi lozim. Ushinskiy jamiyatdan o'qituvchilarga zo'r hurmat va g'amxo'rlik bilan qarashni, hamisha e`tibor berishni talab qiladi.

O'qituvchi biror fanning o'qituvchisigina bo'lmasdan, balki tarbiyachi ham bo'lishi kerak: o'z kasbini sevishi, tarbiya, ishiga zo'r ma`suliyat tuyg'usi bilan qarashi; u ma`lumotli kishi bo'lishi, pedagogika bilan psixologiyani bilishi, pedagogik mahoratga, pedagogik odobga ega bo'lishi lozim.

A.S.Makarenko o'z bilim, talant va jo'shqin faoliyati bilan pedagogika tarixida chuqur iz qoldirdi. U bir necha pedagogik va publitsistik asarlar yozdi. Uning «Pedagogik poema», «Minoradagi bayroqlari», «O'ttizinchi yillar marshi», «Ota- onalar kitobi», «Bolalar tarbiyasi to'g'risida lektsiyalar», «Ta`lim- tarbiya», tajribasidan ba`zi xulosalar kabi asarlari uni o'ziga xos tarbiya maktabi yaratgan mahoratli pedagog va adib sifatida tanitdi.

O'qituvchining pedagogik- psixologik xususiyatlari va shaxsiy fazilatlarini chuqur o'rganish ishlari XX asrning 30-40 yillarida keng yo'lga qo'yila boshlandi.

XX asrning 70-80 yillarida pedagogika va psixologiya fanlarida o'qituvchining kasbiy tayyorgarligiga, layoqatiga, shuningdek, shaxsiy sifatlarini shakllantirish masalasiga oid tadqiqot ishlarining ko'lami keskin ravishda ortdi. O'qituvchining xarakter xislatlari , pedagogik qobiliyatlari, uning ixtisosiy ko'nikma va malakalari, unda tarbiyachilik mahoratini tarkib toptirish shartlari o'rganilmoqda. Kasbiy tayyorgarlikka oid tadqiqotlarda o'qituvchilarda o'qituvchilik kasbiga qiziqishning uyg'onishi, o'quvchi va talabalarda pedagogik yo'nalishini tarkib toptirish, tarbiya jaroyoning ilmiy- nazariy muammolari, o'qituvchilik mahoratini egallashning psixologik manbalari, pedagogik qobiliyatlarni rivojlanish xususiyatlari, o'qituvchi bilan o'quvchining hamkorlik faoliyati, pedagogik muloqotning psixologik asoslari ochib berilmoqda.

Bu sohaning yirik tadqiqiotchilari qatoriga I.V.Straxov, N.V.Kuz'mina, I.A. Shcherbakov, F.I.Gonobolin, V.A.Slastenin, S.R.Rajabov, M.O.Ochilov, M.G.Davletshin, R.Z.Gaynutdinov, va boshqalarni kiritish mumkin.

Rus psixologii I.V.Straxov «Pedagogik takt psixologiyasi» nomli asarida o'qituvchining odobi masalasini tadqiq qilib bergan.

Rus olimasi N.V.Kuz'mina o'qituvchilik faoliyatida pedagogik qobiliyatlarning roli va ularni tarkib toptirishga oid qator ilmiy tadqiqot ishlari olib borgan. A.I.Shcherbakov pedagogik faoliyatida mahorat juda muhim o'rin egallashini ta`kidlab, o'qituvchining shaxsiy fazilatlari, uning bilimlari, amaliy ko'nikma va malakalari o'zaro birlashib pedagogikmahoratini vujudga keltiradi, deydi. Pedagogik mahoratinining shakllanishi o'qituvchi shaxsini takomillashishjaroyoni bilan uzviy bog'liqdir.

Yirik o'zbek olimi S.R. Rajabov butun umr va faoliyatini o'qituvchi shaxsini tadqiq qilishga, o'qituvchilar tayyorlashni takomillashtirishga bo'lg'usi muallimlarni sharqona tarbiyalashga bag'ishlangan.

O'zbek olimi M.O. Ochilovning ko'p yillik tadqiqoti ichida o'qituvchishaxsini shakllantirish markaziy o'rinni egallaydi.

Nazorat savollari:

Nazorat savollari:

1. «Pedagogik mahorat asoslari» fanining vujudga kelish tarixi haqida nimalar bilasiz?
2. Fanning maqsadi va vazifalari qanday?
3. Kasbiy va pedagogik mahorat tushunchalarini izohlang.
4. Umumiy pedagogik madaniyatga nimalar kiradi?
5. Pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlarini ayting.
6. Pedagogik qobiliyatlarni tasvirlab bering.
7. Dastlabki pedagogik faoliyatning yuzaga kelishi tarixini so'zlab bering.
8. Faylasuf va notiq Suqrot haqida nimalarni bilasiz?
9. I.F.Gerbart qanday pedagogik asarlar yozgan?
10. Maktab, ustoz va mudarrislar to'g'risida qaysi Sharq mutafakkirlari o'z qarashlarini bayon etgan?
11. A. Navoiy o'zining qaysi asarlarida maktabdorlar, mudarrislar haqida yozgan?
12. A.Avloniyning pedagoglik faoliyati haqida gapirib bering?

8-MA'RUZA. OLIY TA'LIM TIZIMIDA O'QITISH METODIKASI

Reja

1.Pedagogik texnologiya va unga turli jihatdan yondashish

2.Pedagogik texnologiyada metodlarning tutgan o'rni

3.Mahsusfanlarnio'qitishjarayonidaqo'llaniladiganpedagogik texnologiyalari va ularning ahamiyati.

4.Ma'ruza, seminar va amaliy mashg'ulotlarda ulardan foydalanish.

Tayanch iboralar: *Mahsusfanlar,o‘qitishjarayoni,pedagogiktexnologiyalari,ahamiyat,ma‘ruza, seminar, amaliy mashg‘ulotlar, foydalanish.*

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.TojiboyevaD.,Yo‘ldoshevA.Mahsusfanlarnio‘qitishmetodikasi.-Toshkent. Aloqachi, 2009. 567 b.

2.Mavlonova R., To‘rayeva O. Pedagogika. -Toshkent. O‘qituvchi, 2001. 163

3.ПронинаЕ.Н.,ЛукашевичВ.В.«Психологияипедагогика».Учебник для студентов ВУЗов. Издательство «Элит», -М.: 2004.

4.Профессиональнаяпедагогика.Учебникдлястудентовобучающихся попедагогическимспециальностяминаправлениям.-М.: Профессональное образование, 1997.

5.Azizxo‘jayevaN.N.Pedagogiktehnologiyavapedagogikmahorat.-T.:—Moliya, 2003.

6.БеспалкоВ.П.Слагаемыепедагогическойтехнологии.-М.:Педагогика, 1999.

7.ГулямовС.С., МирбартоваЛ.И.,АбдуллаевА.Х.Новые педагогическиетехнологии.Рекомендациипоорганизации дистанционного обучения. –Т.: 2002.

8.Ларнер И.Я. Внимание о технологии обучения. – М.: Педагогика, 1990

9.Рочинский В.М.Азбука педагогического труда. -М.: 1990.

10.Sayidahmedov N.Yangi pedagogik tehnologiyalar. -T.: —Moliya, 2003.

Internet saytlari

http://www.school.edu.ru.

http://www.inter-pedagogika.ru

www.newhorizons.org.

http://www.pharmax.m/articles.

http://www.pravoteka.ru.

Hozirgivaqtdata'limjarayonidao‘qitishningzamonaviy metodlarikeng qo‘llanilmoqda.O‘qitishningzamonaviymetodlariniqo‘llasho‘qitish jarayonidayuqorisamaradorlikkaerishishgaolibkeladi.Ta'limmetodlarini tanlashda har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsad ga muvofiq sanaladi.

An'anaviydarsshaklinisaqlabqolganholda,ungaturli-tumantalabalar faoliyatini faollashtiradiganmetodlar bilan boyitish talabalarning o‘zlashtirish darajasiningko‘tarilishigaolibkeladi.Buninguchundarsjarayonioqilona tashkilqilinishi,ta'limberuvchitomonidantalabalar ningqiziqishiniorttirib, ularningta'limjarayonidafaolligimuttasilrag‘batlantirilibturilishi,o‘quv materialinikichik-kichikbo‘laklargabo‘lib,ularningmazmuniniochishda

Aqliyhujum,kichikguruhlardaishlash,bahs -munozara,muammolivaziyat, yo‘naltiruvchimatn,loyiha,rollio‘yinlarkabimetodlarniqo‘llashva talabalarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash talab etiladi.

Bu metodlarni interfaol yoki interaktiv metodlar deb ham atashadi. Interfaol metodlar deganda-talabalarni faollas htiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'limjarayoniningmarkazidatalababo‘lgan metodlartushuniladi.Bu metodlar qo‘llanilganda ta'lim beruvchi talabani faol ishtirok etishga chorlaydi.

Talababutunjarayondavomidaishtiroketadi.Talabamarkazd abo‘lgan yondoshuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- ta'lim samarasi yuqoriroq bo‘lgan o‘qish -o‘rganish;
- talabaning yuqori darajada rag‘batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimning ham e'tiborga olinishi;
- o‘qish shiddatini talabaning e?tiyojiga muvofiqlashtirilishi;
- talabaning tashabbuskorligi va mas'uliyatining qo‘llab -quvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o‘rganilishi;
- ikki taraflama fikr -mulohazalarga sharoit yaratilishi.

Mamlakatimizdata'limtiziminingislohqilinishita'limjarayoniniilg‘orjahontajri basidankelibchiqqanholdatashkiletishnitaqozoqiladi.Fan -texnikataraqqiyotitexnologiyanifansifatidao‘ rganishni,keyinchalikesa o‘quv jarayonini ham texnologiya lashtirishga olib keldi.

Hozirmamlakatlaro‘rtasidagifarmasevtik raqobat—fan,texnikava texnologiya sohasidagi raqobatga aylandi. Demak, raqobat in tellektual mohiyat kasb etib, ta'lim sohasidagi raqobatga aylanmoqda desak xato bo‘lmaydi.

Biroq respublikamizda ta'lim tizimini isloh qilishga, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashnita'minlashgadoiro‘tkazilayotganislo hotlaravvalgitalimtiziminingijobiytomonlaridantamomilavozkechishdeganiemas.B archa sohada, jumladan, ta'lim tizimidahamavvalgierishilgan ilmiypotensialga tayanish,ma'naviymerosniamaliyotgatatbiqetish,ijobiyjihatlardan foydalanishza rur.Asosiymaqsad—zamonaviytalabdarajasidayoshlarimizni tarbiyalasli,ijodiyfikrlayoladiganmalakalimutaxassislartayyorl ashdir.Bu esa, o‘z navbatida, ta'lim jarayoniga boshqacha nazar bilan qarashni talab etadi.

Mamlakatimizdata'limtizimidaqatorkamchiliklarmavjudbo‘lib,uo‘z navbatida zamon talablariga mos raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga to‘sqinlik qilaboshladi.Kadrlartayyorlashmilliydasturiningkamchiliklarvamuammolar qismida ko‘rsatib o‘tilgan.Ushbu dasturiy hujjatda mamlakatimizda uzluksiz ta'lim tarbiyatiziminitashkilqilishmuammolarihalqilinmagani,amal dagita'limtizimi zamonaviytaraqqiytopgandemokratikdavlatlartalablarigajavobberaolmasligi, mutaxassislar tayyorlash, ta'lim-tarbiya tizimi jamiyatda bo‘layotgan islohot, yangilash jarayonlari,bozortalablaribilanbog‘lanmagani,mavjudumumta'limvakasb -hunar dasturlario‘rtasidauzviylik,vorisiylikningyo‘qligisababli,tayanchvao‘rtamaktab bitiruvchilaridakasbgayo‘naltirilganlikvamehnatfaoliyatiko‘nikraalari shakllantirilmagani,o‘quvjarayonibilimdarajasio‘rtachabo‘lgantalabalarga mo‘ljallangan bo‘lib. ta'limning iqtidorli yoshlar bilan yakka tartibdagi o‘quv dasturlari bo‘yicha ishlash kabi mexanizmlaridan yaxshi foydalanilmagani ta'kidlangan.

KadrlartayyorlashMilliydasturida:«Maktablardavaboshqao‘quvyurtlarida ta'lim jarayonining o‘zidagi va o‘qitish metodidagihar xil kamchiliklar oqibatida bilim berishdayuzagakelgannodemokratikhamdajamiyatuchunzararlimuhitshungaolib keladiki,talabalardamustaqilfikrlashrivojlanmayqolyapti,oqilonahayotiyyechimlar qabul qilish uchun yyetarli tayyoigarlik yo‘q», — deyiladi.

Ana shu kamchiliklarni hisobga olgan holda Milliy dasturniamalga oshirishning birinchikursidayoqpedagogvailmiypedagogikkadrlartayyorlashhamdaularni malakasini oshirishni zamon talablariga javob beradigan darajada tashkil etish masalasi qo‘yilgan.

Ikkinchikursdaesata'limmuassasalarinimoddiy -texnikavaaxborotolish bazasini mustahkamlashni davom ettirish bilanbirga o‘quv-tarbiya jarayonini

yuqori sifatli o‘quv adabiyotlari va ilg‘or pedagogiktexnologiyalar bilan ta'minlanishi amalga oshirilishi va keyingi kursda ham davom ettirilishi ko‘zda tutilgan edi.

Ma‘lumki,sobiqIttifoqda1917-yilta'limtizimitubdanislohqilinib,bolalarning millati, jinsi, ijtimoiy va moddiy ahvolidan qafi nazar tekin bilim olish imkoni yaratilib, 1936-yilgakelibyoppasigasavodxonliktiklanganedi.Shuninguchunhamfan texnikada,ayniqsa,atom,kosmiktadqiqotsohalaridakattayutuqlargaeri shildi. Yerning birinchi sun'iy yo‘ldoshi uchirildi, kosmosga bir inchi inson parvoz qildi.Mamlakatimizda bir tomondan, qator sabablarga ko‘ra ta'lim sohasida yo‘qotilgan ilgarigimavqeinitiklash,ikkinchitomondan,rivqjlanganmamlakatlarqatoridano‘ rin olish uchun ta'lim samaradorligini oshirish, buning uchun esa chora-tadbirlar belgilash zarur edi.

Mamlakatimizmustaqillikkaerishishibilananashuzaruriyatgaalohidadiqqat qaratila boshlandi. Aynanana shu zaruriyat tufayliKadrlar tayyorlash milliy dasturi ishlab chiqildi va uni amaldaqo‘llash taklifi kiritildi.

Ta'limjarayoninijahontajribalariasosidatashkilqilish,talabalarnimustaqil fikrlashga o‘rgatishga ahamiyat berilaboshlandi. Respublikamizda ham ta'lim jarayonini yangipedagogiktexnologiyalarasosidatashkiletishgae'tiborberishboshlandi. Pedagogik texnologiya deganda nimani tushunishimiz kerak degan savolga javob berish uchun avvalo texnologiya so‘zining ma'nosini bilib olishimiz kerak.

«Texnologiya»—yunoncha techne va logos so‘zlaridan olinganbo‘lib, mahorat, so‘z,ta'limotma'nosinianglatadi. Odatda,texnologiyaishlabchiqarishganisbatan qo‘llanilgan.Texnologiyadegandamahsulotishlabchiqarishuchunxomashyo,materiallar,yarimfabrikatlargaishlovberishyokiqaytaishlashyo‘llari,usullari tushunilgan. Fan-texnika taraqqiyoti tufaylitexnologiya ham takomillashib borgan.

G‘arbdavlatlaridaasosan,AQShdapedagogiktexnologiyaningyuzaga kelishigaasosiysabablar,zamonaviytalabalarningdiqatinijalbqilish,an'anaviy dars metodlari bilan ularni dars jarayoniga qiziqtirish qiyinlasha boshladi, chunki yangiavlod(ayniqsaO‘zbekistonmustaqillikkaerishgandanso‘ng, mamlakatimizdayuzberayotganijobiy-demokratiko‘zgarishlar)-bizning yoshlarimizdaham,chetellardagiyoshlardaxamaxborotlarningko‘pchiligi natijasidapedagoglaroldingiusullarbilanoquvchilarniqiziqktiraolmasdan qoldilar.Bizningfikrimizcha,buyerdao‘quvchilargaharkunita'siretayotgan, ularningxis-tuyg‘usiniqamrabolayotganTV,kinovavideofilmlaphaqidagi o‘tgan asrning ya'ni XX asrninng 50 – yillarida mashhur olim va pedagog Selesten Frene shunday yozgan edi.

Bumasalaningbirtomonibo‘lsa,masalaniikkinchitomoniasrimizning boshidayashabo‘tgannemispedagogiRudolfShteyneran'anaviydarshaqida shundayyozganedi:«Faqateshitishvako`rishmetodibilanta'limolgan o`quvuchilarjudapassivzotlargaaylanadilar.Ularhayotiyfazilatoldidaojiz bo`ladilar» deb ta'kidlashi bu kunda juda ham dolzarbdir.

Demak,axborotmanbalari(o`qituvchi-professor;TV;videofilmlarva boshqaaudiovizualvositalar)o`rtasidaraqobatketayotganekan,talabaning diqqatini o`ziga jalb eta olish,qiziqishi va motivlarini darsga yo`naltirish uchun dars jarayonida yangi metodlardan foydalanish, ularni ishlab chiqish va amaliyotga tadbiq etish ehtiyoji yuzaga keladi.

Ilg`orpedagogiktexnologiyalargaasoslangandarsjarayonida o`qituvchiningvazifasigo‘yokiteatrdagirejissyorkabibo‘lib,udarsjarayonini «saxna»ni boshqarish va yordam berishdan iborat.Talabalarni birgalikda faoliyat ko`rsatishga o‘rgatish ham ushbu murakkab vazifaning asosiy qismidir Ilg‘orpedagogiktexnologiya-muayyanmuddatgamo‘ljallangan,ta'lim jarayoniko‘proqta'limoluvchishaxsigaqaratilgan,faollashtiruvchimetodlarva zamonaviyta'limvositalaridanfoydalanganholdao‘quvmaqsadigaerishishni kafolatlaydigan ta'lim berish jarayonidir.

Insonvoqelikto‘g‘risidagidastlabkima'lumotlarniko‘ris h,eshitish,hid bilish,ta'mbilish,tuyishkabisezgilarorqaliqabulqiladi.Sezgilarorqaliqabul qilingan ma'lumotlar miyada muayyan xususiyatlariga ko`ra yaxlit holga, ma'lum birtizimgaolibkelinishi,ya'nima'lumotlaridrokqilinishilozimb o‘ladi. Axborotlarning uzviyligi va davomiyligini ta'minlashga xizmat qiluvchi bu jarayon ularni xotirada saqlash va zarur holatlarda qayta esga tushirishdan iborat bo`ladi. Ma'lumotlarni qabulqilishdaqanchalikko‘psezgiorganlariqatnashsa, uniidrok etish,o`zlashtirishvaxotiradasaqlashshunchalikosonkechadi.Ikkinchi tomondan,harbirkishidaqaysidirsezgiorganlariko‘proq,qaysilaridirkamroq rivojlangan bo‘ladi. Shubois,ta'limjarayonidanazariybilimvaamaliykonikmalarni shakllantirish, o‘quv materiallarini turli ko‘rinishlarda, turli sezgi organlari orqali qabul qilinishi va idrok etilishini ta'minlash–ta'lim samaradorligini oshirishning muhimomilihisoblanadi.Butundunyodata'limjarayonidaqo‘llaniladigan pedagogik texnologiyalarning 100 dan ortiq metodlari mavjuddir.

Harqandayholatdahamnazariydarsjarayonida,masalanfaqatma'ruza o‘tiladiganvaqttaxminan20daqiqadanoshmasligikerak.Chunkio‘rganishning dastlabki20daqiqasiengsamarali,20daqiqadankeyinesao`rganishnidavom ettirishmotivatsiyasitezdapasayaboshlaydi.Buhammatakliflarta'lim oluvchining diqqatini uzoqroq vaqtgacha saqlab turishga xizmat qiladi. Misol tariqasida, 80 daqiqaga mo‘ljallangan o‘quv materialini muayyan ketmaketlikdagi turli metodlarni uyg‘unlashtirish yordamida uzatish keltirilgan.

Ta'lim oluvchi diqqatining vaqtga nisbatan o`zgarib borishi

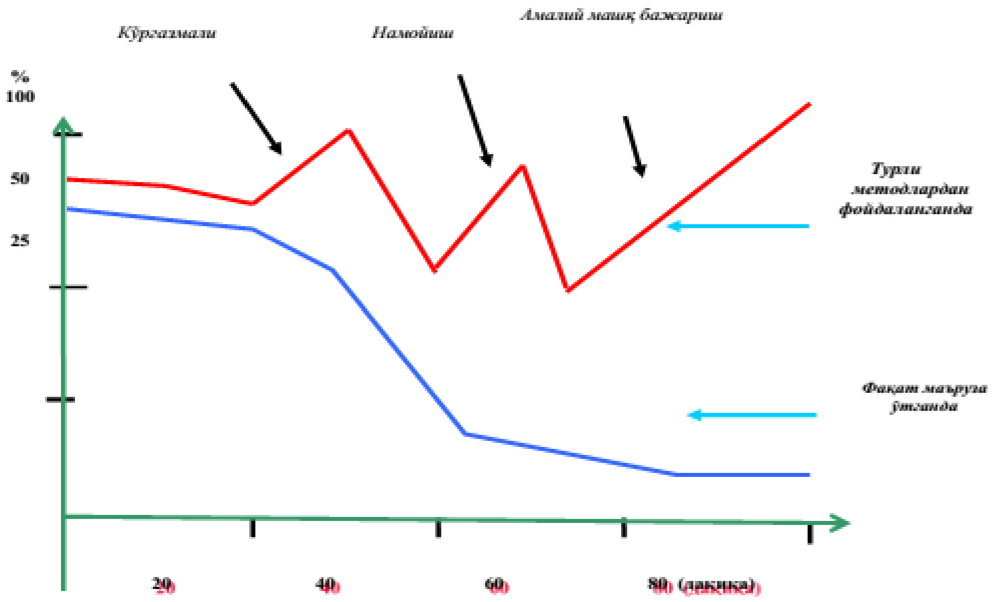

Yuqoridagichizmagako`ra,yangimavzuningbayoni20-25daqiqalik ma'ruzadan boshlanishi, so`ng esa 15-20 daqiqa ma'ruza qilingan o‘quv materialini vizuallashtirish, ya'ni unga doir ko‘rgazmali materiallar asosida tushuntirish, 10-15 daqiqa davomida esa, unga doir biror tajribani namoyish qilish yoki biror misolni tahlil qilish va oxirida 20-25 daqiqa davomida o`quv materialini mustahkamlashga qaratilgan mustaqil yoki guruhiy amaliy mashq o‘tkazish tavsiya etiladi.Shuning uchun,nazariyo‘quvmaterialinikichik-kichikbo‘laklargabo‘lib,har20daqiqa davomida turli ta'lim metodlaridan foydalanib uzatish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Ta'limmetodlaridanbundayuyg‘unlikdavaketma-ketlikdafoydalanish natijasida,nafaqatta'limoluvchilarningdiqqatinijalbetishdarajasinioshirish, balki ta'lim samaradorligini oshirishga ham erishish mumkin.

Barchametodlaro‘quvmaterialiningdidaktikvazifasi,shart-sharoitlarva vaqtni e'tiborga olgan holda tanlanadi. To‘g‘ri tanlangan uyg‘unlashgan metodlar talabaning diqqatini uzoqroq saqlab turish va uning faolligini oshirish imkoniyatini beradi. Bu esa o‘z navbatida ta'lim samaradorligining oshishiga olib keladi.

Idrokqilishpaytidaqanchako‘psensorik(sezgi)kanallardanfoydalanilsa, esdaolibqolinganbilimlarningmiqdorivasifatishunchalikyuqoribo‘ladi. Talabalarning esda saqlab qolish darajasiga sezgi organlarining ta'siri keltirilgan.

Эсда сақлабқолиш даражаси

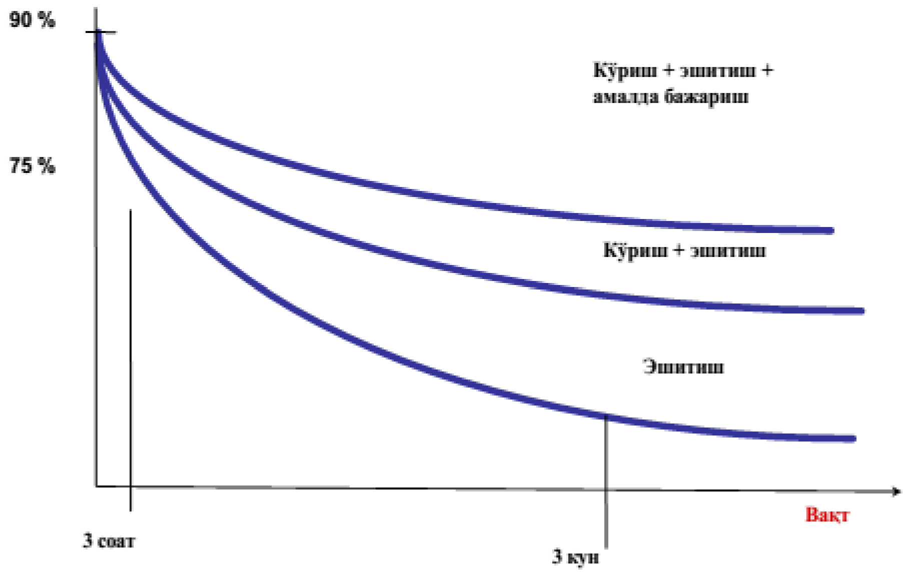

Bilaman	Bilishni istayman	Bilib oldim
1	1	1
2	2	2
3	3	3

INSERT

•V-bilaman(-)- to‘g‘ri kelmadi

•(+) –yangi axborot(?)- tushunmadim

V	+	-	?

SWOT –таҳлили

•S-kuchli tomoni• W- kuchsiz tomoni•O- imkoniyatlari•T- xavf-xatar

Strengths	Weakness
Opportunities	Threats

FSMU-texnologiyasi

F – fikringizni bayon eting

S – fikringiz bayoniga sabab ko‘rsating

M – ko‘rsatgan sababingizni isbotlovchi dalil (misol) keltiring

U – fikringizni umumlashtiring

Vazifa:

Talabalarkichikguruhlargabo‘linib,xarbittaguruhfikrvadalillarini4ta kursbo‘yichayozibchiqadi.Kichikguruhlaryozganfikrlariniximoyaqiladi. So‘ng o‘qituvchi tomonidan fikrlar umumlashtiriladi.

«NIMA UCHUN» TEXNOLOGIYASI

NIMAUCHUNBUMUAMMOKELIB CHIQDI?-muammoni aniqlash, uni hal etish, tahlil qilish va reja-lashtirish jarayonida qo‘llash mumkin «QANDAY» TEXNOLOGIYASI

QANDAY QILIB MUAMMONI HAL ETISH MUMKIN?-muammoni xal etishning barcha imkoniyatlarini tadqiq etiladi va ularni amalga

oshirish usullarini xam o‘rganadi

«BUMERANG» TRENINGI

Talabalar kichik guruhlarga bo‘linadi va vazifa yozilgan material tarqatiladi. qar bitta guruh o‘z fikrini bayon qiladi va guruhlar orasida savol-javob o‘tkaziladi.

«CHAYNVORD» USULI

Talabalarkichikbirnechtaguruhlargabo‘linadivaulargavazifayozilgan materialtarqatiladi.Harbittaguruho‘zfikrlarinibayonqilib,birinchivazifani bajargan guruhdan bitta vakil chiqib tog‘ri javoblar aniqlanadi.

“AQLIY HUJUM”

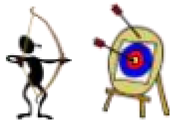

Aqliyhujum‖metodi-birormuammobo‘yichatalabalartomonidanbildirilgan erkin fikr va mulohazalarni to‘plab, ular orqali ma'lum bir yyechimga kelinadiganmetoddir.―Aqliyhujum‖metodiningyozmavaog‘zakishakllari mavjud. Og‘zaki shaklida ta'lim beruvchi tomonidan berilgan savolga talabalarning har

birio‘zfikriniog‘zakibildiradi. Talabalaro‘zjavoblarinianiqvaqisqatarzda bayonetadilar.Yozmashaklidaesaberilgansavolgatalabalaro‘zjavoblarini qog‘ozkartochkalargaqisqavabarchagako‘rinarlitarzdayozadilar.Javoblar doskaga(magnitlaryordamida)yoki«pinbord»doskasiga(ignalaryordamida) mahkamlanadi.―Aqliyhujummetodiningyozmashaklidajavoblarnima'lum belgilar bo‘yicha guruhlab chiqish imkoniyati mavjuddir. Ushbu metod to‘g‘ri va ijobiy qo‘llanilganda shaxsni erkin, ijodiy va nostandart fikrlashga o‘rgatadi.

Aqliy hujum metodidan foydalanilganda talabalarning barchasini jalb etish imkoniyatibo‘ladi,shujumladantalabalardamuloqotqilishvamunozaraolib borishmadaniyatishakllanadi.Talabalaro‘zfikrinifaqatog‘zakiemas,balki yozma ravishda bayon etish mahorati, mantiqiy va tizimli fikr yuritish ko‘nikmasi rivojlanadi.Bildirilganfikrlarbaholanmasligitalabalardaturlig‘oyalar shakllanishigaolibkeladi.Bumetodtalabalardaijodiytafakkurnirivojlantirish uchun xizmat qiladi.

Aqliyhujummetodita'limberuvchitomonidanqo‘yilganmaqsadgaqarab amalga oshiriladi:

1.Talabalarningboshlang‘ichbilimlarinianiqlashmaq sadqilibqo‘yilganda,bu metod darsning mavzuga kirish qismida amalga oshiriladi.

2.Mavzunitakrorlashyokibirmavzunikeyingimavzubilanbog‘lash maq sad qilib qo‘yilganda –yangi mavzuga o‘tish qismida amalga oshiriladi.

3.O‘tilganmavzunimustahkamlashmaqsadqilibqo‘yilganda-mavzudanso‘ng, darsning mustahkamlash qismida amalga oshiriladi.

Aqliy hujum metodini qo‘llashdagi asosiy qoidalar:

Bildirilgan fikr-g‘oyalar muhokama qilinmaydi va baholanmaydi.

Bildirilganharqandayfikr-g‘oyalar,ularhattoto‘g‘ribo‘lmasaham

inobatga olinadi.

Har bir talaba qatnashishi shart.

Quyida ―Aqliy hujum metodining tuzilmasi keltirilgan.

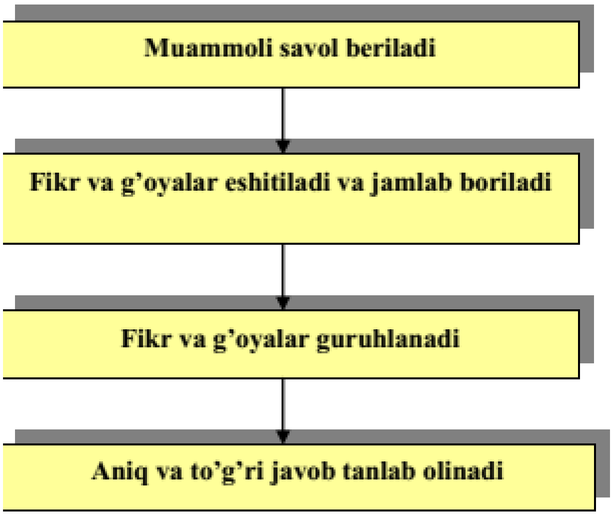

―Aqliy hujum‖ metodining tuzilmasi«Aqliy hujum‖metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

Talabalargasavoltashlanadivaulargashusavolbo‘yichao‘zjavoblarini (fikr, g‘oya va mulohaza) bildirishlarini so‘raladi;

Muammoli savol beriladi

Fikr va g‘oyalar eshitiladi va jamlab boriladi

Fikr va g‘oyalar guruhlanadi

Talabalar savol bo‘yicha o‘z fikr-mulohazalarini bildirishadi;

Talabalarning fikr-g‘oyalari (magnitafonga, videotasmaga, rangli

qog‘ozlarga yoki doskaga) to‘planadi;

Fikr-g‘oyalar ma'lum belgilar bo‘yicha guruhlanadi;

Yuqorida qo‘yilgan savolga aniq va to‘g‘ri javob tanlab olinadi.

―Aqliy hujum‖ metodining afzalliklari:

natijalar baholanmasligi talabalarda turli fikr-g‘oyalarning shakllanishiga

olib keladi;

talabalarning barchasi ishtirok etadi;

fikr-g‘oyalar vizuallashtirilib boriladi;

talabalarning boshlang‘ich bilimlarini tekshirib ko‘rish imkoniyati mavjud;

talabalarda mavzuga qiziqish uyg‘otadi.

―Aqliy hujum‖ metodining kamchiliklari:

ta'lim beruvchi tomonidan savolni to‘g‘ri qo‘ya olmaslik;

ta'limberuvchidanyuqoridarajadaeshitishqobiliyatiningtalab etilishi.

“KIChIK GURUhLARDA IShLASh”

“Kichikguruhlardaishlash”metodi-talabalarnifaollashtirishmaqsadida ularni kichikguruhlarga ajratganholdao‘quvmaterialini o‘rganish yoki berilgan topshiriqni bajarishga qaratilgan darsdagi ijodiy ish.

Ushbumetodqo‘llanilgandatalabakichikguruhlardaishlab,darsdafaol ishtiroketishhuquqiga,boshlovchirolidabo‘lishga,bir-biridano‘rganishgava turli nuqtai- nazarlarni qadrlash imkoniga ega bo‘ladi.

―Kichikguruhlardaishlashmetodiqo‘llanilgandata'limberuvchiboshqa interfaolmetodlargaqaragandavaqtnitejashimkoniyatigaegabo‘ladi.Chunki ta'limberuvchibirvaqtningo‘zidabarchatalabalarnimavzugajalbetaoladiva baholayoladi.Quyida―Kichikguruhlardaishlash‖metodiningtuzilmasi keltirilgan.

―Kichik guruhlarda ishlash metodining tuzilmasi

―Kichik guruhlarda ishlash metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:Faoliyat yo‘nalishianiqlanadi. Mavzu bo‘yicha bir-birigabog‘liqbo‘lgan masalalar belgilanadi.

Kichikguruhlar belgilanadi. Talabalarguruhlarga 3-6 kishidan bo‘linishlari

mumkin.

Kichik guruhlar topshiriqni bajarishga kirishadilar.

Ta'lim beruvchi tomonidan aniq ko‘rsatmalar beriladi va yo‘naltirib turiladi.

Kichik guruhlar taqdimot qiladilar.

Bajarilgan topshiriqlar muhokama va tahlil qilinadi.

Kichik guruhlar baholanadi.

-«Kichik guruhlarda ishlash» metodining afzalligi:

- o‘qitish mazmunini yaxshi o‘zlashtirishga olib keladi;

- muloqotga kirishish ko‘nikmasining takomillashishiga olib keladi;

- vaqtni tejash imkoniyati mavjud;

- barcha talabalar jalb etiladi;

-o‘z-o‘zini va guruhlararo baholash imkoniyati mavjud bo‘ladi.

«Kichik guruhlarda ishlash» metodining kamchiliklari:

-ba'zikichikguruhlardakuchsiztalabalarbo‘lganligisabablikuchli talabalarning ham past baho olish ehtimoli bor;

-barcha talabalarni nazorat qilish imkoniyati past bo‘ladi;

-guruhlararo o‘zaro salbiy raqobatlar paydo bo‘lib qolishi mumkin;

-guruh ichida o‘zaro nizo paydo bo‘lishi mumkin.

“DAVRA SUHBATI” metodi

Davrasuhbatimetodi–aylanastolatrofidaberilganmuammoyoki savollar yuzasidan talabalartomonidan o‘z fikr-mulohazalarini bildirish orqali olib boriladigan o‘qitish metodidir.

DAVRA SUHBATI metodi

Davrasuhbati‖metodiqo‘llanilgandastol-stullarnidoirashaklida joylashtirishkerak.Buharbirtalabaningbir-biribilan—ko‘zaloqasi‖nio‘rnatib turishiga yordam beradi. Davrasuhbatining og‘zaki va yozma shakllari mavjuddir.

Og‘zakidavrasuhbatida ta'lim beruvchi mavzuni boshlab beradi va talabalardan ushbusavolbo‘yichao‘zfikr-mulohazalarinibildirishlariniso‘raydivaaylana bo‘ylab har bir talaba o‘z fikr-mulohazalarini og‘zaki bayon etadilar. So‘zlayotgan talabani barchadiqqatbilan tinglaydi, agarmuhokama qilishlozim bo‘lsa, barcha fikr-mulohazalartinglanibbo‘lingandanso‘ng muhokamaqilinadi.Buesa

talabalarningmustaqilfikrlashigavanutqmadaniyatiningrivojlanishigayordam beradi.

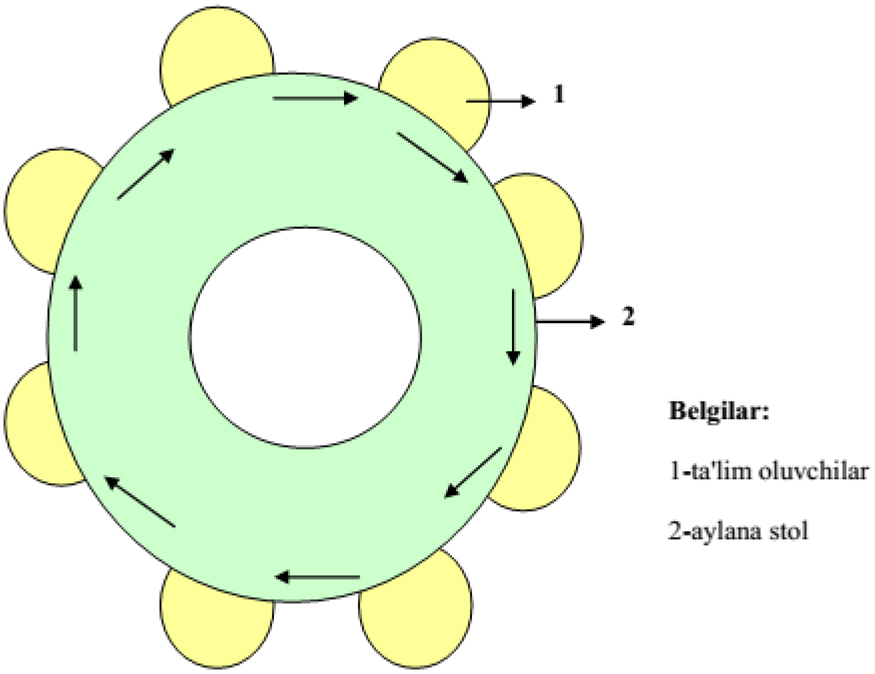

Davra stolining tuzilmasi

Belgilar:

1-ta'lim oluvchilar

2-aylana stol

Yozma davra suhbatidahamstol-stullar aylana shaklida joylashtirilib, har bir talabagakonvertqog‘ozi beriladi. har bir talaba konvert ustiga ma'lum bir mavzu bo‘yichao‘zsavoliniberadivaJavobvaraqasi‖ningbirigao‘zjavobiniyozib, konvertichigasolibqo‘yadi.Shundanso‘ngkonvertnisoatyo‘nalishibo‘yicha yonidagitalabagauzatadi.Konvertniolgantalabao‘zjavobini―Javoblar varaqasi‖ningbirigayozib,konvertichigasolibqo‘yadivayonidagitalabaga uzatadi. Barcha konvertlaraylana bo‘ylabharakatlanadi. Yakuniyqismdabarcha konvertlar yig‘ib olinib, tahlil qilinadi.

Quyida ―Davra suhbati metodining tuzilmasi keltirilgan.

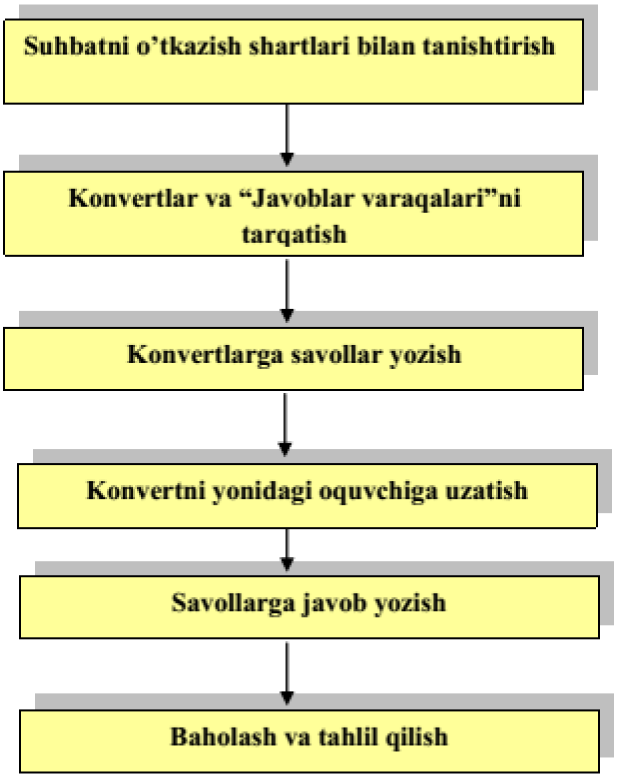

—Davra suhbati metodining tuzilmasi

—Davra suhbati metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1.Mashqulot mavzusi e'lon qilinadi.

2.Ta'lim beruvchi talabalarni mashqulotni o‘tkazish tartibi bilan tanishtiradi.

3.Harbirtalabagabittadankonvertvajavoblaryozishuchunguruhdanecha talababo‘lsa,shunchadan—Javoblarvaraqalarinitarqatilib,harbirjavobniyozishuchun ajratilganvaqtbelgilabqo‘yiladi.Talabakonvertgava

—Javoblar varaqalariga o‘z ismi-sharifini yozadi.

4.Talabakonvertustigamavzubo‘yichao‘zsavoliniyozadiva—Javoblar varaqasiga o‘z javobini yozib, konvert ichiga solib qo‘yadi.

5.Konvertgasavolyozgantalabakonvertnisoatyo‘nalishibo‘yichayonidagi talabaga uzatadi.

6.Konvertniolgantalabakonvertustidagisavolga—Javoblarvaraqalari‖dan biriga javob yozadi va konvert ichiga solibqo‘yadihamda yonidagi talabaga uzatadi.

7.Konvertdavrastolibo‘ylabaylanib,yanasavolyozgantalabaningo‘ziga qaytibkeladi.Savolyozgantalabakonvertdagi―Javoblarvaraqalarini baholaydi.

8.Barcha konvertlar yig‘ib olinadi va tahlil qilinadi.

Ushbu metod orqali talabalar berilgan mavzu bo‘yicha o‘zlarining bilimlarini qisqavaaniqifoda eta oladilar. Bundantashqariushbu metodorqalitalabalarni muayyanmavzubo‘yichabaholash imkoniyatiyaratiladi. Bunda talabalaro‘zlari bergansavollarigaguruhdagiboshqatalabalarberganjavoblarinibaholashlariva ta'lim beruvchi ham talabalarni ob'ektiv baholashi mumkin.

―Davra suhbati metodining afzalliklari:

-o‘tilgan materialining yaxshi esda qolishiga yordam beradi;

-barcha talabalar ishtirok etadilar;

-har bir talaba o‘zining baholanishi mas'uliyatini xis etadi;

-o‘z fikrini erkin ifoda etish uchun imkoniyat yaratiladi.

―Davra suhbati‖ metodining kamchiliklari:

-ko‘p vaqt talab etiladi;

-ta'limberuvchiningo‘zihamrivojlanganfikrlashqobiliyatigaegabo‘lishi talab etiladi;

-talabalarning bilim darajasiga mos vaqiziqarlibo‘lgan mavzu tanlash talab etiladi.

Ilmiy ijodkorlik texnologiyasini yaratish ustida 1946 yildan e’tiboran ish boshlangan.Bu yangi texnologiya TRIZ (teoriya resheniya izobretatelskixzadach) deb nomlangan.TRIZ haqidagi birinchi ma’lumot matbuotda 1956 yilda paydo bo’lgan.

1926 yil Toshkent sh.tug’ilgan Genrix Saulovich Altshuller 1958 yili TRIZni o’rgatish bo’yicha birinchi o’quv seminarini o’tkazgan va ushbu o’quv seminarida G.Altshuller tomonidan ilk bor IOK (IKR –idealniy konechniy rezultat) tushunchasiga ta’rif berilgan.

IMEN-ishlab chiqarishni, yangi texnik fikrlarni aniq fanga aylantiradi,ixtiroli masalalalarni yechishga yordam beradi. IMEN-talimda eskiliklardan voz

kechishdi. IMEN elmentlarni faqat tehnik sohalarda emas, balki talim-tarbiya, shuningdek, boshqa sohalarida ham ishlatilishi mumkin.

Xayotdagi va tabiatdagi xar bir predmet,xar bir modda, hodisa, voqea, obyektda ikkilamchilik siri qarama-qarshilik mavjudligitalaba(yoki o’quvchi) larni har bir narsaning nimasidir yaxshi yo nimasidir yomon, bir tomondan foydali ikkinchi tomondan zararli, bir jihatdan halal bersa ikkinchi jihatdan zarur ekanligiga qiziqish uyg’otadi va uni topishga undaydi.Bu bilan o’zlashtirilishi qiyin bo’lgan ayrim materiallarni **IMEN** elementlari orqali osonlik bilan o’zlashtira olish imkoniyatiga ega bo’ladilar.

„Zigzag” usuli 1980-1990- yillardan boshlab paydo bo’lgan. Bu usulning boshqa usullardan farqi shundaki, ishtirokchilar mayda guruhlarga ajratiladilar va talaba(yoki o’quvchi) lar raqamlanadilar, spiker (boshliq) saylanadi, so’ngra bir xil raqamlar bir-birini topshiriq „topadilar.Topshiriq beriladi va u o’zlashtirgach, tarqalishadilar. Xar bir azo o’zi o’zlashtirgan materialni eski sheriklarga aytib beradi.Savol-javobda esa guruh baholanadi.Xar bir raqamlanganlar yangiva xar xil topshiriqlar olganini xicobga olsak, xar bir talaba(yoki o’quvchi)o’z guruhi manfaati uchun xam berilgan topshiriqni bilishi kerak va bilishga majbur.!Chunki, u o’z guruhiga qaytganda, o’rgangan mavzu bo’yicuha savol-javobda guruhi nomidan qatnashishi kerak. 4 ta guruh bo’lsa, 1,2,3,4 va 3 ta guruh bo’lsa 1,2,3 kabi va xokazo raqamlanadilar.

YUMALOQLANGAN QOR

Bu uslub xar qanday tushunchaga mumkin qadar aniqroq tarif topishga imkon beradi, talaba(yoki o’quvchi)larga guruhlarda ishlashni boshqalar fikriga quloq solishni va umumiy nuqtayi nazarni ishlab chiqarishni o’rgatadi.

Bu uslub bosqichma-bosqich hamda har bir bosqichga aniq vaqt belgilanishi bilan o’tkaziladi.

1-bosqich. Har qatnashchi 2 daqiqa mustaqil ishlaydi .

- ***2-bosqich.*** Juftliklarda ishlash-uchliklarda ishlash-5 daqiqa.
- ***3-bosqich.***To’rtliklarda ishlash-oltiliklarda ishlash-5daqiqa.
- ***4-bosqich.*** Sakkizliklarda ishlash 5-daqiqa.
- ***5-bosqich.*** 5-daqiqa muhokama.

Guruhlardagi ish tugashiga ko’ra har bir guruh vakillari navbati bilan o’z plakatlarini hona taxtasiga ilib qo’yadilar va uni o’qiydilar. Agar savollar bo’lsa guruh javob beradi. O’qituvchibarcha guruhlar ishtirokidagi ummumiylikni topishga yordam beradi.

6x6x6

6x6x6 uslubida o’qituvchi guruh 36 ta qatnashchisini qisqa vaqt mobaynida bironta masalani muhokama qilishga o’rgatish va ular ko’pchiligining fikrlarini bilib olish imkoniyatiga ega bo’ladi.

6 ta guruh (har birida olti kishidan) ishtirokchilarni o’qituvchi tomonidan o’rtaga tashlangan muammoni 6 daqiqa mobaynida muhokama qiladilar.Shundan keyin o’qituvchi 6 ta yangi guruhni shunday tuzadiki, unda oldingi munozara guruhda qatnashganlardan birortasi bo’ladi.Yangi guruh qatnashchilarini o’z guruhlarining ish natijalarini muhokama qiladilar.

6x6x6 –guruhining barcha a’zolarini faollashtiruvchi uslubdir.Qatnashchilardan har biri qisqa vaqt mobaynida ham munozara qatnashchisi, ham so’zlovchisi rolida bo’ladi.

Guruhlar bitta muammoni yoki bir muammoning turlijihatlarini muhokama qilishlari mumkin. **6x6x6** uslubi o’qituvchi va guruhlarning faol ishtirokini talab qiladi.

Jadvallar

Xar bir ishtirokchiga flomaster va qog’oz varag’i beriladi va uni to’rt qismga ajratib xar biriga quyidagi axborotni yozishni iltimos qilinadi;

- Chap yuqori burchakda o’zinini bitta so’z bilan ifodalasin;
- O’ng yuqori burchakda o’zi fahrlanadigan narsasini yozsin;
- Chap pastki burchakda o’zi to’g’risidagi bironta sirni oshkor qilsin(jiddiy sir bo’lishi shart emas,lekin atrofdagilardan hech kim bilmaydigan sir bo’lishi kerak);
- O’ng pastkiburchakda o’zi yaxshi ko’radigan mashg’uloti (hobbysini) yozsin.

O’qituvchi ham o’z jadvalini talaba (yoki o’quvchi) lar bilan bir vaqtda to’ldiradi.

DIQQAT!Jadvalni ayrim kataklari mazmuni o'quv predmeti yoki mavzusiga ko'ra o'zlashtirilishi mumkin.Hamma ishtirokchilar o'zlari tayyorlagan jadvallarini o'rgata olib chiqib namoyish etadilar va devorga ilib qo'yadilar.

KUNGABOQAR

Talaba (yoki o'quvchi)lar 4-5 kishidan iborat guruhlarga bo'linadi.O'qtuvchio'quvpredmetimavzusidan kelib chiqib o'rtaga bitta muamoni yoki asosiy muamodan kelib chiqib, xar bir guruhga bittadan muamo tashlaydi. Xar bir guruh kungaboqar yasab uning markaziga doira joylashtirib, burglar yopishtiriladi.Mavzuga qarab doiraga yoki umumiy bitta muamo yoki xar bir guruhning muammolari yozilib doskaga yopishtiriladi (yyetarli miqdorda qog'oz barglar oldindan tayyorlab qo'yilishi kerak. Ajratilgan vaqt ichida guruhlar birgalikda fikirlashib, umumiy yoki bir-birlarining muamolari bo'yicha fikr almashinmoqchi bo'lsalar, fikrlarini barga yozib, unio'sha guruh muamosi yozilgan gulag joylashtirib qo'yadilar va xar bir guruhning „muammoli guli" vaqt o'tishi bilan o'sib boraveradi.O'qtuvchi barcha guruhlarqatnashchilariga muammoning eng qulay yechish yo'llarini topishga yordam berib boradi. Bu uslubdan o'tilgan mavzuni tushuntirish, uni mustahkamlashva takrorlash hamda talaba(yokio'quvchi)lar egallagan bilimlarinianiqlashda foydalanish mumkin. Uslub, talaba(yoki o'quvchi)larga muamolarni yechish, umumlashtirish, mustaqil fikrlash va fikrlarini erkin bayon qilishga o'rgatadi.

OLMOS

Har bir juftklikka 9ta jumla (hikoya) bo'lgan convert beriladi va ularni olmos shaklida joylashtirish topshiriladi.

Masalan:

Eng muhimi, ma'noli va qiziqarli jumla olmosning uchigajoylashtiriladi. Keyingi 2 tasi bir hil 2-o'ringa yig'iladi. O'rtadagi uchtasi 4-keyingiuchtasi esa 7-daraja hisoblanadi. Olmosningpastiga qo'yilgan jumla, guruh tomonidan eng muhim ma'noli va qiziqarli bo'lmagan jumla deb hisoblanadi. Juftliklar o'z mashqlarini tamomlaganlaridan so'ng ular 6 ta bo'lib guruhga bo'linadi. Guruhdagi har bir juftlik qanday tanlanganini boshqa 2 ta guruh tushuntirib beradi. Shundan so'ng, umumiy 6 ta talaba (yoki o'quvchi), kelishuv asosida bir fikrga kelishadi. Fikrlarini navbatdagi guruhga aytib, shu tariqa suhbat davom etadi. Mashg'ulot ohirida juftliklar bir-birlariga baho beradilar va o'qituvchi fikrlarni umumlashtiradi.

Jumlalar o’rniga 9 ta turli rasmlar ishlatilishi mumkin.Bunday holatda mezonlar ham „o’ziga hos “„„chiroyli” „„kulgili” „„ajoyib ”yoki „o’zgacha” liklari bilan baholanadi. Joylashtirish piramida shaklida (6 tajumla, rasm va sh.k) bo’lishi ham mumkin.

Talaba (yoki o’quvchi) lar jumla yoki rasmlarni katta formatli qog’ozga ,,Zina“ yoki„Narvon” shaklidagi chizma ko’rinishida ham joylashtirishlari mumkin.

Akvarium

O’quv honasida stullardan iborat ikkidoira tashkil qilinib, birida stullar tashqariga, ikkinchisida ichkariga qarab joylashtiriladi.Talaba (yoki o’quvchi)lar teng ikki guruhga bo’linadilar:biri ichki stellar aylanasiga boshqasi esa tashqi stullar aylanasiga o’tiradilar.Bnda har kim o’z sherigiga qarab o’tiradi. Talaba (yoki o’quvchi) larga muhokama qilish uchun savol beriladi.

Yaxshilab o’ylab ko’rganlaridan so’ng talaba (yoki o’quvchi) larga sheriklari bilan savolni muhokama qilish uchun bir yoki ikki daqiqa vaqt beriladi.

Ma’lum signaldan so’ng tashqi aylanadagilar bir o’rin chapga surilishadi va ayni savolni yangi sheriklari bilan muhokama qilishadi. Tashqi aylanadagi talaba (yoki o’quvchilar) o’zlarining eng birinchi sheriklari surilib kelgunga qadar yoki yyetarlicha yangi sheriklari bo’lungacha faoliyat davom ettiriladi.

Shu uslubni tashqi doiradagilar tadqiqotchi sifatida ichki doiradagilar himoyachi sifatida ,,doiraviy rolli o’yin “ shaklidagi mashg’ulotlarda ham qo’llash mumkin.

Taqdimot –axborot, nazariya yoki tamoyillarni talaba (yoki o’quvchi) largayetkazish maqsadida eksport tomonidan o’tkazaladigan tadbir. U turli (ma’ruza, savol berish, munozara yurutish) shakllarda o’tkazilishi mumkin.Taqdimotning mazmuni uslub sifatida o’qituvchiga ko’proq bog’liq bo’ladi.

Uni o’tkazish tartibi:

1. Talaba (yoki o’quvchi) larnimavzu bilan tanishtirish –so’zlab bermoqchi bo’layotgan narsalar to’g’risida bayon etish.
2. Auditoriyadagi bor imkoniyatdan foydalanib, mavzu bilan tanishtirish(ko’rgazmali).
3. Bajarilgan ishga yakun yasash.
4. Talaba (yoki o’quvchi) larning savollariga javob berish.

Misollar asosida ta'lim berish

Misollar asosida ta'lim berish- tahlil qilish va muhokama qilish uchun foydalaniladigan(gipotetik, taxminiy) vaziyatning yozma ravishdagita'rifidir.

Mashg'ulotni o'tkazish tartibi:

1. Talaba (yoki o'quvchi) larni misol bilan tanishtirish.
2. Misol bilan tanishishlari uchun talaba (yoki o'quvchi)larga vaqt ajratish.
3. Munozara yuritish (yoki muammo hal etish) uchun savollar taqdim etish.
4. Muammoni hal etish uchun talaba (yoki o'quvchi) larga vaqt berish.
5. Muammini hal etish (yoki o'z javoblari taqdimotini o'tkazishlari) uchun talaba (yoki o'quvchi)larga imkon berish
6. Barcha taxminniy yechimlarni javoblarni muhokamaqilish
7. Talaba (yoki o'quvchi)lardan misol bilan ishlash jarayonida nimalarni o'rganganliklariniaytib berishlarini so'rash
8. Mashg'ulot haqida fikr bildirish.

"Keys –stadi" uslubi

"Keys- stadi"inglizcha so'z bo'lib, (case-aniq vaziyat, hodisa, stadi-o'qitish). Bu uslub aniq vaziyat hodisaga asoslangan o'qitish uslubi hisoblanadi.

"Keys- stadi"uslubi bo'yicha izlash:

1. Yakka tartibdaishlash (umumiy vaqtning30% i)
   - Vaziyat bilan tanishish (matn bo'yicha yoki so'zlab berish orqali);
   - Muammolarni aniqlash
   - Axborotlarni umumlashtirish
   - Axborot tahlili
2. Guruhda ishlash (umumiy vaqtning 50% i)
   - Muammolarni hamda ularning dolzarbligi bo'yicha ketma-ketligini (ierarxiyasini) aniqlash
   - Muqobil yechim yo'llarini ishlab chiqish

- Har bir yechimning afzal va zaif jihatlarini belgilash
- Muqobil yechimlarini baholsh

3. Yakka tartibda va guruhda ishlash (umumiy vaqtning 20%i)

- Muqobil variantlarniqo’llash immkoniyatlarini asoslash
- Hisobot hamda natijalar taqdimotini tayyorlash

Haqiqiy vaziyatlarni o’yin qilib ko’rish (simmulyatsiya)

Haqiqiy vaziyatlarni o’yin qilib ko’rish –haqiqiy vaziyatlarni o’yin shaklida ko’rsatishdan iboratdir.

Otkazish tartibi:

1. Talaba (yoki o’quvchi) larni o’yin davomida o’ziga hos rollarni bajarishlariga tayyorlash.
2. Talaba (yoki o’quvchi) larni bu o’yinning maqsadi, qoidalariva vaqt bilan belgilanadigan chegaralari bilan tanishish .
3. O’quv predmeti mavzusi bo’yicha yoki tanlangan muammo bo’yicha simmulyatsiyaviy sharoit yaratish
4. O’yinni o’tkazishga yordam berish
5. Talaba (yoki o’quvchi)lardan bu o’yin ularda qanday taassurot qoldirganligini aniqlash
6. Yana qanday simmulyatsiyaviy sharoitlar bo’lishi haqida fikrlashish
7. Mashg’ulotni yakunlash

Suhbat uslubi

Suhbat uslubi-og’zaki bayon qilish uslubi bo’lib talaba (yoki o’quvchi)larningbilimlarini asta sekin o’zlashtirishlarigaolib keluvchi puxta o’ylangan savollar tizimidir.Bu uslub materiallarni mustahkamlash va yangi bilimlarni bayon qilishda qo’llanadi.

1. Evristik suhbat (evrestika yunoncha so’z bo’lib-heuruskeoizlayman, topaman, kashf etaman ma’nosini anglatadi.

Maqsad –o’qituvchining mohirona qo’ygan savollari yordamida hamda talaba (yoki o’quvchi) larni tirishqoqligiva mustahkam fikrlashlari tufayliularni yangi bilimlaarinijadal o’zlashtirishlarini ta’minlash.

Bu suhbatda o’qituvchining bitta savoliga talaba (yoki o’quvchi) larning ko’plab javoblarini kutish mumkin.

2. Katexizik suhbat(katehizicyunoncha so’z bo’lib *katechesis ,,nasihat,o’git” ma’nosini anglatadi)* –biron –bir ta’limot asoslarini savol javob tarzidagi qisqacha bayoni

Maqsad –talaba (yoki o’quvchi) larningbilimlarini tushunganlik vao’zlashtirganliklarini nazorat qilishdir. Bu uslub, 1-o’rinda hotira va tafakkurning rivojlanishiga yordam beradi. Bu suhbatda o’qituvchining bitta savoliga talaba (yoki o’quvchi) lar bitta aniq to’g’ri javob berishlari kerak.

Germenevtik suhbat

Germenevtik-(yunoncha so’z bo’lib, hermeneutikes-tushuntiruvchi, talqin qiluvchi ma’noni anglatadi).-matnlarni sharhlash san’ati.

Maqsad-o’qilayotgan, o’rganilayotgan matnni tomosha qilinayotgan rasmni experiment va sayohat natijalarining asl ma’nosini mazmunini talaba (yoki o’quvchi) lar hamkorliklarida tushuntirish va izohlash.

Bu suhbat mobaynida o’rganilayotgan materialni to’g’ri tushunish va baho berish ko’nikmmalari hosil bo’ladi.

“LOYIHA” metodi

Loyiha‖ metodi-bu talabalarning individual yokiguruhlarda belgilangan vaqt davomida, belgilangan mavzu bo‘yicha axborot yig‘ish,tadqiqot o‘tkazish vaamalga oshirish ishlarini olib borishidir. Bu metodda talabalar rejalashtirish,qarorqabul qilish, amalga oshirish, tekshirish va xulosa chiqarish va natijalarni baholash jarayonlarida ishtirok etadilar.Loyihaishlabchiqishyakka tartibda yokiguruhiy bo‘lishi mumkin, lekinharbirloyihao‘quv guruhining birgalikdagi faoliyatining muvofiqlashtirilgan natijasidir. Bu jarayonda talabaning vazifasi belgilan ganvaqtichidayangimahsulotniishlabchiqishyokiboshqabirtopshiriqningyechimini topishdaniborat. Talabalarnuqtai-nazaridantopshiriqmurakkabbo‘lishivau

talabalardan mavjud bilimlariniboshqa vaziyatlarda qo‘llay olishni talab qiladigan topshiriq bo‘lishi kerak.

Loyihao‘rganishgaxizmatqilishi,nazariybilimlarniamaliyotgatadbiqyetishi,talabalartomonidanmustaqilrejalashtirish,tashkillashtirishvaamalga oshirish imkoniyatini yarata oladigan bo‘lishi kerak.

Quyidagi chizmada ―Loyiha metodining bosqichlari keltirilgan .

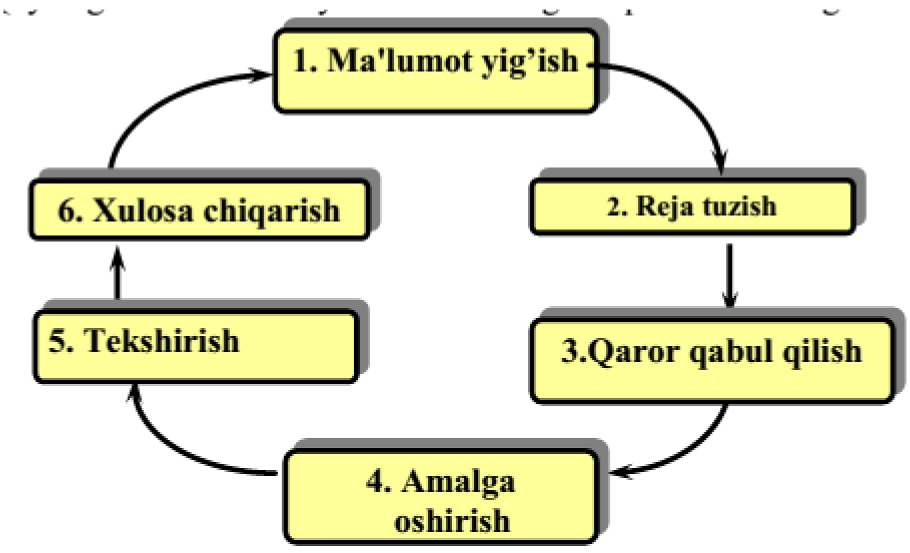

Loyiha metodining bosqichlari

Loyiha metodining bosqichlari quyidagilardan iborat:

1.Chet til o‘qituvchisi-pedagogloyihaishibo‘yichatopshiriqlarniishlabchiqadi. Talabalarmustaqilravishdadarslik,sxemalar,tarqatmamateriallarasosida topshiriqqa oid ma'lumotlar yig‘adilar.

2.Talabalar mustaqil ravishda ish rejasini ishlabchiqadilar. Ish rejasida talabalar ish bosqichlarini, ularga ajratilgan vaqt va texnologik ketma-ketligini, material, asbob-uskunalarni rejalashtirishlari lozim.

3.Kichikguruhlar ish rejalarinitaqdimot qiladilar. Talabalar ish rejasiga asosan topshiriqnibajarishbo‘yichaqarorqabulqiladilar. Talabalarpedagogbilanbirgalikdaqabulqilinganqarorlarbo‘yichaerishiladigan natijalarnimuhokamaqilishadi.Bundaharxilqarorlartaqqoslanib,eng maqbulvarianttanlabolinadi.Pedagogtalabalarbilanbirgalikda baholash varaqasini ishlab chiqadi.

4.Talabalartopshiriqniishrejasiasosidamustaqilravishdaamalgaoshiradilar. Ular individual yoki kichik guruhlarda ishlashlari mumkin.

5.Talabalarishnatijalarinio‘zlarinitekshiradilar.Bundantashqarikichik guruhlarbir-birlariningishnatijalarinitekshirishgahamjalbetiladilar. Tekshiruv natijalarini ―Baholashvaraqasi‖daqayd etiladi. Talaba yoki kichik guruhlarhisobotberadilar.Ishyakuniquyidagishakllarningbiridahisobot qilinadi:og‘zakihisobot; materiallarni namoyishqilish orqalihisobot;loyihako‘rinishidagi yozma hisobot.

6.Pedagogvatalabalarishjarayoninivanatijalarnibirgalikda yakuniysuhbatdavomidatahlilqilishadi.O‘quvamaliyotimashqulotlarida erishilganko‘rsatkichlarnime'yoriyko‘rsatkichlarbilantaqqoslaydi.Agarda me'yoriy ko‘rsatkichlarga erisha olinmagan bo‘lsa, uning sabablari aniqlanadi.

Pedagog ― Loyiha metodiniqo‘llashi uchuntopshiriqlarni ishlabchiqishi,loyihaishinidarsrejasigakiritishi,topshiriqnitalabalarningimkoniyatlarigamoslashtirib,ularniloyihaishibilantanishtirishi,loyihalashjarayoninikuzatibturishivatopshiriqnimustaqilbajaraolishlarinita'minlanishi lozim.

Loyiha metodini amalga oshirishning uch xil shakli mavjud:

- yakka tartibdagi ish;

-kichik guruhiy ish;

- jamoa ishi.

O`quvjarayonibilanbog`liqta`limsifatinibelgilovchiholatlarquydagilar: yuqoriilmiy-pedagogikdarajadadarsberish,muammolima`ruzalaro`qish, darslarnisavol-javobtarzidaqiziqarlitashkilqilish,ilg`orpedagogik texnologiyalarvamultimediavositalaridanfoydalanish,tinglovchilarni undaydigan,o`ylantiradiganmuammolarniularoldigaquyish,talabchanlik, tinglovchilarbilanindividualishlash,erkinmuloqotyuritishga,ilmiyizlanishga jalb qilish.

Kursniloyihalashtirishdaquydagiasosiykonseptualyondashuvlardan foydalaniladi:Shaxsgayo`naltirilganta`lim.Butalimo`zmohiyatigako`ratalim jarayoning barcha ishtirokchilarini to`laqonli rivojlantirishni ko`zda tutadi. Bu esa ta`limniloyihalashtirilayotganda,albattama`lumbirta`limoluvchiningshaxsini emas,avvalo,kelgusidagimutahasislikfaoliyatibilanbog`liqo`qish maqsadlaridan kelib chiqqan holda yondoshilishni nazarda tutadi.

Tizimliyondashuv.Ta`limtehnologiyasitizimningbarchabelgilarini o`zidamujassametmog`Ilozim:jarayonningmantiqiyligini,uningbarcha bo`g`inlarini uzaro bog`langanligi yahlitligi.

Faoliyatgayunaltirilganyondashuv.Shaxsningjarayonlisifatlarini shahkllantirishgata`limoluvchingfaoliyatiniaktivlashtirishvaintinsevlashtirish, o`quvjarayonidauningbarchaqobiliyatlarivaimkoniyatlari,tashabbuskorliginiochishga yunaltirilgan ta`limni ifodalaydi.

Dialogikyondashuv.Buyondashuvo`quvmunosabatlariniyaratish zaruriyatini bildiradi. Uning natijasida shaxsning o`z– o`zini faollashtirishi va o`zo`zini ko`rsata olish kabi ijodiy faoliyati kuchayadi.

Hamkorlikdagi ta`limni tashkil etish. Demokratik tenglik, ta`lim beruvchivata`limoluvchifaoliyatmazmuninishakllantirishdavaerishilgannatijalarni baholashda birgalikda ishlashni joriy etishga e`tiborni qaratish zarurligini bildiradi.

Muammoli ta`lim. Ta`lim mazmunini muammoli tarzda taqdim qilish orqali ta`limoluvchifaoliyatiniaktivlashtirishusullaridanbiri.Bundailmiybilimni obektivqarama–qarshiligivaunihaletishusullarini,dialektikmushohadani shakllantirishvarivojlantirishni, amaliyfaoliyatgaularniijodiytarzdaqo`llashni mustaqil ijodiy faoliyati ta`minlanadi.

O`qitishningusullarivatexnikasi.Ma`ruza(kirish,mavzugaoid, vizuallash),muammolita`lim,keys-stadi,pinbord,paradoks valoyihalashusullari, amaliy ishlar.

O`qitishni tashkil etish shakllari. Diologik, polilok, muloqot hamkorlik va o`zaro hamkorlikka asoslangan frontal, kollektiv va guruh.O`qitish vositalari. O`qitishning ananaviy shakllari (darslik, ma`ruza matni) bilan bir qatorda-kompyuter va axborot texnologiyalari.

Kommunikatsiyausullari.Tinglovchilarbilanoperativteskarialoqagaasoslangan bevosita o`zaro munosabatlar.Teskari aloqa usullari va vositalari: kuzatish, blist-so‘rov, oraliq va joriy,yakunlovchi nazorat natijalarini tahlili asosida o`qitish diagnostikasi.

Boshqarishusullarivavositalari.O`quvmashg`ulotikurslarinibelgilabberuvchitexnologikkartako‘rinishidagio`quvmashg`ulotlarinirejalashtirish,qo‘yilgan maqsadga erishishda o`qituvchi va tenglovchining birgalikdagi harakati,nafaqat auditoriya mashg`ulotlari-balki auditoriyadan tashqari mustaqil ishlarningnazoratlari.

Monitoring va baholash.O`quv mashg`ulotida ham butun kurs davomida hamo`qitishningnatijalarinirejalitarzdakuzatibborish.Kursoxiridatesttopshiriqlariyo kiyozmaishvariantlariyordamidatinglovchilarningbilimlari baholanadi .

Nazorat savollari

1. Darso‘tishmetodlariorasida,«aqliyhujum»metodiningtutgan o‘rni qanday?

2. Metodni qo‘llashning asosiy kurslarini aytib bering

3. Sizshumetodasosidadarso‘tganingizdanimalargae'tibor qaratgan bo‘lar edingiz?

4.«Case study method» ning sizga qaysi jihatlari yoqadi?

5.Chettil fanlaridandarso‘tganda«casestadymethod»ini qo‘llashning imkoni ham, ahamiyati ham katta degan fikr to‘g‘rimi?

6.Metodlarning asosiy afzalliklarini ko‘rsatib bera olasizmi?

7.Metodlarningko‘rsatilgan kamchiliklariga qo‘shilasizmi?Ulardan boshqa kamchiliklarni ko‘rsata olasizmi?

8.YUNESKOtashkilotiqabulqilgan ta'limtexnologiyasibo‘yichata'rifni keltiring.

9.Ta'lim jarayoni qanday elementlardan iborat?

10.Metod so‘ziga ta'rif bering.

11.An'anaviy metodlarga ta'rif bering.

12.Interfaol metodlar deganda qanday metodlar tushuniladi?

13.«Aqliy hujum» metodini ?o‘llashning qanday asosiy qoidalari bor?

14.Kichik guruhlarda ishlash metodining afzalliklari nimalardan iborat?

15.Davra suhbati metodi qanday bosqichlardan iborat?

16.Ishbopo‘yin metodibilan—Rollio‘yinmetodiningqandayfarqli tomonlari mavjud?

17.Bahs-munozara‖metodinio‘tkazishdaqanday?oidalargaamalqilishkerak?

18.«Muammoli vaziyat» metodiga ta'rif bering.

19.«Loyiha» metodi qanday bosqichlarlarda amalga oshiriladi?

9-MAVZU. PEDAGOGIK FAOLIYATDA INNOVATSIYALAR

Reja:

1. Ta'limda innovatsion jarayonlarning o'ziga xosligi.
2. Innovatsion jarayonlarning bosqichlari.
3. O'qituvchining innovatsion faoliyat tuzilmasi.
4. O'qituvchining innovatsion faoliyatini shakllantirish shartlari
5. "Kreativlik" va "pedagogik kreativlik" tushunchalarining mohiyati.
6. Pedagogning kreativlik potensiali.

Tayanch tushunchalar:*kreativlik, kreativlikni rivojlantirish, kreativlikni rivojlantirishga to'sqinlik qiluvchi omillar,kreativ potensial, pedagogik kreativlik, pedagogning kreativ potensiali, kreativ potensialning tarkibiy asoslari va tamoyillari, pedagogning kreativ potensialini aniqlovchi mezonlar.*

Foydalanish uchun adabiyotlar:

1. Azizxodjaeva N.N Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat –T., 2006.
2. Azizxodjaeva N.N. O'qituvchi mutaxasisligiga tayyorlash texnologiyasi – T., 2000.
3. Saidaxmedov N.S. YAngi pedagogik texnologiyalar -T: Moliya nashr., 2003
4. Barisheva T.A., Jigalov YU.A. Psixologo-pedagogicheskie osnovы razvitiya kreativnosti – SPb.: SPGUTD, 2006.
5. Bashina T.F., Ilin E.P. Psixologiya tvorchestva, kreativnosti, odarennosti. – CPb.: Piter, 2009.

Ta'limda innovatsion jarayonlarning o'ziga xosligi

Hozirgi davr ta'lim taraqqiyoti yangi yo'nalish innovatsion faoliyatni maydonga olib chiqdi. "Innovatsion pedagogika" termini va unga xos bo'lgan tadqiqotlar G'arbiy Yevropa va AQSHda 60 yillarda paydo bo'lgan. Innovatsion faoliyat F.N. Gonobolin, S.M. Godnin, V.I. Zagvyazinskiy, V.A. Kan-Kalik, N.V. Kuzmina, V.A. Slatenin, A.I. Sherbakov ishlarida tadqiq etilgan. Bu tadqiqotlarda

innovatsion faoliyat amaliyoti va ilg‘or pedagogik tajribalarni keng yoyish nuqtai nazaridan yoritilgan.

X. Barnet, Dj. Basset, D. Gamilton, N. Gross, M. Mayez, A. Xeyvlok, D. CHen, R. Edem ishlarida innovatsion taraqqiyotlarni boshqarish, ta’limdagi o‘zgarishlarni tashkil etish, innovatsiyaning “ hayoti va faoliyati” uchun zarur bo‘lgan shart sharoitlar masalalari tahlil qilingan. YAngilik kiritishning psixologik aspekti amerikalik innovatik olimlardan biri E. Rodjers tomonidan ishlab chiqilgan. U yangilik kiritish jarayoni qatnashchilarining toifalari tasnifini, uning yangilikka bo‘lgan munosabatini, uni idrok qilishga shayligini tadqiq etadi.

Innovatsiya (inglizcha *innovation*) - yangilik kiritish, yangilik demakdir.

A.I. Prigojin innovatsiya deganda muayyan ijtimoiy birlikka - tashkilot, aholi, jamiyat, guruhga yangi, nisbatan turg‘un unsurlarni kiritib boruvchi maqsadga muvofiq o‘zgarishlarni tushunadi, bu innovator faoliyatidir.

Tadqiqotchilar A.I. Prigojin, B.V. Sazonov, V.S. Tolstoy, A.G. Kruglikov, A.S. Axiezer, N.P. Stepanov va boshqalar innovatsion jarayonlar tarkibiy qismlarini o‘rganishning ikki yondashuvini ajratadilar: yangilikning individual mikrosathi va alohida-alohida kiritilgan yangiliklarni o‘zaro ta’siri mikrosathi.

Birinchi yondashuvda hayotga joriy etilgan qandaydir yangi g‘oya yoritiladi.

Ikkinchi yondashuvda alohida-alohida kiritilgan yangiliklarning o‘zaro ta’siri, ularning birligi, raqobati va oqibat natijada birining o‘rnini ikkinchisi egallashdir.

Olimlar innovatsion jarayon mikrotuzilmasini tahlil qilishda hayotning davriyligi konsepsiyasini farqlaydilar. Bu konsepsiya yangilik kiritishga nisbatan o‘lchanadigan jarayon ekanligidan kelib chiqadi.

Innovatsion jarayonlarning bosqichlari.

Pedagogikaga oid adabiyotlarda innovatsiya jarayoni sxemasi beriladi. U quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

1. Yangi g‘oya tug‘ilishi yoki yangilik konsepsiyasini paydo qilish bosqichi, u kashfiyot bosqichi deb ham yuritiladi.

2. Ixtiro qilish, ya’ni yangilik yaratish bosqichi.

3. Yaratilgan yangilikni amalda qo‘llay bilish bosqichi.

4. Yangilikni yoyish, uni keng tatbiq etish bosqichi.

5. Muayyan sohada yangilikning hukmronlik qilish bosqichi. Bu bosqichda yangilik o‘zining yangiligini yo‘qotadi, uning samara beradigan muqobili paydo bo‘ladi.

6. Yangi muqobillik asosida, almashtirish orqali yangilikning qo‘llanish doirasini qisqartirish bosqichi.

V.A. Slastenin yangilik kiritishni maqsadga muvofiq yo‘naltirilgan yangilik yaratish, keng yoyish va foydalanish jarayoni majmui, uning maqsadi insonlarning ehtiyoji va intilishlarini yangi vositalar bilan qondirish deb biladi. YAngilik kiritishning tizimli konsepsiyasi mualliflari (A.I. Prigojin, B.V. Sazonov, V.S. Tolstoy) innovatsion jarayonlarning ikki muhim shaklini farqlaydilar.

Birinchi shaklga yangilik kiritishni oddiy ishlab chiqish kiritiladi. Bu ilk bor mahsulot o‘zlashtirgan tashkilotlarga taalluqlidir.

Ikkinchi shaklga yangilikni keng ko‘lamda ishlab chiqish taalluqlidir.

Yangilik kiritish ham ichki mantiq, ham vaqtga nisbatan qonuniy rivojlangan va uning atrof-muhitga o‘zaro ta’sirini ifodalaydigan dinamik tizimdir.

Pedagogik innovatsiyada "yangi" tushunchasi markaziy o‘rin tutadi. SHuningdek, pedagogik fanda xususiy, shartli, mahalliy va sub’ektiv yangilikka qiziqish uyg‘otadi. Xususiy yangilik V.A. Slasteninning aniqlashicha, joriy zamonaviylashtirishda muayyan tizim mahsuloti unsurlaridan birini yangilashni ko‘zda tutadi.

Murakkab va progressiv yangilanishga olib keluvchi ma’lum unsurlarning yig‘indisi shartli yangilik hisoblanadi.

Mahalliy yangilik konkret ob’ektda yangilikning foydalanishi bilan belgilanadi.

Sub’ektiv yangilik ma’lum ob’ekt uchun ob’ektning o‘zi yangi bo‘lishi bilan belgilanadi.

Ilmiy yo‘nalishlarda yangilik va innovatsiya tushunchalari farqlanadi. YAngilik - bu vositadir: yangi metod, metodika, texnologiya va boshqalar.

V.I. Zagvyazinskiy yangi tushunchasiga ta’rif berib, pedagogikadagi yangi bu faqatgina g‘oya emas, balki hali foydalanilmagan yondashuvlar, metodlar, texnologiyalardir, lekin bu pedagogik jarayonning unsurlari majmuan yoki alohida olingan unsurlari bo‘lib, o‘zgarib turuvchi sharoitda va vaziyatda ta’lim va tarbiya vazifalarini samarali hal etishning ilg‘or boshlanmalarini o‘zida aks ettiradi.

R.N. Yusufbekova pedagogik yangilikka oʻqitish va tarbiya berishda avval maʼlum boʻlmagan va avval qayd qilinmagan holat, natija, rivojlanib boruvchi nazariya va amaliyotga eltuvchi pedagogik voqelikning oʻzgarib turishi mumkin boʻlgan mazmuni sifatida qaraydi. Pedagogik innovatsiyada R.N. YUsufbekova innovatsion jarayon tuzilmasining uch blokini farqlaydi:

Birinchi blok - pedagogikadagi yangini ajratish bloki. Bunga pedagogikadagi yangi, pedagogik yangilikning tasnifi, yangini yaratish shart-sharoiti, yangilikning meʼyorlari, yangining uni oʻzlashtirish va foydalanishga tayyorligi, anʼana va novatorlik, pedagogikadagi yangini yaratish bosqichlari kiradi.

Ikkinchi blok- yangini idrok qilish, oʻzlashtirish va baholash bloki: pedagogik hamjamiyatlar, yangini baholash va uni oʻzlashtirish jarayonlarining rang-barangligi, pedagogikadagi konservatorlik va novatorlik, innovatsiya muhiti, pedagogik jamiyatlarning yangini idrok etish va baholashga tayyorligi.

Uchinchi blok - yangidan foydalanish va uni joriy etish bloki, yaʼni yangini tatbiq etish, foydalanish va keng joriy etish qonuniyatlari va turlaridir.

M.M. Potashnikning innovatsiya jarayonlari talqinlari kishi eʼtiborini oʻziga tortadi. U innovatsiya jarayonining quyidagi tuzilmasini beradi:

- faoliyat tuzilmasi - motiv - maqsad - vazifa - mazmun - shakl - metodlar - metodika komponentlari yigʻindisi;
- subʼektiv tuzilma-innovatsion faoliyat subʼektlarining xalqaro, mintaqaviy, tuman, shahar va boshqa sathlari;
- sathiy tuzilma-innovatsion faoliyat subʼektlarining xalqaro, mintaqaviy, tuman, shahar va boshqa sathlari;
- mazmun tuzilmasi - oʻquv-tarbiyaviy ishlar, boshqaruv (va b.)da yangilikning paydo boʻlishi, ishlab chiqilishi va oʻzlashtirilishi;
- bosqichlilikka asoslangan hayot davriylik tuzilmasi – yangilikning paydo boʻlishi - ildam oʻsish - etuklik – oʻzlashtirish - diffuziya (singib ketish, tarqalish) – boyish (toʻyinish) – qoloqlik - inqiroz – irradiatsiya (aldanish) – zamonaviylashtirish*;*
- boshqaruv tuzilmasi - boshqaruv harakatlarining 4 ta turining oʻzaro aloqasi: rejalashtirish - tashkil etish - rahbarlik qilish - nazorat qilish;
- tashkiliy tuzilma - diagnostik, oldindan koʻra bilish, sof tashkiliy, amaliy, umumlashtiruvchi, tatbiq etuvchi.

Innovatsiya jarayoni tarkibiy tuzilmalar va qonuniyatlarni qamrab olgan tizimdan iboratdir.

Pedagogikaga oid adabiyotlarda innovatsion jarayon kechishining 4 ta asosiy qonuniyati farqlanadi:

- pedagogik innovatsiya muhitining ayovsiz bemaromlik qonuni;
- nihoyat amalga oshish qonuni;
- qoliplashtirish yoki stereotiplashtirish qonuni;
- pedagogik innovatsiyaning davriy takrorlanishi va qaytishi qonuni.

Ayovsiz bemaromlik qonunida pedagogik jarayon va hodisalar to‘g‘risidagi yaxlit tasavvurlar buziladi, pedagogik ong bo‘linadi, pedagogik yangilik baholanadi va u yangilikning ahamiyati va qimmatini keng yoyadi.

Nihoyat amalga oshish qonuniyangilikning hayotiyligi bo‘lib, u erta yo kech, stixiyali yoki ongli ravishda amalga oshadi.

Qoliplashtirish yoki stereotiplashtirish qonunishundan iboratki, unda pedagogik innovatsiya fikrlashni bir qolipga tushirish va amaliy harakatga o‘tish tendensiyasiga ega bo‘ladi. Bunday holatda pedagogik qolip (stereotip) qoloqlikka, boshqa yangiliklarning amalga oshish yo‘liga to‘siq bo‘lishga majbur bo‘ladi.

Pedagogik innovatsiyaning davriy takrorlanishi va qaytishi qonunining mohiyati shundaki, unda yangilik yangi sharoitlarda qayta tiklanadi.

Pedagogik innovatsiya tadqiqotchilari innovatsiya jarayonining ikki tipini farqlaydilar:

Innovatsiyaning birinchi tipistixiyali o‘tadi, ya’ni innovatsion jarayonda unga bo‘lgan ehtiyoj hisobga olinmaydi, uni amalga oshirishning barcha shart-sharoitlari tizimi, usullari va yo‘llariga ongli munosabat bo‘lmaydi.

Innovatsiyaning ikkinchi tipiongli, maqsadga muvofiq, ilmiy asoslangan faoliyat mahsulidir.

Oliy maktabdagi innovatsion jarayonlar V.A. Slastenin, M.M. Levina, M.YA. Vilenskiy va boshqalar tomonidan tadqiq qilingan.

Oliy maktab innovatsion jarayonlari negizida quyidagi yondashuvlarni belgilash mumkin:

- madaniyatshunoslik jihatidan (insonni bilishning ustuvor rivojlanishi) yondashuv;
- shaxsiy faoliyat jihatidan (ta’limdagi yangi texnologiyalar) yondashuv;
- ko‘p sub’ektli (dialogik) yondashuv, kasbiy tayyorgarlikni insonparvar-lashtirish;
- individual - ijodiy (o‘qituvchi va talabalarning o‘zaro munosabatlari) yondashuv.

Oliy maktabda innovatsion faoliyatning sub’ektioʻqituvchi, uning shaxsiy imkoniyati hisoblanadi. Bunda oʻqituvchi shaxsining ijtimoiy-madaniy, intellektual va axloqiy imkoniyatlari yuksak ahamiyatga molik boʻladi.

Innovatsion pedagogik jarayonning muhim unsurlari shaxsning oʻz-oʻzini boshqarishi va oʻzini- oʻzi safarbar qila olishi hisoblanadi. Uning eng muhim yoʻnalishlaridan biri talabalarning bilish faoliyatini rivojlantirish.

Bunday yoʻnalish talabalarning oʻquv ishlarini faollashtirish, ularning kasbiy ixtisoslashishini aniqlab olish faolligini oʻz ichiga oladi.

Tayanch yoʻnalishlar- ta’lim, fan va ishlab chiqarishning integratsiyalashuvi, ularning oʻzaro aloqalarida yangi tamoyillarga oʻtish**.**

SHunday qilib, innovatsion faoliyat omillari nazariyasi tahlili uning eng muhim yoʻnalishi gumanistik aksiologiya ekan degan xulosaga olib keladi.

Innovatsion faoliyatga aksiologik yondashuv insonning oʻzini yangilik yaratish jarayoniga baxshida qilishi, uning tomonidan yaratilgan pedagogik qadriyatlar jamini anglatadi.

Aksiologiya insonga oliy qadriyat va ijtimoiy taraqqiyotning birdan-bir maqsadi sifatida qaraydi.

Oʻqituvchining innovatsion faoliyati tuzilmasi

Oʻqituvchining innovatsion faoliyatiga yaratuvchilik jarayoni va ijodiy faoliyat natijasi sifatida qaraladi.

V.A.Slastenin oʻqituvchining innovatsion faoliyatini tuzishda unga akmeologik jihatdan yondashadi.

Akmeologiya (akme) - yunoncha oliy nuqta, oʻtkir, gullagan, etuk, eng yaxshi davr degan ma’nolarni bildiradi.

V.A.Slastenin akmeologiyaning yuksak professionalizmga, mutaxassisning uzoq ijodiy umr koʻrishiga olib keladigan sub’ektiv va ob’ektiv omillarini asoslab berdi. Ob’ektiv omillarga olingan ta’limning sifatini, sub’ektiv omillari esa insonning iste’dodi va qobiliyatini, ishlab chiqarish vazifalarini samarali hal qila olishidagi mas’uliyati, mutaxassislarga yondashuvini kiritadi.

YUksak professionalizmga erishishning omillari sifatida quyidagilar koʻrsatiladi:*iste’dod nishonalari;uquvlilik;qobiliyat;iste’dod;oila tarbiyasi sharoiti;oʻquv yurti;oʻz xatti-harakati.*

Akmeologiya ilmiy nuqtai nazardan professionalizm va ijod munosabatida olib qaraladi. Bunda quyidagi kategoriyalar farqlanadi:

- ijodiy individuallik;
- o‘zining o‘sish va takomillashish jarayoni;
- o‘z imkoniyatlarini amalga oshirish sifatidagi kreativ tajribasi.

O‘qituvchining ijodiy individualligi quyidagilardan iborat:

- intellektual - ijodiy tashabbus;
- bilimlar kengligi va chuqurligi intellektual qobiliyati;
- ziddiyatlarga nisbatan xushyorlik, ijodga tanqidiy yondashuv, vujudan yaratuvchilikka kurashchanlik qobiliyati;
- axborotlarga tashnalik, muammolardagi g‘ayriodatiylikka va yangilikka bo‘lgan his-tuyg‘u, professionalizm, bilishga bo‘lgan chanqoqlik (N.V. Vishnekova).

V.A. Slastenin ijodiy individualizmni ro‘yobga chiqarishning asosiy vazifalarini quyidagicha belgilaydi:

- ijtimoiy mohiyat kasb etgan madaniyatni boyitish;
- pedagogik jarayon va shaxs bilimlarini yangilab turish;
- samarali va ahamiyatli meyorlarni belgilaydigan yangi texnologiyalarni topish;
- shaxsning o‘z taqdirini o‘zi belgilash va o‘zini o‘zi namoyon qila olishi asosida o‘z rivojlanishini ta’minlash.

SHu tariqa o‘qituvchining ijodiy individualligini shakllantirish shaxs rivojlanishi va yangilanishining dinamik innovatsion jarayoni sifatida tushuniladi.

Ijodiy individuallikni xarakterlaydigan samarali o‘z-o‘zini anglash quyidagilarni qamrab oladi: o‘zini boshqalarga qiyos qilish asosida o‘z shaxsining betakror ekanligini anglay olishi; o‘zi to‘g‘risidagi kreativ ko‘rinishlar va tasavvurlari to‘plami; individual kreativ o‘ziga xosliklarning bir butunligi va uyg‘unligi, ichki birligi; shaxsning o‘z rivojlanishidagi dinamiklik va doimiylik jarayoni va uning ijodkor sifatida shakllanishi; shaxs o‘zini namoyon qila olishi va o‘zining muayyan ishlarni amalga oshirishga hozir turganligi; ijodkor sifatida o‘zini baxshida qila olishi va shaxsiy hamda ijtimoiy vaziyatlarda o‘zining o‘rnini anglay olishi (V.A. Slastenin).

Innovatsion faoliyat tuzilmasi tahlilida akmeologik yondashuv o‘qituvchining kasbiy mahorati cho‘qqilariga erishuvida uning shaxsi rivojlanish qonuniyatlarini ochish imkonini beradi.

O‘qituvchi innovatsion faoliyatining eng muhim tavsifi kreativlikdir.

Kreativliktermini angliya-amerika psixologiyasida 60-yillarda paydo bo‘ldi. U individning yangi tushuncha yaratishi va yangi ko‘nikmalar hosil qilish qobiliyati, xislatini bildiradi.

J.Gilford kreativlikni tavsiflaydigan qator individual qobiliyatlarni ko‘rsatadi:

- fikrining ravonligi;
- fikrni maqsadga muvofiq yo‘llay olishi;
- o‘ziga xoslik (originallik);
- qiziquvchanlik;
- farazlar yaratish qobiliyati;
- xayol qila olish, fantastlik (fantaziya*)*.

O‘qituvchi faoliyatidagi kreativlikning bir necha bosqichlarini belgilash mumkin:

Birinchi bosqichda tayyor metodik tavsiyanomalar tuzukkina ko‘chiriladi;

Ikkinchi bosqichda mavjud tizimga ayrim moslamalar (modifikatsiyalar), metodik usullar kiritiladi;

Uchinchi bosqichda g‘oyani amalga oshirish mazmuni, metodlari, shakli to‘la ishlab chiqiladi;

To‘rtinchi bosqichda o‘qitish va tarbiyalashning o‘z betakror konsepsiyasi va metodikasi yaratiladi.

O‘qituvchining innovatsiya faoliyati tuzilmasidagi eng muhim komponent bu refleksiyadir. Refleksiya o‘qituvchining o‘z ongi va faoliyatini belgilash va tahlil qila olish deb qaraladi, o‘z fikri va harakatlariga tashqaridan nazar (V.A. Slastenin). Pedagogikaga oid adabiyotlarda reflektiv jarayonlarni izohlashning ikki an’anasi mavjudligi aytiladi:

- ob’ektlar mohiyatini izohlashga va ularni konstruksiyalashga olib keladigan ongning reflektiv tahlili;
- shaxslararo muloqot ma’nosini tushunish refleksiyasi.

Bu bilan bog‘liq ravishda pedagog olimlar quyidagi reflektiv jarayonlarni farqlaydilar:

- o‘z-o‘zini va boshqalarni tushunish;
- o‘z-o‘ziga va boshqalarga baho berish;
- o‘z-o‘zini va boshqalarni izohli tahlil qilish.

Refleksiya (lotincha *reflxio* - ortga qaytish) sub'ektning o'z (ichki) psixik tuyg'u va holatlarini bilish jarayoni sifatida qaraladi.

Falsafa va pedagogikaga oid adabiyotlarda refleksiya shaxsning o'z ongidagi o'zgarishlarni fikrlash jarayoni deb yoziladi.

Psixologik lug'atda shunday izoh beriladi: "Refleksiya - faqat sub'ektning o'z-o'zini bilishi va tushunishi emas, balki boshqalar uning shaxsiy xislatlari, his qilish tuyg'usi va bilish (kognitiv) tasavvurlarini bilish hamda tushunishini aniqlab olishini ham anglatadi.

O'qituvchining innovatsion faoliyatini shakllantirish shartlari.

Innovatsionlik pedagogik jarayonni ifodalab, nafaqat uning didaktik qurilmasiga, balki o'qituvchining ijtimoiy mohiyatli natijalari va ruhiy qiyofasiga ham taalluqlidir. Innovatsionlik ochiqlikni, boshqalar fikrining tan olinishini bildiradi. O'qituvchining innovatsion faoliyati turli xildagi qarashlarning to'qnashuvi va o'zaro boyitilishi dinamikasida amalga oshishini ko'zda tutadi. O'qituvchining innovatsion faoliyatini samarali amalga oshirish bir qator shart-sharoitlarga bog'liq. Unga o'qituvchining tayinli muloqoti aks fikrlarga nisbatan beg'araz munosabat, turli holatlarda ratsional vaziyatning tan olinishini uqtirishga tayyorligi kiradi. Buning natijasida o'qituvchi o'z bilim va ilmiy faoliyatini ta'minlaydigan keng qamrovli mavzu (motiv)ga ega bo'ladi.

O'qituvchi faoliyatida o'z-o'zini faollashtirish, o'z ijodkorligi, o'z-o'zini bilishi va yaratuvchiligi mavzu (motiv)lar muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa o'qituvchi shaxsining kreativligini shakllantirish imkoniyatini beradi.

YAngilik kiritishning muhim sharti muloqotning yangi vaziyatini tug'dirishdir. Muloqotning yangi vaziyati - bu o'qituvchining o'z mustaqillik mavqeini, dunyoga, pedagogik fan, o'ziga bo'lgan yangi munosabatni yarata olish qobiliyatidir. O'qituvchi o'z nuqtai nazarlariga o'ralashib qolmaydi, u pedagogik tajribalarning boy shakllari orqali ochilib, mukammallashib boradi. Bunday vaziyatlarda o'qituvchining fikrlash usullari, aqliy madaniyati o'zgarib boradi, hissiy tuyg'ulari rivojlanadi.

Keyingi sharti - bu o'qituvchining madaniyat va muloqotga shayligi.

O'qituvchining innovatsion faoliyati voqelikni o'zgartirishga, uning muammolari va usullarini echishni aniqlashga qaratilgandir.

O'qituvchi va talaba o'rtasidagi muloqot namunasining o'zgarishi innovatsion faoliyat shartlaridan biridir.

YAngi munosabatlar an'analarda bo'lganidek, qistovlar, hukmga bo'ysunish kabi unsurlardan holi bo'lishi lozim. Ular tenglarning hamkorligi, o'zaro boshqarilishi, o'zaro yordam shaklida qurilgan bo'lishi darkor. Ular munosabatlaridagi eng muhim xususiyati bu o'qituvchi va talabaning ijoddagi hamkorligidir.

Innovatsion faoliyat quyidagi asosiy funksiyalar bilan izohlanadi:

- kasbiy faoliyatning ongli tahlili;
- me'yorlarga nisbatan tanqidiy yondashuv;
- kasbiy yangiliklarga nisbatan shaylik;
- dunyoga ijodiy yaratuvchilik munosabatida bo'lish;
- o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish, o'z turmush tarzi va intilishlarini kasbiy faoliyatida mujassam qilish.

Demak, o'qituvchi yangi pedagogik texnologiyalar, nazariyalar, konsepsiya-larning muallifi, ishlab chiqaruvchisi, tadqiqotchisi, foydalanuvchisi va targ'ibotchisi sifatida namoyon bo'ladi.

Hozirgi jamiyat, madaniyat va ta'lim taraqqiyoti sharoitida o'qituvchi innovatsiya faoliyatiga bo'lgan zaruriyat quyidagilar bilan o'lchanadi:

1. Ijtimoiy-iqtisodiy yangilanish ta'lim tizimi, metodologiya va o'quv jarayoni texnologiyasining tubdan yangilashni talab qiladi. Bunday sharoitda o'qituvchining innovatsiya faoliyati pedagogik yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish va foydalanishdan iborat bo'ladi;
2. Ta'lim mazmunini insonparvarlashtirish doimo o'qitishning yangi tashkiliy shakllarini, texnologiyalarini qidirishni taqozo qiladi;
3. Pedagogik yangilikni o'zlashtirish va uni tatbiq etishga nisbatan o'qituvchining munosabati xarakteri o'zgarishi.

O'qituvchining innovatsion faoliyati tahlili yangilik kiritishning samaradorligini belgilovchi muayyan me'yorlardan foydalanishni talab qiladi. Bunday me'yorlarga - yangilik, maqbullik, yuqori natijalilik, ommaviy tajribalarda innovatsiyani ijodiy qo'llash imkoniyatlari kiradi

*YAngilik*pedagogik yangilik me'yori sifatida o'zida taklif qilinadigan yangini, yangilik darajasi mohiyatini aks ettiradi. *Maqbullik* me'yori o'qituvchi va talabaning natijaga erishish uchun sarflangan kuch va vositalarini bildiradi.*Natijalilik*o'qituvchi faoliyatidagi muayyan muhim ijobiy natijalarni bildiradi. Pedagogik yangiliko'z mohiyatiga ko'ra ommaviy tajribalar mulki bo'lib qolishi lozim. Pedagogika yangilikni dastlab ayrim o'qituvchilarning faoliyatiga olib kiriladi. Keyingi bosqichda - sinalgandan va ob'ektiv baho olgandan so'ng pedagogik yangilik *ommaviy tatbiq* etishga tavsiya etiladi.

O‘qituvchining innovatsion faoliyati o‘z ichiga yangilikni tahlil qilish va unga baho berish, kelgusidagi harakatlarning maqsadi va konsepsiyasini shakllantirish, ushbu rejani amalga oshirish va tahrir qilish, samaradorlikka baho berishni qamrab oladi. Innovatsion faoliyatning samaradorligi pedagog shaxsiyati bilan belgilanadi.

V.A. Slastenin tadqiqotlarida o‘qituvchining innovatsion faoliyatga bo‘lgan qobiliyatlarining asosiy xislatlari belgilab berilgan. Unga quyidagi xislatlar taalluqli:

- SHaxsning ijodiy-motivatsion yo‘nalganligi. Bu - qiziquvchanlik, ijodiy qiziqish; ijodiy yutuqlarga intilish; peshqadamlikka intilish; o‘z kamolotiga intilish va boshqalar;
- Kreativlik. Bu – hayolot, faraz; qoliplardan holi bo‘lish, tavakkal qilish, tanqidiy fikrlash, baho bera olish qobiliyati, o‘zicha mushohada yuritish, refleksiya;
- Kasbiy faoliyatni baholash. Bu - ijodiy faoliyat metodologiyasini egallash qobiliyati; pedagogik tadqiqot metodlarini egallash qobiliyati; mualliflik konsepsiyasi faoliyat texnologiyasini yaratish qobiliyati, ziddiyatni ijodiy bartaraf qilish qobiliyati; ijodiy faoliyatda hamkorlik va o‘zaro yordam berish qobiliyati va boshqalar;
- O‘qituvchining individual qobiliyati. Bu - ijodiy faoliyat sur’ati; shaxsning ijodiy faoliyatdagi ish qobiliyati; qat’iyatlik, o‘ziga ishonch; mas’uliyatlilik, halollik, haqiqatgo‘ylik, o‘zini tuta bilish va boshqalar.

Oliy maktabdagi innovatsiya jarayonlari xarakteri kiritilgan yangiliklar xususiyatlari, o‘qituvchilarning kasbiy imkoniyatlari, yangilik kiritish tashabbuskorlari va ishtirokchilarining innovatsion faoliyatlari xususiyatlari bilan belgilanadi. Innovatsion faoliyatda eng muhim masalalardan biri - o‘qituvchi shaxsidir.

O‘qituvchini innovatsion faoliyatga tayyorlash ikki yo‘nalishda amalga oshirilishi lozim:

- yangilikni idrok qilishga innovatsion shaylikni shakllantirish;
- yangicha harakat qila olishga o‘rgatish.

Innovatsion faoliyatni tashkil etishda talabalarning o‘quv-bilish faoliyati va uni boshqarish alohida ahamiyatga ega.

Innovatsiya jarayonlari, ularning funksiyalari, rivojlanish qonuniyatlari, mexanizmlari va uni amalga oshirish texnologiyalari, boshqarish tamoyillarining pedagogik asoslarini o‘rganish oliy maktab o‘quv jarayonini zamonaviy pedagogika hamda psixologiya fanlari yutuqlari asosida jahon standartlari darajasida tashkil etish imkonini beradi.

Kreativlik(lot., ing. “create ” – yaratish, “creative ” yaratuvchi, ijodkor) – individiningyangig‘oyalarniishlab chiqarishgatayyorliknitavsiflovchihamdamustaqilomilsifatidaiqtidorlilikningtarkibiga kiruvchiijodiyqobiliyati ma’nosini ifodalaydi. SHaxsning kreativligi uning tafakkurida, muloqotida, his-tuyg‘ularida, muayyan faoliyat turlarida namoyon bo‘ladi. Kreativlik shaxsni yaxlit holda yoki uning muayyan xususiyatlarini tavsiflaydi. SHuningdek, kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida aks etadi. Qolaversa, kreativlik zehni o‘tkirlikni belgilab beradi.

P.Torrensfikricha, kreativlik: muammogayokiilmiyfarazlarniilgarisurish; faraznitekshirishvao‘zgartirish; qarornatijalarinishakllantirishasosidamuammonianiqlash; muammoechiminitopishdabilimvaamaliyharakatlarningo‘zaroqarama-qarshiligiganisbatanta’sirchanlikniifodalaydi.

Shaxsijodkorliksifatlarinirivojlantirishgaasosiymetodologikvakonseptualyondashuvlar, kreativshaxsindividualsifatlarinishakllantirishningpsixologikxususiyatlari, uzluksizta’limtizimidapedagoglarkasbiyijodkorliginitashkiletishtexnologiyalaribilanbog‘liqmasalalaryoritilgan.

Bilishfaoliyatiko‘pqirrali, murakkabjarayonbo‘lib, uningta’limniamalgaoshirishdagisamaradorligipedagogqobiliyati, izlanuvchanligi, tafakkuri, kuzatuvchanligivaijodiyyondashuvigabog‘liq. SHuninguchunhambilishjarayonidaijodmuhimo‘rinniegallaydi.

Ijod – insonningfan, texnika, ishlabchiqarish, madaniyatvaboshqasohalardaijtimoiyahamiyatgaegabo‘lganyangilikyaratishibilanbog‘liqmurakkabpsixologikjarayondir. Undainsontafakkuri, xotirasi, tasavvuri, diqqati, irodasifaolishtiroketadi, ijoddabilim, tajriba, iste’dodnamoyonbo‘ladi. AbuNasrForobiyningta’rifigako‘ra «ijod – bilishjarayonidashundayulug‘fazilatki, insonuniegallashuchunboshqahammafazilatlariniishgasolishikerak». Ijodqilishjarayonidashaxsizlanadi, kuzatadi, tadqiqotlarolibboradi, natijalarnitahlilqilib, mantiqiyxulosalarchiqaradi.

Ijodkorlikfanvaamaliyotdama’lumbo‘lmaganyangig‘oyalarnipedagogningtahlilqilishi, turliyangitexnikijodiyechimlarnio‘rganishi, ishlabchiqishi, sinabko‘rishivataqqoslashikabitadqiqotchiliktavsifidagivazifalarniamalgaoshirishni ifodalaydi. Bujarayonpedagogningbilimsaviyasinioshiruvchivamustahkamlovchi, faolvamustaqilfikrlashxislatlari, ma’naviy-ma’rifiysaviyasisezilarlio‘sishigavakelajakdahaqiqiyijodkorshaxsbo‘libyetishishiga xizmatqilishibilanahamiyatlidir. Ijodkorlik – bu nafaqat xalq xo‘jaligi uchun zarur bo‘lgan ijobiy samarali texnik echim, balki ob’ektiv borliqni

Ijodkorlikpedagoglaregallayotganbilimlarningmustahkamligivamukammalliginita’minlash, ulardafaolvamustaqilfikrlovchishaxsxislatlarinishakllantirish, aqliyqobiliyatlarinirivojlantirishgaxizmatqilishibilanahamiyatlidir. Buholatbo‘lajakmutaxassislarningfanasoslarinio‘zlashtirishida,

bujarayongabevositarahbarlikniamalgaoshirishda, kasbiyijodkorlikkaasoslanganyondashuvlarnijoriyetishdamuhimahamiyatkasbetadi.

Ijodkorlikshaxsdamustaqilfikrlashsifatlarinamoyonbo‘lishiningengasosiyvafa olshaklihisoblanib, uniquyidagibelgilarigako‘ratasniflashmumkin: ijodturi (texnik, texnologik, tashkilotchilik, iqtisodiy, ijtimoiy, ma’naviy, pedagogik, didaktik, kasbiy, aralash); ijoddarajasi (monoijod, multiijod, megaijod); ijodqamrovi (ixtisoslik, mutaxassislik, bilimsohasi, tarmoqlararo, milliy, mintaqaviy, mintaqalararo, xalqaro); ijodningdavomiyligi (qisqamuddatli, o‘rtamuddatli, uzoqmuddatli); ijodningshakli (innovatsion, ilmiy-tadqiqotchilik, ta’limiy, investitsion, aralash); umumiyjihatlarigako‘ra (yangig‘oyalarnihayotgatatbiqetish; prinsipialjihatdanyangiechimlarniilgarisurish; yangilikniamaliyqo‘llash); yaratilganijodmahsuliningma’nosivamurakkabligigako‘ra (ratsionalizatorliktaklifi; ixtiro; kashfiyot). Pedagoglarijodkorlikfaoliyatinitashkilqilishmustaqilfikrlashnirivojlantirish, bilimegallashdagiintiluvchanlik, ilmiydunyoqarashnishakllantirish, o‘zlashtirilganbilimlarnita’limvaamaliyfaoliyatdamustaqilqo‘llayolishgao‘rgatishd anamoyonbo‘ladi.

Amalgaoshirilgantadqiqotishidoirasidapedagogshaxsigaxosbo‘lganijodkorlik bilim, ko‘nikmavamalakalaritushunchalaritadqiqotnuqtainazaridananiqlashtirildi. Jumladan: ijodkorlikbilimlari – yangiechimishlabchiqishuchuntalabetiladigantushunchavatasavvurlarningbilishfaol iyatimahsulisifatidainsonongidagitizimlanganin’ikosini; ijodkorlikko‘nikmalari – shaxsningmaqsadgayo‘naltirilganijodiyfaoliyatdaaqliyjarayonbosqichlarinitezvato‘ laqonliamalgaoshirishdarajasinibelgilaydi. Ijodkorlikmalakalariesashaxsningijodiyfaoliyatreproduktivbosqichlariniqismanavto matlashgantarzda, aqliyjarayonbosqichlariningfaqatdastlabkisinianglaganholdaamalgaoshiraolishdaraj asinianglatadi.

Ijodkorlikbilim, ko‘nikmavamalakalarinirivojlantirishuchunmashg‘ulotlarjarayonidapedagoglardaij odiyo‘quvtopshiriqlari, muammolivaziyatlarhamdafazoviytasavvurnirivojlantirishgaqaratilganmashqlardan tizimlifoydalanishtalabetiladi. Pedagoglarijodkorlikfaoliyatinirivojlantirishomillariharbirmavzu, harbirdarsdao‘quvfaoliyatiningasosibo‘lishilozim. Ijodkorlikfaoliyatio‘qituvchivapedagogfaoliyatiningbarchaqirralariniqamraboladi, unisamaralitashkilqilishhamdata’limjarayoniningsifatinita’minlashgaxizmatqiladi.

Pedagoglarningijodkorlikfaoliyatinirivojlantirishdailmiy-texnikma’lumotlarbilanishlashmuhimo‘rintutadi. Turliaxborotnomalar, lug‘atvaglossariylar, ilmiyfaoliyatbo‘yichame’yoriy-huquqiyhujjatlar, ixtirochilikvapatentshunoslikmateriallaripedagoglaruchunmuhimmanbabo‘libxizm atqiladi.

Kreativpedagogiktexnologiyalarpedagoglarningqo‘yilganvazifalarnihalqilish idaproduktivfaoliyatniamalgaoshirishininazardatutib,

muammolifikrlashnirivojlantirish, ma’lumotlarniyig‘ishhamdanatijanitekshiribko‘rishbosqichlarinibelgilabolishdapedagoglarijodkorlikfaoliyatisamaradorliginioshirishningmuhimomilisanaladi. Kreativpedagogiktexnologiyatushunchasinishaxskasbiyahamiyatlisifatlarinitarkibtoptirishningmazmunivajarayonlario‘zaroyaxlitlikdaloyihalanganhamdadasturlashtirilganvazifalarningmaqsadliamalgaoshirilishinita’minlovchipedagoglarkasbiyijodkorliginirivojlantirishningmetodiktizimisifatidata’rifladik.

Kreativpedagogiktexnologiyalarniloyihalashdaquyidagitamoyiltaklifetilgan: pedagogiktizimhamdauningbarchatarkibiyqismlari: maqsadi, mazmuni, tashkiliyshakllarimetodlarihamdata’limvositalari, pedagogikkadrlarhamdaichkita’limmuhitiningshaxskreativliginirivojlantirishgayo‘naltirilganligi; kreativpedagogiktexnologiyaningyaxlitta’limjarayonidaham, lokalpedagogikbosqichdahamtizimlitavsifgaegaekanligi; pedagoglartomonidanijodiyo‘quvtopshiriqlarinibajarishdaechimniishlabchiqishtraektoriyasivamazmunIningmustaqilbelgilanishi; kasbiyijodkorlikkayo‘naltirishorqalipedagoglarningmoslashuvchanlik, harakatchanlik, innovatsionechimgaintiluvchanliksifatlarinitarkibtoptirishgaqaratilganliginie’tiborgaolish.

Kreativpedagogiktexnologiyalarnijoriyetishquyidagiyondashuvlarasosidaamalgaoshiriladi:

1. Amaliy bilishga asoslangan izlanuvchanlik yondashuvi. Bunday yondashuv doirasida pedagoglar kasbiy ijodkorligini tashkil etish va rivojlantirishning kreativ pedagogik texnologiyalari yangi amaliy-tatbiqiy ma’lumotlarni yig‘ish bilan tavsiflanadi.

2. Nazariy bilishga asoslangan izlanuvchanlik yondashuvi. Ushbu yondashuvda asosiy e’tibor pedagoglar kasbiy ijodkorligiga doir yangi nazariy bilimlarni hamda bilim sohalarini qidirishga qaratiladi.

KREATIVLIK SIFATLARI

- muammolarni ilg‘ash va shakllantirish;

 yangi g‘oyalarni yaratish;

 g‘oyalarni uyg‘unlashtirish;

 nostandart echimlar yaratish;

 ob’ektlarni takomillashtiraolish

KASBIY IJODKORLIK

mutaxassislik ko‘nikma
va malakalari, ilmiy-
texnik bilimlar hamda iqtisodiyot sohalari innovatsion faoliyati,
ta’lim – fan – ishlab chiqarish integratsiyasi asosida intellektual mulk,
ya’ni ijodkorlik
mahsulini yaratishga
qaratilgan faoliyat.

KASBIY AHAMIYATLI SIFATLAR

 individual-tipologik;
 sensor va perseptiv;
 attension;
 psixomotor;
 mnemik;
 imajinitiv;
 tafakkur;
 irodaviy.

Pedagogningijodkorliksifatlar

- shaxsning aniq maqsad sari ongli tarzda faoliyat yuritishining yuqori ko‘rsatkichi bo‘lib, mustaqil fikrlar, tasavvurlar,tushunchalar, kuzatishlar diqqat va qobiliyatlar majmuidir.

Pedagoglarningkasbiyijodkorligiuzviyliginita’minlashningpedagogiktizimisamaradorliginibaholashdao‘rganuvchanlik, intellekthamdakreativliknio‘zidamujassamlashtiruvchikognitivjarayonlarninguchtarkiblimodeligaasoslandik. Bungako‘ra, harqandaykognitivjarayono‘zidakognitivtajribanio‘zlashtirish, qo‘llashvao‘zgartirishnimujassamlashtirishilozim. YA’nibundatajribanio‘zlashtirishqobiliyatinio‘rganuvchanlikbilan, tajribaniamaldaqo‘llashsamaradorliginiumumiyintellektbilan, unio‘zgartirishnikreativlikbilanizohlashmumkin.

Muammolio‘quvtopshiriqlariechimiyuzasidanijodiyqarorqabulqilishdauningmohiyatinianglash, echimbo‘libxizmatqiladiganloyihalarniyaratishhamdaulardanengmaqbulinitanlashbilanbog‘liqjarayonlarkognitiv, divergenthamdakonvergentfikrlashningo‘zarobir-birinitaqozoetuvchiketma-ketligidaamalgaoshadi.

Kreativpedagogiktexnologiyasamaradorliginitadqiqetishdapedagogiktizimtarkibigapedagogikkuzatuvelementlarikiritilganligi, ya’nimazkurta’limtexnologiyasiniamalgaoshirishmuhimkasbiyjihatlarnishakllantirishgaqaratilganligigae’tiborberiladi.

Kreativliksifatlariquyidagilarsanaladi:

Креативлик негизида акс этувчи муҳим сифатлар

Pedagogikkreativlik:pedagogningan’anaviypedagogikfikrlashdanfarqliravishdata’lim vatarbiyajarayoninisamaradorligita’minlashgaxizmatqiluvchiyangig‘oyalarniyaratish, shuningdek, mavjudpedagogikmuammolarniijobiyhalqilishgabo‘lgantayyorgarliginitavsiflovchiqobiliyati.

Pedagogning kreativlik potensiali uning umumiy xususiyati sifatida aks etadi. U ijodiy faoliyatning dastlabki sharti va natijasi sanaladi. Mazkur sifat shaxsningo‘z-o‘zininamoyonqilishlayoqatigaegaliknivatayyorlikniifodalaydi. Qolaversa, kreativ potensial negizida har bir mutaxassisning shaxsiy qobiliyatlari, tabiiy va ijtimoiy quvvati yaxlit holda namoyon bo‘ladi.

Kreativ potensial bilish jarayoniga yo‘naltirilgan ijodkorlik bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, an’anaviy tafakkur yuritishdan farqli ravishda tafakkurning tezkorligi va egiluvchanligida, yangi g‘oyalarni yaratish, qobiliyati, shuningdek, shaxs xarakteriga xos jihatlar – bir qolipda fikrlamaslikda, o‘ziga xoslikda, tashabbuskorlikda, noaniqlikka toqat qilishda, zakovatli bo‘lishda aks etadi.
Pedagog kreativlik potensialiga ega bo‘lishi uchun kasbiy faoliyatida quyidagilarga e’tiborini qaratishi zarur:
- касбий фаолиятига ижодий ёндашиш;
- янги-янги ғояларни яратишда фаоллик кўрсатиш;
- илғор педагогик ютуқ ва тажрибаларни мустақил ўрганиш;
- ҳамкасблар билан педагогик ютуқлар хусусида фикр алмашиш

Har bir pedagogning o‘zini o‘zi rivojlantirishi va o‘zini o‘zi namoyon eta olishi bevosita uning kreativlik qobiliyatiga egaligi bilan bog‘liq.

Pedagogningkreativlikpotensialinirivojlantirishdaquyidagi metodlardanfoydalanish samarali sanaladi:Ижодий топшириқлар; Муаммоли вазиятлар; Индивидуал ишланмалар; Ижодий лойиҳалар“Заковат” мусобақаси ва б.

Odatda pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishlari pedagogik muammolarni hal qilishga intilish, ilmiy-tadqiqot ishlari yoki ilmiy loyihalarni amalga oshirish va o‘zaro ijodiy hamkorlikka erishishlari orqali ta’minlanadi.

Pedagog o‘z-o‘zidan ijodkor bo‘lib qolmaydi. Uning ijodkorlik qobiliyati ma’lum vaqt ichida izchil o‘qib-o‘rganish, o‘z ustida ishlash orqali shakllantiriladi va u asta-sekin takomillashib, rivojlanib boradi. Har qanday mutaxassisda bo‘lgani kabi bo‘lajak pedagoglarning kreativlik qobiliyatiga ega bo‘lishlari uchun talabalik yillarida poydevor qo‘yiladi va kasbiy faoliyatni tashkil etishda izchil rivojlantirib boriladi. Bunda pedagogning o‘zini o‘zi ijodiy faoliyatga yo‘naltirishi va bu faoliyatni samarali tashkil eta olishi muhim ahamiyatga ega. Pedagog ijodiy faoliyatni tashkil etishda muammoli masalalarni echish, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, shuningdek, pedagogik xarakterdagi ijod mahsulotlarini yaratishga alohida e’tibor qaratishi zarur.

Muammoli masala va vaziyatlarni hal qilar ekan, pedagogning masala echimini topishga ijodiy yondashishi unda hissiy-irodaviy sifatlarning rivojlanishiga yordam

beradi. Pedagog o‘z oldiga muammoli masalalarni qo‘yish orqali mavjud bilimlari va hayotiy tajribalariga zid bo‘lgan dalillar bilan to‘qnash keladi. Buning natijasida o‘z ustida ishlash, mustaqil o‘qib o‘rganishga nisbatan ehtiyoj sezadi.

Kreativlik potensialiga ega pedagog o‘zida quyidagi malakalarni namoyon eta oladi:
- бажариладиган вазифанинг моҳияти ва аҳамиятини белгилай билиш;
- масаланинг қўйилишини таҳлил қила олиш;
- масалани ҳал қилиш режасини тузиш;
- масалани ҳал қилишда самарали методлар (анализ, синтез, индукция, дедукция, таққослаш ва б.)ларни қўллаш;
- масалани ҳал қилиш усулларини танлай олиш;
- қабул қилинган қарорнинг тўғрилигини асослаш ва қайта текшириш;
- масалани ҳал қилишда кичик тадқиқот (изланиш)ни олиб бориш;
- масалани ҳал қилиш шароити, жараённинг бориши ва масала ечими якунларини умумлаштиришга оид далилларни расмийлаштириш

Pedagogning ilmiy-tadqiqot ishlari va ilmiy yoki ijodiy loyihalarni amalga oshirishi unda kreativlik potensialini yanada rivojlantiradi. Natijada pedagog:
- ижодий фикрлашга одатланади;
- илмий-тадқиқот фаолиятини олиб бориш кўникмаларини пухта ўзлаштиради;
- педагогика ёки мутахассислик фани ютуқлари ҳамда илғор тажрибалардан фойдаланиш имкониятларини мустақил таҳлил қилади;
- педагогик жамоа томонидан олиб борилаётган илмий тадқиқот ва ижодий лойиҳаларни
  бажаришда фаол иштирок этади

Pedagogningkreativpotensialiquyidagitarkibiyasoslarnio‘zichigaoladi:

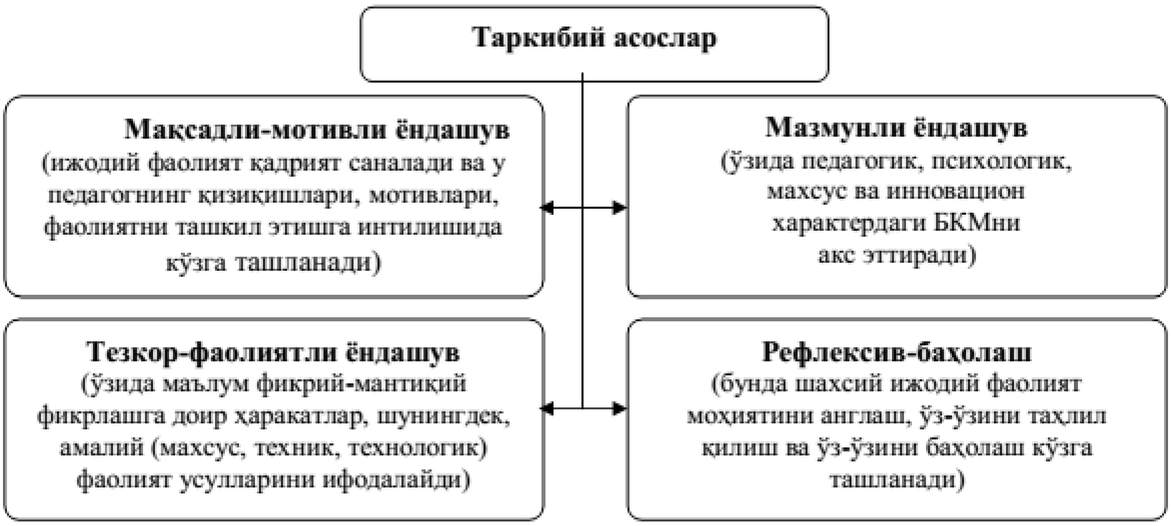

Педагог креатив потенциалининг таркибий асослари

Pedagogning kreativlik potensiali ko‘p darajali jarayon va u quyidagi tamoyillarga tayanadi:*Муаммоли характерга эгалик; Ижодий йўналтирилганлик; Имкониятларни ошириб бориш; Индивидуалликка эришиш; Креативликнинг ёрқин намоён бўлиши; Бир бутунлик, изчиллик ва тизимлилик; Шахснинг индивидуал хусусиятлари ва ҳаётий фаолиятда орттирган сифатларининг ўзаро*

Pedagogning krativlik potensiali darajasini aniqlovchi mezonlar quyidagilar sanaladi:Ташаббускорлик; Креатив қобилиятга эгалик; Креатив фаоллик; Изланувчанлик

Ushbu mezonlar pedagoglar kreativ potensialini uch darajada aniqlash imkonini beradi:

Pedagogkreativpotensialiningmuhimdarajalari		
№	**Darajalar**	**Darajaxususiyatlari**
1.	Yuqori	Muntazamravishdaturlitashabbuslarniilgarisuradi, kreativqobiliyatgaegaliginiizchilnamoyibetibboradi, kreativjihatdano‘tafaol, izlanuvchan
2.	O‘rta	Ba’zanuyokibutashabbusniilgarisuradi, kreativqobiliyatgaegaligimuntazambo‘lmasa-da, ammonamoyonbo‘ladi, kreativjihatdanbirqadarfaol, izlanuvchanbo‘lishgaintiladi
3.	Past	Garchiuyetarlichaasoslanmaganbo‘lsa-da, tashabbusniilgarisurshgaintiladi, kreativqobiliyatiyetarlichanamoyonbo‘lmaydi, izlanuvchanbo‘lishgaintilmaydi

Bolalarda kreativlik sifatlarini rivojlantirish yuzasidan Devid Lyuis tomonidan amaliy ko‘rsatmalar ishlab chiqilgan. Ko‘rsatma quyidagilardan iborat:

1. Bolalarning savollariga chidam bilan to‘g‘ri javob bering.
2. Ularning savollari va fikrlarini jiddiy qabul qiling.
3. Bolalarga o‘z ishlari bilan shug‘ullanishlari uchun alohida xona yoki burchak ajrating.
4. Agarda ijodiy jarayon bilan bog‘liq bo‘lsa, u holda bolani xonadagi tartibsizlik uchun koyimang.
5. Vaqti-vaqti bilan bolalarga ularni yaxshi ko‘rishingizni va ularni qanday bo‘lsalar, shunday qabul qilishlarini namoyon eting.
6. Bolalarga imkoniyatlariga mos yumushlarni buyuring.
7. Ularga shaxsiy rejalarini ishlab chiqish va qarorlar qabul qilishga ko‘maklashing.
8. Bolalarga faoliyatlarda yuqori natijalarga erishishlariga yordam bering.
9. Kamchiliklarini ko‘rsatgan holda bolani boshqalar bilan solishtirmang.
10. Bolani kamsitmang va o‘zini yomon, ojiz deb hisoblashishiga yo‘l qo‘ymang.
11. Uni mustaqil fikrlashga o‘rgating.
12. Bolani sevimli mashg‘ulotini tashkil yetishi uchun zarur buyumlar bilan qurollantiring.
13. Uni turli voqealarni o‘ylab topishga, fantaziya qilishga majburlang, bu jarayonda unga yordamlashing.
14. Bolani yoshlikdan o‘qib-o‘rganishga odatlantiring.
15. Doimo bolaning ehtiyojlariga e’tibor qarating.
16. Har kuni bola bilan yuzma-yuz suhbatlashish uchun vaqt toping.
17. Oilaga oid masalalarning muhokamasiga bolalarni ham jalb qiling.
18. Xatolari uchun bolani masxara qilmang.
19. Bolani har bir yutug‘i uchun maqtang.
20. Uning yutuqlarini maqtashda samimiy bo‘ling.
21. Bolani turli yoshdagi kishilar bilan muloqot qilishga o‘rgatib boring.
22. Uning borliqni anglashiga yordam beradigan amaliy tajribalarni o‘ylab toping.
23. Bolaga turli latta-puttalar bilan o‘ynashni taqiqlamang – bu uning tasavvurini boyitadi.
24. Uni muammoni topish va uni hal qilishga rag‘batlantiring.
25. Bolaga nisbatan o‘z munosabatingizni baholashda odil bo‘ling.
26. U bilan muhokama qilinadigan mavzularni cheklamang.
27. Bolaga qarorlarni mustaqil qabul qilish va uning uchun javobgar bo‘lish imkonini bering.
28. Bolaga uning shaxs bo‘lib shakllanishi uchun yordam bering.
29. Bolaga uning uchun foydali bo‘lgan teleko‘rsatuvlarni tomosha qilishi va radio eshittirishlarni tinglashi uchun ko‘maklashing.
30. Uni o‘z qobiliyatlarini ijobiy qabul qilishga odatlantirib boring.

31. Bolani kattalardan mustaqil bo‘lishga o‘rgatib boring.

32. Bolaning o‘ziga va uning sog‘lom fikrga egaligiga ishoning.

33. Bolaga “Men ham buni bilmayman” deb, uni muvaffaqiyatsizliklarga bee’tibor bo‘lishga o‘rgatmang.

34. Bolaga, garchi u ishning ijobiy natijaga ega bo‘lishiga ishonmasa-da, boshlangan ishni oxiriga etkazishi uchun imkoniyat yarating.

35. Kundalik daftar yuriting va unga bolada kreativ qobiliyat shakllanishini qayd etib boring.

Nazoratuchunsavollar:

1. Ta’limda "innovatsion jarayonlar" termini nimani anglatadi?

2. Innovatsion faoliyatdagi akmeologik yondashuvga izoh bering.

3. Innovatsion faoliyatdagi "kreativlik" deganda siz nimani tushunasiz?

4. Innovatsion faoliyat tarkibidagi "refleksiya"ni tushuntirib bering.

5. Innovatsion faoliyatni shakllantirish shartlarini izohlab bering.

6.“Kreativlik” tushunchasiqandayma’nonianglatadi?

7. P.Torrensning fikricha, kreativliknegizidaqandayko‘nikma-malakalarnamoyonbo‘ladi?

8. Kreativlikkaxosengmuhimsifatlarqaysilar?

9. Shaxsningkreativlikxususiyatlariqaysiyoshdako‘zgatashlanadi?

10. Bolalardakreativliknirivojlantirishdaqandayshartlargaamalqilishzarur?

11. Qandayomillarshaxsdakreativliknirivojlantirishgato‘sqinlikqiladi?

12. P.Torrensshaxskreativligio‘zidaqandaybelgilarninamoyonqiladidebhisoblaydi?

13. SHaxskreativliginianiqlovchitestlarnechaturgabo‘linadi?

14. Pedagogikkreativliknima?

15.“Pedagogningkreativlikpotensiali” deganda nimani tushunasiz?

16. Pedagog kreativlik potensialiga ega bo‘lishi uchun nimalarga e’tibor qaratishi zarur?

17. Pedagogningkreativlikpotensialinirivojlantirishdaqanday metodlardanfoydalanish mumkin?

18. Kreativlik potensialiga ega pedagog o‘zida qanday malakalarni namoyon etadi?

19. Pedagogningkreativlikpotensialiqanday tarkibiyasoslarnio‘zichigaoladi?

20. Pedagogning kreativlik potensiali qanday tamoyillarga tayanadi?

21. Pedagogning krativlik potensiali darajasini aniqlovchi mezonlar qaysilar sanaladi?

22. Pedagogning kreativlik potensialini qanday darajalarda aniqlash mumkin?

10-MAVZU.PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI

Reja:

1.Pedagogik texnologiyalar.

2. Pedagogik texnologiyalar darajalari

3. Pedagogik texnologiyalarni rasmiylashtirish usullari va tuzilishi.

4. Pedagogik texnologiyalarga talablar va texnologikligi mezonlari.

5. Pedagogik texnologiyalarning ilmiy asoslari.

6. Pedagogik texnologiyalarning rivojlanish bosqichlari

7. Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik texnologiyalar markazlari

Adabiyotlar:

1. Azizxodjaeva N.N Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat -T., 2006.

2. Azizxodjaeva N.N O‘qituvchi mutaxasisligiga tayyorlash texnologiyasi –T., 2000.

3. Saidaxmedov N.S. YAngi pedagogik texnologiyalar -T: Moliya nashr., 2003

4. «Pedagogik texnologiyalar» kafedrasining o‘quv-uslubiy majmuasi., T.2010

Pedagogik texnologiyalar

Pedagogikaga oid adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, hozirgi davrda **pedagogik texnologiya** tushunchasi ta’lim amaliyoti va nazariyasi ilmdan mustahkam o‘rin egalladi, lekin uni pedagogikaning mukammal lug‘atlari (tezaurus)dagi o‘rni hali noma’lumligicha bo‘lmay qolmoqda.

Pedagogik texnologiya tushunchasining shakllanishi va rivojlanishi tarixida turli qarashlar mavjud bo‘lgan: u texnik vositalar haqidagi ta’limot deb hamda o‘qitish jarayonini loyihalashtirilgan holda izchil va muntazam tashkil etish deb talqin qilingan. Hozir pedagogik texnologiyalarning bir qancha ta’riflari mavjud.

N.F.Talizinahar bir pedagog real pedagogik jarayonni tashkil etishdan oldin o‘quv jarayoni haqida *texnologik darajada bilimlar tizimini bilib olgan bo‘lishi shart* deb hisoblaydi. U fan va amaliyot oralig‘ida tamoyillarni olg‘a suruvchi, metodlar ishlab chiquvchi, ularni izchil qo‘llash kabi masalalar bilan shug‘ullanuvchi alohida fan bo‘lishi kerak, deb hisoblaydi, ularsiz pedagogik jarayon asoslanmay qoladi.

Ayrim mualliflar o‘qitish texnologiyalariga fan va san’at oralig‘idagi fan deb qaraydilar, boshqalari uni loyihalash bilan bog‘laydilar.

Shunday qilib, bir yondashuvda o‘qitish texnologiyalari o‘kitishning barcha vositalarini qamrab olgan qandaydir jihozlash sifatida ham belgilanadi. Unda texnologiya o‘quv jarayonini texniklashtirishni taqozo qiladi.

Boshqa yondashuvda texnologiyaga ta’lim amaliyotini yangi yoki zamonaviylashtirilgan bilimlar bilan ta’minlashning usuli sifatida qarashga imkoniyat beradi. Bunda texnologiyaga ta’limning ilmiy tamoyillari va amaliyotini tatbiq etish sifatida qaraladi.

Texnologiya tushunchasi 60-yillardagi Amerika va G‘arbiy Evropada ta’limni isloh qilinishi bilan bog‘liq ravishda kirib keldi. B.Blui, J. Koroll, P.YA.Galperin, V.I.Davidov, N.A.Menchinskaya, Z.I.Kalmыkova, L.I. Zankov texnologiyalari mashhur. O‘qitishni tashkil qilishning texnologik yondashuvlari V.P.Bespalko, N.F.Talizina, L.M.Fridman, YU.N.Kulyutkina, G.S.Suxobskoy, T.V.Kudryavsev, A.M. Matyushkin, M.I.Maxmutov kabi aksariyat psixolog va didaktikachilarga taalluqlidir.

Pedagogik texnologiyada hali ko‘p aniqlanmagan masalalar bor, bu muammoni tadqiq etish o‘qitish texnologiyasining tushunchasi va metodologik mohiyatini aniqlash bilan bog‘liq.

Pedagogik texnologiya o‘ziga xos va potensial yaratiladigan pedagogik natijalarga erishish uchun pedagogik tizimning barcha tashkiliy tomonlariga aloqador nazariy va amaliy (ta’lim tizimi doirasida) tadqiqotlar sohasi sifatida belgilanadi.

Pedagogik texnologiya mohiyatini yoritish uchun pedagog-didaktikachilar tomonidan berilgan ta’riflarga to‘xtalishni maqsadga muvofiq deb topamiz.

«Pedagogik texnologiya – psixologik va pedagogik o‘gitlar yig‘indisi bo‘lib, shakllar, metodlar, usullar, o‘qitish yo‘llari, tarbiyaviy vositalarning maxsus

to‘plamidir. Ayni zamonda u pedagogik jarayonning tashkiliy-metodik omilini ham bildiradi» (B.Lixachev).

«Pedagogik texnologiya – pedagogik maqsadlarga erishishda foydalaniladigan shaxsiy imkoniyatlar, jihozlar va metodologik vositalarda amalda bo‘lishning tizimli yig‘indisi va tartibini bildiradi» **(**M.V.Klarin**).** *«Pedagogik texnologiya* – talaba va o‘qituvchining ularga zarur sharoit yaratish orqali o‘quv jarayonini loyihalashtirish, tashkil etish hamda o‘tkazish bo‘yicha ular pedagogik faoliyatining har tomonlama o‘ylangan modelidir». (V.M.Manaxov).

«Pedagogik texnologiya - avvaldan berilgan tavsifga ko‘ra asoslangan didaktik jarayonlarning joylashtirilishi bo‘yicha ishlab chiqilgan maqbul tizim va tamoyillar mohiyatini belgilovchi ilmiy tadqiqot va didaktikaning muayyan yo‘nalishi» (I.P.Podkasistiy).

«*Pedagogik texnologiya* - ta’lim jarayoniga nisbatan o‘ziga xos yondoshuv; ijtimoiy-мuщandislik tafakkurining pedagogik ifodasi, texnokratik ongning pedagogikaga ko‘chirilgan tasviri, ta’lim jarayonining muayyan standartidir»(B.L.Farberman).

«Pedagogik texnologiya - *d*idaktik maqsad,talab etilgan o‘zlashtirish darajasiga erishish, ta’lim jarayonini avvaldan loyihalashtirish» (U.N.Nishonaliev).

«Pedagogik texnologiya - o‘qituvchining o‘qitish (tarbiya) vositalari yordamida o‘quvchilarga muayyan sharoit va izchillikda ta’sir ko‘rsatish hamda mazkur faoliyatning mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan sifatlarni shakllantirish jarayoni» (N.Saidahmedov).

«Pedagogik texnologiya – bu ta’lim shakllarini jadallashtirish vazifasini ko‘zlagan o‘qitish va bilimlarni o‘zlashtirishning barcha jarayonlarini texnika va inson omillarida va ularning birgalikdagi harakatlari vositasida yaratish, tatbiq etish va belgilashning izchil metodidir» (YUNESKO).

Bu ta’riflar tahlilidan pedagogik texnologiya natijani qo‘lga kiritish uchun ta’lim doirasida zarur bo‘lgan vositalar tizimini rejalashtirish va tatbiq etish degan xulosaga kelish mumkin.

Ta’lim texnologiyasi deganda ta’limning belgilangan maqsadi va talabaning bilim darajasiga ko‘ra o‘quv faoliyatini boshqarishning nazariy loyihasi va pedagogik tizimning amalda bo‘lishini ta’minlovchi zarur vositalar tizimi tushuniladi.

Ta'lim texnologiyali muammolari, mualliflik maktablari va o'qituvchi-novatorlarning ulkan tajribalari doimiy ravishda umumlashtirishni va sistemalashtirishni talab etadi. Sistemani tashkil etuvchi poydevor asosi sifatida pedagogika uchun yangi bo'lgan tushunchadan foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi - pedagogik jarayonlarni taxlil qilish va loyihalashtirishga yangicha "texnologik" yondoshish va "texnologiya". Pedagogik texnologiya tushunchasi pedagogik leksikaga mustahkam kirib keldi. Ammo uni tushunish va ishlatishda turlicha o'qishlar katta farqi bor. Bugungi kunga kelib pedagogik texnologiya tushunchasini 300 dan ortiq ifodalanishi mavjud.

"Pedagogik texnologiya" tushunchasi uchta aspektlar bilan taqdim etilishi mumkin:

1) Ilmiy pedagogik texnologiya - o'qitishning maqsadi, mazmuni va metodlarini o'rganuvchi va ishlab chiquvchi, pedagogik jarayonlarni loyihalashtiruvchi pedagogik fanning bir qismidir.
2) Protsessual- ta'rifiy: jarayonni tasvirlash o'qitishning ko'zda tutilgan natijalariga erishish uchun vositalar va maqsad, metodlar to'plami.
3) Protsessual-amaliy: texnologik jarayonni amalga oshirilishi, hamma shaxsiy, instrumental va metodologik pedagogik vositalarning ishga solinishi.

SHunday qilib, pedagogik texnologiya o'qitishning eng samarali yo'llarini izlovchi fan sifatida ham, o'qitishda qo'laniladigan usullar, prinsiplar va boshqaruvlar sistemasi sifatida ham, o'qitish haqiqiy jarayoni sifatida ham ishtirok etadi.

Pedagogik texnologiyalar darajalari.

"Pedagogik texnologiya" tushunchasi ta'lim amaliyotida uchta tartib bilan bir-biriga bog'liq darajalarda ishlatiladi.

1. Umumpedagogik (umumdidaktik) daraja: umumpedagogik (umumdidak-tik, umumtarbiyaviy) texnologiya ta'limning ma'lum bosqichida ushbu region, o'quv yurtida yaxlit ta'lim jarayonini ifoda etadi. Bu erda pedagogik texnologiya pedagogik tizimga o'xshashdir: unga o'qitishning maqsadlari, mazmuni, vosita va metodlari to'plami, faoliyat ob'ekti va sub'ekti algoritmi kiradi.

2. Xususiy metodik (fan) darajasi: xususiy metodik pedagogik texnologiya "xususiy metodik" ko'rinishida qo'llaniladi, ya'ni bir fan, sinf, o'qituvchi doirasida o'qitish va tarbiyalash ma'lum mazmunini amalga oshirish uchun metodlar va vositalar to'plami sifatida ishlatiladi.

3. Lokal (modulli) darajasi: lokal texnologiya o'quv-tarbiyaviy jarayonning alohida qismlari, xususiy didaktik va tarbiyaviy masalalarni hal etish

texnologiyasidan iborat (alohida turdagi faoliyat, tushunchalar shakllantirish, alohida shaxsiy sifatlarni tarbiyalash, dars texnologiyasi, materiallarni takrorlash va tekshirish texnologiyasi, mustaqil ishlar texnologiyasi va boshqalar).

Bundan tashqari texnologik mikrostrukturalarni ham ko‘rsatdilar: usullar, qismlar, elementlar va boshqalar. Texnologik mantiqiy tizimga tizilar ekan ular yaxlit pedagogik texnologiyani tashkil etadilar.

Pedagogik texnologiyalarni rasmiylashtirish usullari va tuzilishi

Texnologik sxema – texnologik jarayonni shartli ravishda tasvirlash, ularni alohida qismlarga ajratish va ular orasidagi mantiqiy bog‘liqliklarni ko‘rsatish.

Texnologik xarita - qadamma-qadam, bosqichma-bosqich harakatlar ketma-ketligi ko‘rinishida (ko‘pincha grafik shaklda) qo‘llaniladigan vositalarni ko‘rsatib jarayonni tasvirlash.

Texnologik nyuanslar. Adabiyotlarda va maktablar ishlari amaliyotida pedagogik texnologiya termini pedagogik tizim tushunchasi sinoniumi sifatida qo‘llaniladi. Sistema tushunchasi texnologiya tushunchasidan ko‘ra kengroq bo‘lib, faoliyatning ob’ekti va sub’ektlarini ham o‘z ichiga oladi.

Texnologiya metodikasidan natijalarining mustahkamligi, qayta yangilanishi, ko‘plab “agarda” ikkilanishlarining yo‘qligi bilan farq qiladi (agarda iste’dodli o‘quvchi bo‘lganida, agarda qobiliyatli bolalar, agarda ota-onalar...).

Texnologiyalar va metodikalarning aralashtirib yuborilishi ba’zan metodika texnologiya tarkibiga kirishiga, ba’zan esa aksincha, u yoki bu texnologiyalar - o‘qitish metodikasi tarkibiga kirishiga olib keladi.

1-ma’ruzada pedagogik texnologiya haqidagi tushunchalardan texnologiya o‘quv jarayoni - o‘qituvchi va o‘quvchining faoliyati, uning tuzilishi, vositasi, metodlari va shakllari bilan yaqin bog‘liqdir. SHuning uchun pedagogik texnologiya tuzilishiga quyidagilar kiradi:

1. Konseptual asosi.
2. O‘qitishning mazmunli qismi:

- o‘qitish maqsadlari – umumiy va xususiy, aniq;
- o‘quv materiali mazmuni.

3. Protsessual qismi – texnologik jarayon:

- o‘quv jarayonini tashkil etish;

- o‘quvchilar o‘quv faoliyati metodlari va shakllari;

- materiallarni o‘zlashtirish jarayonini boshqarish bo‘yicha o‘qituvchining faoliyati;

- o‘quv jarayoni diagnostikasi.

Pedagogik texnologiyalarga talablar va texnologikligi mezonlari.

Har qanday pedagogik texnologiya ba’zi bir metodologik talablarga yoki texnologiklik mezonlariga javob bera olishi kerak. Pedagogik texnologiyalarning asosiy sifatlari quyidagilarda ifoda etiladi:

1. Konseptuallik. Har bir pedagogik texnologiyaga ta’lim maqsadlariga erishish falsafiy, psixologik, didaktik va ijtimoiy-pedagogik asoslarini ichiga oluvchi ma’lum ilmiy konsepsiyaga tayanish xos bo‘lishi kerak.
2. Sistemalilik. Pedagogik texnologiya sistemalilik belgilariga ega bo‘lishi kerak: jarayonning mantiqi, uning hamma qismlari bog‘liqligi, yaxlitligi.
3. Boshqariluvchanlik. O‘qitish jarayoni diagnostik maqsadni ko‘zlash, rejalashtirish, loyihalashtirish, bosqichma-bosqich diagnostika qilish, natijalarni tuzatish maqsadida vosita va metodlarni o‘zlashtirish mumkinligini ko‘zda tutadi.
4. Samaralilik. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar aniq sharoitlarda mavjud va natijalar bo‘yicha samarali, harajatlar bo‘yicha optimal bo‘lishi, o‘qitishning ma’lum standartiga erishishni kafolatlashi kerak (ya’ni, 70% foizdan ortiq o‘quvchilar “yaxshi” bahoga va “a’lo” bahoga o‘qishlari kerak).
5. Qayta yangilanish. Pedagogik texnologiyani boshqa bir turdagi ta’lim muassasalarida, boshqa sub’ektlar bilan qo‘llanilishini (takrorlanishini, qayta tiklanishini) nazarda tutadi.

Pedagogik texnologiyalarning ilmiy asoslari.

Falsafiy nuqtai nazarlar ta’lim mazmunida, o‘quv fanlari mazmunida ancha aniq kuzatiladi. Ammo ko‘pincha ularning g‘oyaviylik yo‘nalishlarida birlik bo‘lmaydi, yagona umumiy falsafiy asoslar yo‘q. O‘zbekiston Respublikasida zamonaviy ta’lim mazmuni ana shunday ziddiyatlar bilan farq qiladi.

Ta’limning metodlari va vositalarida falsafiy asoslarni aniqlash qiyinroq. Bir xil metodlar g‘oyalari bo‘yicha umuman qarama-qarshi texnologiyalarda qo‘llanilishi mumkin. Shuning uchun bir texnologiya u yoki bu falsafiy asosga moslanishi mumkin (misol uchun: o‘yin).

Zamonaviy jamiyatshunoslikda u yoki bu darajada ta’lim jarayonida mavjud bo‘lgan falsafiy yo‘nalishlar, maktab, oqimlar ko‘p turlari mavjud.

Umumpedagogik texnologiyalarda asosiy falsafiy muammolari

Pedagogik texnologiyalar konsepsiyalarida eng aniq koʻrinadigan bir necha bir-biriga mos falsafiy asoslarni ajratib koʻrsatamiz: materializm va idealizm, dialektika va metafizika sseptizm va tabiiy muvofiqlik, insonparvarlik va antiinsonparvarlik, antroposofiya va teosofiya, pragmatizm va ekzistensializm.

Materializm. Ta’lim ma’lumotlari milliy zahiralarida – Oʻzbekistonning - oʻquv metodik adabiyotlarda eng avval dialektik-materializm falsafiy yoʻnalishlar aks ettirilgan: maktab ta’lim muammolarini boshqacha tushunish sobiq sovet davrida bema’ni hisoblangan. An’anaviy ta’lim tizimi aynan ana shu falsafaga asoslangan. SHu bilan birga jahon pedagogika fani va amaliyotida har tomonlama rivojlanish (ma’naviy, gʻoyaviy, intellektual, estetik, jismoniy) masalasini samarali hal etuvchi dunyoqarash muammolariga bir qator alternativ yondoshishlar mavjud.

Insonparvarlik – insonni shaxs sifatida qadrlovchi, uning erkinligi, baxti, rivojlanishi va hamma qobiliyatlarini namoyon etish huquqini tan oluvchi dunyoqarash sistemasi. Bu sistema inson farovonligini ijtimoiy hodisani baholash mezoni, tenglik prinsipini – haqiqat, insoniylikni esa – jamiyatdagi munosabatlar istalgan qoidalari deb hisoblaydi.

Insonparvarlik falsafasiga antroposofiya, pedotsentrizm, erkin tarbiyalash, tabiati muvofiqligi, neopizitivizm, pozitiv ekzistensilizm kabi yoʻnalishlar qoʻshiladi.

Teosofiya diniy yoʻnalish maktablari mazmun asosi hisoblanadi. Teosofiya insonparvarlik paradigmasi xalq pedagogikasida ancha chuqur ildizlarga ega, yoshlarda yomonlik va yaxshilik, shavqatlilik xulqi haqida tasavvurlarini ancha toʻgʻri shakllantiradi.

Antroposofiyamuataassiblik tuzilishlar, sektantliklar bilan hech qanday bogʻliqligi yoʻq, u moddiy emas, ma’naviy qadriyatlarni oʻrganishga qaratilgan dunyoqarashga qat’iy moʻljallangan maqsadni koʻzlaydi, u hayot maqsadi haqidagi, mazmuni haqidagi safollarga javob beradi. Pedotsentrizm falsafasi antroposofiyasiga yaqin.

Pedotsentrizm – falsafiy tarbiyaning bir yoʻnalishi boʻlib, u bolaning qiziqishlari va talablarini birinchi oʻringa qoʻyishdan kelib chiqadi. Pedagogikaning asosiy vazifasi bolalar rivojlanishi uchun sharoitlar yaratish deb biladi.

Ekzistensializmning falsafiy konsepsiyasi “inson o‘zidan ima qilsa ana shudir” tezisidan kelib chiqadi. Klassik ekzistensializm vakillari ekzistensiya ma’nosini, uning ma’naviy mohiyatini negativ xususiyatli xissiyot va kayfiyatlardan (qo‘rquv, gunohkorlik, noumidlik) iborat deb bilganlar, neaekzistensialistlar esa ko‘tarinkilik, sovuqqonlik, ishonch, kelajakka ishonish va umid xissi kabi fazilatlar bilan ekzistensiyani boyitib, ba’zi gumanistik g‘oyalarni asos qilib oladilar. Ana shu xislatlar hisobiga deb hisoblaydilar ular, insonning ma’naviy tanlovi ongli va aniq bo‘ladi, uning dunyoga faol munosabati muhim sharti bo‘lib ishtirok etadi.

Muvaffaqiyatga erishish inson hayotining asosiy maqsadi deb hisoblab, tarbiyaning pragmatik konsepsiya tarafdorlari insonni oldiga yuksak maqsadlar qo‘yish, ijtimoiy g‘oyalarga intilishlardan ozod etib muvaffaqiyatni inson hayoti faqatgina individual doirasi bilan chegaralaydilar.

Zamonaviy neopragmatik falsafa shaxsning individuallistik nuqtai nazari va uni insonparvarlik yo‘nalishi qarama-qarshiliklarini murosaga keltiradi.Insonparvarlik yo‘nalishiga alternativ deb ssientistik – texnokratikkonsepsiyasi hisoblanadi. Ratsionalizm, ochiq-oydin insonparvarlikka qarshi nazariya (Irqiy, millatchilik va boshqalar).

Ssientizm dunyoqarash yo‘nalishi sifatida insoniy jamiyat madaniyati tizimida fan va texnikaning rolini absolyutizatsiyalashda o‘zini namoyon etadi. Paradigma sifatida qaraladigan umuman ilmiy bilim namunalari tabiiy va aniq fanlarga xos bo‘lgan bilimlar qurish uslubi va umumiy metodlari absolyutlashtiriladi. Ssientik ko‘rsatmalar aniq va texnik fanlarga tashqi taqlid qilishda ifoda etiladi: matematik belgilarni sun’iy qo‘llashda, sxemalashtirishda, nazariylashtirishda, texnologiyalashtirish va texnikalashtirishda.

“Pedagogik texnologiya”ning rivojlanish bosqichlari.

XX asrning 20-yillarida “pedagogik texnologiya” termini birinchi bor pedagogika bo‘yicha asarlarda tilga olingan. SHu vaqtning o‘zida yana bir boshqa – “pedagogik texnika” termini ham tarqaldi. U pedagogik ensiklopediyada 30-yillarda o‘quv mashg‘ulotlarini aniq va samarali tashkil etishga qaratilgan uslublar va vositalar sifatida ifodalangan. Pedagogik texnologiyalarga o‘quv va laboratoriya uskunalari bilan ishlash, ko‘rgazmali qo‘llanmalardan foydalanishlar mahoratlari ham kiritilgan.

O‘tgan asrning 40-50-yillarida, o‘qitish - o‘quv jarayonlarisha texnik vositalarni tatbiq etish boshlanganida, “ta’lim texnologiyasi” termini paydo bo‘ldi, u keyingi yillar davomida “pedagogik texnologiyaga” aylantirildi.

60-yillar o‘rtalarida bu tushunchaning mazmuni chet ellarda pedagogik nashrlarda va xalqaro konferensiyalarda keng muhokama etildi, natijada ushbu sohada turli mamlakatlarda (AQSH, Angliya, YAponiya, Fransiya, Italiya, Vengriya) va darajasiga qarab uni talqin qilish ikki yo‘nalishi belgilandi.

Birinchi yo‘nalish tarafdorlari texnik vositalar va dasturlashtirilgan o‘qitish vositalarini qo‘llash zarurligini ta’kidladilar (technology in education).

Ikkinchi yo‘nalish tarafdorlari esa o‘quv jarayonini tashkil etish samaradorligini oshirish va pedagogik g‘oyalarning texnikaning keskin rivojlanishidan ortda qolishini yo‘qotish muhim deb hisobladilar. SHunday qilib 1-yo‘nalish “o‘qitishda texnik vositalar” sifatida belgilandi, biz biroz keyinroq yuzaga kelgan 2-yo‘nalish “o‘qitish texnologiyasi” yoki “o‘quv jarayoni texnologiyasi” sifatida belgilandi.

70-yillarning boshlarida turli xildagi o‘quv uskunalarini va o‘quv vositalarini modernizatsiyalashtirish zarurligi anglab etildi. Bularsiz o‘qitishning sifatliligi va samaradorligiga erishib bo‘lmas edi.

60-yillar o‘rtalari va 70-yillarning boshlaridaAQSH, Angliya, YAponiya, Italiya kabi yuksak rivojlangan davlatlarda pedagogik texnologiyalar masalalari bilan shug‘ullanuvi jurnallar nashr etilar edi, keyinchalik bu muammo bilan ixtisoslashtirilgan tashkilotlar va markazlar shug‘ullana boshlaydi.

Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik texnologiyalar markazlari

AQSH 1971 yil – “Pedagogik kommunikatsiyalar va texnologiyalar bo‘yicha AQSH Assotsiatsiyasi”. Hozirgi kunda mamlakat bo‘ylab va Kanadada bu kengashning 50 ta filiallari ish olib bormoqda. AQSHda 1961 yilda “Pedagogik texnologiya” jurnali (Educational Technology), 1971 yilda esa – “Audiovizual o‘qitish” jurnali nashr etila boshlandi.

Angliya 1967 yil - Pedagogik texnologiya bo‘yicha Milliy kengash tuzilgan. 1964 yildan boshlab “Pedagogik texnologiya va o‘qitishni dasturlashtiri” (*Educational Technology progratted tearning*) jurnalini, 1971 yilda – “Pedagogik texnologiya” jurnalini nashr eta boshlandi.

Yaponiya - Pedagogik texnologiyalar muammolari bilan 4 ta ilmiy tashkilotlar shug‘ullanadi. 1967 yilda “Pedagogik texnologiyalar bo‘yicha Milliy kengash”

tashkil etildi, uning filiallari 22 ta davlat universitetlarida joylashtirilgan. 1965 yildan boshlab YApon tilida har uch oyda “Pedagogik texnologiya” jurnaliva ingliz tilida yiliga ikki marta “Pedagogik texnologiyalar sohasida tadqiqotlar” jurnali nashr etiladi. YAqinda “Pedagogik texnologiyalar bo‘yicha umumyapon Markaziy kengashi” tashkil etildi, u muammolar bo‘yicha xalqaro aloqalar o‘rnatish bilan ham shug‘ullanadi.

Italiya – 1971 yili pedagogik texnologiyalar bo‘yicha Milliy markaz tashkil etildi va “Pedagogik texnologiyalar” jurnali nashr etiladi.

Vengriya - 1973 yili o‘qitish texnologiyasi Davlat Markazi tashkil etildi.

“Texnologiya” tushunchasi bu vaqtda ideologik nuqtai nazardan qabul qilinmagan edi. “Maktab va ishlab chiqarish” jurnali nashr etila boshlandi.

O‘qitish texnologiyasi bo‘yicha Xalqaro seminarda (Budapesht, 1977) sovet olimi S.G. SHapovalenko o‘qitish jarayonining uchta texnologik prinsiplarini ko‘rsatdi:

1. Bilim va texnikani mukammal egallash.
2. Audiovizual materiallari fondi bilan tanishish.
3. Ulardan samarali foydalanish metodikasini bilish, shu jumladan ijodiy yondoshishi rivojlanishi ham.

Vengriya olimi L. Salai “o‘qitish texnologiyasi” tushunchasiga rejalashtirish, maqsadlarni taxlil qilish, o‘quv-tarbiyaviy ishlar jarayonini ilmiy tashkil etish, samaradorligini oshirish maqsadida eng muhim vosita va materiallarni tanlashni kiritib o‘qitish jarayonini tashkil etuvchilarni doirasini ancha kengaytirdi. E. Bisterski va J. Sellerlar (AQSH) to‘plagan ma’lumotlar bo‘yicha o‘qitish texnikasi faqatgina yordamchi vosita va yangi sistemadan iborat bo‘libgina qolmay, balki o‘qish jarayoni tashkiliy shaklini, metodi va mazmunini o‘zgartirib uning rivojlanishida katta rol o‘ynaydi. Bu esa o‘z navbatida o‘qituvchilar va o‘quvchilar pedagogik fikrlashlariga katta ta’sir ko‘rsatdi.

SHunday qilib, o‘tgan asrning 70-yillari oxiri 80-yillari boshlarida texnika rivojlanishi va chet elda ta’limning kompyuterlashtirilishi boshlanishi oqibatida “o‘qitish texnologiyasi” va “pedagogik texnologiya” tushunchalari o‘quv tarbiyaviy jarayonni tashkil etish va boshqarish vositalari, metodlari sistemasi sifatida tushunila boshlandi:

1. Amaliy masalalarni echish uchun sistemali bilimlarni qo‘llash.
2. O‘quv jarayonida texnik vositalardan foydalanish.

Quyidagi shartlarga amal qilgan holda o‘qishda yuqori natijalarga erishish mumkin:

1. O‘quvchi tomonidan o‘qishga faol munosabatlarni shakllantirganda.
2. O‘quv materiallarini ma’lum ketma-ketlikda berilganida.
3. Aqliy va amaliy faoliyat uslublarini mashqlarda namoyish etish va mustahkamlash.
4. Bilimlarini amalda qo‘llash.

Bu konsepsiyaning muhim vakillari I.M. Sechenov, I.P. Pavlov, S.L. Rubinshteyn, YU.A. Samarin va boshqalar hisoblanadilar.

Assotsiativ-reflektorli konsepsiyasi doirasida tushunchalar shakllantirish nazariyasi ishlab chiqildi, uning mazmuni o‘qitish jarayoni olayotgan bilimlarini umumlashtirish va ma’lum tushunchalar tashkil etish sifatida tushuniladi.

Tushunchalarni yuzaga keltirishga bolalarni aqliy harakatlar usullariga o‘rgatish yo‘li bilan erishiladi – taqqoslash, umumlashtirish, abstraktlashtirish. O‘rgatish faoliyati nazariyasi asoslari A.S. Vigotskiy, S.L. Rubinshteyn, A.N. Leontev, P.YA. Galperin, D.B. Elkonin va boshqalar asarlaridan boshlangan.

Neyrolingvistik dasturlashtirish nazariyasi (NLP)

O‘qitish jarayonini ma’lumotlarni insonning nerv sistemasi orqali harakati ko‘rinishida tasavvur qiladi. NLP modelida quyidagilar ko‘rsatiladi:

1. Ma’lumotlarga kirish, uni saqlash, qayta ishlash va chiqish – u yoki bu shaklda qayta tiklash.
2. Ikki turdagi ma’lumotlar uzatish: sensorli (neyro) va verbal (lingvo), ana shundan “neyrolingvistik” degan nomi kelib chiqqan.
3. Axborotlar o‘tish kanallari vizual, audioal yoki kinestik (tegib ko‘rish) rivojlanishi bilan farq qiluvchi uch turdagi, bolalar uch modalligi.
4. Ikki turdagi bolalar, miyaning turli yarim sharli rivojlanishi bilan farq qiluvchi: chap yarim shari (mantiqiy, verbal fikrlash jarayonlari) va o‘ng yarim shari (bunda emotsional jarayonlari jamlangan).

Har bir bola nerv sistemasining xususiyatlari individual tuzilishiga, ular foydalanayotgan vositalar va metodlar samaraliligi yoki samarasizligini belgilaydi.

Nazorat savollari:

1. Pedagogik texnologiyalar asosiy darajalarini aytib bering.
2. Pedagogik texnologiya tuzilishiga nimalar kiradi.
3. Pedagogik texnologiyalarga talablar (texnologikligi mezonlarini) ifodalab bering.
4. Ta’limning falsafiy asosi va mazmunli konteksti o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik nimadan iborat?

5. Umumpedagogik texnologiyalardagi asosiy falsafiy konsepsiyalar bo‘ shva kuchli tomonlarini taxlil qiling.
6. SHaxs psixik rivojlanishi asosida qanday omillar yotadi? Misol keltiring.
7. O‘zbekistonda ta’lim tizimi asosida ijtimoiy tajribani o‘zlashtirish qanday konsepsiyasi yotadi. SHaxsiy tajribangizdan misol keltiring.
8. Siz o‘z pedagogik amaliyotingizda bilimlar o‘zlashtirish qaysi konsepsiyasidan foydalangan bo‘lar edingiz? Nima uchun?

AMALIYMASHG‘ULOT

“MAXSUS FANLARNI O‘QITISH” FANI BO‘YICHAAMALIYMASHG‘ULOTLARMAZMUNI

Amaliymashg‘ulot. Mavzu: Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasiga kirish (2-soat)

Reja

1. Ta’lim-tarbiya hamisha jamiyat taraqqiyotining asosi

2.Mahsus fanni o‘qitish metodikasi fanining predmeti, maqsadi, vazifalari

3.O‘qitish metodikasi tushunchasi

4. Didaktika va metodikaning maqsadi:

5. Mahsus fanlarni o‘qitish metod va vositalari, metodlarning o‘quv-tarbiya jarayonidagi vazifalari.

6. O‘qitishning asosiy qoidalari:

Aqliy hujum (15-minut)

Bu faoliyat quyidagi savollarda o’z ifodasini topadi:
1. Kimlar o‘qitiladi?
2. Kimlarni o‘qitish kerak?
3.O‘qitish orqali qanday maqsadlarga erishish mumkin?
4. Maqsadga erishish uehun nimani, qanday o‘qitish kerak?
5. Nazariyvaamaliydarslardaqaysimetodlarniqo'Ilab,darso‘tish kerak?
6. Nazariy va amaliy darslarni qanday sharoitda o‘tkazish kerak?
7. O‘qitishni qaisi y‘o‘l bilan tashkil qilish kerak?
8. Qo‘yilganmaqsadgaerishishnitekshirishuchunnatijalarqanday baholanadi?

Topshiriqqa asoslangan ta’lim texnologiyasi (20-minut)

Darsni qanday o‘tish borasida aniq bir qarorga kelishda, asosiy mo‘ljal olishda darsni nimaga qaratilganligi muhim ahamiyatga ega. Agar:
•maqsadgaerishish mo‘ljalgaolinadiganbo‘lsa,darsjarayonidaqandaymaqsadlargaerishishkerakliginianiqbelgilabolinishi lozim;
•darsdaqatnashadiganlarmo‘ljalgaolinsa,talabalar(o‘quvchilar) guruhi kimlardan iboratliligiga e'tibor qaratiladi;
•o‘tiladiganmavzu, ungaajratilganvaqt mo‘ljalgaolinsa,qandayo‘quvmaterialinitalabalarongigayetkazishzarurvaunga qancha vaqt ajratilganiga diqqat qaratiladi;
•o‘quvvositalarimo‘ljalgaolinsa,qo‘limizdaqandayo‘quvvositalaribor"vaulardanqay darajadafoydalanishifnizmumkinligini hisobga olamiz;
•talabalar(o‘quvchilar)ningdarsgafaolyokipassivqatnashuvimo‘ljalgaolinsa,qandaydarso‘tishuslublariniqo‘llashkerakliginitanlaymiz;

•darsnitashkiletishmo‘ljalgaolinsa,qandaytashkiliyshart sharoitlar mavjudligini hisobga olamiz;

•o‘zlashtirishninazoratqilishmo‘ljalgaolinsa,qandaytartibdatalabalarbiliminazoratqilinadivabaholanadi,diqqatanashunga qaratiladi.O‘quvjarayoninitashkilqilishvauniboshqarishmashg‘ulotlarda qo‘yilayotgan maqsadga bog‘liq.

Nazorat savollari

1.Maxsusfanlarnio‘qitishmetodikasifaninimanio‘rganadi?Fanning maqsadi va vazifalarini ko‘rsating.

2.Metodikadegandanimanitushunamiz?Metodiarningobyektiv va subyektiv jihatlarini ta'riflang.

3.Didaktika va metodikaning maqsadi:

4.Mahsus fanlarni o‘qitish metod va vositalari, metodlarning o‘quv-tarbiya jarayonidagi vazifalari.

5.O‘qitishning asosiy qoidalari:

6.Mahsus fanlarni o‘qitish mazmunini belgilab beruvchi meyoriy xujjatlar.

2-MAVZU.QIYOSIYMETODIKA (2-soat)

Reja

1. Chet tillar o‘qitish metodikasining predmeti
2. Asosiy metodik tushunchalar.
3. Umumiy va xususiy metodika
4. Ilmiy tadqiqot metodlari.
5. Chet til o‘qitish metodlaritarixi.
6. Chet tilo‘qitish metodikasi tarixi bosqichlari.
7. O‘zbekistonda chet til o‘qitish tarixi.

Warming up. (15-minut)

Qanday metodlarni bilasiz?

Qiyosiy metodika haqida nimalarni bilasiz?

Metod va metodika atamalarining farqini aniqlang?

Berlits, Guin, Volter va Lozanov metodlarining farqli jihatlarini aytib bering.

Pair work texnologiyasi (15-minut).

Talabalar juft-juft bo‘lib quyidagi muammo yuzasidan fikr almashishadi.

TPR va chet til oqitishga strukturaviy yondashuvlar qanday qiyoslanadi?

Nazorat savollari:

1. Chet til o‘qitishning nechta bosqichi bor?

2.Zamonaviy metodlardan qaysi birlari qo‘llanilmoqda?

3.O‘zbekistondachettilo‘qitishningasosiyxususiyatlari nimalardan iborat?

3-MAVZU. PEDAGOGNING UMUMKASBIY KOMPETENSIYASI (4-soat)

REJA:

5. Pedagogik kompetentlikning umumiy tavsifi
6. Muloqotni tashkil etishda umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligi
7. Pedagogik nazokat va odob-axloq
8. Pedagogik texnika. Nutq texnikasi va madaniyati

Task besad teaching texnologiyasi Birinchi bosqich topshiriqlari (10-minut)

“Kompetentlik” tushunchasining mohiyati. Kasbiy kompetentlik.
Kasbiy kompetentliksifatlari (ijtimoiy kompetentlik, maxsus (psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ) kompetentlik, shaxsiy kompetentlik, texnologik kompetentlik, ektremal kompetentlik.
Pedagogga xos kasbiy kompetentlikning tarkibiy asoslariga nisbatan ilmiy yondashuvlar.
Pedagogning o‘z ustida ishlashi, o‘zini o‘zi tahlil qilishi va baholashi.

Ikkinchi bosqich topshiriqlari (10-minut)

Pedagogik muloqot haqida tushuncha.
Pedagogik muloqotning asosiy funksiyasi (tarkibi)
Muloqot turlari va madaniyati.
O’qituvchi faoliyatida muloqot madaniyati va psixologiyasi.

Uchinchi bosqich topshiriqlari (10-minut)

Pedagogik takt haqida umumiy tushuncha.

Pedagogik taktni amalga oshirish shartlari

Pedagogik takt va taktika.

Pedagogik kommunikativ ko'nikmalarini rivojlantirish

Yakuniy bosqich topshiriqlari (10-minut)

Pedagogik texnika va uning tarkibiy qismlari.
Pedagogning tashqi ko'rinishi va uni maqsadga yo'nalganligi.
Yosh o'qituvchilar faoliyatida namoyon bo'ladigan tipik xatolar, ularni bartaraf etish.
Pedagogik texnikani egallash yo'llari.
Til va nutq. Nutqning inson hayoti va taraqqiyotidagi o'rni.
Nutq madaniyati haqida tushuncha.
Nutq texnikasi: o'qituvchi nutqining mantiqiyligi, grammatik jihatdan to'g'riligi.
O'qituvchining nutqiy mahoratini takomillashtirish yo'llari.

Umumiy topshiriqlar:

Сизнингча бу тушунчалар қандай маънони англатади…

Педагогик тушунчалар	Мазмуни	Қўшимча маълумот
Инновацион таълим		
Мотив		
Акмеология		
Модернизация Креативлик Компетентлик		

Aqliy hujumsavoli

1. **Kasbiyjihatdano'zo'zinirivojlantirishdegandanimanitushunasiz?**
2. **Pedagogningo'zo'zinirivojlantirishnimalardako'rinadi?**

Topshiriq: kichikguruhlargabo'linib "Kasbiyjihatdano'z-o'zinirivojlantirishdasturiniishlabchiqing"

Pedagogningkasbiyjihatdano‘z-o‘zinirivojlantirishdasturi

Pedagogningo‘zustidaishlashmodeli

Bosqichlar	Ulardaamalgaoshiriladiganvazifalar	Qaydlar
1-bosqich		
2-bosqich		
3-bosqich		
4-bosqich		
5-bosqich		

2-jadval. O‘zini-o‘zibaholashmodeli

№	**Mavjudyutuqlar**	**O‘z-o‘zinirivojlantirishvazifalari**
1.		
2.		
3.		
...		

3-jadval. Individualrivojlantirishdasturi

Bilim, malakavashaxsiysifatlar	Mavjuddaraja	Istiqbolvazifalar
Pedagogikbilimlar		
Psixologikbilimlar		
Mutaxassislikbilimlari		
Didaktikmalakalar: bilishgaoid (gnostik) loyihalash ijodiy-amaliy (konstruktiv) tadqiqotchilik muloqotgakiruvchanlik (kommunikativ) tashkilotchilik izchilliknita’minlovchi (protsesssual) texnik-texnologikmalakalar		
Tarbiyaviyishlarnitashkiletishmalakalari: bilishgaoid (gnostik) loyihalashmalakalari ijodiy-amaliy (konstruktiv) tadqiqotchilik muloqotgakiruvchanlik (kommunikativ) tashkilotchilik		

izchilliknita'minlovchi (protsesssual) texnik-texnologikmalakalar		
Ruhiyatningkasbiyahamiyatgaegaxususiyatlarivashaxsiysifatlar: pedagogikfikrlash tizimlilik moslashuvchanlik mobillik ijodkorlik hozirjavoblik hissiyrivojlanganlik pedagogikrefleksiya		
O'z-o'zinirivojlantirishmaqsadlari		
O'z-o'zinirivojlantirishuchuntopshiriqlar		

Pedagogningkasbiyjihatdanrivojlanishdarajasiniyanaquyidagishkalayordamidahamaniqlashmumkin (4-jadval):

4-jadval. Kasbiyrivojlanishshkalasi

№	Kasbiykompetentliksifatlari	Shkalako'rsatkichlari									
		10	9	8	7	6	5	4	3	2	1
1. Ijtimoiykompetentlik											
1)	ijtimoiytashkilotlarvasub'ektlarbilano'zaromunosabatdabo'laolish ko'nikma, malakalarigaegalik										
2)	kasbiymuloqotvaxatti-harakatuslublarinio'zlashtiraolganlik										
2. SHaxsiykompetentlik											
1)	doimiyravishdakasbiyo'sishgaerishishvakasbiymalakanioshiribborish										
2)	kasbiyfaoliyatdao'zichkiimkoniyatlariniro'yobgachiqaraolish										
3. Maxsuskompetentlik											
1)	mustaqilravishdakasbiy-pedagogikfaoliyatnitashkiletishgatayyorlanish										
2)	odatiykasbiy-pedagogikvazifalarnito'g'rihalqilishvao'zmehnatiningnatijalarinirealbaholashmalakasigaegalik										
3)	mutaxassisligibo'yichayangibilimvako'nikmalarnimustaqilrav										

	ishdaizchilo‘zlashtiribborishqobiliyatigaegalik										
4. Texnologikkompetentlik											
1)	kasbiy-pedagogikbilim, ko‘nikmavamalakalarniboyitadiganilg‘ortexnologiyalarnio‘zlashtirishqobiliyatigaegalik										
2)	zamonaviydidaktikvositalar(texnikvositalar, o‘quvqurollari)danfoydalanish malakasigaegalik										
5. Ekstremalkompetentlik											
1)	favqulotdaholatlarda (tabiiyofatlarsodirbo‘lganda, texnologikjarayonishdanchiqqanda) oqilonaqarorqabulqilish, to‘g‘riharakatlanishmalakasigaegalik										
2)	muammolivaziyatlarda (pedagogikziddiyatlaryuzagakelganda) oqilonaqarorqabulqilish, to‘g‘riharakatlanishmalakasigaegalik										

Amaliymashg‘ulotyakunidaharbirguruhtaqdimotisaylanganekspertkomissiya tomonidanbaholanadi

4- amaliymashg‘ulot. Mavzu: Kasbiy pedagogik madaniyat(2 soat)

Reja:

1. Pedagogikmadaniyatning tarkibiyqismlarinio‘rganish.
2. O‘qituvchiningpedagogikmahoratnioshirishustidaishlashmetodikasi.

Aqliyxujumsavollari

1. Pedagogikmahoratnitashkiletuvchikomponentlarinimadaniborat?
2. Pedagogikqobiliyatnitashkiletuvchikomponentlariganimalarkiradi?

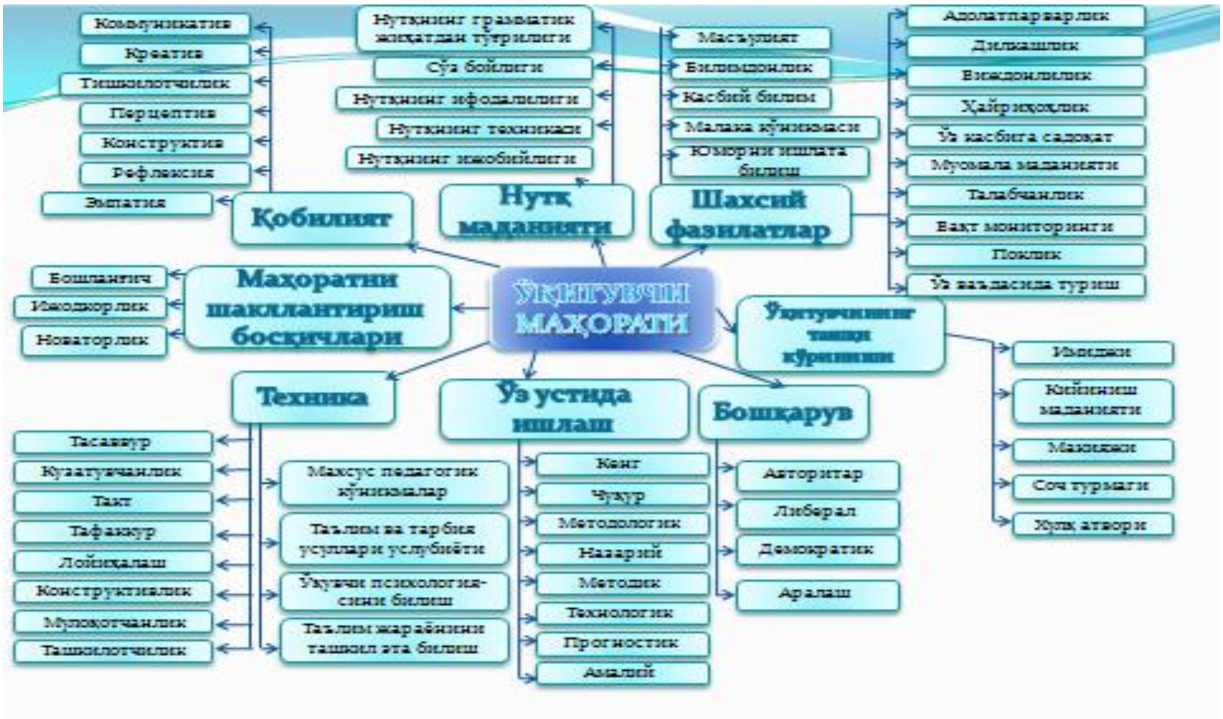

Topshiriq : kichikguruhlardaishlashhar 1 guruhgaalohidatopshiriq

1. – guruhgatopshiriq: O‘qituvchipedagogikmahoratinioshirishdapedagogiktexnikanioshirishyo‘llariniko‘rsating.
2. – guruhgatopshiriqO‘qituvchiningnutqmadaniyatinishaullantirishvaoshirishyo‘llariniko‘rsating
3. – guruhgatopshiriq. O‘qituvchiningshaxsiyfazilatlarivatashkiko‘rinishigaqo‘yilgantalablarniishlabchiqing
4. - guruhO‘qituvchiningpedagogikqobiyatlarinishakllantirishvata’limjarayoninisamaralitashkiletishmetodlariniko‘rsating.

Amaliymashg‘ulotyakunidaharbirguruhtaqdimotisaylanganekspertkomissiyatomonidanbaholanadi

ilova

Эксперт вараѓи №1

1. Ўќитувчи фаолиятининг асосий йўналишларига нималар киради?
2. Ўќитувчининг асосий вазифалари нималардан иборат?

Эксперт вараѓи №2

1. Педагогик билимларга нималар киради?
2. Педагог ќандай билиларга эга бўлиши керак?

Amaliymashg‘ulotyakunidaharbirguruhtaqdimotisaylanganekspertkomissiya tomonidanbaholanadi

5-AMALIYMASHG‘ULOT. OLIY TA’LIM TIZIMIDA O‘QITISH METODIKASI (2-soat)

Reja

1.Pedagogik texnologiya va unga turli jihatdan yondashish

2.Pedagogik texnologiyada metodlarning tutgan o‘ rni.

3.Mahsusfanlarnio‘qitishjarayonidaqo‘llaniladiganpedagogik texnologiyalari va ularning ahamiyati.

4.Ma‘ruza, seminar va amaliy mashg‘ulotlarda ulardan foydalanish.

Blits savollari (Otilgan mavzularni takrorlash) (10-minut)

1. “Mahorat” tushunchasiqandayma’nonianglatadi?
2. Pedagogikmahoratnima?
3. Pedagogikmahoratqandaymuhimtarkibiyqismlardaniborat?

4. Pedagogikbilimdonliknimavaungaqandaysifatlarxos?
5. “Pedagogikrefleksiya” degandanimanitushunasiz?
6. “Pedagogikodob” tushunchasiqandayma’nonianglatadi?
7. Pedagogikodobningasosiyshakllariqaysilar?
8. Pedagogikdeontologiyanima?
9. Pedagogikobro‘qandayqozoniladi?
10. Pedagogikqobiliyatnima?
11. V.A.Krutetskiypedagogikqobiliyatningqandayturlariniko‘rsatadi?
12. Qandayqobiliyatlarnoyobqobiliyatlarsanaladi?
13. “Pedagogikmuloqotmadaniyati” degandanimanitushunasiz?
14. Pedagogikempatiyanima?
15. Pedagogikmuloqotqandayturlarivauslublarimavjud?
16. “Pedagogikrelaksatsiya” degandanimanitushunasiz?
17. Pedagogiknazokat (takt) nima?
18. Pedagogiktajribanimavauqandayyo‘llarbilanhosilqilinadi?
19. Pedagogiknizonimavaungaxosbelgilarqaysilar?
20. Pedagogiknizoqandayyo‘llarbilanhaletiladi?
21. “Imidj” va “pedagogikimidj” degandanimanitushanasiz?

Aqliyxujumsavoli

1. Pedagogikrelaksatsiyanima?
2. Pedagogiktaktnima?

Pedagogikrelaksatsiya – talabalarninghissiyfaoliyati, ruhiy-jismoniyquvvativaishchanlikqobiliyatiniqaytatiklash

Pedagogik (nazokat) takt – pedagogningtalabalarbilanturlifaoliyatshakllaribo‘yichatashkiletiladiganmuloqotda mavjudaxloqiytamoyillar, hulq-atvorqoidalargarioyaqilishi, ulargato‘g‘riyondashishmalakalarigaegaligi

Kichik guruhlarga bo‘linib nizoli vaziyatga oid materiallar tarqatiladi.

Topshiriq:
ta’limjarayonidanizolivaziyatlarnibartarafetishyo‘llariniishlabchiqing.
Amaliymashg‘ulotyakunidaharbirguruhtaqdimotisaylanganekspertkomissiya tomonidanbaholanadi

6-Amaliymashg‘ulotmavzu: Maxsus fanlarni o‘qitish metodikasi: nazariya va amaliyot (2-soat).

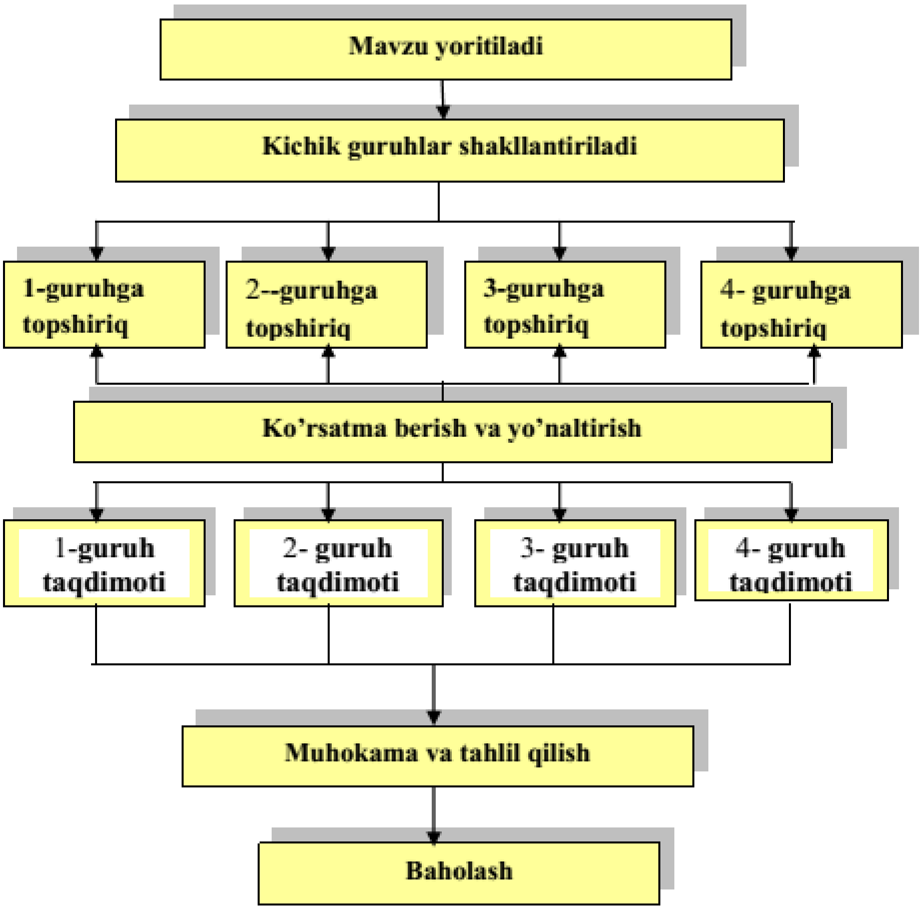

7-amaliy mashg'ulot. Pedagogik faoliyatda innovatsiyalar va ularni tashkil etish (2-soat)

Bilaman	Bilishni istayman	Bilib oldim
1	1	1
2	2	2
3	3	3

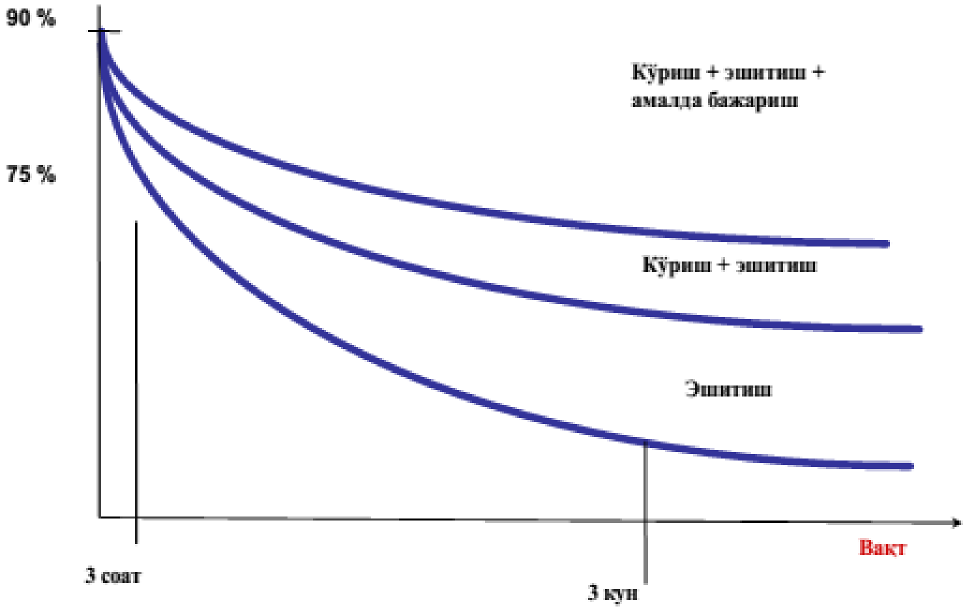

ИНСЕРТ

•V-bilaman(-)- to‘g‘ri kelmadi

•(+) –yangi axborot(?)- tushunmadim

V	+	-	?

SWOT –тахлили

•S-kuchli tomoni• W- kuchsiz tomoni•O- imkoniyatlari•T- xavf-xatar

Strengths	Weakness
Opportunities	**Threats**

FSMU-texnologiyasi

F – fikringizni bayon eting

S – fikringiz bayoniga sabab ko‘rsating

M – ko‘rsatgan sababingizni isbotlovchi dalil (misol) keltiring

U – fikringizni umumlashtiring

Vazifa:

Talabalarkichikguruhlargabo‘linib,xarbittaguruhfikrvadalillarini4ta kursbo‘yichayozibchiqadi.Kichikguruhlaryozganfikrlariniximoyaqiladi. So‘ng o‘qituvchi tomonidan fikrlar umumlashtiriladi.

«NIMA UCHUN» TEXNOLOGIYASI

NIMAUCHUNBUMUAMMOKELIB CHIQDI?-muammoni aniqlash, uni hal etish, tahlil qilish va reja-lashtirish jarayonida qo‘llash mumkin «QANDAY» TEXNOLOGIYASI

QANDAY QILIB MUAMMONI HAL ETISH MUMKIN?-muammoni xal etishning barcha imkoniyatlarini tadqiq etiladi va ularni amalga

oshirish usullarini xam o‘rganadi

«BUMERANG» TRENINGI

Talabalar kichik guruhlarga bo‘linadi va vazifa yozilgan material tarqatiladi. qar bitta guruh o‘z fikrini bayon qiladi va guruhlar orasida savol-javob o‘tkaziladi.

«CHAYNVORD» USULI

Talabalarkichikbirnechtaguruhlargabo‘linadivaulargavazifayozilgan materialtarqatiladi.Harbittaguruho‘zfikrlarinibayonqilib,birinchivazifani bajargan guruhdan bitta vakil chiqib tog‘ri javoblar aniqlanadi.

8- amaliy mashg‘ulot. metodlariva usullari. Pedagogik texnologiyalarning ilmiy-nazariy asoslari(2-soat)

Harbirtalabagabittadankonvertvajavoblaryozishuchunguruhdanecha talababo‘lsa,shunchadan―Javoblar varaqalarinitarqatilib,harbirjavobniyozishuchunajratilganvaqtbelgilabqo‘yiladi.Talabakonvertgava

―Javoblar varaqalariga o‘z ismi-sharifini yozadi.

4.Talabakonvertustigamavzubo‘yichao‘zsavoliniyozadiva ―Javoblar varaqasiga o‘z javobini yozib, konvert ichiga solib qo‘yadi.

5.Konvertgasavolyozgantalabakonvertnisoatyo‘nalishibo‘yichayonidagi talabaga uzatadi.

6.Konvertniolgantalabakonvertustidagisavolga―Javoblarvaraqalari‖dan biriga javob yozadi va konvert ichiga solibqo‘yadihamda yonidagi talabaga uzatadi.

7.Konvertdavrastolibo‘ylabaylanib,yanasavolyozgantalabaningo‘ziga qaytibkeladi.Savolyozgantalabakonvertdagi ―Javoblar varaqalarini baholaydi.

8.Barcha konvertlar yig‘ib olinadi va tahlil qilinadi.

Ushbu metod orqali talabalar berilgan mavzu bo‘yicha o‘zlarining bilimlarini qisqavaaniqifoda eta oladilar. Bundantashqariushbu metodorqalitalabalarni muayyanmavzubo‘yichabaholash imkoniyatiyaratiladi. Bunda talabalaro‘zlari bergansavollarigaguruhdagiboshqatalabalarberganjavoblarinibaholashlariva ta'lim beruvchi ham talabalarni ob'ektiv baholashi mumkin.

9- amaliy mashg‘ulot. Pedagogik jarayonni shaxsga yo‘naltirish asosidagi mualliflik texnologiyalar(2-soat)

Reja:

1. Ta’limda o‘quvchi shaxsiga faoliyatli yondashuv
2. Hamkorlik pedagogikasi texnologiyasi.
3. Amonashvilining inson shaxs texnologiyasi.
4. O‘qitishni jadallashtirish texnologiyasi.
5. O‘qitishni individuallashtirish texnologiyasi.

Ta’limda o‘quvchi shaxsiga faoliyatli yondashuv

Ta’limni modernizatsiyalashtirish ta’lim jarayonida bilim, ko‘nikma, malakalarni shakllantirish bilangina hal bo‘lib qolmaydi. O‘quvchi shaxsni mustaqillk, tashabbuskorlik, javobgarlikni xis his etish, tanqidiy fikrlash kabi sifatlar bilan bog‘liq funksiyalarni ta’limni shaxsga yo‘naltirilgan tizimi- vositasida amalga oshiriladi.

Ta’limda o‘quvchi shaxsiga faliyatli yondashuv bu ta’lim tizimi kotsepsiyasini tashkil etib, bunda shaxs “ sub’ekti” kategoriyasi erkinlikka intilish, o‘z-o‘zini rivojlantirish, yaxlitlik, mustaqil o‘qish, o‘zligini namoyon etish va faollashtirish xususiyatlari asosidaanglaniladi, o‘quv jarayoni hamda uning tarkibiy qismlari-maqsad, mazmun, metod,shakl, usul, vositalar uquvchi uchun shaxsan ahamiyatga ega bo‘lgach, uning shaxsiy tajribasi mahsuli sifatada tatbiq etiladi. Agar o‘quvchi o‘quv faoliyatini mohiyatini anglay olmasa, o‘quv maqsadini tan olmaydi, o‘qituvchi qo‘ygan vazifani tushunmaydi va qabul qilmaydi, u tomonidan sodir etilgan barcha hatti-harakatlar majburiyat ostida bo‘lib, uning bilimlari rasmiy xarakterga, pedagogning faoliyati esa rasmiyatchilik mazmuniga ega bo‘ladi. Bilim ularni amaliyotga tatbiq etishga qaratilgan faoliyat natijasidagina shakllanadi. O‘quvchining ruhiy hususiyatlari o‘rganish, o‘zlashtirilayotgan bilimlarning o‘quvchiga shaxsan qiziqarli va kerakli bo‘lishi zarurligi, aks holda ular shubxasiz rad etilishini ko‘rsatadi. Bu holat obrazli ifodalansa, individual tafakkurda bilimlar sub’ektivlashadi, o‘ziga xos individual tasavvur va shaxsiy fikrlar ob’ektiv ahamiyat kasb etar ekan, bilimlar turli nuqtai nazarlarning to‘qnashuvi, bahs-munozara, o‘zaro hamkorlikdagi faoliyat natijasida o‘zlashtiriladi, bu esa o‘quv jarayonini noan’anaviy usulda tashkil etishning muhim shakllari (bahs-munozara, o‘zaro hamkorlik)ni talab etadi. O‘qituvchi o‘z darsida shunday shart-sharoitlar yaratish lozimki, natijada o‘quvchi uchun dastlab neytral bo‘lgan ob’ekt kutilmaganda sub’ektiv xususiyat kasb etsin. Buning natijasida o‘quvchi o‘qituvchi bilan hamkorlikda ishlaydi, izlanadi va o‘qituvchi o‘quv maqsadlariga erisha boradi.

SHaxsga yo‘naltirilgan o‘quv vaziyatlari o‘quvchi bilim faoliyatini tashkil yetishi uchun va metodlari bilan uzviy bog‘liq. Bu usullar: muammoli izlanish, tadqiqot, dialogik, munosabat metodlari (dialog, evrestik suhbat, munozara, guruhli

ish turlari va boshqalar). Ta’limni shaxsga yo‘naltirilgan texnologiyasi an’anaviy ta’lim texnologiyalaridan quyidagilarga ko‘ra farq qiladi:

Mashg‘ulotning asosiy maqsadi - tafakkur jarayonini tashkil etishdir, bilim, ko‘nikma, malaklar - o‘quvchi faoliyatini mahsuli sifatida vujudga keladi. Tafakkur jarayonining quvvati bilimlar quvvatdan yuqori turib, u shaxsning o‘z-o‘zini rivojlantirish unsuri tarzida namoyon bo‘ladi, ijodiy izlanishning natijasi kabi mazkur jarayonning o‘zi ham o‘ta muhim bo‘lib, aynan u o‘quvchi va o‘qituvchining ijodkorlik quvonchiga, yangilik yaratishga ilhomlantiradi, mustaqil izlanish va ijodiy faoltyatni tashkil etishga undaydi. O‘quvchini sub’ektivligini amalga oshiradi: bilim usulini mustaqil belgilash , muammo echimini topishda o‘z dunyo qarashi, tafakkur tarzidan kelib chiqish, xato qilish huquqi ta’minlanadi. Bunday mashg‘ulotlarning qoidasi: o‘zing bilgancha bajar, o‘z layoqating, qiziqishlaring va shaxsiy tajribangga asoslan, o‘z xatoingni o‘zing tuzat kabi ko‘rsatmalarda o‘z ifodasini topadi.

Hamkorlik pedagogikasi texnologiyalari

O‘qitish texnologiyasi pedagogik strategiya sifatida talaba va o‘qituvchilar faoliyatini faollashtirish va jadallashtirish vositalariga ega bo‘ladi. Bunday texnologiyalarga quyidagilarni keltirish mumkin:

1. Pedagogik jarayonda shaxsni ko‘zda tutishga asoslangan pedagogik texnologiya (SH.A.Amonashvili texnologiyasi);
2. O‘quv materialini sxemalar va modellar ishorasi asosida o‘qitishni jadallashtirish texnologiyasi (V.F.SHatalov texnologiyasi);
3. O‘quv jarayonini samarali boshqarish va tashkil etish asosiga qurilgan texnologiya (S.N.Lisenkova texnologiyasi, N.P.Guzikning o‘qitish tizimini rejalashtirish texnologiyasi);
4. O‘qitishni individuallashtirish texnologiyasi (Inge Unt, A.S.Granitskaya, V.D.SHadrikov texnologiyasi);
5. O‘qitishni dasturlash texnologiyasi (B.P. Bespalko).

Hamkorlik pedagogikasi XX asrning 80-yillarida rivojlana boshladi va ta’limdagi ko‘pgina innovatsion jarayonlarni hayotga chorladi. Bu texnologiya negizida taniqli rus va chet el pedagoglarining tajribasi yotadi. Ular K.D.Ushinskiy, N.P.Pirogov, L.N.Tolstoy, J.J. Russo, YA.Korchak, K.Rodjers, E.Bern, S.T.SHatskiy, V.A.Suxomlinskiy va boshqalardir.

Hamkorlik pedagogikasi 4ta asosiy yo‘nalish bo‘yicha amalga oshiriladi:

- shaxsga inson, shaxs sifatida yondashuv;
- dialektik faollashtiruvchi va rivojlantiruvchi majmua;
- tarbiya konsepsiyasi;
- atrof-muhitni ta’lim-tariyaga moslash;

SH.A.Amonashvilining inson-shaxs texnologiyasi.

SHalva Aleksandrovich Amonashvili taniqli pedagog olim va amaliyotchidir. U o‘zining eksperimental maktabida hamkorlik pedagogikasini, shaxsiy

yondashuvni, til va matematika o‘qitishning ajoyib metodikasini ishlab chiqdi va hayotga tatbiq etdi.

SH.A. Amonashvilining asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- bolaning shaxsiy xislatlarini namoyon qilish orqali unda olijanob insonning shakllanishi, rivojlanishi va tarbiyalanishiga imkon tug‘dirmoq;
- bolaning qalbi va yuragini ulug‘lamoq;
- boladagi bilishga bo‘lgan kuchlarni rivojlantirish va shakllantirish;
- keng va chuqur bilim hamda malaka olish uchun sharoit tug‘dirmoq;
- ideal tarbiya – bu o‘z-o‘zini tarbiyalamoq.

SH.A. Amonashvili o‘zining texnologiyasini amalga oshirish uchun quyidagi metodika va metodik usullardan foydalandi:

- insonparvarlik;
- shaxsiy yondashuv;
- muloqot mahorati;
- oila pedagogikasining qo‘shimcha imkoniyati;
- o‘quv faoliyati.

SH.A.Amonashvili texnologiyasida bola faoliyatini baholash alohida ahamiyatga ega. Baholardan foydalanish o‘ta cheklangan.

Miqdoriy baholashdan ko‘ra sifatli baholashga urg‘u beriladi, ya’ni tavsif, natijalar paketi, o‘z-o‘zini baholash. Bu texnologiyani Viktor Fedorovich SHatalov ishlab chiqdi va hayotga joriy qildi. U o‘qitishning an’anaviy sinf-dars usulining hali ochilmagan katta imkoniyatlarini ko‘rsatib berdi.

O‘qitishni jadallashtirish texnologiyasi.

V.F. SHatalovning maqsad-mo‘ljali:

1. Bilim, malaka va ko‘nikmalarni shakllantirish;
2. Har qanday individual xususiyatlarga ega bo‘lgan barcha bolalarni o‘qitish;
3. O‘qitishni tezlashtirish.

Tamoyillar:

- sxema – konspekt ko‘rinishida rasmiylashtiriladi.ko‘p marta takrorlash, majburiy bosqichma-bosqich nazorat, qiyinchilikning yuqori darajasi, katta bloklarda o‘rganish, faoliyatning dinamik qolipi, xatti-harakatning tayanchi, mo‘ljaldagi asosini qo‘llash;
- shaxsni ko‘zda tutish asosida yondashuv;
- insonparvarlik;
- zo‘rlab o‘qitmaslik;
- o‘quv vaziyatlarining konfliktsizligi, har bir o‘quvchining muvaffaqiyatlaridan boxabarlik, tuzatish (yo‘lga solish), o‘sish, yutuqlarga istiqbolni ochish;
- o‘qitish va tarbiyani bog‘lash.

V.F. SHatalov metodining o‘ziga xosligi:

1. materiallar katta hajmda kiritiladi;
2. materiallar bloklar bo‘yicha joylashtiriladi;
3. o‘quv materiali tayanch

V.F.SHatalov tayanch (tayanish) deganda bola harakatlarining taxminiy asosini, ichki fikrlash faoliyatining tashqi tashkil qilinish usulini tushunadi.

Tayanch signal o‘zaro uzviy bog‘lovchi ramzlar (ishora, so‘z, sxema, rasm va h.o) bo‘lib, qandaydir ma’noli mohiyatni almashtiradi.

Tayanch konspekt - o‘quv materiallari o‘zaro bog‘langan usullarining butun qismlari sifatida faktlar, tushunchalar, g‘oyalar tizimi o‘rnida qo‘llana oladigan ko‘rgazmali konstruksiyalardan iborat qisqacha shartli konspekt ko‘rinishidagi tayanch signallar sistemasidir.

V.F.SHatalovning xizmatlari shundaki, u mashg‘ulotlarda yetarli darajada va barchaning faolligini ta’minlovchi o‘quv faoliyati tizimini ishlab chiqdi. V.F.SHatalov metodikasi 4 bosqichdan iborat bo‘lib, ular bir qancha usul va metodik echimlarni o‘z ichiga oladi:

1. Nazariyani sinfda o‘rganish: taxtada oddiy tushuntirish (bo‘r, ko‘rgazmali qurol, TV bilan); bo‘yalgan plakat – tayanch konspekt bo‘yicha qayta tushuntirish; plakat bo‘yicha qisqacha bayon qilish; o‘quvchilarning o‘z konspektlari ustida individual ishlashlari, konspekt bloklari bo‘yicha keng mustahkamlash.

2. Uydagi mustaqil ishlar: tayanch konspekt, darslik, ota-onalar yordami. o‘quvchilarga uqtirish, konspektdan foydalangan holda o‘qituvchining tushuntirganlarini esla, berilgan materialni kitobdan o‘qi; o‘qiganlaringni konspekt bilan qiyosla; konspekt yordamida darslik materiallarini so‘zlab ber (kodlashtirish-dekodlashtirish); konspektni so‘zlab berish uchun tayanch sifatida yodda saqla; konspektni qayta ishlab chiqqish va namunaga qiyosla.

3. Birinchi takrorlash - konspektni o‘zlashtirishni har tomonlama keng nazorat qilish: barcha o‘quvchilar konspektni xotirasida qayta ishlab chiqadilar, o‘qituvchi ularni peshma-pesh tekshirib boradi; bir vaqtning o‘zida “asta” va magnitafon orqali so‘rab boradi; yozma ishdan so‘ng og‘zaki so‘rash boshlanadi.

4. Tayanch konspektni og‘zaki so‘zlab olish - o‘zlashtirishdagi tashqi nutq (og‘zaki) faoliyatining eng muhim bosqichi, u turli savol-javoblar jarayonida yuz beradi.

5. Ikkinchi takrorlash-umumlashtirish va bir tizimga keltirish (tartibga tushirish): o‘zaro nazorat darslari; oldindan sinov savollari ro‘yxatini nashr qilish; tayyorlash; barcha turdagi nazoratlardan foydalanish (taxtada, astagina, yozma va

b.); o‘zaro so‘rash va o‘zaro yordam; o‘yinli unsurlar (jamoalar bellashuvi, rebusni topishi va b.).

Nazorat, baholash. V.F. SHatalov o‘quvchilarning bilim, malaka va ko‘nikmalarini bosqichma-bosqich nazorat qilishning bosh muammosini hal qildi. Doimiy tashqi nazoratni o‘zini-o‘zi nazorat qilish va o‘z-o‘zini baholash bilan bog‘lash, har birini bosqichma-bosqich nazorat qilish, kuchi etadigan darajada talab qilish, doimo tuzatishning imkoniyati mavjudligi, natijalar oshkorligi, ikki bahoning yo‘qligi, past bahodan qo‘rqishning yo‘qligi.

Nazorat shakllari: tayanch konspekt bo‘yicha yozma ish, mustaqil ishlar, baland ovozda so‘rash, magnitafonda, juftlikda o‘zaro nazorat, guruhdagi o‘zaro nazorat, uy nazorati, o‘z-o‘zini baholash.

O‘quvchi tomonidan olingan har bir baho bilimlarni maxsus ochilgan ko‘zguga qo‘yib boriladi. U go‘yo o‘quvchiga xizmat qiladigan ro‘yxat vazifasini bajaradi, baholar esa ijobiy shifrlangan tavsifnoma ahamiyatiga ega bo‘ladi. Bunday tavsifnomani e’lon qilish katta tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘ladi. Bu tavsifnomaning eng muhim tomoni shundaki, o‘quvchi xohlagan vaqtida har qanday bahoni nisbatan yuqori bahoga o‘zgartirishi mumkin. Ochiq imkoniyat tamoyilining mohiyati ham shunda. Har bir baho, - deb ta’kidlaydi V.F. SHatalov, avvalambor, o‘quvchida ijobiy e’tiborni qo‘zg‘atadigan vosita, turtki bo‘lib xizmat qilishi lozim. Ikki baho salbiy hislarga sabab bo‘ladi, o‘qituvchi va fan bilan ziddiyatni keltirib chiqaradi. SHatalov bunday konfliktli vaziyatlarni bartaraf qiladi.

Metodik usullar (pedagogik mikrounsurlar) tirkamasiga: uchirma takrorlash, releli (almashma) nazorat ishlar, desant metodi, zanjir metodi, vazifalar ichida “cho‘milmoq”, kitobdagi xatolarni topmoq, varaqchalarda misol-masala echish, tanlov asosida misol-masala echish, 4 qo‘lda echish, tajriba darslari, “miyaga” niqtash, quyidan yuqoriga qarab echish, aytib berganni rag‘batlantirish, ochiq fikrlar darsi, oltinchi ball, ijodiy konspekt, tezaytish, keskinlikni yumshatish usullari (musiqa, yorug‘lik, tanaffus va b.) va b.

V.F.SHatalov tomonidan ishlab chiqilgan o‘quv faoliyati tizimi maktab o‘quvchilarida eksperiment qilingan, lekin uning metodikasi matematika o‘qitish doirasidan chiqib, nafaqat tabiiy fanlar, balki gumanitar fanlar: til, tarix kabi fanlarni o‘qitishda ham keng tarqaldi.

V.F. SHatalov metodikasi oliy o‘quv yurtlarida ham muvaffaqiyatli qo‘llanmoqda.

Tayanch sxemalar izohidan foydalangan holda istiqbolli o‘qitishni boshqarishning S.N.Lisenkova texnologiyasi.

Bu texnologiya asosida quyidagilar yotadi:

- hamkorlik pedagogikasiga bo‘lgan shaxsiy yondashuv;

- o‘zlashtirish (muvaffaqiyat)-o‘qitish jarayonida bolalar rivojlanishi-ning eng muhim sharti;

- sinfdagi fayz: xayrixohlik, o‘zaro yordam;

- xatolaridan ogoh qilish, lekin xatolar ustida ishlash emas;

- o‘quv materialining ketma-ketligi, izchilligi;

- vazifaning har bir o‘quvchiga qulayligi va ularga alohida-alohida bo‘lib berilishi;

- asta-sekin to‘liq mustaqillikka o‘tish;

- bilag‘on o‘quvchi vositasida bilmaydigan o‘quvchilarni o‘qitish.

S.N.Lisenkova metodikasining xususiyati shundaki, qiyin mavzular dasturda belgilangan soatlarda emas, balki undan oldin o‘rganila boshlanadi. Bu istiqbolli tayyorgarlikdir. Istiqbolli tayyorgarliko‘rganilishi yaqinlashib kelayotgan qiyin mavzularni yo‘l-yo‘lakay o‘tishning boshlanishidir. Umumlashtirishbu muayyan bilimlar asosidagi mavzuni umumlashtirishdir.

S.N.Lisenkova metodikasi asosida materialni o‘zlashtirish uch bosqichda kechadi:

1. Kelgusida o‘zlashtirilishi lozim bo‘lgan bilimlarni oldindan kichik hajmlarda berib borish;

2. YAngi tushunchalarni aniqlashtirish, ularni umumlashtirish va qo‘llash;

3. Fikrlash usullari va o‘quv xatti-harakatlarining ravonligini rivojlantirish.

G.K.Selevko tadqiqotlarida o‘qitishni tabaqalashtirish o‘quv jarayonini tashkil etish shakli sifatida izohlanadi, o‘zida bilim darajasi bir xil bo‘lgan, u yoki bu jihatdan o‘quv jarayonida umumiy sifatlarga ega bo‘lgan o‘quvchilar guruhi bilan o‘qituvchi ishlaydi. O‘qitishni tabaqalashtirish o‘quv jarayonidagi ta’lim oluvchilarning turli guruhlarini ixtisoslashtirilishi-ni ta’minlaydigan umumiy didaktikaning bir qismi sifatida ham belgilanadi.

O‘qitish tizimining qurama texnologiyasi(N.P. Guzik).

“O‘qitish tizimining qurama texnologiyasi” saviyasiga va darslarda mavzu bo‘yicha davriylikni rivojlantirishga ko‘ra sinf ichidagi o‘qitishning tabaqalashtirilishi deb qaraladi. Darslar har bir mavzu bo‘yicha ketma-ket joylashgan besh tipdan iborat bo‘ladi:

1) mavzuni umumiy tahlil qiluvchi darslar (ular ma’ruzalar deb yuritiladi);

2) ta’lim oluvchilarning mustaqil ishlari jarayonida o‘quv materialining chuqurlashtirib ishlab chiqishini ko‘zda tutgan, tuzilgan seminar mashg‘ulotlari (bunday darslar uchtadan beshtagacha bo‘lishi mumkin);

3) bilimlarni umumlashtirish va tartibga tushirish (guruhlash) darslari (mavzular bo‘yicha sinovlar);

4) fanlararo materiallarni umumlashtirish (mavzular bo‘yicha vazifalarni himoya qilish);

5) dars-praktikumlar.

Keyingi bosqichda o‘qituvchi o‘quvchilarning saviyalariga ko‘ra tabaqalashtirish ishlarini tashkil etadi. Bu ish yangi materialni berish, uni mustahkamlash va takrorlash, bilim, malaka va ko‘nikmalarni nazorat qilishda amalga oshiriladi.

Bu texnologiyada uchta tabaqalashtirishning turli darajadagi qiyinchilikda: “A”,“V”,“S” dasturlari ajralib turadi.

Dasturlar quyidagi vazifalarni hal qiladi:

- muayyan darajadagi bilim, malaka va ko‘nikmalarni egallashni ta’minlaydi;

- ta’lim oluvchilarning ma’lum darajadagi mustaqilligini ta’minlaydi;

“S” dasturi tayanch standart sifatida qayd qilinadi. Uni bajarish orqali ta’lim oluvchilar fan bo‘yicha o‘quv materialini, uni qayta tiklay olish darajasida o‘zlashtiradilar. “S” dasturi vazifalarini nisbatan qiyin dasturga o‘tmasdan oldin har bir o‘quvchi bajara olishi lozim.

“V” dasturi mavzuni qo‘llash bilan bog‘liq masalalarni echish uchun zarur bo‘lgan o‘quv va aqliy faoliyatining umumiy va o‘ziga xos usullari bilan birga egallashni ta’minlaydi. Ushbu dasturga kiritiladigan qo‘shimcha ma’lumotlar birinchi bosqich materiallarini kengaytiradi, asosiy bilimlarni isbotlaydi, namoyish etadi va oydinlashtiradi, tushunchalarning amal qilish va qo‘llanishini ko‘rsatib turadi.

“A” dasturi o‘quvchilarning bilimlarini to‘la anglash, ijodiy qo‘llash darajasiga ko‘taradi. Bu dasturda ijodiy qo‘llash istiqbolli tobora takomillashib boruvchi ma’lumotlar, chuqurlashtiriladigan materiallar, uning mantiqiy asoslanganligi joylashtirilgan.

Materiallarni takrorlashda turli darajadagi vazifalarni erkin tiklash metodikasi qo‘llanadi.

Tabaqalashtirilgan vazifalarni nazorat qilishda individuallikka o‘tiladi va u chuqurlashtiriladi.

Inge Unt, A.S. Granitskaya, V.D. SHadrikov tadqiqotlarida individual o‘qitish o‘quv jarayonini tashkil etish shakli, modeli sifatida belgilanadi. Unda:

- pedagog faqat birgina talaba bilan o‘zaro munosabatda bo‘ladi;

- bir talaba faqat o‘qitish vositalari (kitoblar, komyuter va b.) bilan o‘zaro aloqada bo‘ladi.

O‘qitishni individuallashtirish texnologiyasi.

Individual o‘qitishda faoliyatning mazmuni, metodlari va sur’ati talabaning xususiyatlariga moslashtiriladi. SHaxsiy yondoshish deganda:

- u pedagogikaning tamoyili bo‘lib, unga ko‘ra pedagog o‘quv – tarbiya ishlar jarayonida talabalarning shaxsiy xislatlarini hisobga olgan holda ayrim talabalar bilan individual model bo‘yicha o‘zaro munosabatda bo‘lish, individual xususiyatlariga asoslanish;

- o‘quv jarayonida talabalarning individual xususiyatini hisobga olish;

- barcha talabalarning rivojlanishigina emas, balki har bir talabaga alohida rivojlanish uchun psixologik–pedagogik tadbirlar yaratish tushuniladi.

O‘qitishni individuallashtirish:

- o‘quv jarayonini tashkil etish bo‘lib, unda o‘qitish usullari, sur’atini tanlash talabaning individual xususiyatlari bilan bog‘lanadi;

- individual yondashuvni ta’minlovchi turli o‘quv-metodik, psixologik-pedagogik va tashkiliy-ma’muriy tadbirlardir.

SHunday qilib, didaktika bo‘yicha amalga oshirilgan tadqiqotlarga ko‘ra o‘qitishni individuallashtirish o‘quv jarayonining shunday tashkil qilinishiki, unda individual yondashuv va individual shakl ustuvor hisoblanadi. O‘qitishni individuallashtirish quyidagi mualliflik texnologiyalaridaasoslab berildi:

Inge Untning o‘qitishni individuallashtirish texnologiyasi;

A.S. Gransikayaning moslashuvchan o‘qitish texnologiyasi;

V.D. Shadrikovning individuallikka qaratilgan reja asosida o‘qitish texnologiyasi.

Inge Untning o‘qitishni individuallashtirish texnologiyasidagi asosiy konsepsiya hozirgi sharoitda o‘qitishni individuallashtirishning muhim shakli o‘quvchilarning maktabdagi va uydagi mustaqil ishlari deb qoidalashtirilgan. Inge Unt uning mazmuni va metodikasi deb mustaqil ishlar uchun individual o‘quv vazifalari, joriy o‘quv adabiyotiga moslashtirilgan, individuallashtirilgan mustaqil ishlar qo‘llanmasi asosida nashr etilgan ish daftarlarini tushunadi.

A.S.Granitskaya o‘zining moslashuvchan o‘qitish tizimini sinf-dars tizimida tashkil etish va unda o‘qituvchi 60-80% vaqtini o‘quvchilar bilan individual ishlashga ajratish mumkinligini qayd qiladi. A.S.Granitskaya metodikasining o‘ziga xosligi uning darsni muayyan g‘ayriodatiy qurilma asosida tashkil yetishidir:

Birinchi qism – barchani o‘qitish;

Ikkinchi qism – ikki parallel jarayon: o‘quvchilarning mustaqil ishlari va o‘qituvchining ayrim o‘quvchilar bilan individual ishlashi, ya’ni umumlashtirilgan sxemalardan foydalanish, almashinib turuvchi juft o‘qituvchi bo‘lib ishlash, moslashuvchan ko‘p qirrali vazifalar va b.

V.D.SHadrikov gipotezasiga ko‘ra agar bolaga murakkablashib boruvchi vazifalarning tafsiloti berilsa, unga o‘rganish jarayonini motivatsiyalash taklif etilsa, lekin bolaga shu bugun uning uchun mumkin va qulay ishlash imkoniyati qoldirilsa, o‘quvchilar qobiliyati samarali rivojlanadi deb hisoblanadi. V.D.SHadrikov metodikasi asosini har bir o‘quvchining qobiliyatiga qarab o‘qitishga imkon beradigan olti darajadagi o‘quv rejasi, dastur va metodik qo‘llanma tashkil etadi. Har bir fanning murakkablik darajasiga ko‘ra kuchi etgan variantni tanlab olib, o‘quvchilar sinfda tez-tez almashib turadi va fanning hajmi va mazmunini qo‘ldan chiqarmay birgalikda o‘quv dasturini o‘zlashtirishga harakat qiladilar. Murakkablik darajasini tanlash tezlikda amalga oshiriladi, “ba’zan” uni amalga oshirib bo‘lmaydi, chunki u sinfdagi o‘quvchilarning tenglashish, o‘quvchilarning qobiliyati holatiga bog‘liq bo‘ladi.

Murakkablikning olti darajasi amalda barcha bolalarga e’tibor berishga, barchaning kuchi etadigan, o‘quvchining qobiliyatiga, uning rivojlanishiga moslangan, o‘quv jarayonini tashkil etishga imkon beradi.

Bu o‘qitishni individuallashtirish mualliflik texnologiyasi negizida umumiy tamoyillar mavjud:

- individuallashtirish o‘qitish jarayoni strategiyasidir;
- individuallashtirish–individuallikni shakllantirishning zaruriy omili;
- barcha o‘rganiladigan fanlarda individuallashtirilgan o‘qitishdan foydalanishning mumkinligi;
- individual ishlarni o‘quv faoliyatining boshqa shakllari bilan integratsiyalash;
- individual sur’atda, uslubda o‘rganish.

Individuallashtirish texnologiyasining umumiy xususiyatlariga quyidagilar kiradi;

- ❖ o‘zlashtira olmaslikka olib keluvchi omillarni qayd qilish;
- ❖ fikrlash jarayonida bilim, malaka, ko‘nikmalarni egallash individual kamchiliklarni tuzata olish usullari;
- ❖ oila tarbiyasidagi motivatsiyaning bo‘linmasligi, irodaning sustligi kamchiliklarini qayd qilish va enga olish;
- ❖ qobiliyatli va iste’dodli o‘quvchilarga nisbatan o‘quv jarayonini optimallashtirish (ijodiy faoliyat, sinf va sinfdan tashqari ishlarni hisobga olish);
- ❖ o‘qitish jarayonini tanlash erkinligini berish;
- ❖ umumiy o‘quv malakalari va ko‘nikmalarini shakllantirish;
- ❖ o‘quvchilarning o‘z-o‘ziga mos baho bera olishini shakllantirish;
- ❖ o‘qitishning texnik vositalaridan, shuningdek, EHMdan foydalanish.

O‘qitishni individuallashtirish texnologiyasiga quyidagilar kiradi:

Batov tizimi. AQSHda ishlab chiqilgan bu tizimda o‘quv jarayoni ikki qismga bo‘linadi:

Birinchi qism- butunicha sinf ishi.

Ikkinchi qism- individual mashg‘ulotlar.

Bunday mashg‘ulotlar unga zaruriyat sezgan o‘quvchilar bilan yo umum tomonidan qabul qilingan me’yorlardan orqada qolmaslik yoki nisbatan rivojlangan qobiliyatlari bilan ajralib turganlar bilan bir qatorda bo‘lishini ta’minlash maqsadida o‘tkaziladi.

YUqori qobiliyatli kategoriya o‘quvchilar bilan o‘qituvchi, nisbatan kamroq qobiliyatli va qoloq o‘quvchilar bilan o‘qituvchi yordamchisi shug‘ullanadi.

Tramp rejasi – bu texnologiya AQSHda juda mashhur. Bu o‘qitish shakllarining shunday tizimiki, unda katta auditoriyadagi mashg‘ulotlar kichik guruhlardagi individual mashg‘ulotlar bilan qo‘shib olib boriladi.

Zamonaviy texnik vositalar yordamida 100-150 kishidan iborat katta guruhlarda yuksak malakali o‘qituvchilar, professorlar ma’ruza o‘qiydilar. 10-15 kishidan iborat kichik guruhlar esa ma’ruza materiallarini muhokama qiladilar, bahs yuritadilar.

Individual ishlar esa maktab kabinetlarida, laboratoriyalarida o‘tkaziladi. Ma’ruza mashg‘ulotlariga 40%, kichik guruhlardagi mashg‘ulot 20%, kabinet va laboratoriyalardagi individual ishlarga 40% ajratiladi. Odatdagi sinf tushunchasi yo‘q, kichik guruhlar ham doimiy emas.

O‘z-o‘zini nazorat qilish uchun savollar va vazifalar.

1.SH.A.Amonashvilining insonparvar shaxs texnolgiyasida qanday maqsadlar yotadi?
2.Hamkorlik pedagogikasi qachondan boshlab rivojlana boshladi?
3.O‘qitish texnologiyalariga misollar keltiring.

ADABIYOTLAR:

1.Azizxodjaeva N.N. Pedagogicheskie texnologii v podgotovke uchitelya. Tashkent, 2000.
2.Yo‘ldoshev J.G‘. Usmonova S.A. Pedagogik texnologiyalar asoslari.-T.: 2004.
3. Saidaxmedov N.S. YAngi pedagogik texnologiyalar -T: Moliya nashr., 2003

4. Tolipov O‘., Usmanbaeva K.M. Pedagoik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari -T.,2006.

5. «Pedagogik texnologiyalar» kafedrasining o‘quv-uslubiy majmuasi.,T.2010

MUSTAQIL TA’LIMNING SHAKLI VA MAZMUNI

Magistrantlarni pedagogik faoliyatga muvaffaqiyatli tayyorlash nuqtainazaridan mustaqil bajarish uchun quyidagi ish turlari tavsiya etiladi:

√ muayyan mutaxassislik fani bo‘yicha terminologik lug‘at tuzish;

√ fanning ayrim mavzulari bo‘yicha test tuzish;

√ pedagogik texnologiyalarni tasniflash va tahlil qilish;

√ muammoli o‘qitish texnologiyasini qo‘llagan holda maxsus fanbo‘yicha ma’ruza reja-konspektini ishlab chiqish;

√ mutaxassislik fanlari bo‘yicha davlat ta’lim standartlarigakiritilgan kompetensiyalarni tahlil qilish;

√ zamonaviy pedagogning kasbiy mahorati yuzasidan tavsiya vako‘rsatmalar ishlab chiqish;

√ mutaxassislik fanlari o‘quv dasturlarini tahlil qilish;

√ mutaxassislik fanlarini modul asosida o‘qitish bo‘yicha ishlanmaloyihasini yaratish;

√ masofaviy ta’limda qo‘llash imkonini beruvchi videoma’ruzafragmentini ishlab chiqish;

√ mutaxassislik fanlari bo‘yicha o‘quv adabiyotlari va internetmanbalarini tahlil qilish;

√ mutaxassislik fanlaridan keys ishlab chiqish;

√ mutaxassislik fanlari bo‘yicha boshqotirma tuzish;

√ o‘yinlar va moderatsiya loyihasini ishlab chiqish.

Mustaqil ishlarning mavzulari

1. Pedagogik texnologiyalar tasnifi.

2. Pedagogik texnologiyalarni tadqiq etishning metodologiktamoyillari.

3. Modulga asoslangan o‘quv dasturlari va ularning tuzilishi

4. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning asosiy xususiyatlari.

5. Zamonaviy interaktiv texnologiyalar va ulardan samaralifoydalanish usullari.

6. O‘zbekiston Respublikasida masofaviy ta’limning o‘ziga xos xususiyatlari.

7. Ma’ruza mashg‘ulotlarining asosiy vazifalari, ma’ruzanitayyorlashning asosiy metodik aspektlari.

8. Kasbiy-pedagogik madaniyat.

9. Multimedia vositalari yordamida o‘quv jarayonini loyihalashtirish va amalga oshirish.

10. Zamonaviy pedagogning kasbiy mahorati.

11. Maxsus fanlarni o‘qitishning o‘ziga xos xususiyatlari.

12. Amaliy mashg‘ulotlarni samarali tashkil etish usullari vatexnologiyalari

GLOSSARI

Kompetensiya – inglizcha “Competence” - tushunchasi lug‘aviy jihatdan bevosita “qobilyat” ma’nosini ifodalaydi. Mazmunan esa “faoliyatda nazariybilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish”ni yoritishga xizmat qiladi

Kasbiy kompetentlik – mutaxassis tomonidan kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan bilim, konikma va malakalarning egallanishiva ularni amalda yuqori darajada qo‘llay olinishi

O‘zini o‘zi tahlil qilish pedagog tomonidan kasbiy faoliyatda tashkil etayotgan o‘z amaliy harakatlari mohiyatining o‘rganilishidir

O‘zini o‘zi baholash (O‘O‘B) – shaxsning o‘z-o‘zini tahlil qilishi orqali o‘ziga baho berishi. **O‘zini o‘zi baholash** sub’ekt uchun shaxsiy imkoniyatlarini hisob-kitob qilish, o‘ziga ob’ektiv baho berish, o‘zidan qoniqishni ta’minlaydi

O‘z-o‘zini rivojlantirish – shaxsning o‘zida kasbiy tajriba, malaka va mahoratni takomillashtirish yo‘lida aniq maqsad va puxta o‘ylangan vazifalar asosida mustaqil ravishda amaliy harakatlarni tashkil yetishi

Individual rivojlanish dasturi (IRD) – har bir shaxs yoki mutaxassisning o‘zida ma’lum sifat, BKM,kasbiy kompetentlikni shakllantirish va rivojlantirish ehtiyojlari asosida ishlab chiqilgan shaxsiy-amaliy xarakterdagi dastur

Pedagogning individual rivojlanish dasturi – mutaxassis sifatida pedagogning individual ravishda o‘zida u yoki bu kasbiy-pedagogik sifat, bilim, ko‘nikma, malakalar, kasbiy kompetentlik sifatlarini shakllantirish va rivojlantirish ehtiyojlariga tayangan holda ishlab chiqqan shaxsiy-amaliy xarakterdagi dasturi

Mahorat (a.“mahorat” –mohirlik, ustalik, epchillik)– bir ish yoki faoliyatni yuksak darajada, hech bir qiyinchiliksiz, o‘ta mohirlik bilan bajarish.

Pedagogik mahorat – pedagogning pedagogik jarayonni tashkiliy, metodik, ruhiy va sub’ektiv jihatdan o‘ta mohirlik, ustalik bilan tashkil etish hamda boshqarish qobiliyati va malakasiga egaligi

Pedagogik bilimdonlik – pedagogning kasbiy faoliyatni mavjud ijtimoiy talab, huquqiy me’yor va standartlarga muvofiq tashkil etishga bo‘lgan qobilligi, kasbiy tayyorgarlik darajasi

Bilimdon pedagogga xos sifatlar:

- ijtimoiy sub’ektlar bilan o‘zaro aloqada,madaniy muloqotda bo‘lish;
- mutaxassislik yo‘nalishi bo‘yicha axborotlarni izlash, topish, ularni ta’lim mazmuniga tayangan holda qayta ishlash va kasbiy faoliyat jarayonida - ulardan samarali foydalana bilish;

o‘quv axborotlarini talabalarga yetkazib bera olish

Pedagogik refleksiya – pedagogning shaxs ongi mohiyati, vazifalari, qadriyatlari, qiziqishlari, rag‘batlantiruvchi omillar, fikrlash, idrok, qarorlar qabul qilish, hissiy ta’sirlanish, xatti-harakatlari va boshqalarning mohiyatini anglab yetishi

Pedagogik odob – pedagog oldiga uning o‘ziga, kasbiga, jamiyatga, talabalarga va o‘quv-tarbiya jarayonining boshqa ishtirokchilariga munosabatda bo‘lishiga nisbatan qo‘yiladigan axloqiy talablar tizimi

Pedagogik obro‘ – pedagogning talabalar, ularning ota-onalari, pedagogik jamoa, shuningdek, jamiyat tomonidan e’tirof etilgan axloqiy maqomi

Pedagogik qobiliyat – pedagog tomonidan pedagogik faoliyatni oqilona tashkil etilishi va olib borilishini, amaliy vazifalarning samarali bajarilishini ta’minlashda ahamiyatli bo‘lgan xususiyatlar

Pedagogik qobiliyatga xos ustuvor xususiyatlar: pedagogik takt (pedagogning talabalar bilan turli faoliyat shakllari bo‘yicha tashkil etiladigan muloqotda mavjud axloqiy tamoyillar, hulq-atvor qoidalarga rioya qilishi, ularga to‘g‘ri yondashish malakalariga egaligi);

- pedagogik kuzatuvchanlik (pedagogning talabalarga xos bo‘lgan hatto eng oddiy xususiyatlarni ham payqab olish qobiliyatiga egaligi); talabalarga bo‘lgan muhabbat (ularga mehr qo‘yish, mehribonlik ko‘rsatish, ichki yechinmalari, his-tuyg‘ulari, orzu-umidlari, hayotiy intilishlari bilan o‘rtoqlashish, ular uchun qiyin bo‘lgan vaziyatlarda g‘amxo‘rlik qilish); bilimlarni uzatishga bo‘lgan ehtiyoj (pedagog sifatida o‘zidagi mavjud bilimlarni talabalarga berishga intilish)

Pedagog shaxsida namoyon bo‘lishi zarur bo‘lgan qobiliyat ko‘rinishlari (F.N.Gonobolin):

- o‘quvchini tushuna olish qobiliyati;
- yosh, psixologik jihatdan barcha o‘quvchilar o‘zlashtira
oladigan materiallarni taqdim eta olish qobiliyati;
- o‘quvchilarning qiziqishlarini rivojlantirish qobiliyati;
- tashkilotchilik qobiliyati;
- pedagogik takt;
- o‘z ishining natijalarini ko‘ra olish va b.

Didaktik qobiliyatlar – o‘quv materiallarini aniq, ravshan, oson tushuntirish, talabalarda fanlarga qiziqishni uyg‘otish, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiruvchi qobiliyat

Akademik qobiliyatlar – matematika, fizika, biologiya, kimyo, ona tili, adabiyot, tarix va b. fanlar asoslarini puxta o‘zlashtirishga imkon beradigan qobiliyat

Perseptiv qobiliyatlar – shaxsning ichki dunyosiga kira bilish, psixologik kuzatuvchanlik, talabaning vaqtinchalik psixik holatlari bilan bog‘liq nozik jihatlarini tushuna olish qobiliyati

Nutq qobiliyati – shaxsning o‘z his-tuyg‘ularini nutq, shuningdek, mimika, pantomimika yordamida
aniq va ravshan ifodalab berish qobiliyati

Tashkilotchilik qobiliyati – talabalar jamoasini uyushtira bilish, jamoani jipslashtira olish, pedagogik faoliyatni to‘g‘ri tashkillashtirish qobiliyati

Avtoritar qobiliyat – talabalarga hissiy-irodaviy ta’sir etish orqali ular o‘rtasida obro‘ qozonish imkoniyatini yaratuvchi qobiliyat

Kommunikativ qobiliyat – talabalar bilan muloqotda bo‘lish, ularga to‘g‘ri yondashishning samarali yo‘lini topish, birgalikda maqsadga muvofiq o‘zaro pedagogik aloqa bog‘lovchi pedagogik taktning mavjudligini ifodalovchi qobiliyat

Pedagogik xayol – pedagogning talabalar shaxsini tarbiyaviy jihatdan loyihalashtirishda o‘z xatti-harakatlari natijalarini oldindan ko‘ra olishni ta’minlovchi qobiliyat

Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati – pedagogning bir vaqtda o‘z diqqatini bir qancha jarayonga qarata olishini tavsiflovchi qobiliyat

6) muloqotga kirishuvchanlik;

7) hissiy sezgirlik (kasbiy ziyraklik, boshqalarga hamdard bo‘la olish, ichki sezgiga ega bo‘lish);

8) harakatchanlik, ta’lim jarayoni ishtirokchilariga irodaviy ta’sir ko‘rsatish va ishontirish qobiliyatiga egalik;

9) hissiy barqarorlik (o‘z-o‘zini tuta bilish, o‘z-o‘zini boshqarish, o‘z-o‘zini nazorat qilish);

10) kelajakni maqbul holda bashoratlay bilish;

11) kasbiy mustaqillik, ijodiy qobiliyatga egalik

Pedagogik muloqot madaniyati – pedagogning talabalar jamoasi, ota-onalar, hamkasblar, rahbariyat bilan pedagogik odob hamda muloqot talablariga muvofiq holda uyushtiriladigan suhbati

1) shaxsni o‘rganish (bilish);

2) axborot almashish;

3) faoliyatni tashkil etish;

4) hamdard bo‘lish

Pedagogik hamdardlik – pedagog tomonidan talabalar, ota-onalar va hamkasblarining xatti-harakatlari, hissiyotlari, hayotiy intilishlari, tabiatlarini tushunish, boshqalar nuqtai nazarini ma’qullash asosida jamoadagi munosabatlarni me’yorda tashkil etilishini ta’minlash

Pedagogik muloqot turlari:

1) o‘zaro ijodiy faoliyatga qiziqtiradigan muloqot;

2) o‘zaro do‘stona munosabatga asoslangan muloqot;

3) muayyan masofani saqlagan holda tashkil etiladigan muloqot;

4) qo‘rqitish, tahdid qidishga asoslangan muloqot;

5) hazil-mutoyibaga, yumorga asoslangan muloqot

Muloqot madaniyati – muloqot jarayonini axloqiy me’yorlar, ijtimoiy talablarga muvofiq tashkil etish asosida suhbatdoshni tushuna olish ehtiyoji va qobiliyatiga egalik

Pedagogik relaksatsiya – talabalarning hissiy faoliyati, ruhiy-jismoniy quvvati va ishchanlik qobiliyatini qayta tiklash

Kommunikativ ta’sir ko‘rsatish – talabalar bilan muloqotda bo‘lish, ularga to‘g‘ri yondashish, pedagogik nazokat bilan ularga tarbiyaviy, irodaviy va hissiy ta’sir etish

Pedagogik (nazokat) takt – pedagogning talabalar bilan turli faoliyat shakllari bo‘yicha tashkil etiladigan muloqotda mavjud axloqiy tamoyillar, hulq-atvor qoidalarga rioya qilishi, ularga to‘g‘ri yondashish malakalariga egaligi

1) shaxsga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo‘lish;

2) yuksak talabchanlik;

3) suhbatdoshni qiziqish bilan tinglay olish

va unga nisbatan qayg‘urish malakasi;

4) ruhiy barqarorlik, dadillik va og‘ir vazminlik;

5) munosabatlar jarayonida ishonch bilan so‘zlay olish;

6) qat’iyatlilik (qaysarlik emas);

7) talabalarga nisbatan e’tiborli va xushyor bo‘lish

- talaba shaxsini hurmat qilish va unga nisbatan talabchanlik;
- turli faoliyat bo‘yicha talabalarda mustaqillikni rivojlantirish va ularning ishlariga oqilona pedagogik rahbarlik qilish;
- talabaning ruhiy holatiga nisbatan ehtiyotkorona munosabatda bo‘lish, unga nisbatan yuksak idrok bilan izchil talablar qo‘yish;
- talabalarga ishonish va ularning faoliyatini nazorat qilib borish;
- ular bilan muloqotni tashkil etishda o‘zini oqlagan ishchan va hissiy xarakterga ega munosabatlarni qo‘shib olib borish

Pedagogik tajriba – kasbiy faoliyatni tashkil etish
jarayonida pedagog tomonidan o‘zlashtirilgan orttirilgan
bilim, ko‘nikma va malakalar majmui

Pedagogik tajribani hosil qilish yo‘llari:

1) mustaqil o‘qib-o‘rganish;

2) ilg‘or ish tajribalari bilan tanishish;

3) ilmiy anjumanlarda ishtirok etish;

4) o‘zaro tajriba almashish;

5) hamkorlikda pedagogik izlanishlarni olib borish;

6) tajribali shaxslardan maslahat olish va b.

Nizo – qarama-qarshi, bir-biriga to‘g‘ri kelmaydigan kuchlar to‘qnashuvi, ikki yoki undan ko‘p taraflar orasida o‘zaro kelishuvning yo‘qligini, manfaatlar to‘qnashuvini ifodalovchi ziddiyat

Pedagogik nizo –pedagog va talaba, ota-ona, hamkasblar yoki rahbariyat o‘rtasida pedagogik jarayonda yuzaga kelgan manfaatlar to‘qnashuvi, o‘zaro qarama-qarshilik

Pedagogik nizoning asosiy belgilari:

- inqiroz;
- anglashilmovchilik;
- kutilmagan hodisa;
- zo‘riqish;
- noqulaylik, ichki yoki tashqi xavotir, bartaraf etish qiyin bo‘lgan qo‘rquv

Pedagogik nizolarni samarali hal etish yo‘llari:

1. Nizoning ta’sir doirasini kengaytirmaslik.
2. Qulay echimlarni taklif qilish.
3. Man etilgan usullarni qo‘llamaslik, shakllardan foydalanmaslik.
4. SHikoyatlar sonini qisqartirish.
5. Ikkinchi darajali masalalarni ham uzviy ravishda hal qilib borish.
6. Nizoga kirishgan sub’ektlar shaxsini kamsitadigan so‘zlardan foydalanmaslik

Qobiliyatlar- shaxsning mazkur faoliyatini muvaffaqiyatli amalga oshirish sharti hisoblangan va buning uchun zarur bilim, ko’nikma va malakalarni egallash dinamikasida yuzaga chiqadigan farqlarda namoyon bo’ladigan individiual-psixologik xususiyatdir.

Didaktik qobiliyat- bu oson yo’l bilan murakkab bilimlarni o’quvchilarga tushuntira olishdir.. Bunda o’qituvchining o’quv materialini o’quvchilarga tushunarli qilib bayon yetishi, mavzu yoki muammoni ularga aniq va tushunarli

qilib aytib berishi, o'quvchilarda mustaqil ravishda faol fikrlashga qiziqish uyg'ota olishi ko'zda tutiladi. O'qituvchi zarurat tug'ilgan hollarda o'quv materialini o'zgartira, soddalashtira oladi, qiyin narsani oson, murakkab narsani oddiy, tushunarsiz, noaniq narsani tushunarli qila oladi.

Akademik qobiliyat- barcha fanlar yuzasidan muayyan bilimlarga ega bo'lishlik. Bunday qobiliyatlarga ega bo'lgan o'qituvchi o'z fanini o'quv kursi hajmidagina emas, balki ancha keng va chukurroq biladi, o'z fani sohasidagi yangiliklarni kuzatib boradi. Fan- texnika, ijtimoiy- siyosiy hayotga doir qiziqishlari bilan ko'p narsalarni o'rganib boradi.

Pertseptiv qobiliyat- qisqa daqiqalarda o'quvchilar holatini idrok qila olish fazilati, bu o'quvchining, tarbiyalanuvchining ichki dunyosiga kira olish qobiliyati, o'quvchi shaxsini va uning vaqtinchalik ruhiy holatlarini juda yaxshi tushuna bilish bilan bog'liq bo'lgan psixologik kuzatuvchanlikdir. Bunday o'qituvchi kichkinagina alomatlar, uncha katta bo'lmagan tashki belgilar asosida o'quvchi ruhiyatdagi ko'z ilg'amas o'zgarishlarni ham fahmlab oladi.

Nutqiy qobiliyat- ixcham, ma`noli, oxangdor, muayyan ritm, temp, chastotaga ega bo'lgan nutq; shuningdek, o'qituvchi nutqining jarangdorligi, uning pauza, mantiqiy urg'uga rioya qilishi . Qobiliyatli o'qituvchining nutqi darsda hamisha o'quvchilarga qaratilgan bo'ladi. O'qituvchi yangi materialni tushuntirayotgan, o'quvchining javobini tahlil qilayotgan, ma`qullayotgan yoki qoralayotgan bo'lsa ham uning nutqi hamisha o'zining ichki kuchi, ishonchi, o'zi gapirayotgan narsaga karatilganligi bilan ajralib turadi. Fikrlar ifodasi o'quvchi uchun aniq, soda, tushunarli bo'ladi.

Tashkilotchilik qobiliyati- sinf- guruhi yoki jamoani uyushtirish va uni boshqarish iste`dodi. Tashkilotchilik o'quvchilarni xilma- xil faoliyat turiga jalb qilish uchun asos hisoblanadi. Bu qobiliyat, birinchidan o'quvchilar jamoasini uyushtirish, muhim vazifalarni hal etishga ruhlantirish bo'lsa,ikkinchidan, o'z shaxsiy ishini to'g'ri uyushtirish qobiliyatidir.

Obro'gaegabo'lishlikqobiliyati-o'ziningshaxsiyxususiyati, bilimdonligi, aql-farosatli, mustahkamirodasibilanobro' orttirishuquvchanligi. Fanda bu qobiliyat turi- avtoritar qobiliyat, deb ham yuritiladi. Obro'ga ega bo'lish o'qituvchi shaxsiy sifatlarning butun bir kompleksiga, chunonchi, uning irodaviy sifatlariga (dadililigi, chidamliligi, qat`iyligi, talab talabchaligi va xakazo) shuningdek, o'quvchilarga ta`lim hamda tarbiya berish ma`suliyatini his etishga, bu ishonchni o'quvchilarga ham etkaza olishiga bog'liq bo'ladi.

TARQATMA MATERIALLAR VA KEYSLAR TO'PLAMI

**1-расм. Педагогик компетентликнинг
муҳим таркибий асослари**

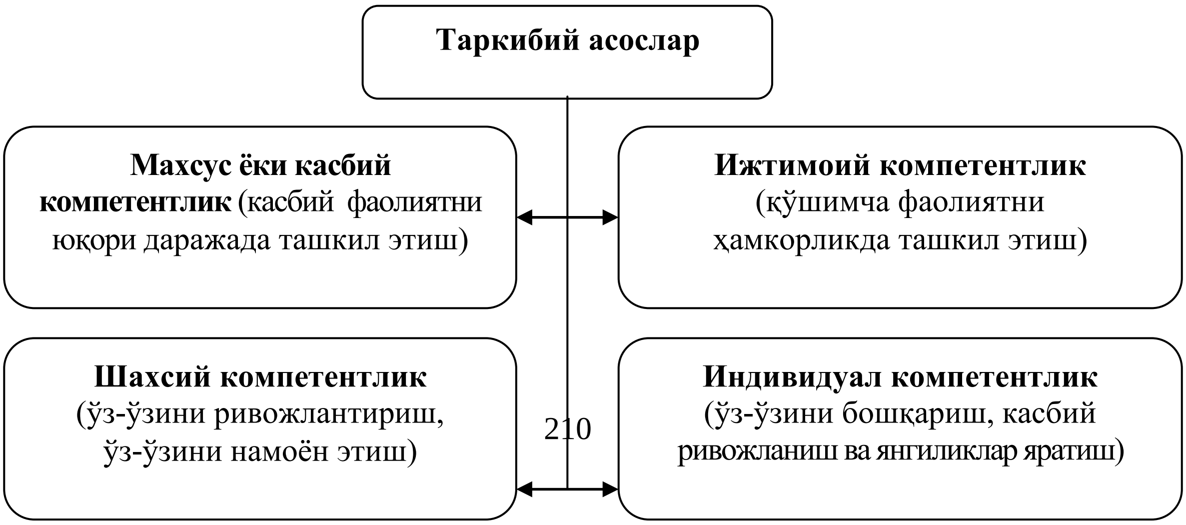

V.A.Krutetskiypedagoggaxosqobiliyatlarniumumlashtirib, ularningturlariquyidagiekanliginiko‘rsatibo‘tadi:

Asosiy turlari

Didaktik qobiliyatlar – o‘quv materiallarini aniq, ravshan, oson tushuntirish, talabalarda fanlarga qiziqishni uyg‘otish, mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantiruvchi qobiliyat

Akademik qobiliyatlar – matematika, fizika, biologiya, kimyo, ona tili, adabiyot, tarix va b. fanlar asoslarini puxta o‘zlashtirishga imkon beradigan qobiliyat

Perseptiv qobiliyatlar – shaxsning ichki dunyosiga kira bilish, psixologik kuzatuvchanlik, talabaning vaqtinchalik psixik holatlari bilan bog‘liq nozik jihatlarini tushuna olish qobiliyati

Nutq qobiliyati – shaxsning o‘z his-tuyg‘ularini nutq, shuningdek, mimika, pantomimika yordamida aniq va ravshan ifodalab berish qobiliyati

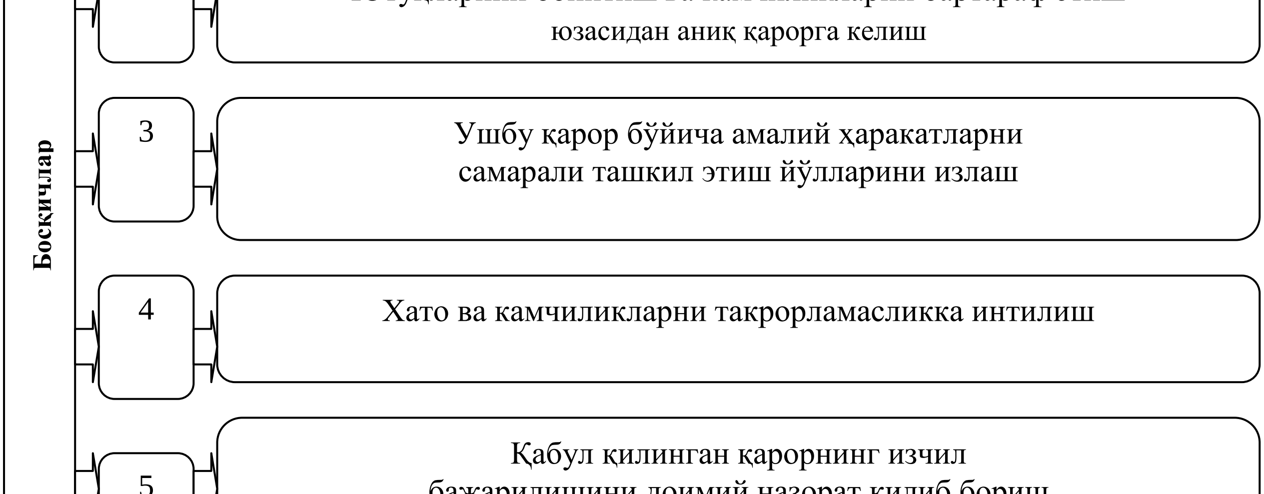
Босқичлар
1
Ўз фаолиятини таҳлил қилиш асосида ютуқ ва камчиликларини аниқлаш
2
Ютуқларини бойитиш ва камчиликларни бартараф этиш юзасидан аниқ қарорга келиш
3
Ушбу қарор бўйича амалий ҳаракатларни самарали ташкил этиш йўлларини излаш
4
Хато ва камчиликларни такрорламасликка интилиш
5
Қабул қилинган қарорнинг изчил

Pedagogik muloqot quyidagi yo‘nalishlarda tashkil etiladi:

Yo‘nalishlar

- Pedagogning alohida talaba bilan muloqoti
- Pedagogning butun gurux bilan muloqoti
- Pedagogning alohida talaba orqali gurux bilan muloqoti
- Pedagogning gurux orqali alohida talaba bilan muloqoti

Pedagogik muloqot yo‘nalishlari

Odatda, pedagogningrahbarsifatidagimuloqotusullariquyidagiuchturgaajratiladi:

Asosiy turlari

- Avtoritar uslub
- Demokratik uslub
- Liberal uslub

Pedagogik muloq uslublari

Nizo – qarama-qarshi, bir-biriga to‘g‘ri kelmaydigan kuchlar to‘qnashuvi, ikki yoki undan ko‘p taraflar orasida o‘zaro kelishuvning yo‘qligini, manfaatlar to‘qnashuvini ifodalovchi ziddiyat
Pedagogik nizo –pedagog va talaba, ota-ona, hamkasblar yoki rahbariyat o‘rtasida pedagogik jarayonda yuzaga kelgan manfaatlar to‘qnashuvi, o‘zaro qarama-qarshilik

Pedagogiknizolarnikeltiribchiqaruvchi**omillar**:

Asosiy omillar

- Axborot
- Munosabat
- Hulq

Davomiyligigako‘rapedagogiknizolar bir necha turli bo‘ladi. Ularning asosiy turlari quyidagilardir:

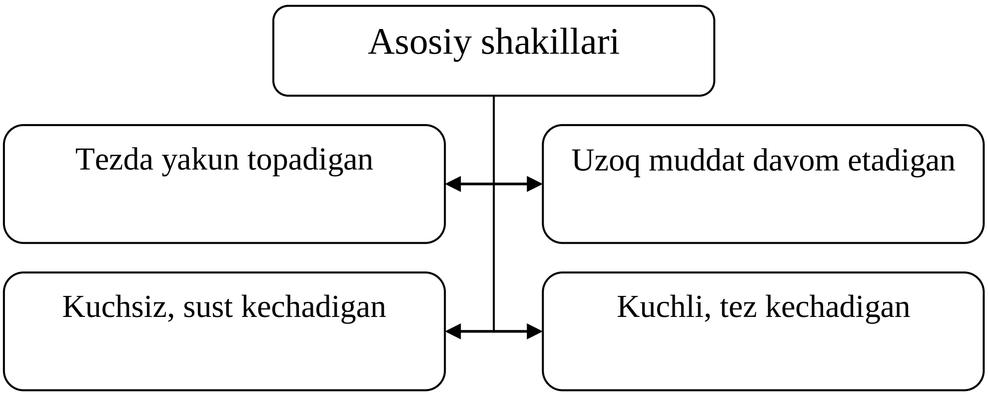

Pedagogik nizoning asosiy turlari

Pedagogiknizolarnihaletishdabir qator usullar ham qo‘llaniladi. Ulararorasidaengsamaraliusullarquyidagilarsanaladi:

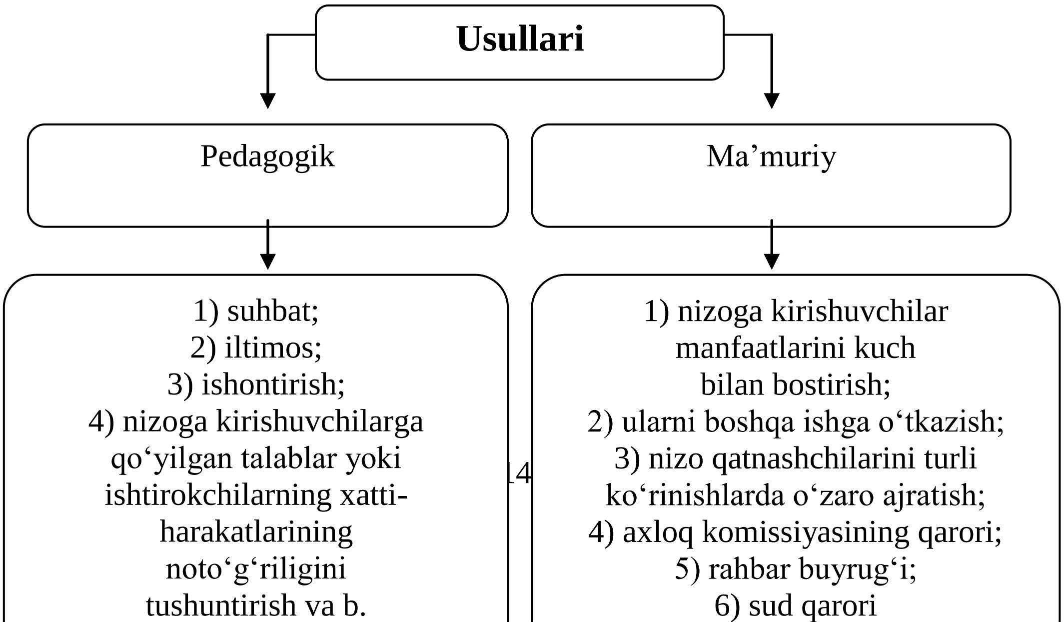

Qaysi o'qituvchi hurmatga sazovar?

5. O'qituvchimizningzo'rlamasdanvabaqirmasdantalabkilaolishdekajoyibxislatibor.	1. O'zi yaxshi odam-u lekin juda yumshoq-da, uni aldash xech gap emas.
6. Biz uni qattiqqo'l va talabchan bo'lganligi uchun juda yaxshi ko'ramiz. U hamisha osoyishtalik bilan ta'sir etadi	2. Uning qanday odam ekanligini tushunib bo'lmaydi: bir qarasang qattiqqo'l bir qarasang osoyishtalikva muloyimlik bilan talab qiladi, biroqShunday ta`sir etadiki, unga chidayotganimizni bilmasdi.
7. Ximiya o'qituvchimiz hamishaxotirjam o'zini tutgan odam va shu xislati bilan butun sinfgaqattiq ta`sir ko'rsatadi	Biz P.I ning ketganidan judaxursandmiz. U bizni baqirib-chaqirib,bu

	yruk berishlar bilan qo'lga olmoqchi edi, ammo unga majburan quloq solmay ilojing yo'q.
8. Har qanday sharoitda ham u o'z obro'sining saqlanishiga erishadi	4. Biologiya o'qituvchisining obro'yinisaqlamay ko'r-chi

Ta'lim oluvchi diqqatining vaqtga nisbatan o`zgarib borishi

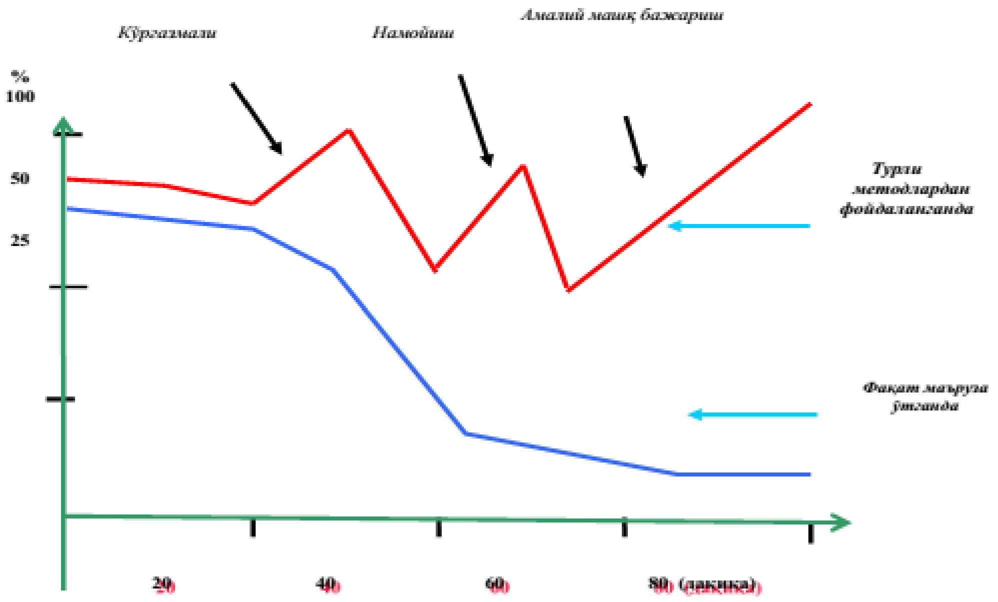

Kreativliksifatlari

Муҳим сифатлар

Ижодий йўналганлик ↔ Мантиқий фикрлай олиш

Эрудиция (билағонлик) ↔ Бой тасаввур

Testlar

1. O‘qitish metodikasi tushunchasi:

a. pedagogning o‘qitish usullari va o‘quvchining o‘qish usullari hamda o‘quvchining o‘qituvchi bilan o‘zaro bog‘langanligini;

b. o‘qitishdan ko‘zlangan maqsadga erishish bo‘yicha hamkorlikda ishlashning o‘ziga xosligi, ya'ni o‘qitish metodlar belgilangan maqsadga yetish uchun ta'lim vazifalarini hal etishda o‘qituvchi va o‘quvchining hamkorlikdagi faoliyatidir.

c. a va b javoblar to‘g‘ri

2. Metodika qanday fan?

a. Metodika insonni shakllantirishda muayyan maqsadgayo‘naltirilgan tizimli faoliyat to’g’risidagi fandir.

b. Metodika – ta’lim-tarbiya berishning mazmuni, shakli va metodlari (uslublari) haqidagi fandir.

c. a va b javoblar to‘g‘ri

3. “Metodika” qanday ma’noni bildiradi?

a. Biror ishni maqsadga muvofiq bajarish usullari majmuyi

b. Ta’limning metodik usullari yig‘indisi

c. O‘quv predmeti

4. Chet til o‘qitish metodi deyilganda nima tushuniladi?

a. Chet til o‘qitishning amaliy, umumta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlariga erishuvni ta’minlovchi o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatining majmuyi
b. Chet til o‘qitishning amaliy, umumta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlariga erishuvni ta’minlovchi ta’lim vositalari majmuyi
c. Chet til o‘qitishning amaliy, umumta’limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlariga erishuvni ta’minlovchi mashqlar majmuyi

5. Oquvchilarni tarbiyalash va ularga ta’lim berishda asos boladigan qonun-qoida qanday nomlanadi?
a. Prinsip
b. Yondashuv
c. Metod

6. “Pedagogika” so‘zi qaysi tildan olingan?
a. Yunon tilidan
b. Grek tilidan
c. Lotin tilidan

7. “Metodologiya” so‘zi qaysi tildan olingan?
a. Yunon tilidan
b. Grek tilidan
c. Lotin tilidan

8. Metodologiya nima?
a. Ta’limot
b. Tamoyil
c. Qonun-qoida

9. Faoliyatning tarkibi, mantiqiy tuzilishi, metod va vositalari haqidagi ta'limot nima?
a. Metodologiya
b. Pedagogika
c. Metodika

10. Metodologiya nimani o‘rgatadi?
a. metodlargavaumumanvoqyelikkaqanday yondashishyo‘linio‘rgatadi.
b. texnologiya va jarayonga qanday yondashishyo‘linio‘rgatadi.
c. o‘quvchining o‘rganish faoliyati va o‘qituvchining o‘rgatish faoliyatini anglatadi

11. Chet til ta’limi(didaktika)ning qanday tamoyillari mavjud?
a. pedagogik, psixologik, didaktik
b. lingvodidaktik, lingvopsixologik, psixolingvistik
c. barcha javoblar to‘g‘ri

12. Lingvodidaktika nima?

a. Tillarni oqitish umumiy nazariyasi
b. til o‘qitish metodologiyasi
c. chet til o‘qitish metodologiyasi

13. Lingvometodika nima?
a. Aniq bir tilni o‘qitish ilmi
b. Aniq bir tilni o‘qitish metodikasi
c. Tillar ta’limshunosligi

14.Metod nima?
a. voqelikni amaliy yoki nazariy o‘zlashtirish usullari
b. o‘qituvchi bilan talabalarning ta’lim-tarbiyadan qo‘yilgan maqsadga erishishga qaratilgan tartibga solingan, tizimlashtirilgan faoliyatidir
c. barcha javoblar to‘g‘ri

15.Chet til o’qitishning asosiy qoidalarini aniqlang.
a. tushunarlidan - tushunarsizga
b. yaqindan - uzoqqa
c. osondan - qiyinga

16. Dars o‘tishning uslubini tanlash nimalarga bog‘liq?
a. O‘qitilayotgan guruhning darsga tayyorgarlik darajasi va o‘rganiladigan predmet.
b. Darsda o‘tiladigan mavzu, mavzuning mazmuni va darso‘tishdaqo‘llashmumkinbo‘lgantexnikvositalarningmavjudligi va boshqalar.
c. Barcha javoblar to‘g‘ri

17. Darsningtarkibiyqismiga nimalar kiradi?
a. darsdakerakbo‘ladigan me‘yoriy hujjatlar - na‘munaviydastur,ishchidastur,o‘quvrejasi,taqvimiy reja,darslik,o‘quv-metodikqo‘llanmalar,ma‘ruzaningmatniyokidarsloyixasiva boshqadidaktikmateriallarkiradi.
b. kirish, uy vazifasini tekshirish, yangi mavzuni tushuntirish, mustaxkamlash, yakunlash
c. ta’lim oluvchi, ta’lim beruvchi va ta’lim vositalari

18. Umumiy metodikaning vazifasiga nimalar kiradi?
a. Til materialini tanlash, taqsimlash, tasnif va bayon etish muammolari
b. Nutq materialini tanlash, taqsimlash, tasnif va bayon etish muammolari
c. U yoki bu chet tilni aniq pedagogik sharoitda oqitishga doir ilmiy ma’lumotlar

19. Xususiy metodikaning vazifasiga nimalar kiradi?
a. Til materialini tanlash, taqsimlash, tasnif va bayon etish muammolari
b. Nutq materialini tanlash, taqsimlash, tasnif va bayon etish muammolari

c. U yoki bu chet tilni aniq pedagogik sharoitda o‘qitishga doir ilmiy ma’lumotlar

20. Chet til o‘qitishning qiyosiy metodikasida qanday muammolar ko‘tariladi?

a. turli o‘quv yurtlarida chet til o‘qitish muammolari

b. turli ta’lim sharoitlarida chet til o‘qitish muammolari

c. turli yoshdagilarga chet til o‘qitish muammolari

21. Chet til o‘qitish qanday ma’noni bildiradi?

a. chet tilda nutqni o‘rgatish

b. chet tilda nutq faoliyat turlarini o‘rgatish

c. chet tilda muloqot qilishni o‘rgatish

22. Tildagi qaysi birlik hajman ko‘p miqdorni tashkil etadi?

a. leksika

b. grammatika

c. fonetika

23. Til nima?

a. birliklar va ularning aloqasi sistemasi

b. og‘zaki va yozma matn

c. individual hodisa

24. Kishilik jamiyatida tilning asosiy vazifasi nima?

a. aloqa vositasi

b. ma’lumot olish vositasi

c. ma’lumot berish vositasi

25. Nutq nima?

a. og‘zaki va yozma matn

b. individual hodisa

c. barchasi to‘g‘ri

26. Chet tilda nutq muloqoti yuritishni o‘rgatish qanday maqsad sanaladi?

a. amaliy

b. tarbiyaviy

c. ta’limiy

27. Chet til o‘qitishning tarbiyaviy maqsadi qanday?

a. g‘oyaviy-siyosiy tarbiya; aqliy mexnat malakalarini xosil qilish; o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish

b. tilda nutq muloqoti yuritishni o‘rgatish

c. xotira va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish; oquvchilar bilim saviyasi va umumiy madaniyatini yuksaltirish

28. Chet til o‘qitishning ta’limiy maqsadi qanday?

a. g‘oyaviy-siyosiy tarbiya; aqliy mexnat malakalarini xosil qilish; o‘quvchilarning bilish faolligini oshirish

b. tilda nutq muloqoti yuritishni o‘rgatish

c. xotira va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish; o‘quvchilar bilim saviyasi va umumiy madaniyatini yuksaltirish

29. O‘quvchi shaxsini aqliy, hissiy va motivatsion xususiyatlarini rivojlantirish chet til oqitishning qanday maqsadi sanaladi?

a. rivojlantiruvchi

b. ta’limiy

c. tarbiyaviy

30. Xotira va mantiqiy tafakkurni rivojlantirish; o‘quvchilar bilim saviyasi va umumiy madaniyatini yuksaltirish chet til oqitishning qanday maqsadi sanaladi?

a. rivojlantiruvchi

b. ta’limiy

c. tarbiyaviy

31. «*Konsepsiya*»atamasiqandaytushunchalarniifodalaydi?

a. Konsepsiya – ilmiyg‘oya(lar)
b. Konsepsiya – ta’limiy g‘oya(lar)
c. Konsepsiya – tarbiyaviy g‘oya(lar)

32. Bugungi kunda boshlang‘ich ta’limda xorijiy tillarni o‘qitish metodikasi qanysi ta’lim konsepsiyalari asosida rivojlantirilmoqda?

a. «*(Inter)Cultural Awareness*»va «*Humanity*»
b. «*Language Awareness*» va «*Humanity*»
c. Yuqoridagilarning barchasi

33. *(Inter)Cultural Awareness konsepsiyasining ma’nosi ……*

a. Madaniyatlararo muloqot
b. Millatlararo muloqot
c. Tillararo interferensiya

34. *(Inter)Cultural Awareness* – Madaniyatlararomuloqotkonsepsiyasidastlabqayerdashakllantirildi?

a. Germaniyada
b. Fransiyada
c. Belgiyada

35. Chet tillarni kichik yoshdan o‘rgatish amaliyoti qaysi gipoteza yoki nazariya asosida ommalashdi?

a. Kritik davr gipotezasi
b. Eng yaqin rivojlanish zonasi nazariyasi
c. Mediasiya nazariyasi

36. *Cultural Awareness* konsepsiyadachettilta'liminingqaysi jihatigaustuvorahamiyatqaratilgan?

a. Mamlakatshunoslik
b. Lingvistik
c. Psixologik

37. *Cultural Awareness* konsepsiyasiYevropadaqanday nomlangan?

a. Qo'shni (qardosh) tilnio'rganish
b. Begona tilni o'rganish
c. Begona madaniyatni o'rganish

38. *«Language Awareness»* – konsepsiyasiyana qanday nomlanadi?

a. Holistic approach
b. Communicative approach
c. Audiolingual approach

39. L.S.Vigotskiyning fikricha harqandayo'rganiladiganqismningasosininima tashkilyetishi lozim?

a. Mazmun
b. Mundarija
c. Bilim

40. O'zbekistonda boshlangich chet til ta'limi qaysi konsepsiya asosida revojlantirilmoqda?

a. Humanity
b. Cultural awareness
c. Language awareness

41. Humanity konsepsiyasiga muvofiq chettildanutqiyfaoliyatyuritishnimani shakllantirishgayo'naltiriladi?

a. o'quvchishaxsini
b. o'quvchimadaniyatini
c. o'quvchiongini

42. Lingvodidaktika nima?

a. tillarta'limshunosligi
b. madaniyatlar ta'limshunosligi
c. umumiy ta'limshunoslik

43. "O'quvchilarning chet til o'rganish usullari, strategiyalari va qobiliyatini inobatga olish" va "Tinglab tushunish mashqlariga ustuvor ahamiyat qaratish" qaysi tamoyillaarga kiradi?

a. Didaktik
b. Lingvistik

c. Psixolingvistik

44. Ilmiymanbalardachettilo‘qitishningqaysipsixologiktamoyillariishlabchiqilgan?

a. «verbalizatsiya» va «korrelatsiya»
b. «imprivizatsiya» va «korrelatsiya»
c. «verbalizatsiya» va «immitasiya»

45. Qaysi tamoyilda o‘quvchilarningchettilo‘rganish, o‘zlashtirishgamotivatsiyasi (ichkiturtkisi)nioshirish nazarda tutiladi?

a. Psixolingvistik
b. Lingvistik
c. Lingvodidaktik

46. O‘quvchilarnionatilivao‘rganilayotganchettilningo‘xshashjihatlaridanxabardoretishqaysi tamoyilda muhim sanaladi?

a. Psixolingvistik
b. Lingvistik
c. Didaktik

47. Vizualyondashuvvamultisensor (barchanutqanalizatorlarinito‘liqqo‘zg‘atuvchi) o‘rganishnitatbiqetishqaysi tamoyilda muhim sanaladi?

a. Metodik
b. Lingvistik
c. Psixolingvistik

48. O‘quvchilarningindividualxususiyatlarinie’tiborgaolishqaysi tamoyilda muhim sanaladi?

a. Pedagogik
b. Metodik
c. Lingvistik

49. Darslarnikompetensiyalaregallanishigamo‘ljallanganintegrativyondashuvasosidatashkiletish qaysi tamoyilga asoslanadi?

a. Pedagogik
b. Metodik
c. Psixologik

50. Ta’lim tizimidagi boshqa fanlardan chet tilning farqi qanday?

a. U ta’lim maqsadi va ta’lim vositasi
b. U ta’lim maqsadi
c. U ta’lim vositasi

51. Chet tilda nutqiy malakalar qaysi qatorda to‘g‘ri berilgan?

a. Tinglab tushunish, gapirish, o‘qish, yozuv

b. Gapirish, yozuv, tinglab tushunish, o‘qish

c. O‘qish, yozuv, gapirish, tinglab tushunish

52. «*Chet til o‘rganish*» metodik termini qanday ma’noni ifodalaydi?

a. ushbu tilda gapirish, tinglab tushunish, o‘qish va yozuv ko‘nikma va malakalarining egallanishini

b. ushbu tilde leksika, grammatika, talaffuz va imloga oid bilimlarning egallanishini

c. kommunikativ kompetensiyaning egallanishini

53. Ta’lim sharoiti tushunchalardan kelib chiqib kichik maktab yoshida chet tilni o‘zlashtirish va o‘rganilishining qanday nazariyalari ishlab chiqilgan?

a. Mutanosiblik va Tillararo

b. Universal grammatika

c. Tillararo interferensiya va Kontrastiv taxlil

54. Mutanosiblik nazariyasi ga mufoiq –

a. ona tili va chet til o‘zlashtirish jarayonlari aynan o‘xshash

b. ta’lim sharoitining xos xususiyatlari chet tilni muvaffaqiyatli o‘rganilishini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi

c. barchasi to‘g‘ri

55. Mutanosiblik va Tillararo nazariyalari didaktikaningqaysi tamoyiliga asoslanadi?

a. Onglilik

b. Ong ishtirokisiz

c. Osondan qiyinga

56. Qaysi nazariya tarafdorlariningfikricha, onatilivaikkinchitilnio‘zlashtirishjarayonlaribirxildir?

a. Mutanosiblik

b. Tillararo

c. Barchasi to‘g‘ri

57. Ona tilidan tashqari fan asoslaridan saboq beradigan ayrim predmetlarni o‘rganiladigan chet tilda o‘qitish yondashuvi qanday nomlanadi?

a. Content and language integrated learning

b. Learning centered teaching

c. Learner centered teaching

58. Tillararonazariyagamuvofiqchettilo‘rganishjarayonigata’siretuvchiqandayomillarhisobgaolinishilozim?

a. chettilo‘rganuvchiningyoshgaoid (psixologikvabilishfaolligi) xususiyatlari

b. ta’limmazmunivamaqsadihamdaulargamuvofiqishlabchiqilganta’limvositalar i

c. a va b javonlar to‘g‘ri

59. O‘zbekistonda chet til ta’limiqanday maqsadga yonaltirilgan?

a. ikkinchi tildagi axborot sohibini (kognizant) shakllantirishga

b. o‘rganilayotgantilsohibiyaratganmadaniymerosningo‘rganilishiga

c. a va b javoblar to‘g‘ri

60. O‘zbekistonda ingliztili qaysi yondashuvasosidao‘rgatiladi?

a. kommunikativfaoliyatko‘rsatish, shaxsgayo‘naltirilgan, kompetensiyaniegallashgamo‘ljallanganintegrativ yondashuv

b. shaxs va uning faoliyatiga yo‘naltirilgan kompetensiyaviy yondashuv

c. kommunikativ kompetensiyaning egallanishiga yo‘naltirilgan yondashuv

61. Mamlakatimizda chettilta’limidaqanday metodtatbiqetiladi?

a. kommunikativ-kumulyativ

b. audiolingual

c. Grammatik tarjima

62. Ko‘nikma nima?

a. ongli bajariladigan chet tilda nutq malakasining avtomatlashgan tarkibiy qismidir.

b. ong ishtirokisiz avtomatlashgan faoliyat

c. barchasi to‘g‘ri

63. Malaka nima?

a. ong ishtirokisiz avtomatlashgan faoliyat

b. ong ishtirokidagi avtomatlashgan faoliyat

c. barchasi to‘g‘ri

64. Umumta’lim maktablarida o‘quvchilarga chet til qaysi maqsadda o‘rgatiladi?

a. amaliy maqsad, umumta’limiy maqsad

b. tarbiyaviy maqsadva rivojlantiruvchi

c. barchasi to‘g‘ri

65. Chet til o‘qitishning amaliy maqsadiga erishish yo‘lida umumta’lim maktab kursida chet til o‘rgatishning yakuniy amaliy maqsadi

a. tinglab tushunish va o‘qish

b. gapirish va yozuv

c. yozuv va chet tilda tinglab axborot olish

66. I-IV sinflarda amaliy maqsad nima?

a. tinglab tushunish va gapirish

b. gapirish va o‘qish

c. yozish va gapirish

67. Amaliy maqsadga qanday erishiladi?

a. lingvistik, sosiolingvistikva pragmatik kompetensiyalarni egallash orqali

b. lingvistik va pragmatik kompetensiyalarni egallash orqali

c. lingvistik,va sosiolingvistikkompetensiyalarni egallash orqali

68. Mamlakatimizda ta’limning barcha bosqichlarida chet til o‘qitishning asosiy maqsadi o‘rganuvchilarning ko‘p madaniyatli dunyoda kundalik, ilmiy va kasbga oid sohalarda faoliyat olib borishi uchun chet tilda qaysi kompetensiyani shakllantirishdan iborat?

a. Kommunikativ

b. Pragmatik

c. Sotsiolingvistik

69. Chettillarnibilishningboshlang‘ichA1 darajasiqanday nomlanadi?

a. “Kurtaklash bosqichi” (Breakthrough/Survivallevel / Beginner / Survival

b. Formulaic Proficiency / Introductory / Substitutianal level of proficiency)

c. A va b javoblar to‘g‘ri

70. Nutqiy kompetensiya tarkibini aniqlang.

a. Tinglab tushunish, gapirish, o‘qish, yozuv

b. Leksika, grammatika, orfografiya, fonetika

c. A va b javoblar to‘g‘ri

71. Lingvistik kompetensiya tarkibini aniqlang.

a. Tinglab tushunish, gapirish, o‘qish, yozuv

b. Leksika, grammatika, orfografiya, fonetika

c. A va b javoblar to‘g‘ri